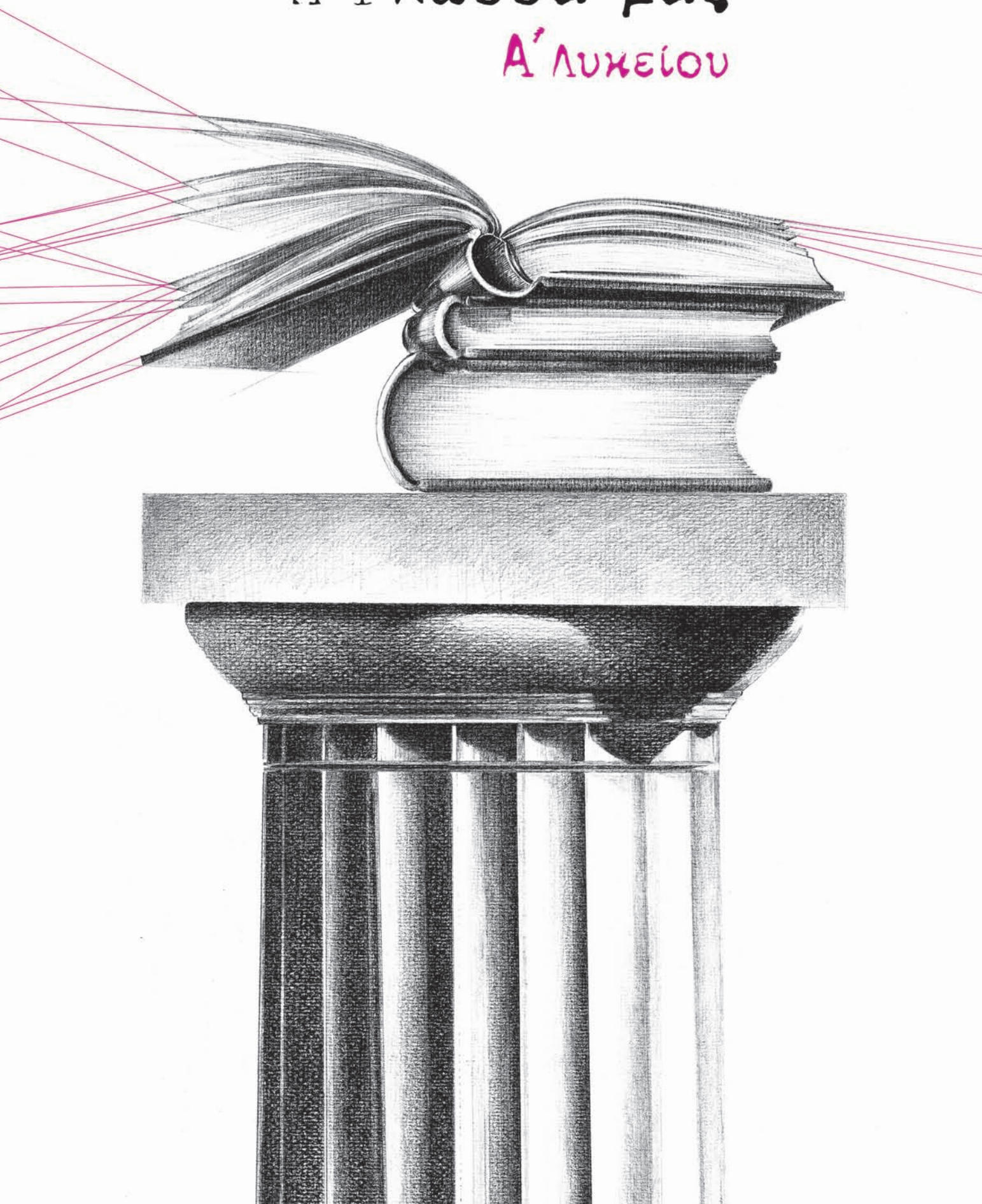

Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ

Α' ΛΥΚΕΙΟΥ

Η Γλώσσα μας

Α' Λυκείου

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ
ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ»

Το Πρόγραμμα «Ελληνόγλωσση Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στη Διασπορά» χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από Εθνικούς πόρους, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Δια Βίου Μάθησης, και υλοποιήθηκε από το «Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών» του Πανεπιστημίου Κρήτης. Για την παραγωγή του διδακτικού υλικού που περιέχεται στο παρόν τεύχος εργάστηκαν τα παρακάτω πρόσωπα:

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΡΓΟΥ
Χατζηδάκη Ασπασία

**ΥΠΟΕΡΓΟ 3-ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΥ-ΒΟΗΘΗΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
ΓΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ**

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ
Γεώργιος Δ. Καψάλης
Καθηγητής Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
Γεώργιος Δ. Καψάλης

ΣΥΓΓΡΑΦΗ
Μανικάρου Μεταξούλα

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ - ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
Ευαγγέλου Φίλιππος
Κάτσενου Λευκοθέα
Μπάης Κωνσταντίνος
Τζημαγιώργη Δήμητρα

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ - ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γκοντού Ελένη
Κέλλης Αντώνιος

© Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων
Πανεπιστήμιο Κρήτης
Σχολή Επιστημών Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.
Εργαστήριο Διαπολιτισμικών
και Μεταναστευτικών Μελετών (Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)
Πανεπιστημιούπολη Ρεθύμνου
741 00 Ρέθυμνο
Τηλέφωνο: 28310-77635, 77605
Fax: 28310- 77636
e-mail: ediamme@edc.uoc.gr
www.uoc.gr/diaspora
www.ediamme.edc.uoc.g

- Συνεργασία με το:
Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Πανεπιστημιούπολη
Τ.Κ.: 45100 Ιωάννινα
Τηλ.: 26510 05690

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΓΛΩΣΣΑ & ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΟΙΚΙΛΙΕΣ	15
I. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ	16
1. Η απεραντοσύνη της	16
2. Η πολυμορφία της	18
3. Η παντοδυναμία της.....	20
4. Οι οπτικές της.....	22
II. ΟΙ ΠΟΙΚΙΛΙΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ.....	24
1. Γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες	24
2. Κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες	27
• Γλώσσα και ηλικία.....	28
• Γλώσσα και μόρφωση	28
• Γλώσσα και φύλο	28
• Γλώσσα και επάγγελμα (ειδικές γλώσσες).....	29
• Γλώσσα και κοινωνικό και υφολογικό επίπεδο (γλώσσα και περίσταση επικοινωνίας).....	30
III. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ	36
Αναφορική λειτουργία / Δήλωση.....	37
Ποιητική λειτουργία / Συνοπτοδήλωση	38
IV. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ	41
V. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ	49
1. Η οργάνωση του λόγου, η πειθώ και το επιχείρημα.....	49
2. Η οργάνωση του λόγου και η αιτιολόγηση στην παράγραφο και σε ευρύτερο κείμενο/έκθεση	52
VI. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ	54
Γλώσσα.....	54
Γλωσσομάθεια	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ο ΛΟΓΟΣ..... 59

I. ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ..... 59

1. Επισημαίνω τα στοιχεία της ομιλίας..... 59
2. Συγκρίνω τον προφορικό με τον γραπτό λόγο 62
 - α) Ο προφορικός και ο γραπτός λόγος ως μέσα επικοινωνίας 62
 - β) Διαφορές του προφορικού λόγου από τον γραπτό 64
 - γ) Απροσχεδιάστος και προσχεδιασμένος λόγος..... 66
 - δ) Απόδοση του προφορικού λόγου σε γραπτό..... 67
 - ε) Το φανερό και το λανθάνον νόημα 68
 - στ) Τελεστικός λόγος..... 69

II. ΔΙΑΛΟΓΟΣ..... 70

1. Η σχέση του λόγου με το σώμα, τον χρόνο, τον χώρο 70
2. Προϋποθέσεις για την επιτυχία ενός διαλόγου 73
3. Λογοτεχνικός διάλογος..... 74
 - α) Ο διάλογος στα αφηγηματικά λογοτεχνικά κείμενα 74
 - β) Ο θεατρικός διάλογος..... 78
 - γ) Η φυσικότητα στον διάλογο..... 79

III. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ 81

- Προφορικός και γραπτός λόγος 81
- Αναλφαβητισμός..... 81
- Διάλογος..... 82
- Εφηβεία - Χάσμα γενεών - Πρότυπα και Είδωλα 83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ 87

I. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 87

1. Μεθόδευση της περιγραφής 88
 - α) Η επιλογή και η παράθεση/οργάνωση των λεπτομερειών 88
 - β) Η ακρίβεια και η σαφήνεια στην περιγραφή 90

2. Η γλώσσα της περιγραφής	93
α) Η επιλογή των κατάλληλων λέξεων/φράσεων	93
β) Κυριολεκτική (δηλωτική) και μεταφορική (συνυποδηλωτική) χρήση της γλώσσας.....	94
3. Το σχόλιο και η οπτική γωνία στην περιγραφή	94
II. ΔΙΑΦΟΡΑ ΘΕΜΑΤΑ / ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ.....	97
1. Περιγραφή ενός χώρου / τοπίου και κτηρίου	97
2. Περιγραφή προσώπου / ατόμου.....	101
α) Τα τυπικά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός προσώπου / ατόμου.....	101
β) Το σχόλιο στην περιγραφή ενός ατόμου.....	103
3. Περιγραφή ζωγραφικού πίνακα ή άλλου έργου τέχνης	106
4. Ειδικά θέματα	107
α) Περιγραφή της λειτουργίας ενός αντικειμένου	107
β) Περιγραφή της διαδικασίας για την κατασκευή ή τη χρήση ενός αντικειμένου	107
III. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.....	110
IV. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ	116
Ενδυμασία και Μόδα	116
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΑΦΗΓΗΣΗ	 119
I. ΑΦΗΓΗΣΗ	119
1. Ορισμός της αφήγησης	119
2. Αφηγηματικό περιεχόμενο και αφηγηματική πράξη	122
3. Αφηγηματικά είδη, το ύφος και ο σκοπός τους	125
4. Ο αφηγητής	127
5. Η οπτική γωνία στην αφήγηση.....	129
6. Αφηγηματικοί τρόποι	133
7. Αφηγηματικός χρόνος	134

II. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΦΗΓΗΣΗ	140
1. Διάκριση της περιγραφής από την αφήγηση	140
2. Η περιγραφή μέσα στην αφήγηση	141
III. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.....	142
Συνοχή κειμένου	142
IV. ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	145
V. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ.....	149
Διάλογος δύο γενεών: Γερατειά/Τρίτη ηλικία και νεότητα.	
Αφηγήσεις για το παρελθόν και το μέλλον	149
Το γέλιο και το κωμικό	
Αφηγήσεις κωμικών ιστοριών	152
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	155
Κεφάλαιο Πρώτο: Γλώσσα και Γλωσσικές ποικιλίες	155
Η απεραντοσύνη της γλώσσας	155
Η φθορά των λέξεων	155
Η σύγχρονη γλωσσική κρίση	156
Λόγος και εικόνα	158
Γλώσσα και έθνος.....	160
Η γλώσσα συστατικό στοιχείο του ατόμου και της φυσιογνωμίας ενός έθνους	161
Η γλώσσα δεν είναι αθώα.....	161
Η γλώσσα των νέων και τα χαρακτηριστικά της.....	162
Περιθωριακά ιδιώματα	164
Κινητό τηλέφωνο.....	165
Graffiti	166
Η σημασία της γλωσσομάθειας	168

Κεφάλαιο Δεύτερο: Ο Λόγος	170
Διάλογος.....	170
Τι είναι εφηβεία; ή Η έκρηξη που λέγεται εφηβεία	171
Χαρακτηριστικά εφηβικής ηλικίας	173
Η πάλη των γενεών	174
Πρότυπα – Είδωλα	175
Κεφάλαιο Τρίτο: Περιγραφή	176
Το νόημα του σπιτιού	176
Η «γλώσσα» της μόδας	178
Κεφάλαιο Τέταρτο: Αφήγηση	180
Τα Γερατειά	180
Τα παιδιά με τα κλωνάρια	181
Για το Γέλιο.....	184

Επεξήγηση Συμβόλων

– βασική διδαχή ή κείμενο διδασκαλίας

– επιμέρους ανάπτυξη της διδασκαλίας και άλλα πάνω στο θέμα

– εργασία - άσκηση

– κείμενα συγγραφέων

– χρήσιμες πληροφορίες

– σημαντική σημείωση

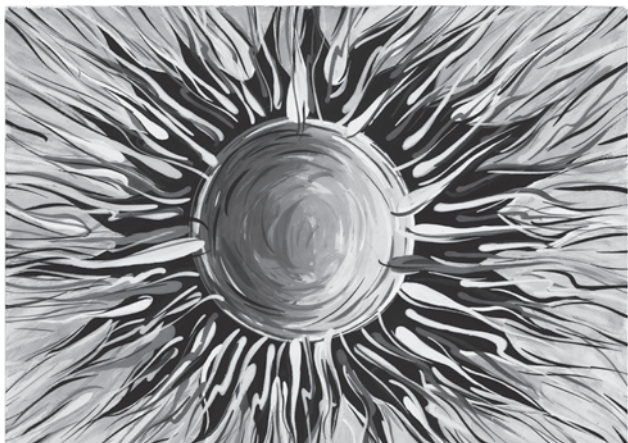
– παραδείγματα - συμπληρωματική πληροφορία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΓΛΩΣΣΑ & ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΟΙΚΙΛΙΕΣ

Τη γλώσσα μού έδωσαν ελληνική

Τη γλώσσα μού έδωσαν ελληνική.
Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις αμμουδιές
του Ομήρου...
Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου, με τα πρώτα-
πρώτα Δόξα Σοι!..
Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου, με τα πρώτα
λόγια του Ύμνου!..

[Οδυσσέας Ελύτης, Άξιον Εστί]

Όταν κάποτε φύγω από τούτο το φως,
θα ελιχθώ προς τα πάνω,
όπως ένα ρυακάκι που μουρμουρίζει.
Κι αν τυχόν κάπου ανάμεσα
στους γαλάζιους διαδρόμους
συναντήσω αγγέλους,
θα τους μιλήσω ελληνικά,
επειδή δεν ξέρουνε γλώσσες.
Μιλάνε μεταξύ τους με μουσική.

[Νικηφόρος Βρεττάκος]

Ι. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

1. Η απεραντοσύνη της

Τι είναι η γλώσσα;

Κάτι που το ξέρουμε; —> «Ξέρω αγγλικά».

Κάτι που το κατακτούμε; —> «Το παιδί κατακτά βαθμιαία τη γλώσσα».

Μια πράξη; —> «Μιλά και γράφει άριστα αγγλικά».

Μια ικανότητα; —> «Ο Γιώργος μιλά ωραία».

Μια μορφή κοινωνικής συμπεριφοράς; —> «Μιλάει επιθετικά».

Ένα αντικείμενο; —> «Η δομή και η λειτουργία της γλώσσας».

Ένα συμβάν; —> «Έγινε καβγάς».

Ένας οργανισμός; —> «Μητέρα γλώσσα, γέννηση-εξέλιξη-θάνατος της γλώσσας».

Στοιχείο της εθνικής ταυτότητας; —> «Ο τουρίστας μιλούσε ιταλικά».

Επιμέρους χαρακτηριστικό μιας ομάδας; —> «Οι Πόντιοι έχουν τη δική τους γλώσσα».

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό – ύφος; —> «Η γλώσσα του Ελύτη».

[Κ. Ζυμαριά, Α. Ζύρμπα κ.ά., Έκφραση-Έκθεση Α Λυκείου, εκδ. Ορόσημο, Αθήνα 1998, σ.4]

Η γλώσσα συνεχώς ανανεώνεται, διευρύνεται, εμπλουτίζεται. Συμβαδίζει, δηλαδή, με την ανθρώπινη εξέλιξη και αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, ζωντανό οργανισμό. Δίνει στον άνθρωπο απεριόριστες και ανεξάντλητες επιλογές σε ό,τι αφορά τη χρήση της. Η γλώσσα δεν χωράει σε κανένα βιβλίο. **Είναι απέραντη...**

Διαβάστε τις παρακάτω απόψεις και απαντήστε στο εξής ερώτημα: Γιατί η σκέψη και η γλώσσα δεν υπάρχουν χωριστά η μία από την άλλη; Την άποψή σας θα την αναπτύξετε σε μία παράγραφο με τη μέθοδο της αιτιολόγησης.

Ο λόγος μπορεί να παρομοιαστεί μ' ένα φύλλο χαρτιού. Η σκέψη αποτελεί τη μία όψη του κι οι ήχοι (η γλώσσα) την άλλη. Δεν μπορεί κανείς να κόψει τη μία όψη, χωρίς να κόψει συγχρόνως και την άλλη. Το ίδιο και στη γλώσσα. Δεν μπορεί κανείς ν' απομονώσει ούτε τους φθόγγους από τη σκέψη ούτε τη σκέψη από τους φθόγγους.

[Saussure]

Τα όρια της γλώσσας μου ορίζουν τα όρια του κόσμου μου.

[Wittgenstein]

Οι λόγοι δίνουν φτερά.

Με τα λόγια ο νους υψώνεται
κι αναφτερώνεται ο άνθρωπος.

[Αριστοφάνης, Όρνιθες]

Το πιο θαυμαστό και εκπληκτικό επίτευγμα του ανθρώπου είναι η κατάκτηση της μητρικής του γλώσσας. Ο άνθρωπος μαθαίνει τη γλώσσα του -ένα μεγάλο μέρος του μηχανισμού της γλώσσας- στα πέντε πρώτα χρόνια της ζωής του, με τρόπο φυσικό και αβίαστο, μέσα από την καθημερινή επαφή με τους οικείους του. Από κει και πέρα αντιδρά σε κάθε είδους γλωσσικό ερέθισμα, ακόμη και σε αυτό που δέχεται για πρώτη φορά, και είναι σε θέση να παράγει προφορικό λόγο. Να σχηματίζει προτάσεις, να εκφράζει τις επιθυμίες του, τις αρνήσεις του, τα ποικίλα συναισθήματά του και να ανακοινώνει τις σκέψεις και τις επιθυμίες του.

Σε ολόκληρη τη ζωή του, ο άνθρωπος δεν κατορθώνει τίποτε που να είναι τόσο θαυμάσιο, όσο εκείνο που πραγματοποίησε με το να μάθει να μιλάει.

[Sibbern]

Τη γλώσσα, αυτό το σπαρταριστό από ζωή δημιούργημα του ανθρώπινου πνεύματος, δεν την κατασκευάζουν οι γλωσσολόγοι ούτε οι δάσκαλοι στα σχολεία. Τη γλώσσα πλάθει πρώτα ο λαός και με την καθημερινή του ομιλία αλλά και με τις ευγενέστερες εκδηλώσεις του, όπως π.χ. το δημοτικό τραγούδι. Την πλάθουν, όμως, και κορυφαία πνεύματα. Κορυφαία είτε στην έκφραση αυστηρά λογικών διανοημάτων (π.χ. μαθηματικοί, νομικοί) είτε στην έκφραση συναισθημάτων (π.χ. λογοτέχνες). [...] Γι' αυτό, όταν θέλουμε να καταλάβουμε το πνεύμα μιας γλώσσας, δε θα καταφύγουμε στις γραμματικές και στα συντακτικά, αλλά στα κείμενα των μεγάλων συγγραφέων. Αυτοί υπαγορεύουν στους γλωσσολόγους τους νόμους της γλώσσας και όχι οι γλωσσολόγοι στους δημιουργούς της γλώσσας.

[Κωνσταντίνος Τσάτσος, διασκευή]

Υποτάξου πρώτα στη γλώσσα του λαού σου και, αν είσαι αρκετός, κυρίεψέ την.

[Δ. Σολωμός]

Κανένας συγγραφέας δεν μπορεί να σταθεί, αν δεν είναι άρχοντας της γλώσσας, όχι των λεξικών ή του συντακτικού, αλλά αυτής της ζωντανής φύσης που του μεταγγίζει κάθε στιγμή που ανασαίνει η φυλή του.

[Γ. Σεφέρης]

Προσπαθήστε να απαντήσετε σε μία παράγραφο, εφαρμόζοντας την τριμερή δομή της (θεματική πρόταση/περίοδος, λεπτομέρειες/σχόλια, κατακλείδα), ότι η γλώσσα δεν είναι συσσώρευση γραμματικών τύπων και συντακτικών φαινομένων παρά η καθημερινή επικοινωνιακή πράξη. Νομίζετε, δηλαδή, ότι δεν χρειάζονται οι γραμματικοί και συντακτικοί κανόνες στη γλώσσα;

Να διαβάσετε το παρακάτω κείμενο και να συζητήσετε τη διαπίστωση του Αριστοτέλη ότι «ο ανθρώπινος λόγος αποτελεί την πιο μεγάλη απόδειξη για την κοινωνική φύση του ανθρώπου».

Είναι, νομίζω, φανερό γιατί ο άνθρωπος είναι πολιτικόν ζώον περισσότερο απ' ό,τι οι μέλισσες ή τα άλλα αγελαία ζώα: Όπως έχουμε ήδη πει πολλές φορές, η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και χωρίς αιτία. Ας προσέξουμε ύστερ' απ' αυτό ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ζώο που είναι εφοδιασμένο με την ικανότητα του λόγου. Η απλή φωνή δεν εκφράζει, ως γνωστόν, παρά μόνο τη λύπη και την ευχαρίστηση· γι' αυτό και υπάρχει σε όλα τα ζώα· η φύση τούς έδωσε, πράγματι, όλη κι όλη αυτή την ικανότητα, να αντιλαμβάνονται το δυσάρεστο και το ευχάριστο και αυτά να τα κάνουν φανερά το ένα στο άλλο· του λόγου, όμως, ο προορισμός είναι να κάνει φανερό τι είναι ωφέλιμο και τι βλαβερό και, άρα, τι είναι δίκαιο και τι άδικο· αυτό είναι, πράγματι, που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα: μονάχα αυτός αντιλαμβάνεται το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο και όλα τα άλλα παρόμοια πράγματα –και, φυσικά, η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη.

[Αριστοτέλης, Πολιτικά]

2. Η πολυμορφία της

Όπως η ζωή μας και οι ανάγκες μας, έτσι και η γλώσσα μας...

Η γλώσσα είναι δημιούργημα της κοινωνικής ζωής. Η ίδια, όμως, η κοινωνική ζωή είναι πολύμορφη (έχει πολλές μορφές, πτυχές), άρα και η γλώσσα είναι πολύμορφη. Υποδυόμαστε ρόλους καθημερινά. Προσπαθούμε να πετύχουμε ποικίλους στόχους. **Μιλάμε διαφορετικά σε διαφορετικούς ανθρώπους.** Έτσι, χρησιμοποιούμε κάθε φορά, ανάλογα με την **περίσταση**, την κατάλληλη γλωσσική μορφή, για να υπηρετήσουμε τις ποικίλες απαιτήσεις και να ανταποκριθούμε στις ποικίλες ανάγκες της καθημερινής μας ζωής. Η γλώσσα μας, λοιπόν, αλλάζει μορφές σαν τον μυθικό θεό της θάλασσας, τον Πρωτέα, που μεταμορφωνόταν άλλοτε σε νερό, άλλοτε σε θηρίο, άλλοτε σε φωτιά. Η γλώσσα είναι **πρωτεϊκή**.

Χρήσιμη πληροφορία: Τις διάφορες και ποικίλες μορφές που παίρνει ο λόγος μπορούμε να τις διαπιστώσουμε στον **μετασχηματισμό**, δηλαδή στην αλλαγή και στις διαφορετικές μορφές που μπορεί να πάρει το ίδιο το κείμενο.

Για να καταλάβετε την πολυμορφία της γλώσσας, δηλαδή τις πολλές και ποικίλες μορφές που παίρνει η γλώσσα ανάλογα με την περίπτωση, προσπαθήστε να εκφράσετε την απαγόρευση «Μην καπνίζετε»:

- α) αν ήταν πινακίδα σ' έναν κλειστό δημόσιο χώρο;
- β) αν το έλεγε μια υπάλληλος σ' έναν σημαντικό πελάτη, ο οποίος καπνίζει σε χώρο εργασίας, όπου δεν επιτρέπεται το κάπνισμα;
- γ) αν το έλεγε ο αρχιμάστορας σε συνεργείο αυτοκινήτων, που βλέπει τον νεαρό μαθητευόμενο υπάλληλό του να επισκευάζει το γεμάτο με βενζίνη ρεζερβουάρ αυτοκινήτου, έχοντας ένα αναμμένο τσιγάρο στο στόμα;
- δ) αν το έλεγε ένας γιατρός σε κάποιον επισκέπτη που τον βρίσκει να καπνίζει μέσα στο θάλαμο ασθενών;
- ε) αν το έλεγε ένας συνοδός καθηγητής σε μαθητική εκδρομή, όταν διαπιστώνει ότι κάποιοι μαθητές -παρά τη ρητή του απαγόρευση- καπνίζουν μέσα στο πούλμαν;

[Δ. Σφακιανάκης, Γ. Μπακάλη, Έκφραση-Έκθεση Α Λυκείου, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σσ. 18-19]

Να μετασχηματίσετε τους δεκαεπτά πρώτους στίχους της παραλογής (είδος δημοτικού τραγουδιού) «Του νεκρού αδελφού» σε αφήγηση, αρχίζοντας κάπως έτσι: «Ζούσε κάποτε μια μάνα που είχε εννιά γιους και μια μόνη κόρη. Την κόρη αυτή την αγαπούσε τόσο πολύ που δεν την έβγαζε στον ήλιο, για να τη δει...» (συνεχίστε).

*Μάνα με τους εννιά σου γιους και με τη μια σου κόρη,
την κόρη τη μονάκριβη την πολυαγαπημένη,
την είχες δώδεκα χρονιά κι ήλιος δε σου την είδε!
Στα σκοτεινά την έλουζε, στ' άφεγγα τη χτενίζει,
στ' άστρι και τον αυγερινό έπλεκε τα μαλλιά της.
Προξενητάδες ήρθαν από τη Βαβυλώνα,
να πάρουνε την Αρετή πολύ μακριά στα ξένα.
Οι οχτώ αδερφοί δε θέλουνε κι ο Κωσταντίνος θέλει.
«Μάνα μου, κι ας τη δώσομε την Αρετή στα ξένα,*

στα ξένα κει που περπατώ, στα ξένα που πηγαίνω,
αν πάμ' εμείς στην ξενιτιά, ξένοι να μην περνούμε.
– Φρόνιμος είσαι, Κωσταντή, μ' άσκημα απιλογήθης.
Κι α μόρτει, γιε μου, θάνατος, κι α μόρτει, γιε μου, αρρώστια,
κι αν τύχει πίκρα γη χαρά, ποιος πάει να μου τη φέρει;
– Βάλλω τον ουρανό κριτή και τους αγιούς μαρτύρους,
αν τύχει κι έρτει θάνατος, αν τύχει κι έρτει αρρώστια,
αν τύχει πίκρα γη χαρά, εγώ να σου τη φέρω.

3. Η παντοδυναμία της

 Η γλώσσα είναι δύναμη γι' αυτόν που ξέρει να τη χρησιμοποιεί σωστά και αποτελεσματικά, έστω και αν στη ζωή του είναι αδύναμος από άποψη οικονομική, κοινωνική, επαγγελματική κ.λπ. Προκειμένου, όμως, να χρησιμοποιήσει κάποιος σωστά τη γλώσσα, θα πρέπει να έχει πνευματική καλλιέργεια (μέσω της μόρφωσης) και κοινωνική καταξίωση (μέσω της συμμόρφωσης με τους κανονισμούς κοινωνικής αγωγής του ατόμου). Υπάρχουν ποικίλοι τρόποι, ώστε να αναγκάσεις τους ανθρώπους να κάνουν αυτό που θέλεις: Να τους προσεγγίσεις και να κερδίσεις την εμπιστοσύνη τους, μιλώντας τους μειλίχια. Να τους επιβληθείς, χρησιμοποιώντας γλώσσα επιθετική, ασκώντας εξουσία και δύναμη, και να κόψεις κάθε νήμα ανθρώπινης επικοινωνίας.

Με το μέλι τρώγεται περισσότερο ψωμί παρά με το ξύδι.

Απ' ό,τι κάλλη έχει άνθρωπος, τα λόγια 'χουν τη χάρη,
να κάνουνσι κάθε καρδιά παρηγοριά να πάρει,
κι οπού κατέχει να μιλεί με γνώση και με τρόπο,
κάνει και κλαΐσιν και γελού τα μάτια των ανθρώπων.

[Β. Κορνάρος, Ερωτόκριτος]

Προσωπικά, πιστεύω στη δύναμη της επικοινωνίας. Πιστεύω στην αποτελεσματικότητα της συναντήσεως δύο ανθρώπων που κοιτάζονται ακόμη στα μάτια. Πιστεύω στις λέξεις που βγαίνουν από την καρδιά. Πιστεύω στα χέρια που σφίγγουν ζεστά το ένα το άλλο. Πιστεύω στην αλήθεια του διαλόγου. Πιστεύω στα σύνθετα του «συν» στη συν-άντηση, στη συν-ομιλία, στη συν-ζήτηση, στη συμφωνία, στη συγ-χώρηση, στη συν-αδέλφωση των ανθρώπων.

[Γ. Μπαμπινιώτης]

Η γλώσσα κόκκαλα δεν έχει και κόκκαλα τσακίζει.

Μην ξεχνάτε να λέτε

- Δεν πειράζει που δεν τα κατάφερες αυτή τη φορά.
- Αρκεί που προσπάθησες.
- Θα τα καταφέρεις μια άλλη φορά.
- Κανείς δεν είναι τέλειος.
- Είσαι σπουδαίο παιδί.
- Παρακαλώ, έχετε την καλοσύνη να περάσετε έξω.

Σκεφθείτε καλά, πριν πείτε

- Τίποτα σωστό δεν μπορείς να κάνεις!
- Δεν θα τα καταφέρεις ποτέ!
- Όλο λάθη κάνεις.
- Με έχεις απογοητεύσει.
- Είσαι άχρηστο, ηλίθιο, ανίκανο!
- Έξω γρήγορα και μην χρονοτριβείτε!

Συνεχίστε και εσείς με δικά σας παραδείγματα ...

Δεν είναι πάντα ο λόγος της εξουσίας ο δυνατότερος λόγος. Διαβάστε στο παρακάτω κείμενο την απάντηση που έδωσε ο Κολοκοτρώνης στον Ιμπραήμ, ο οποίος, με την ισχύ των όπλων, ζητά από τους Έλληνες να δηλώσουν υποταγή στην εξουσία του. Μπορείτε να δείτε τη δύναμη που παίρνει ο λόγος ενός αποφασισμένου να βγει από τη σκλαβιά και επομένως ελεύθερου εσωτερικά λαού.

Ο Κολοκοτρώνης απαντά στον Ιμπραήμ: *Διαβάζοντας τη διαταγή που ήταν τόσο σφοδρά, του αποκρίθηκα, όχι από μέρος μου, από μέρος του λαού της Μεσσηνίας, ότι: Αυτό που μας φοβερίζει, να μας κόψεις και κάψεις τα καρποφόρα μας, δεν είναι της πολεμικής έργον, διατί τα άψυχα δέντρα δεν εναντιώνονται εις κανένα, μόνον οι άνθρωποι οπού εναντιώνονται έχουνε στρατεύματα και σκλαβώνεις, και έτσι είναι το δίκαιο του πολέμου. Με τους ανθρώπους και όχι με τα άψυχα δέντρα, όχι τα κλαριά να μας κόψεις, όχι τα δέντρα, όχι τα σπίτια που μας έκαψες, μόνον πέτρα απάνω στην πέτρα να μη μείνει, ημείς δεν προσκυνούμε. Τι, τα δέντρα μας, αν τα κόψεις και τα κάψεις, την γην δεν θέλει την σηκώσεις και η ίδια μας η γης που τα έθρεψε, αυτή η ίδια γη μένει δική μας και τα ματακάνει. Μόνον ένας Έλληνας να μείνει θα πολεμούμε και μην ελπίζεις πως την γην μας θα την κάμεις δική σου, βγάλ' το απ' το νου σου.*

Τη πιο δυνατή γλώσσα τη διαθέτει η πιο δυνατή ψυχή. Εκεί βρίσκεται το μεγαλείο και η δύναμη της γλώσσας, στο μεγαλείο και στη δύναμη της ψυχής. Που σημαίνει στο μεγαλείο και στη δύναμη της παιδείας.

[Χρ. Τσολάκης]

Αν συμφωνείτε με την παραπάνω άποψη, ποια νομίζετε ότι είναι η θέση και η σημασία της γλωσσικής παιδείας στο εκπαιδευτικό μας σύστημα;

4. Οι οπτικές της

Η γλώσσα φωτίζει και συσκοτίζει, αποκαλύπτει και συγκαλύπτει

Συχνά ακούμε να λένε ότι κάθε άνθρωπος συνηθίζει να βλέπει τα πράγματα, τα γεγονότα και τις καταστάσεις της ζωής, να τα βιώνει, να τα εννοεί και να τα αξιολογεί από τη δική του **οπτική γωνία**. Αυτός ο ιδιαίτερος προσωπικός τρόπος φαίνεται μέσα από τη γλώσσα που επιλέγει να χρησιμοποιήσει και σχετίζεται με τις γνώσεις του, την κοινωνική του θέση, την καλλιέργειά του, το βαθύτερο «πιστεύω» για τη ζωή, το επάγγελμά του, τα συμφέροντά του κ.λπ. Έτσι καθορίζεται το **επίπεδο του λόγου** και το **ύφος** του κάθε πομπού. Αυτό συμβαίνει γιατί:

α) Ο ίδιος ομιλητής χρησιμοποιεί διαφορετικές λέξεις για το ίδιο γεγονός, ανάλογα με την κατάσταση, το πρόσωπο με το οποίο συνομιλεί και την άμεση ή έμμεση επιρροή που ασκεί στον ίδιο το αντικείμενο ή το γεγονός για το οποίο συζητά.

Π.χ. Μια απόπειρα κλοπής θεωρείται:

α. από τον εισαγγελέα: «πράξη που πρέπει να καταδικαστεί»,

β. από τον δικηγόρο υπεράσπισης: «πράξη απόγνωσης»,

γ. από τις εφημερίδες: «αστυνομική – δικαστική είδηση».

β) Διαφορετικοί ομιλητές χρησιμοποιούν διαφορετικές λέξεις, για να ονομάσουν και να χαρακτηρίσουν τα ίδια πράγματα, ανάλογα με το πώς βιώνει ο καθένας τους τη συγκεκριμένη κατάσταση και με το πώς φορτίζει με διαφορετικές αποχρώσεις την ίδια έννοια ή λέξη.

Για παράδειγμα, όταν ένας φιλότεχνος αναφέρεται στην τέχνη, την εννοεί ως αισθητική απόλαυση, ψυχαγωγία, διασκέδαση. Αντίθετα, ένας ακαλλιέργητος τη θεωρεί άχρηστη, χωρίς νόημα, αδιάφορη, περιττή.

Οι προσωπικές στάσεις που παίρνουν κάθε φορά οι άνθρωποι απέναντι στα πράγματα και στις καταστάσεις σημαίνει ότι όλα είναι ρευστά και ασταθή, ότι όλα μεταβάλλονται εύκολα και αμφισβητούνται; Σημαίνει ότι δεν υπάρχει αντικειμενική αλήθεια, αφού τα γεγονότα φωτίζονται ανάλογα με την οπτική γωνία τού κάθε ατόμου ή ακόμη ότι είναι μάταιο να την αναζητήσει κανείς; Δεν υπάρχουν, δηλαδή, σταθερές αξίες, θεσμοί, κοινωνίες, νόμοι; Τότε πώς θεμελιώνεται και οικοδομείται ο κοινωνικός μας βίος σε όλες του τις μορφές;

Διαφορετικοί άνθρωποι, διαφορετικές σκοπιές, διαφορετικές εκφράσεις, και όταν ακόμη το αντικείμενο παραμένει το ίδιο. Προσθέστε και εσείς πέντε τουλάχιστον παραδείγματα:

Ο πρώτος λέει:

(για το ίδιο πρόσωπο)

Ο δεύτερος λέει:

Αυτός είναι πολύ ψεύτης.
Τον υπέταξε με τις υποδείξεις του.
Έχει πείσμα. Είναι ξεροκέφαλος.
Είναι εκτός τόπου και χρόνου.

Αυτός αποκρύπτει την αλήθεια.
Τον συνέτισε με τις παραινήσεις του.
Έχει δική του άποψη.
Είναι ρομαντικός.

Ακόμα και ο ίδιος άνθρωπος, μιλώντας για το ίδιο αντικείμενο, μπορεί να χρησιμοποιήσει διαφορετικό **επίπεδο λόγου**, ανάλογα με την **περίσταση της επικοινωνίας**. Συνεπώς, το **ύφος του πομπού** μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με την περίσταση της επικοινωνίας στην οποία βρίσκεται ο ίδιος ο πομπός. Στις παρακάτω φράσεις: α) να σχολιάσετε το επίπεδο λόγου/ ύφους, β) να συζητήσετε αν λέγονται από τα ίδια ή διαφορετικά πρόσωπα και κάτω από ποιες περιστάσεις/συνθήκες. Έτσι, ο πομπός λέει:

Εδώ:

Πολιτική πείνας.

Σας παρακαλώ, με αδικείτε.

Του ζήτησα με ευγενικό τρόπο να μη μιλήσει.

Αντιμετωπίζει κάποια οικονομικά προβλήματα.

Αναγκάστηκε να περικόψει τις θέσεις εργασίας.

Εκεί:

Πολιτική λιτότητας.

Τον κατηγορήσα ότι με αδικεί.

Κλείσ' το, επιτέλους!

Είναι χρεωμένος μέχρι το λαιμό.

Με μαζικές απολύσεις πέταξε έξω τους εργαζόμενους.

Συνεχίστε και εσείς με δικά σας παραδείγματα...

Προσπαθήστε να αναζητήσετε τη σημασιολογική διαφοροποίηση/αλλαγή των λέξεων «Γλώσσα» και «Γράμμα» που οφείλεται στη χρήση τους και στην ιδιαίτερη οπτική γωνία, από την οποία τις βλέπουν διαφορετικοί άνθρωποι.

II. ΟΙ ΠΟΙΚΙΛΙΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Αποτελεσματικότερη γλώσσα

«Κάθε τόπος και ζακόνι, κάθε μαχαλάς και τάξη» (ζακόνι=έθιμο, συνήθεια και μαχαλάς=γειτονιά), λέει μια παροιμία και υπονοεί ότι η κοινωνία δεν είναι ομοιογενής και ομοιόμορφη, αλλά διαφοροποιημένη σε πολλαπλά επίπεδα, είτε στον γεωγραφικό άξονα είτε στον κοινωνικό. Αυτή η διαφοροποίηση, όπως είναι φυσικό, αντανακλάται και στη γλώσσα, αφού η γλώσσα είναι κοινωνικό προϊόν. Συνεπώς, η γλώσσα είναι πολύμορφη και πολύπλοκη, όπως η γλωσσική κοινότητα που τη μιλάει. Και αυτή η πολυμορφία δεν διασπά ούτε υποβαθμίζει τη γλώσσα. Αντίθετα μάλιστα, μέσα από τη διαφορετικότητα των στοιχείων της, η γλώσσα αποκτά αρμονία και πληρότητα.

Έτσι, σε μία γλωσσική κοινότητα διαφορετικές ομάδες ομιλητών χρησιμοποιούν διαφορετικές γλωσσικές ποικιλίες/διαλέκτους με κριτήριο είτε τη **γεωγραφική καταγωγή**, οπότε διακρίνουμε τις **γεωγραφικές ποικιλίες/διαλέκτους (οριζόντια κατάταξη)**, είτε την **κοινωνική συμπεριφορά** του ομιλητή, δηλαδή **κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες/διάλεκτοι (κάθετη κατάταξη)**. Στις κοινωνικές ποικιλίες εντάσσονται τα **ποικίλα είδη κειμένων** και οι **ειδικές γλώσσες**. Γεωγραφικές και κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες αποτελούν και τροφοδοτούν την **εθνική μας γλώσσα**.

1. Γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες

Οριζόντια διαίρεση: ιδίωμα, διάλεκτος, ιδιωτισμός, ιδιωτισμός

Στη γλωσσική επιστήμη γίνεται ειδικότερη διάκριση ανάμεσα στη **διάλεκτο** και στο **ιδίωμα**. **Διάλεκτοι** (π.χ. κυπριακά, καππαδοκικά, ποντιακά, κατωιταλικά) χαρακτηρίζονται οι γλωσσικές ποικιλίες που μιλιούνται σε μεγαλύτερη γεωγραφική έκταση ή έχουν έντονη διαφοροποίηση από την Κοινή Νεοελληνική. **Ιδιώματα** (π.χ. το ιδίωμα της Μάνης, τα δωδεκανησιακά ιδιώματα) ονομάζονται μικρότερης έκτασης τοπικές ποικιλίες, χωρίς μεγάλες διαφορές από την Κοινή. Όλα μαζί τα ιδιώματα και οι διάλεκτοι αποτελούν τη **Νεοελληνική γλώσσα**.

Ιδιωτισμός είναι το γλωσσικό φαινόμενο που εμφανίζεται σε τοπικές γλώσσες (ιδιώματα ή διαλέκτους), αλλά δεν συνηθίζεται ή είναι άγνωστο στην κοινή μορφή μιας γλώσσας. Για παράδειγμα, *σκαρβελώνω* (αντί: *σκαρφαλώνω*), *κένωσε το πιάτο* (= *άδειασε*), *με δίνει* (αντί: *μου δίνει*). Η χρήση του «με» αντί του «μου» αποτελεί χαρακτηριστικό των βόρειων ιδιωμάτων, *μπαλωθιά* (τουφεκιά, στην Κρήτη).

Ιδιωτισμός είναι η φράση ή η πρόταση της οποίας η έννοια δεν προκύπτει αμέσως από τη σύνταξή της και το λεξιλογικό της περιεχόμενο και πολλές φορές είναι μεταφορική (π.χ. «Βρέχει καρεκλοπόδαρα» = Βρέχει πολύ δυνατά - «μαλλιά κουβάρια» - «φωτιά και λάβρα»). Πρόκειται, δηλαδή, για έκφραση που λέγεται μόνο στη γλώσσα μας και έχει πάρει ξεχωριστή σημασία.

Πώς δημιουργούνται και πώς χάνονται οι νεοελληνικοί διάλεκτοι

Οι λόγοι που ορίζουν τοπογραφικά τη διαμόρφωση των διαλέκτων/ιδιωμάτων μπορεί να είναι **γεωγραφικοί** (π.χ. η διάπλαση του εδάφους, τα βουνά και η θάλασσα, που ευκολύνουν ή όχι τη συγκοινωνία), **διοικητικοί**, **πολιτικοί** ή **εκκλησιαστικοί** (που αναγκάζουν τους κατοίκους να συχνάζουν στα ίδια κέντρα) και **εποικιστικοί λόγοι** (εποικισμοί προσφύγων, σκόρπισμα και ανακάτωμα με τη γλώσσα των ντόπιων). Σήμερα, και κυρίως ύστερα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι τοπικές διαφοροποιήσεις της νεοελληνικής γλώσσας έχουν παρακμάσει ή έχουν εξαφανιστεί εντελώς (π.χ. η διάλεκτος της Καππαδοκίας). Οι λόγοι αυτής της φθοράς πρέπει να αναζητηθούν στην επίδραση **κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων**, αφού άλλαξαν οι δομές των παραδοσιακών κοινωνιών που συντηρούσαν τις τοπικές γλωσσικές μορφές, καθώς και στην **υποχρεωτική εκπαίδευση** και στα **ΜΜΕ**, που ευνοούν την ευρύτερη χρήση της κοινής μορφής της Νέας Ελληνικής.

Αποδώστε στην Κοινή Νεοελληνική τα κείμενα:

*Έναν πουλίν, καλόν πουλίν εβγαίν' από την Πόλην
ουδέ στ' αμπέλια κόνεψεν, ουδέ στα περιβόλια,
επήγεν και-ν-εκόνεψεν και σου Ηλί' το κάστρον.
Εσείξεν τ' έναν το φτερόν, σο αίμαν βουτεμένον,
εσείξεν τ' άλλο το φτερόν, χαρτίν έχει γραμμένον.
Από κανείς κι ανέγνωσεν, ουδ' ο μητροπολίτης·
έναν παιδίν, καλόν παιδίν, έρχεται κι αναγνώθει.
Σίτ' αναγνώθ', σίτε και κλαίει, σίτε κρούει την καρδίαν.
-Αλί εμάς και βάι εμάς, πάρθεν η Ρωμανία.
Μοιρολογούν τα εκκλησιάς, κλαίγνε τα μοναστήρια
κι ο Γιάννες ο Χρυσόστομον κλαίει, δερνοκοπιέται.
-Μη κλαις, μη κλαις, Αϊ-Γιάννε μου, και δερνοκοπισκάσαι.
-Η Ρωμανία πέρασεν, η Ρωμανία 'πάρθεν.
-Η Ρωμανία κι αν πέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο.*

[“Πάρθεν”, Θρήνος του Πόντου για την Άλωση της Πόλης, Δημοτικό τραγούδι]

Άλλο χορό δε ρέγομαι μόνο τον πεντοζάλη,
που πάει τρία ζάλα ομπρός και δύο γιαγέρνει πάλι.

[Κρητική μαντινάδα]

Η Ρωμιοσύνη εν φυλή συνότζιαιρη του κόσμου,
κανένας δεν εβρέθηκεν για να την-ι-ξηλείψη,
κανένας, γιατί σιέπει την που τάψη ο Θεός μου.
Η Ρωμιοσύνη εν να χαθή, όντας ο κόσμος λείψη!

[ποίημα του Βασίλη Μιχαηλίδη σε Κυπριακή διάλεκτο]

Προσπαθήστε να αποδώσετε το νόημα στους παρακάτω ιδιωτισμούς:

Βλέπω φως. Μαύρη πέτρα θα ρίξω. Θα σε γελάσω. Ανάψανε τα αίματα. Δεν ιδρώνει το αυτί του. Μην το δένεις κόμπο. Τάζω λαγούς με πετραχήλια. Πήραν τα μυαλά του αέρα.

Ποια η στάση των ανθρώπων απέναντι στα ιδιώματα και πώς την ερμηνεύετε; Συζητήστε την ωφελιμότητα (ή και την βλαπτικότητα, αν το νομίζετε) των ιδιωμάτων. Χρήσιμο υλικό μπορείτε να αντλήσετε από τα κείμενα που ακολουθούν. Τις απόψεις σας να καταγράψετε σε ένα κείμενο με τη μορφή άρθρου, για να δημοσιευθεί σε μια τοπική εφημερίδα, με την ευκαιρία της διοργάνωσης των εκεί λαογραφικών εκδηλώσεων.

Ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης γράφει για την ιδιωματική γλώσσα που χρησιμοποιούσε ως μαθητής:

Όταν, ύστερα από λίγα χρόνια, μπήκα στο Γυμνάσιο στην Αθήνα, από τα ξαφνιασμένα ή τα σκωπτικά πρόσωπα των συμμαθητών μου, σαν τους μιλούσα, κατάλαβα πως η γλώσσα μου –πολύ συγγενική με τη γλώσσα του Ερωτόκριτου– δεν ήτανε καλή.

Κάποιος δάσκαλος γράφει για την εμπειρία του, σχετικά με τη διαφορετική γλώσσα που μίλαγε, όταν ήταν μαθητής:

Η προσωπική εμπειρία που καταθέτω, αναφέρει ένας δάσκαλος, παραμένει μέχρι σήμερα ανεξίτηλη στη μνήμη μου και ενισχύει την άποψη ότι ο δάσκαλος αποτελεί το βασικό παράγοντα για την ομαλή ένταξη των παιδιών στην τάξη. Αναφέρομαι στην ένταξή μου στην τάξη ενός αθηναϊκού σχολείου το 1957, τότε που μεταφερθήκαμε οικογενειακώς από το χωριό στην Αθήνα. Η προκατάληψη στα χρόνια εκείνα «για τους... βλάχους...» ήταν πολύ βαριά. Όχι πολύ διαφορετική απ' αυτή που βλέπουμε σήμερα. Ήμουν –θυμάμαι– το «παράξενο ον» της τάξης και κάθε φορά που μιλούσα, γινόταν πανδαιμόνιο απ' τα γέλια και τα χάχανα των παιδιών.

[Περιοδικό Τα εκπαιδευτικά, τχ. 44-45, σ. 106]

Οι διάλεκτοι με λίγα λόγια κινδυνεύουν από βασίλισσες να γίνουν υπηρέτριες. Ο ρόλος τους ήταν να ταΐζουν, να ποτίζουν και να αναζωογονούν. Τώρα, όμως, δέχονται περισσότερα απ' όσα δίνουν και αυτά που παίρνουν είναι ανώφελα ερανίσματα από τη γλώσσα των μεγαλουπόλεων και της σύγχρονης τεχνολογίας. Το ραδιόφωνο [και τώρα πια η τηλεόραση] χρησιμοποιεί μια άψυχη, χωρίς διαλεκτισμούς, γλώσσα, η οποία κάθε άλλο παρά πρότυπο μπορεί να αποτελέσει. Εδώ έγκειται στ' αλήθεια η αντινομία: η γλώσσα που είχε ανάγκη ανανέωσης οδηγεί στο μαρασμό τη γλώσσα στην οποία η ίδια θα μπορούσε να αναβαπτιστεί.

[W. Suskind, Γερμανός ερευνητής]

Να συντάξετε ένα Μικρό Λεξικό της τοπικής διαλέκτου ή να καταγράψετε παραμύθια και άλλες αφηγήσεις από γονείς και παππούδες σε αυθεντικό λόγο και να κάνετε ένα μικρό αρχείο προφορικού λαϊκού λόγου.

2. Κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες

Μιλήστε όποια γλώσσα θέλετε, δεν θα πείτε τίποτε περισσότερο από αυτό που είσθε

Αν και το σύνολο της κοινωνικής ομάδας εκφράζεται σε γενικές γραμμές με την **κοινή** (καθομιλούμενη) γλώσσα, εντούτοις παρατηρούνται και γλωσσικές ποικιλίες που χρησιμοποιούν κοινωνικά υποσύνολα. Οι **κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες** αναφέρονται ως η **κάθετη διαίρεση** σε μια γλωσσική κοινότητα (ως **οριζόντια διαίρεση** αναφέρονται οι **γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες**) και εξαρτώνται από ποικίλους παράγοντες. Οι παράγοντες που διαμορφώνουν τις κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες είναι: η **ηλικία** (π.χ. ιδιώματα των νέων), το **φύλο** (διαφοροποίηση γλωσσικών συνηθειών ανδρών-γυναικών), η **μόρφωση** (π.χ. λόγια έναντι λαϊκής γλώσσας), η **κοινωνική θέση** (π.χ. γλώσσες περιθωρίου, των λαϊκών στρωμάτων), η **ιδεολογία** (π.χ. ιδίωμα της Αριστεράς), το **επάγγελμα** ή η ασχολία (π.χ. «ειδικές γλώσσες» νομικών, στρατιωτικών, ναυτικών, χρηματιστών, μηχανικών αυτοκινήτων, μπογιατζήδων κ.λπ.). Η γλώσσα διαφοροποιείται, ακόμη, ανάλογα και με το **κοινωνικό και υφολογικό επίπεδο** (**γλώσσα και περίσταση επικοινωνίας**: ποιος μιλάει, σε ποιον, με ποιο σκοπό, με ποια διάθεση, για ποιο θέμα, πού, πότε, γιατί, πώς...).

Βρίσκεστε σε ένα εστιατόριο και ακούτε ορισμένα λόγια από τη συζήτηση που διεξάγεται στο τραπέζι πίσω σας. Από τα ακόλουθα λεγόμενα τι συνάγετε σχετικά με την ηλικία, το επάγγελμα, το μορφωτικό επίπεδο του ομιλητή, καθώς και για τη σχέση του με τον συνομιλητή του;

Το σκέφτηκα, μην φοβάσαι! Πρέπει να σταματήσω τώρα που με βαστάνε ακόμα τα πόδια μου. Μπορείς πια να αναλάβεις τη δουλειά μόνος σου, στρωμένη είναι, δόξα τω Θεώ, δεν θα αντιμετωπίσεις τις δυσκολίες που είχα εγώ, όταν ξεκίνησα με δανεικά. Έχω βρει και ένα σπίτι στο νησί, να έχουμε όλοι την ησυχία μας. Στη μητέρα σου δεν το έχω πει ακόμη.

Γλώσσα και ηλικία

Στον διάλογο που ακολουθεί φαίνεται καθαρά, με χιουμοριστικό τρόπο, η ιδιότυπη μορφή επικοινωνίας που δημιουργείται ανάμεσα σε δύο άτομα διαφορετικής ηλικίας, τα οποία και χρησιμοποιούν διαφορετική γλωσσική ποικιλία:

«Οι νέοι την έβαψαν». «Την έβαψαν;». «Την έβαψαν σημαίνει την πάτησαν». «Και τι σημαίνει την πάτησαν;». «Την πάτησαν σημαίνει απέτυχαν στις εξετάσεις». «Και ποιοι είναι οι νέοι; ». «Νέοι είναι οι πρωτοετείς».

[R. Jacobson, *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας*, μτφρ. Α. Μπερλής, εκδ. Εστία, Αθήνα 1998, σ. 63]

Γλώσσα και μόρφωση

Οι άνθρωποι, ανάλογα με τις γνώσεις, την εκπαίδευση και την επιστημονική τους κατάρτιση, διαφοροποιούνται γλωσσικά, ακόμη και όταν ανήκουν στην ίδια γλωσσική κοινότητα. Όσο μεγαλύτερη είναι η πνευματική καλλιέργεια κάποιου, τόσο πιο σύνθετη και πλούσια είναι και η γλώσσα του (π.χ. διαφορετικά χρησιμοποιεί την ελληνική γλώσσα ένας πανεπιστημιακός δάσκαλος και διαφορετικά ένας αναλφάβητος συμπολίτης του).

Πώς θα διατυπώνατε σε ύφος πιο απλό και πιο οικείο τις ακόλουθες φράσεις;

- α) Ιατρός: Πάσχει από κεφαλαλγία και μυαλγία. Χρήζει αναπαύσεως και ειδικής αγωγής.
- β) Αρχαιολόγος: Η πληθώρα των τεμαχίων λίθου και ελεφαντόδοντου, τα οποία βρίσκονται διεσπαρμένα σε διάφορα σημεία του ανακτόρου και των σπιτιών, υποδηλώνουν ότι ένα τμήμα του ανθρώπινου δυναμικού ασχολήθηκε με την τέχνη του λιθοξόου ή του μικρογλύπτη.
- γ) Χημικός – Μηχανικός: Η εξόρυξη λιγνιτοφόρων κοιτασμάτων και τα πλούσια αποθέματα λιγνίτη καθιστούν τη χώρα οικονομικά ευημερούσα.

Γλώσσα και φύλο

Ο κοινωνικός ρόλος των δύο φύλων καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη γλώσσα ανάμεσα στο γυναικείο και αντρικό φύλο. Οι γυναίκες μιλούν πιο ήπια, πιο ήρεμα, διατυπώνουν έμμεσα

τις εντολές, εκφράζονται με οικειότητα και με διπλωματικό τρόπο. Έχουν λόγο περισσότερο συναισθηματικό και ευαίσθητο, που εκφράζει τον εσωτερικό τους κόσμο. Ακόμη, χρησιμοποιούν, σε μεγαλύτερο βαθμό, εκφράσεις με κοινωνικό κύρος, λόγω της πίεσης που δέχονται να είναι κοινωνικά «σωστότερες». Οι άντρες μιλούν πιο κατηγορηματικά, χρησιμοποιούν πιο πολύ την προστακτική. Ο λόγος τους είναι περισσότερο λογικός, ανάλογα με τον κοινωνικό ρόλο που τους έχει αποδοθεί. Επειδή έχουν μεγαλύτερη κοινωνική ελευθερία, μπορεί ο λόγος τους να αποκλίνει και να διαφοροποιείται από τη νόρμα, δηλαδή τον τύπο.

Ποιος τραγουδάει το τραγούδι αυτό, ένας άντρας ή μια γυναίκα; Αιτιολογήστε την απάντησή σας μέσα από τα λόγια του τραγουδιού.

*Κοιμήσου αστρί, κοιμήσου αυγή, κοιμήσου νιο φεγγάρι,
κοιμήσου, που να σε χαρή ο νιος που θα σε πάρη.
Κοιμήσου, που παράγγειλα 'ς την Πόλη τα χρυσά σου,
'ς τη Βενετιά τα ρούχα σου και τα διαμαντικά σου.
Κοιμήσου, που σου ράβουνε το πάπλωμα 'ς την Πόλη,
και σου το τελειώνουνε σαρανταδυό μαστόροι,
'ς τη μέση βάνουν τον αετό, 'ς την άκρη το παγόνι.
Νάνι του ρήγα το παιδί, του βασιλιά τ' αγγόνι.
Κοιμήσου και παράγγειλα παπούτσια 'ς τον τσαγγάρη,
να σου τα κάνη κόκκινα με το μαργαριτάρι.
Κοιμήσου μέσ' 'ς την κούνια σου και 'ς τα παχιά πανιά σου,
η Παναγιά η δέσποινα να είναι συντροφιά σου.*

Γλώσσα και επάγγελμα (ειδικές γλώσσες)

Στις κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες συγκαταλέγονται και εκείνες που συνδέονται με την επαγγελματική δραστηριότητα του ανθρώπου. Μια επαγγελματική, δηλαδή, ομάδα, προκειμένου να εξυπηρετήσει τους επαγγελματικούς της σκοπούς, επιφέρει αλλαγές στην εθνική γλώσσα. Έτσι, οι γιατροί, οι μηχανικοί, οι ψαράδες, οι υδραυλικοί, οι ποδοσφαιριστές, οι θεολόγοι, οι μαθηματικοί, οι χημικοί, οι φιλόλογοι κ.λπ. δημιουργήσαν μια σειρά λέξεων απαραίτητων για τις ανάγκες της εργασίας τους. Οι αποκλίσεις (αλλαγές) αυτές ονομάζονται **ειδικές γλώσσες**. Οι ειδικές αυτές γλώσσες χαρακτηρίζονται, κυρίως, από λεξιλογικές διαφορές, οι οποίες οφείλονται είτε στη χρήση **ειδικών όρων** είτε στη χρήση **καθημερινών λέξεων, που φορτίζονται**, όμως, κατά περίπτωση, **με ιδιαίτερο σημασιολογικό φορτίο**.

Για παράδειγμα: η λέξη *μεθάνιο*, χρησιμοποιείται μόνο στη χημεία, όπως και η λέξη *χολοκυστογραφία* (σύνθετη από τις λέξεις χολή, κύστη και γράφω) αποτελεί όρο μόνο της ιατρικής επιστήμης και δηλώνει (γί' αυτό εξάλλου και κατασκευάστηκε) την ακτινογραφία της χοληδόχου κύστης.

Αντίθετα, η λέξη *κύτταρο*, εκτός από τις φυσικές επιστήμες (βοτανική, ζωολογία, ανθρωπολογία κ.λπ.), όπου συνηθίζεται, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί και αλλού. (Η οικογένεια αποτελεί κύτταρο της κοινωνίας. Η πρόταση είναι το κύτταρο του λόγου, προφορικού και γραπτού. Η σχολική τάξη με τους μαθητές της θα μπορούσε να θεωρηθεί το κύτταρο του εκπαιδευτικού μας οργανισμού). Επίσης, η λέξη *φύλλο* έχει άλλη σημασία για έναν βοτανικό, έναν έμπορο χαρτιού, έναν ζαχαροπλάστη, έναν χαρτοπαίκτη, έναν μαραγκό, έναν εκδότη εφημερίδας. Η ποικιλία αυτή της σημασίας δεν μας εμποδίζει, βέβαια, να καταλαβαίνομαστε στην καθημερινή ζωή. Από το είδος και το θέμα της ομιλίας ή και από τα γύρω περιστατικά, πάει ο νους του ακροατή σ' εκείνο που εννοεί ο συνομιλητής του: «Θα πάρει ο αέρας από το τραπέζι το *φύλλο* με τις σημειώσεις μου».

Γλώσσα και κοινωνικό και υφολογικό επίπεδο (γλώσσα και περίσταση επικοινωνίας)

Οι λέξεις αποκτούν νόημα ανάλογα με τις συνθήκες ομιλίας. Σωστή γλώσσα είναι εκείνη που πετυχαίνει τον επικοινωνιακό στόχο του ομιλητή

Η γλώσσα ποικίλλει/διαφοροποιείται όχι μόνο σε σχέση με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά τού ομιλητή (μόρφωση, ηλικία, φύλο κ.λπ.) αλλά και σε σχέση με **τις κοινωνικές περιπτώσεις/περιστάσεις** κατά τις οποίες αυτός εκφράζεται. Ο ίδιος ομιλητής χρησιμοποιεί διαφορετικές γλωσσικές ποικιλίες σε διαφορετικές κοινωνικές καταστάσεις και με διαφορετικούς στόχους / επιδιώξεις. Για παράδειγμα, το ίδιο το άτομο διαφορετικά θα μιλήσει σε ένα συνέδριο ή σε μία κοινωνική εκδήλωση ή σε κάποια φιλική συγκέντρωση. Διαφορετικά θα μιλήσει ο γιατρός προς τον ασθενή του, ο καθηγητής προς τον μαθητή του, ο γονιός προς το παιδί του. Με άλλα λόγια, ο χώρος, ο χρόνος, τα πρόσωπα, ο σκοπός, οι περιστάσεις είναι παράγοντες που μπορούν να διαφοροποιήσουν την ομιλία. Συνεπώς, ο άνθρωπος κάνει διαφορετικές γλωσσικές επιλογές, λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω παράγοντες, ώστε ο λόγος του να είναι αποτελεσματικός.

«Το ύφος είναι ο ίδιος ο άνθρωπος». Προσδιορίζοντας ο ομιλητής το κατάλληλο επίπεδο λόγου, διαμορφώνει τον ιδιαίτερο κάθε φορά προσωπικό τρόπο, το **κατάλληλο ύφος** (στιλ), για να εκφραστεί. Ύφος, που διαμορφώνεται από παράγοντες όπως: **ποιος μιλάει, σε ποιον, με ποιο σκοπό, με ποιο θέμα, πού, πότε, γιατί, πώς** κ.λπ. Η γλώσσα ποικίλει σε σχέση με τον **πομπό**, τον

δέκτη, τον σκοπό, το θέμα, τον τόπο, τον χρόνο, τον τρόπο, τις ανάγκες και περιστάσεις. Αυτό σημαίνει ότι το ίδιο άτομο μπορεί να μιλήσει, ανάλογα με τις συγκεκριμένες κάθε φορά ανάγκες, σε πολλά επίπεδα και με διαφορετικό ύφος.

Ύφος... Ύφος... Ύφος...

Ύφος προφορικού και γραπτού λόγου, ύφος επιστημονικό, δοκιμιακό, ποιητικό, αφηγηματικό, περιγραφικό, ουδέτερο, φιλικό, λαϊκό, λόγιο, υψηλό, χαριτωμένο, ταπεινό, κομψό, χυδαίο κ.λπ.

Ας γράψουμε μία επιστολή ...

Η επιστολή (γράμμα) είναι ένα είδος επικοινωνιακού λόγου (υπάρχει ο πομπός/αποστολέας, ο δέκτης/παραλήπτης και ο σκοπός για τον οποίο συντάσσεται μια επιστολή) που συναντιέται ήδη από την αρχαιότητα (Δημοσθένης, Λυσίας, Ισοκράτης), συνεχίζει στα ρωμαϊκά χρόνια (Κικέρωνας, Οράτιος, Οβίδιος), καθώς και στα νεότερα χρόνια (Αδ. Κοραής, Γ. Σεφέρης, Οδ. Ελύτης). Στις μέρες μας η επιστολή εξακολουθεί να κατέχει σημαντική θέση παρά τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας (τηλεόραση, τηλέφωνο, ραδιόφωνο, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, κινητό τηλέφωνο).

Υπάρχουν διάφορα **είδη επιστολών**, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα του κάθε ατόμου, τις πολλαπλές ανάγκες της ζωής, καθώς και τις κοινωνικές συνθήκες:

- α) επιστολές κοινωνικού περιεχομένου (π.χ. οικογενειακές, φιλικές, συγχαρητήριες, συλλυπητήριες, αγγελτικές),
- β) επαγγελματικού περιεχομένου (π.χ. αιτητικές, συστατικές, διαφημιστικές, εμπορικές),
- γ) επιστολές που απευθύνονται σε μια συγκεκριμένη Αρχή ή σε πρόσωπο που κατέχει κάποιο αξίωμα (π.χ. Υπουργό, Δήμαρχο, Διευθυντή),
- δ) ανοιχτές επιστολές που δημοσιεύονται στον τύπο (π.χ. διαμαρτυρίας, πληροφόρησης, ενημέρωσης),
- ε) επιστολές που απευθύνονται σε ένα οικείο και φιλικό μας πρόσωπο.

Δομή μιας επιστολής

- Χωροχρονικό πλαίσιο αναφοράς: τόπος και ημερομηνία (γράφεται πάνω δεξιά).
- Προσφώνηση (φανερώνει τον αποδέκτη, συνήθως πάνω αριστερά).
- Περιεχόμενο
 - **Πρόλογος:** αφορμή/κίνητρο και σκοπός σύνταξης της επιστολής.
 - **Κύριο Μέρος:** έκθεση και ανάλυση του θέματος..., θέση-απόδειξη (επιχειρήματα), αντίθετη άποψη κ.λπ.
 - **Επίλογος:** ανακεφαλαίωση, ευαισθητοποίηση για ανταπόκριση και ανάληψη πρωτοβουλιών κ.λπ.
- Αποφώνηση (συνήθως κάτω δεξιά).
- Υπογραφή (φανερώνει τον αποστολέα, συνήθως κάτω δεξιά).

Ανάλογα με την **περίσταση επικοινωνίας**, δηλαδή ανάλογα με τον αποστολέα (ηλικία, θέση, αξίωμα, μόρφωση, συναισθήματα), τον σκοπό της επιστολής και τη σχέση μεταξύ πομπού και δέκτη, η επιστολή μπορεί να διακρίνεται σε **φιλική ή τυπική-επίσημη**. Αντίστοιχα, διαφοροποιείται και το **ύφος**, το **θεματικό περιεχόμενο**, η **γλώσσα**, η **προσφώνηση**, η **αποφώνηση**. Παραδείγματα προσφωνήσεων: Αγαπημένη μου μητέρα, Αξιότιμε κύριε, Κύριε Διευθυντή, Αξιότιμε κύριε Υπουργέ, Σεβαστέ κύριε, Μαρία μου... Παραδείγματα αποφωνήσεων: Με αγάπη, Με εκτίμηση, Με σεβασμό, Σε φιλώ, Με φιλικούς χαιρετισμούς, Φιλικά, Ευχαριστώ για τη φιλοξενία (για επιστολή στον τύπο).

Διαβάστε τις παρακάτω επιστολές και αναζητήστε γλωσσικά στοιχεία που προσδιορίζουν το ύφος (οικείο, επίσημο, σοβαρό, φιλικό, καθημερινό κ.λπ.) και το επίπεδο των σχέσεων εκείνων οι οποίοι αλληλογραφούν. Προσέξτε ότι η πρώτη επιστολή (η πιο επίσημη) αναφέρεται περισσότερο στο κεντρικό θέμα (δηλαδή στην κριτική ποιήματος), ενώ η δεύτερη (η πιο οικεία), η οποία απευθύνεται σε φιλικά πρόσωπα, περιλαμβάνει και άλλα διάφορα επιμέρους θέματα.

- Μπορείτε να εντοπίσετε τα θέματα αυτά και να εξηγήσετε για ποιο λόγο συμβαίνει αυτό;

Φίλε Κύριε,

Εδώ και λίγες ημέρες πήρα το γράμμα σας. Θέλω να σας ευχαριστήσω για τη μεγάλη και πολύτιμη, για μένα, εμπιστοσύνη που μου δείχνετε. Δε μπορώ όμως να κάνω τίποτα περισσότερο. Δε μπορώ να μπω στην τεχνική των στίχων σας: κάθε είδους κριτική βλέψη είναι κάτι τόσο ξένο από μένα... Η κριτική είναι το χειρότερο μέσο για ν' αγγίξεις ένα έργο τέχνης: κατανατάει πάντα σε πετυχημένες, λίγο ή πολύ παρανοήσεις. [...] Ρωτάτε αν είναι καλοί οι στίχοι σας. Ρωτάτε εμένα. Ρωτήσατε, βέβαια, κι άλλους πριν. Τους στέλνετε στα περιοδικά. Τους συγκρίνετε μ' άλλα ποιήματα, αναστατωνόσαστε, όταν κάποιοι αρχισυντάχτες σάς γυρνάνε πίσω τα ποιητικά σας δοκίμια. Από δω κι εμπρός (μια και μου επιτρέψατε να σας δίνω συμβουλές) σας παρακαλώ να τ' απαρνηθείτε όλ' αυτά. Η ματιά σας είναι γυρισμένη προς τα έξω· αυτό, προπάντων, δεν πρέπει να κάνετε τώρα πια. Κανένας δε μπορεί να σας συμβουλέψει ή να σας βοηθήσει, κανένας. Ένας μονάχα δρόμος υπάρχει: [...] Βυθιστείτε στον εαυτό σας, ψάξτε στα βάθη, απ' όπου πηγάζει η ζωή σας. Εκεί θα βρείτε την απόκριση στο ρώτημα: πρέπει να δημιουργείτε; Δεχτείτε την όπως θ' αντηχήσει, χωρίς να γυρέψετε το νόημά της. Ίσως βγει πως η Τέχνη σας καλεί. Τότε, αγκαλιάστε αυτή τη μοίρα, κρατήστε την για πάντα απάνω σας, μ' όλο το βάρος και το μεγαλείο της, χωρίς ποτέ ν' αποζητήσετε καμιάν αμοιβή απ' έξω. [...] Σας στέλνω πίσω τους στίχους, που φιλικά μου εμπιστευτήκατε. Και σας ευχαριστώ, άλλη μια φορά, για τη μεγάλη κι εγκάρδια εμπιστοσύνη σας. Προσπάθησα, στην ανυπόκριτη τούτη απάντησή μου, γραμμένη όσο δυνόμουν καλύτερα, να φανώ της εμπιστοσύνης αυτής κάπως περισσότερο άξιος απ' ό,τι πραγματικά είμαι, ο ξένος εγώ.

Μ' αφοσίωση και συμπάθεια

Rainer Maria Rilke

✱ Σημείωση: Η παραπάνω επιστολή είναι απόσπασμα από το βιβλίο του Ράινερ-Μαρία Ρίλκε «Δέκα γράμματα σ' ένα νέο ποιητή», Μετάφραση Μάριος Πλωρίτης, εκδόσεις Ίκαρος 1978. Πρόκειται για τα γράμματα που είχε στείλει ο Ράινερ-Μαρία Ρίλκε, από το 1903 έως το 1908, σ' έναν άγνωστό του νέο, τον Franz Xaver Kappus, μαθητή της Στρατιωτικής Σχολής κι αργότερα ανθυπολοχαγό του αυτοκρατορικού στρατού της Αυστροουγγαρίας, ο οποίος σύντομα αποσύρθηκε από τον στρατό και αφοσιώθηκε στη λογοτεχνία.

Αγαπημένε μου Μανώλη,

Αυτό δεν είναι απόκριση στο γράμμα σου. Είναι πρόχειρο σημείωμα και πολύ βιαστικό μάλιστα. Αύριο στις 5.30 το πρωί, φεύγουμε για την Αιδηψό, όπου θα μείνουμε δεκαπέντε μέρες. Από κει θα σου γράψω πλατύτερα. Για την ώρα, θέλω μονάχα να σου εκφράσω την βαθύτατή μου συγκίνηση για όσα μου έγραψες, να σου εκφράσω άλλη μια φορά την αγάπη μου.

Σου στέλνω και την «Νεοελληνική Λογοτεχνία». Μου απομένει μονάχα ένα αντίτυπό της δεμένο, στη βιβλιοθήκη μου και αναγκάστηκα να δανειστώ κείνο που είχα χαρίσει σε φίλο και να σου το στείλω, με την παράκληση να το φυλάξεις, για να του το επιστρέψουμε, με τον καιρό. Θέλω ακόμα να σου πω, πως είμαι πρόθυμος ν' αφαιρέσω από το βιβλίο ή να συντομέψω κεφάλαια περιττά για τους ξένους και να ενισχύσω κ' ενημερώσω όσα αναφέρονται στα σημερινά. Κάμε συ ό,τι θέλεις. Κυβέρνησέ με κατά το κέφι σου και πρόθυμα θα συμμορφωθώ στις εντολές σου.

Χθες σου ταχυδρόμησα τις «Ομιλίες της γυμνής ψυχής». Στο αναμεταξύ, μου είχαν πάρει οι εδώ φίλοι τα αντίτυπα και δεν απόμεναν παρά δύο, με κομμένα τα φύλλα διαβασμένα. Το ένα το κράτησα, το άλλο είναι δικό σου. Για κοιτάξτε το κ' οι δύο σας αυτό το βιβλίο.

Η γυναίκα μου σας στέλνει όλη την αγάπη της. Κ' εγώ στη γυναίκα σου τους πιο θερμούς μου χαιρετισμούς.

Σε φιλώ

Γιάννης

[Επιστολές Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου σε Εμμ. και Αικ. Κριαρά,
εκδ. Σχολής Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, Αθήνα 2004]

✱ Σημείωση: Η παραπάνω επιστολή στάλθηκε από τον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου στον Εμμ. Κριαρά που βρίσκεται στο Παρίσι, τον οποίο και ευχαριστεί για τις φροντίδες του να γίνει δεκτό για μετάφραση, από γαλλικό εκδοτικό οίκο, το βιβλίο του «Νεοελληνική Λογοτεχνία».

Γράψτε και εσείς δύο επιστολές που θα έχουν την ίδια έκταση με τις προηγούμενες. Η πρώτη θα έχει θέμα την έκδοση του περιοδικού του σχολείου σας και θα την στείλετε σε έναν φίλο σας. Η επιστολή αυτή θα είναι περισσότερο μια επιστολή με φιλικό περιεχόμενο. Η δεύτερη

επιστολή θα έχει θέμα τις εντυπώσεις σας από ένα βιβλίο και θα την στείλετε στον καθηγητή του σχολείου σας, ο οποίος και σας πρότεινε αυτό το βιβλίο να το διαβάσετε. Εδώ θα προσέξετε η επιστολή σας να είναι επικεντρωμένη στο θέμα σας και να διακρίνεται για την τυπικότητα και σοβαρότητά της.

Λίγα λόγια για την ηλεκτρονική αλληλογραφία

Η ηλεκτρονική αλληλογραφία είναι η πιο δημοφιλής από τις υπηρεσίες του Διαδικτύου. Είναι μια μορφή επικοινωνίας η οποία επιτρέπει στους χρήστες του Διαδικτύου που έχουν ηλεκτρονική διεύθυνση (e-mail address) να στείλουν ένα μήνυμα σε άλλους χρήστες, με τρόπο που μοιάζει με αυτόν του κλασικού/συμβατικού ταχυδρομείου. Κάθε μήνυμα χαρακτηρίζεται από την ηλεκτρονική διεύθυνση του αποστολέα, το περιεχόμενο (που μπορεί να είναι απλό κείμενο, εικόνα, επισυναπτόμενο αρχείο κ.ά.), και την ηλεκτρονική διεύθυνση του παραλήπτη. Τα μηνύματα φυλάσσονται σε ηλεκτρονικά γραμματοκιβώτια (mailboxes) μέχρι την ανάκτησή τους.

Πρότυπα συμπεριφοράς στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο

- Να είστε προσεκτικοί με το χιούμορ και τα συναισθήματα. Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο δεν μεταφέρει σωστά τα συναισθήματα, επομένως ο παραλήπτης, ίσως, να μην καταλάβει τον τόνο σας.
- Σκεφτείτε, πριν στείλετε το μήνυμα. Η δημιουργία και αποστολή ενός μηνύματος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου είναι γρήγορη και εύκολη -καμιά φορά υπερβολικά εύκολη.
- Χρησιμοποιήστε ένα σαφές και σύντομο θέμα. Συνοψίστε τα περιεχόμενα του μηνύματος σε μερικές λέξεις.
- Γράφετε σύντομα μηνύματα. Αν και τα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μπορούν να έχουν οποιοδήποτε μέγεθος, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο είναι σχεδιασμένο για γρήγορη επικοινωνία.
- Αποφύγετε να χρησιμοποιείτε ΜΟΝΟ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.
- Να είστε προσεκτικοί με τις ευαίσθητες ή απόρρητες πληροφορίες. Οποιοσδήποτε παραλήπτης μπορεί να προωθήσει το μήνυμά σας σε τρίτους, σκόπιμα ή κατά λάθος.
- Επιπλέον, στην επίσημη ή εμπορική επικοινωνία να αποφεύγετε τα ορθογραφικά και γραμματικά λάθη. Τα κακογραμμένα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου υποδηλώνουν έλλειψη επαγγελματισμού.

Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (ηλεκτρονική αλληλογραφία, e-mail) είναι ένας γρήγορος και χρήσιμος τρόπος επικοινωνίας, που τείνει να αντικαταστήσει τη συμβατική αλληλογραφία. Μπορείτε να καταγράψετε τα πλεονεκτήματά του;

III. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Οι λειτουργίες της γλώσσας: αναφορική και ποιητική λειτουργία

Η γλώσσα είναι ενέργεια. Το εργαστήρι της γλώσσας

Ο λόγος είναι το οικονομικότερο σύστημα συμβολισμού και επικοινωνίας. Σε αντίθεση με άλλα αναπαραστατικά συστήματα, δεν απαιτεί καμιά μυϊκή προσπάθεια, δεν χρειάζεται μετακίνηση του σώματος, δεν επιβάλλει επίμοχθους (κοπιαστικούς) χειρισμούς. Ας φανταστούμε την εργασία και τον αδιανόητο μόχθο που θα απαιτούσε για να αναπαρασταθεί (παρουσιαστεί) οπτικά μια «δημιουργία του κόσμου», αν ήταν δυνατό να την παρουσιάσει κανείς με ζωγραφικές ή γλυπτές ή άλλες παραστάσεις. Για να δούμε ύστερα τι συμβαίνει με την ίδια ιστορία, όταν υλοποιείται με τη διήγηση. Καμιά δύναμη δεν θα φτάσει ποτέ αυτή του λόγου, που δημιουργεί τόσα πολλά με τόσο λίγο.

[Emil Benveniste]

Συνεπώς, η γλώσσα με τις λέξεις και τους κανόνες/νόμους της αποτελεί ένα κανονικό και ενεργό εργαστήριο που παράγει λόγο, μοιάζει με έναν αργαλειό που υφαίνει λόγο. Και όπως συμβαίνει σε ένα εργαστήριο έτσι κι εδώ, όσο πιο πιστά τηρούνται οι κανονισμοί, τόσο πιο ομαλή είναι η λειτουργία του και πιο πλούσια η παραγωγή του. Έτσι, πολλοί λένε ότι η γλώσσα είναι ενέργεια. Αυτό σημαίνει ότι οι δυνάμεις της γλώσσας για έκφραση είναι ανεξάντλητες.

Ο μαθηματικός, με ένα πεπερασμένο σύστημα ψηφίων (από 0-9) και με τους κανόνες που το διέπουν, είναι σε θέση να δημιουργήσει άπειρους αριθμούς και αριθμητικές πράξεις.

Συζητήστε, αν συμβαίνει το ίδιο και με τη γλώσσα. Αν, δηλαδή, ο κάθε χρήστης της γλώσσας είναι σε θέση, με τα είκοσι πέντε φωνήματά της και με τους μορφοσυντακτικούς της κανόνες, να παράγει άπειρο πλήθος λέξεων, φράσεων και κειμένων. Συζητήστε για τη δημιουργική ικανότητα του ανθρώπου να παράγει και να κατανοεί άπειρο πλήθος γραμματικώς ορθών προτάσεων, που ποτέ στη ζωή του δεν έχει χρησιμοποιήσει ή δεν έχει ακούσει.

Συμφωνείτε με την άποψη ότι μια πρόταση είναι δυνατόν να μεγαλώνει διαρκώς/επ' άπειρον με την προσθήκη νέων γλωσσικών στοιχείων; Ποιες δυνατότητες έχει λ.χ. η πρόταση: «Ο ήλιος ανατέλλει» να αυξάνεται επ' άπειρον ή ποιοι παράγοντες μπορούν να την περιορίσουν;

Η γλώσσα δεν αποτελεί απλώς ένα μέσον επικοινωνίας, είναι και φορέας ηθικών αξιών και εργαλείο μαγείας.

[Οδ. Ελύτης]

Τη γλώσσα τη χρησιμοποιούμε με δύο τρόπους: τον ένα που αφορά το λογικό μας και τον άλλο που αφορά τις συγκινήσεις μας.

[Γ. Σεφέρης].

Είπαμε παραπάνω ότι η γλώσσα μοιάζει με ένα εργαστήριο που έχει τους δικούς του κανονισμούς και νόμους. Κάποτε, όμως, στη λογοτεχνία και μάλιστα στην ποίηση δημιουργείται η εντύπωση ότι παραβαίνονται οι κανονισμοί. Οι ποιητές, δηλαδή, για να εκφραστούν, πλάθουν μια δική τους γλώσσα. Μια γλώσσα που κυβερνιέται από δικούς της νόμους. Η γλώσσα λειτουργεί, λοιπόν, με πολλούς τρόπους, για να καλύψει τις πολλές ανάγκες του ανθρώπου. Δείχνει κι αυτό τη δύναμή της.

Στην πρώτη περίπτωση, κατά την οποία ακολουθούνται οι κανονισμοί/νόμοι, οι γλωσσολόγοι μιλούν για **αναφορική λειτουργία** της γλώσσας. Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση, κατά την οποία παραβιάζονται οι κανονισμοί/νόμοι, οι γλωσσολόγοι μιλούν για **ποιητική λειτουργία** της γλώσσας.

Αναφορική λειτουργία / κυριολεκτική χρήση / δήλωση

Η **αναφορική λειτουργία** της γλώσσας ταυτίζεται με την **κυριολεκτική χρήση** της γλώσσας. Οι λέξεις, δηλαδή, χρησιμοποιούνται μέσα στον λόγο με τρόπο τέτοιο, ώστε να αποδίδουν επακριβώς τη συγκεκριμένη σημασία και το περιεχόμενο της έννοιας που δηλώνουν (κυριολεκτική σημασία). Υπάρχει, λοιπόν, μια άμεση και καθαρή σχέση ανάμεσα στη σημασία μιας λέξης και σ' αυτό που δηλώνει (**δήλωση**) και η σχέση αυτή γίνεται αντιληπτή από τη λογική του δέκτη (π.χ. «Ξαφνικά ο ουρανός συννέφιασε». «Η Πούλια αποτελείται από επτά αστέρια»). Η γλώσσα λειτουργεί με **λογικό τρόπο**.

Ειδικότερα:

- Ο πομπός απευθύνεται στη λογική-βιωματική λειτουργία του δέκτη.
- Ενδιαφέρει το περιεχόμενο του μηνύματος και σκοπός είναι η πληροφόρηση.
- Κυριαρχούν η οριστική έγκλιση και οι προτάσεις κρίσεως.
- Συνήθως λείπουν τα καλολογικά στοιχεία και οι διάφοροι εκφραστικοί τρόποι.

- Η σύνδεση των νοημάτων είναι λογική.
- Ο λόγος αποκτά αντικειμενικότητα.
- Έχουμε πιστή απεικόνιση της πραγματικότητας (ρεαλισμός).

Ποιητική λειτουργία / μεταφορική χρήση / συνυποδήλωση

Η **ποιητική λειτουργία** της γλώσσας αναφέρεται στη **μεταφορική χρήση** της γλώσσας. Οι λέξεις, δηλαδή, αποκτούν αλληγορική (συμβολική) σημασία μέσα στο γλωσσικό περιβάλλον που εντάσσονται (μεταφορική σημασία). Εδώ, την προσοχή του δέκτη δεν την ελκύει τόσο η πληροφορία που φέρνει το μήνυμα, όσο το ίδιο το μήνυμα για τη μορφή που παίρνει: ήχοι λέξεων, μεταφορική τους χρήση, επαναλήψεις, μέτρο, ρυθμός κ.λπ. Το μήνυμα δεν δηλώνεται καθαρά, αλλά υπονοείται στη σημασία μιας λέξης (**συνυποδήλωση** και **υποδήλωση**). Η λειτουργία αυτή της γλώσσας απευθύνεται στο συναίσθημα του δέκτη (π.χ. «Ξαφνικά η ψυχή μου συννέφιασε». «Η Πούλια που έχει εφτά παιδιά»). Η γλώσσα λειτουργεί με **συγκινησιακό τρόπο**.

Ειδικότερα:

- Το βάρος πέφτει στη μορφή του μηνύματος και στην αισθητική απόλαυση που προκαλεί.
- Ο πομπός απευθύνεται κυρίως στη συναισθηματική-συγκινησιακή λειτουργία του δέκτη.
- Η πραγματικότητα απεικονίζεται με πλασματικό (φανταστικό) τρόπο.
- Κυριαρχεί η πολυσημία (πολλές σημασίες) και η σύνδεση των νοημάτων είναι κυρίως διαισθητική (ενστικτώδης) και συνειρμική (συνδέονται οι παραστάσεις μεταξύ τους και η μία ανακαλεί την άλλη).
- Ο λόγος αποκτά υποκειμενικότητα, ρευστότητα.
- Χρησιμοποιούνται λογοτεχνικές στρατηγικές, π.χ. υπάρχουν πολλά σχήματα λόγου (μεταφορές, παρομοιώσεις, εικόνες, προσωποποιήσεις).
- Το ύφος γίνεται λογοτεχνικό ή λογοτεχνίζον, ζωντανό, παραστατικό, γλαφυρό.

Χρήσιμες πληροφορίες:

Σε είδη γραπτού λόγου που έχουν πρακτικό σκοπό ή αποδεικτικό χαρακτήρα (π.χ. αποδεικτικό δοκίμιο, είδηση, άρθρο) χρησιμοποιείται η αναφορική λειτουργία. Αντίθετα, σε είδη γραπτού λόγου που δεν έχουν πρακτικό ή αποδεικτικό χαρακτήρα (π.χ. στοχαστικό δοκίμιο, φιλική επιστολή, ημερολόγιο) χρησιμοποιείται η ποιητική λειτουργία.

Μεικτή λειτουργία της γλώσσας: Πρόκειται για τη χρήση της γλώσσας και με την αναφορική και με την ποιητική λειτουργία της. Ενδέχεται, βέβαια, να υπερτερεί μία από τις δύο, οπότε αναφέρουμε ότι η λειτουργία της γλώσσας είναι μεικτή..., υπερτερεί όμως η... (συνεχίστε), γεγονός που προσδίδει κυρίως στον λόγο... (συνεχίστε).

Να σχηματίσετε μία πρόταση με δήλωση και μία με συνυποδήλωση για κάθε μία από τις εξής λέξεις: λευκός, νύχτα, πράσινος.

Στα επόμενα παραδείγματα το μήνυμα είναι περίπου το ίδιο, εκφράζεται, όμως, διαφορετικά και υπηρετεί διαφορετικές ανάγκες. Σε ποιο από τα τρία παραδείγματα η γλώσσα χρησιμοποιείται με τον λογικό, σε ποιο με τον συγκινησιακό και σε ποιο με τον μεικτό τρόπο;

- α) «Πάλι με χρόνια, με καιρούς, πάλι δικά μας θα 'ναι...».
- β) Κάποτε, τα κατακτημένα ελληνικά εδάφη θα επανέλθουν στην κατοχή της μητέρας Ελλάδας.
- γ) Η επανάκτηση των καταπατημένων ελληνικών εδαφών θεωρείται βέβαιη από τους ιδεολόγους αγωνιστές.

[Μ. Σπυρογιάννη, Α. Μπέκου, Έκφραση-Έκθεση Α Λυκείου, εκδ. Βολονάκης, Αθήνα χ.χ., σ. 301]

Να δικαιολογήσετε την αναφορική ή ποιητική λειτουργία της γλώσσας στις παρακάτω φράσεις.

- α) Αναπηρία σημαίνει μια ανίατη λειτουργική βλάβη, έλλειψη ή ανωμαλία, συγγενής ή επίκτητη, συνήθως αποτέλεσμα ή κατάλοιπο αρρώστιας ή ατυχήματος, μια ανωμαλία που να εμποδίζει κατά κάποιο τρόπο την εκπλήρωση βασικών κοινωνικών αναγκών, ίσως την κίνηση και την εργασία.
- β) Του βγαίνει, βέβαια, η ψυχή μέσα στον ήλιο και το κρύο –και το κανάλι βγάζει το χειμώνα-, τα νεύρα του λαιμού του πάνε κάποτε να σπάσουνε από το πολύ τέντωμα, σαν να είναι παραφορτωμένο το πέραμα, μα είναι φχαριστημένος, γιατί νιώθει πως σε αυτή την ηλικία δεν θα μπορούσε εύκολα να 'βρει άλλη δουλειά.
- γ) Η δασκάλα παρουσιάστηκε στη μέση από το σωρό τ' αχτένιστα κεφάλια και μας κοίταζε χλωμή και ασάλευτη.
- δ) Εξίσου σημαντικό, από εκπαιδευτική άποψη, είναι να γνωρίσουν οι μαθητές και επιτεύγματα του σύγχρονου πολιτισμού μας, όπως είναι επιβλητικά έργα υποδομής που κοσμούν τη χώρα μας και διευκολύνουν τη ζωή μας ή παραγωγικές μονάδες από τις οποίες εξαρτάται η ευημερία της κοινωνίας μας.

ε) Η διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ο έμπρακτος σεβασμός τους αποτελούν πραγμάτωση του ανθρωπιστικού ιδεώδους.

Να δώσετε την κυριολεκτική σημασία των παρακάτω μεταφορικών εκφράσεων:

- Δεν φτάνει η ζημιά που έκανε, αλλά ζητάει και τα ρέστα.
- Παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, δεν το βάζει κάτω.
- Τα 'κανε μούσκεμα.
- Έπεσε έξω στις εκτιμήσεις του.
- Έγινε καπνός.
- Καβάλησε το καλάμι.
- Λύνει και δένει.
- Του υποσχέθηκε πως θα τον βοηθήσει και αυτός το έδωσε κόμπο.
- Έφτασε ο κόμπος στο χτένι.
- Πλήρωσε τη νύφη.

Να δείτε τώρα πώς χρησιμοποιείται η λέξη «σύννεφο» στις παρακάτω προτάσεις και να δηλώσετε τη λειτουργία της γλώσσας:

- α) Η Μαρία πετούσε στα σύννεφα.
β) Σύννεφο ήταν και πέρασε.
γ) Έπεσα απ' τα σύννεφα.
δ) Το σύννεφο έφερε βροχή.

«Τα γραπτά μηνύματα από το κινητό τηλέφωνο»:

Διατυπώστε προφορικά ή γραπτά την άποψή σας για τον ρόλο που παίζει αυτός ο τρόπος έκφρασης (γραπτό μήνυμα στο κινητό) στην καθημερινή σας επικοινωνία. Το κείμενό σας να έχει πληροφοριακό χαρακτήρα, να χρησιμοποιήσετε, δηλαδή, τη γλώσσα με την αναφορική / κυριολεκτική / δηλωτική της λειτουργία. Στη συνέχεια, διατυπώστε τις απόψεις σας για το ίδιο θέμα, προσπαθώντας να εκφράσετε και τα συναισθήματά σας για τον συγκεκριμένο τρόπο επικοινωνίας και δίνοντας έμφαση στη μορφή (μεταφορές, παρομοιώσεις, εικόνες κ.λπ.). Το κείμενό σας να έχει ποιητικό/συνυποδηλωτικό χαρακτήρα.

IV. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Η γλώσσα λειτουργεί σε πολλά επίπεδα και δημιουργεί αμέτρητα κείμενα: κείμενα που γράφονται και κείμενα που ακούγονται, κείμενα ποιητικά και κείμενα πεζά, λογοτεχνικά και επιστημονικά, λόγια και λαϊκά, περιγραφικά και αφηγηματικά, αποδεικτικά και κριτικά, πολιτικά και ρητορικά, ιστορικά και φιλοσοφικά, κείμενα των πανεπιστημιακών συγγραμμάτων και των σχολικών εγχειριδίων, του θεάτρου και του κινηματογράφου, της τηλεόρασης, του ραδιοφώνου και του Τύπου, των αθλητικών σχολίων και των θρησκευτικών τελετών, των τίτλων και των διαφημίσεων, των επαγγελματιών και του σαλονιού, κείμενα των περιθωριακών και κείμενα της πιάτσας, των στρατιωτικών και της διοίκησης, των συνδικαλιστών και των διανοουμένων, κείμενα σύνθετα και κείμενα απλά, συμβουλευτικά και παρακλητικά, ήπια και σκληρά, της χαράς και της λύπης, **κείμενα, κείμενα, κείμενα** που ασταμάτητα υφαίνουν τον ιστό τους γύρω από την ύπαρξή μας, υφαίνοντας μαζί και τους ιστούς των σκέψεων μας, των σχέσεων μας, της επικοινωνίας μας.

[Χ. Α. Τσολάκης]

Ο επικοινωνιακός ρόλος των κειμένων

Κάθε κείμενο υπηρετεί έναν ορισμένο επικοινωνιακό σκοπό. Η οργάνωση της ύλης και η μορφή που παίρνουν κάθε φορά (έκφραση, διατύπωση, δομή κ.λπ.) αυτά τα κείμενα βρίσκονται σε σχέση (και διαφοροποιούνται ανάλογα) με τις διαφορετικές ανάγκες επικοινωνίας. Ένα κείμενο είναι επιτυχημένο και εκπληρώνει τον στόχο του, όταν βοηθά στην ολοκληρωμένη και χωρίς απορίες και κενά επικοινωνία. Για να διαπιστώσουμε την **αποτελεσματικότητα ενός κειμένου**, θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη παράγοντες σχετικούς με το **ποιος μιλάει, με ποιον, με ποιο σκοπό, για ποιο θέμα, πού, πότε, γιατί, πώς** κ.λπ.

Κείμενα.... Κείμενα... Κείμενα...

- α) **έγγραφα γραπτής πληροφόρησης:** διαφήμιση, προσφορά, διαμαρτυρία, αίτηση κ.λπ.,
- β) **ανακοινώσεις:** έκθεση, αναφορά, πρωτόκολλο, πρακτικό, δημοσιογραφική είδηση, βιογραφικό σημείωμα κ.λπ.,
- γ) **περιγραφικά:** περιγραφή εικόνας, γεγονότος, πορτρέτο, βιογραφία, αντίγραφο,

κτηματογράφο, ισολογισμός, κατάστιχο, μητρώο, χαρακτηρισμός, συστατική επιστολή, δελτίο, βιβλιογραφία, βιβλιοκρισία κ.λπ.,

δ) ερμηνευτικά: ερμηνεία, παράφραση, σχόλιο, υπόμνημα, διασάφηση, δοκίμιο κ.λπ.,

ε) δεσμευτικά: συμβόλαιο, νόμοι, συμφωνητικό, συνθήκη κ.λπ.,

στ) προσαγορευτικά: διαφημιστική αγγελία, οδηγίες χρήσης, αστυνομική διάταξη, διακήρυξη, προκήρυξη, κήρυγμα, πανηγυρικός κ.λπ.,

ζ) συζητητικά: συζήτηση, ανάκριση, πρακτικά βουλής κ.λπ.,

η) αφηγηματικά: αφήγηση βιώματος, ημερολόγιο, αυτοβιογραφία, στιγμιότυπο, ρεπορτάζ, χρονικό, εξιστόρηση κ.λπ.

[Μ. Σετάτος]

Είναι ενδιαφέρον, αλλά και ωφέλιμο, να τις γνωρίσουμε αυτές τις ποικιλίες των κειμένων με τον εκφραστικό τους πλούτο και τις ιδιαίτερες λειτουργίες τους για τον διαφορετικό κάθε φορά επικοινωνιακό σκοπό. Θα δούμε, λοιπόν, διάφορα είδη κειμένων, που περιέχουν τα απαραίτητα λεκτικά στοιχεία και θα προσπαθήσουμε μαζί να συντάξουμε τα δικά μας κείμενα.

Το δεκαπενταμελές συμβούλιο της τάξης σας προτείνει μια φιλανθρωπική επίσκεψη των μαθητών σε ένα χωριό S.O.S. την περίοδο των Χριστουγέννων ή του Πάσχα. Για να πραγματοποιηθεί η πρόταση αυτή, με την ιδιότητα του προέδρου του δεκαπενταμελούς συμβουλίου, πρέπει να συντάξετε μια **ανακοίνωση** με την οποία θα καλείτε τους συμμαθητές σας να συγκεντρώσουν χρήματα και είδη πρώτης ανάγκης. Η ανακοίνωση αυτή θα έχει χαρακτήρα **πληροφοριακό/υπηρεσιακό/ουδέτερο** (αναφορική λειτουργία της γλώσσας), θα είναι λιτή, θα περιορίζεται στα απολύτως αναγκαία και το ύφος θα είναι απλό, αυστηρό, σαφές, ακριβές.

Η ανακοίνωση θα περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία:

- την ένδειξη/τίτλο «Ανακοίνωση»,
- τον φορέα που εκδίδει την ανακοίνωση (π.χ. τίτλος σχολείου, οργανισμού),
- την ημερομηνία και τον τόπο,
- το κυρίως κείμενο (ποιος; πού; πότε; γιατί; με ποιο σκοπό; και άλλα στοιχεία απαραίτητα για να γίνει κατανοητό το περιεχόμενο της ανακοίνωσης).

Δείτε ένα παράδειγμα:

Μουσικό Σχολείο Σιάτιστας

Σιάτιστα, ... (ημερομηνία)

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

Σας καλούμε να συμμετάσχετε με προσωπικές ή ομαδικές δημιουργίες (έργα ζωγραφικής, γλυπτικής, μουσικά κομμάτια, λογοτεχνικά κείμενα, θεατρικά έργα κ.λπ.) στο τριήμερο των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων που οργανώνει η μαθητική μας κοινότητα στην αίθουσα..... (οδός)..... (αριθμ.)... της πόλης μας. Η εκδήλωση οργανώνεται με τη λήξη του σχολικού έτους και θα διαρκέσει από 16 Ιουνίου, ημέρα Δευτέρα, ώρα 6 μ.μ., έως 18 Ιουνίου, ημέρα Τετάρτη, ώρα 9 το βράδυ, οπότε και θα κλείσει.

Γίνονται δεκτά μόνο μαθητικά έργα -προσωπικές ή ομαδικές δημιουργίες- κάθε τάσης και κάθε τεχνοτροπίας (παραδοσιακής, μοντέρνας κ.λπ.). Παρακαλούνται οι ενδιαφερόμενοι, σε μια εβδομάδα από σήμερα, να υποβάλουν δηλώσεις συμμετοχής. Για περισσότερες πληροφορίες απευθυνθείτε στα μέλη του δεκαπενταμελούς συμβουλίου.

Για το δεκαπενταμελές
ο Πρόεδρος

Να συντάξετε μια **δεύτερη ανακοίνωση** με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο. Η ανακοίνωση θα έχει **συγκινησιακό χαρακτήρα** (ποιητική λειτουργία γλώσσας και ύφος γλαφυρό), θα απευθύνεται, δηλαδή, στο θυμικό, στο συναίσθημα των μαθητών σας, προκειμένου να τους παρακινήσετε να ανταποκριθούν στη φιλανθρωπική αυτή επίσκεψη και να συγκεντρώσουν, όσο το δυνατόν περισσότερα, είδη πρώτης ανάγκης και χρήματα.

Να παρουσιάσετε, ως πρόεδροι του δεκαπενταμελούς συμβουλίου, στη **γενική συνέλευση της σχολικής κοινότητας** το περιεχόμενο της ανακοίνωσης, αρχίζοντας κάπως έτσι:

«Αγαπητοί μου συμμαθητές,

Όπως γνωρίζετε, το σχολείο μας εδώ και δέκα χρόνια έχει καθιερώσει κάθε τέτοια περίοδο να οργανώνει φιλανθρωπικές επισκέψεις, για να βοηθήσει συνανθρώπους μας που στερούνται είδη πρώτη ανάγκης... (συνεχίστε). Για να γίνει, όμως, αυτό, χρειαζόμαστε τη συμμετοχή όλων σας... (συνεχίστε)».

Να καταχωρίσετε στο **βιβλίο πράξεων** της μαθητικής σας κοινότητας τη σχετική **πράξη**, με την οποία αποφασίσατε να πραγματοποιήσετε τη φιλανθρωπική αυτή εκδήλωση. Ένα πρακτικό περιλαμβάνει:

- τον φορέα που εκδίδει την πράξη,
- τον αριθμό της πράξης,
- την αναφορά στο θέμα,

- το κυρίως κείμενο (ποιος; πού; πότε; γιατί; με ποιο σκοπό; έγινε η συνεδρίαση, καθώς και τις αποφάσεις που ελήφθησαν),
- τα ονόματα και τις υπογραφές του υπεύθυνου προέδρου και των μελών.

Δείτε παρακάτω ένα δείγμα «Πρακτικού συνεδρίασης Μαθητικού Συμβουλίου»

Μαθητικό Συμβούλιο Μουσικού Σχολείου Ιωαννίνων

Πράξη 15η

Θέμα: Διοργάνωση τριήμερης καλλιτεχνικής εκδήλωσης.

Το δεκαπενταμελές συμβούλιο του Μουσικού Σχολείου Ιωαννίνων συνήλθε σήμερα, 16 Απριλίου 2004, στην αίθουσα Α3 του Λυκείου, για να συζητήσει τη διοργάνωση τριήμερου καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Το δεκαπενταμελές συμβούλιο, αφού έλαβε υπόψη του:

1. τα άρθρα 7, 8 και 13 του κανονισμού των μαθητικών κοινοτήτων,
2. τη διάθεση και τις καλλιτεχνικές ικανότητες των μαθητών,

αποφασίζει

Α. Συγκροτεί πενταμελή οργανωτική επιτροπή αποτελούμενη από τους μαθητές:

.....

Β. Οι εκδηλώσεις θα περιλαμβάνουν:

1. έκθεση ζωγραφικής,
2. έκθεση γλυπτικής,
3. έκθεση φωτογραφίας,
4. θεατρική παράσταση.

Οι εκδηλώσεις θα γίνουν ... (ημερομηνία και τόπος).

Δ. Υποβάλλει αίτηση προς το Υπουργείο Πολιτισμού για την οικονομική ενίσχυση της εκδήλωσης.

Ε. Αποστέλλει σχετική ανακοίνωση στον τοπικό τύπο.

Το δεκαπενταμελές μαθητικό συμβούλιο διάβασε την πράξη αυτή, τη βεβαίωσε και την υπογράφει.

Ο πρόεδρος

Τα μέλη

Ονόματα

Υπογραφές

Σίγουρα όλοι θα έχετε λάβει **προσκλήσεις** για τη διοργάνωση εκδηλώσεων. Δείτε τέτοια δείγματα πρόσκλησης και γράψετε και σεις μια πρόσκληση με την οποία θα καλείτε το κοινό να παρακολουθήσει μια ομιλία που διοργανώνει το σχολείο σας, με την ευκαιρία μιας εθνικής ή θρησκευτικής επετείου.

Να δημοσιεύσετε μια **σύντομη ανακοίνωση** στις εφημερίδες, που δεν θα ξεπερνά τις τριάντα λέξεις, προκειμένου να ενημερώσετε το κοινό για την ομιλία που διοργανώνει το σχολείο σας. Θα δώσετε τα εντελώς απαραίτητα στοιχεία, ώστε η ανακοίνωσή σας να είναι πλήρης και σύντομη.

Το σχολείο σας διοργανώνει μια εκδρομή στην Ελλάδα, για να επισκεφτείτε τον αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Ολυμπίας. Πώς θα **ανακοινώνετε** στους γονείς σας την εκδρομή, ώστε να σας αφήσουν να πάτε;

Παράλληλα, ο καθένας από σας ας στείλει **επιστολή** σε οικονομικά ισχυρό φίλο ή συγγενή του, για να βοηθήσει στην κάλυψη των εξόδων της εκδρομής.

[Για τη σύνταξη της επιστολής μπορείτε να συμβουλευτείτε το Κεφάλαιο Πρώτο. Ενότητα II. Οι ποικιλίες της γλώσσας. 2. Κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες, σ. 30].

Όταν παρευρίσκεστε σε κάποια εκδήλωση (θεατρική παράσταση, μουσική εκδήλωση, συναυλία) σας δίνουν ένα **πρόγραμμα**. Να φτιάξετε ένα πρόγραμμα για κάποια καλλιτεχνική εκδήλωση που διοργανώνει το σχολείο σας. Ένα πρόγραμμα περιλαμβάνει:

- τον φορέα που διοργανώνει την εκδήλωση,
- τον τίτλο/θέμα της εκδήλωσης,
- την ημερομηνία και τον τόπο πραγμάτωσής της,
- το κυρίως μέρος (τι θα παρακολουθήσει το κοινό, με ποια σειρά, τους συντελεστές και αυτούς που συμμετέχουν στην εκδήλωση).

Το σχολείο σας αποφάσισε να γίνει κέντρο αιμοδοσίας. Να ετοιμάσετε ένα **διαφημιστικό φυλλάδιο (φέιγ-βολάν)** ή και **αφίσσα**, για να κάνετε γνωστή στο κοινό την προσπάθειά σας αυτή. Συνδυάστε τον λόγο (απλός, σαφής) με την εικόνα. Προσέξτε τα χρώματα, το μέγεθος της εικόνας, το μήνυμα που στέλνει.

Ας συζητήσουμε για τη δημιουργία μιας διαφήμισης:

Το κείμενο της διαφήμισης έχει τέτοια μορφή ανάλογα με τον σκοπό που επιδιώκει. Τονίζει, δηλαδή, το προϊόν ή την υπηρεσία που θέλει να προωθήσει. Ενδιαφέρεται να αγγίξει την ευαισθησία, το συναίσθημα, τις ανάγκες, τις επιθυμίες και τα ενδιαφέροντα του κοινού προς το οποίο απευθύνεται και αποσκοπεί στον εντυπωσιασμό. Συνήθως επικρατεί η εικόνα που οδηγεί συνειρμικά σε εκείνο που θέλει να υποστηρίξει η διαφήμιση. Ο διαφημιστικός λόγος είναι ιδιαίτερα περιορισμένος. Τα κείμενα είναι πολύ σύντομα και περιεκτικά και δεν στηρίζονται στην παράθεση επιχειρημάτων. Δείχνει μάλιστα ο λόγος των διαφημιστικών κειμένων να είναι ατημέλητος (αφρόντιστος), ελλιπής και να μην υπάρχει συνοχή και δομή. Στην πραγματικότητα, όμως, πρόκειται για ένα λόγο ιδιαίτερα φροντισμένο και περίτεχνο, ώστε να κάμπτεται η βούληση και να πείθει τον αναγνώστη/καταναλωτή.

Δείτε διαφημίσεις και σχολιάστε τον λόγο και την εικόνα που χρησιμοποιεί ο διαφημιστής, για να πείσει το καταναλωτικό κοινό.

Να αφηγηθείτε σε έναν φίλο σας όλα όσα έκανε η μαθητική κοινότητα, προκειμένου να οργανώσει και να έχει επιτυχία η προσπάθεια για εθελοντική αιμοδοσία. Στην **αφήγηση** φροντίστε να συμπεριλάβετε κάθε αξιοσημείωτη λεπτομέρεια και να κινηθείτε πάνω στον **άξονα του χρόνου**. Με τον λόγο σας δεν θα **πληροφορείτε** μόνο για τη διοργάνωση και τη μέρα της αιμοδοσίας, αλλά κυρίως θα **συγκινείτε** τον φίλο σας και θα τον προτρέπετε να γίνει και εκείνος εθελοντής αιμοδότης.

Να απευθύνετε, ως μαθητική κοινότητα, **αίτηση** προς το Υπουργείο Πολιτισμού, με την οποία να ζητάτε την οικονομική κάλυψη ενός διημέρου καλλιτεχνικών εκδηλώσεων που διοργανώνει το σχολείο σας, με τη λήξη του σχολικού έτους. Δείτε ποια η μορφή της αίτησης και συμπληρώστε ό,τι λείπει.

Αίτηση	ΠΡΟΣ Το Υπουργείο Πολιτισμού Τμήμα Πολιτιστικών Εκδηλώσεων Οδός..... Αθήνα Η μαθητική μας κοινότητα, ύστερα από πρόταση του Δεκαπενταμελούς συμβουλίου, αποφάσισε ...(συνεχίστε). Σκοπός του διημέρου είναι (συνεχίστε). Οι οικονομικές απαιτήσεις, όμως, μιας τέτοιας εκδήλωσης είναι πολλές.... (συνεχίστε). Γνωρίζουμε ότι υποστηρίζετε τέτοιες προσπάθειες και ελπίζουμε ... (συνεχίστε). Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων. Συνημμένα υποβάλλουμε το αναλυτικό πρόγραμμα των εκδηλώσεων. Για τη μαθητική κοινότητα Ο Πρόεδρος του Δεκαπενταμελούς
Δεκαπενταμελές συμβούλιο της μαθητικής κοινότητας του Μουσικού Σχολείου Ιωαννίνων Θέμα: «...» (τόπος, ημερομηνία)	

Μετά την ολοκλήρωση των εκδηλώσεων αποστέλλετε μια **έκθεση πεπραγμένων ή αναφορά** στο Υπουργείο Πολιτισμού, που σας χρηματοδότησε και δικαιούται να πληροφορηθεί. Στο κείμενό σας θα δώσετε έμφαση στο **περιεχόμενο** του λόγου, δηλαδή θα φροντίσετε να αφηγηθείτε **με τρόπο που θα πληροφορεί**. Συνεπώς, η έκθεσή σας θα έχει επίσημο χαρακτήρα και θα είναι συνοπτική, σαφής και λιτή.

Ακολουθήστε τις οδηγίες που σας δίνονται και συντάξτε την έκθεση πεπραγμένων/αναφορά.

- Φορέας (αριστερά επάνω).
- Αποδέκτης (δεξιά πιο κάτω): Προς..., Διεύθυνση..., τηλέφωνο.
- Θέμα: (Θέμα: «...»).
- Σχετικό έγγραφο: (Θα αναφέρετε το έγγραφο που σας έστειλε το Υπουργείο Πολιτισμού και σας κοινοποίησε την οικονομική επιχορήγηση).
- Κυρίως κείμενο: Εδώ θα περιγράφετε την εκδήλωση και θα ευχαριστείτε το Υπουργείο για την οικονομική ενίσχυση.

Μια καλή ιδέα θα ήταν, αν το σχολείο σας διαθέτει ηλεκτρονικό υπολογιστή και έχει σύνδεση με το διαδίκτυο, πολλά από τα κείμενά σας (ανακοινώσεις, πρόγραμμα, πρόσκληση, αφίσσα κ.λπ.) να στείλετε με το **ηλεκτρονικό ταχυδρομείο** σε άλλα σχολεία της περιοχής σας ή και άλλων πόλεων για την ενημέρωσή τους. Ακόμη, τα κείμενά σας μπορούν να αναρτηθούν στην **ιστοσελίδα του σχολείου** σας.

V. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1. Η οργάνωση του λόγου, η πειθώ και το επιχείρημα

Καθημερινά ερχόμαστε σε επαφή με πολλούς ανθρώπους όλων των ηλικιών, φύλων, κοινωνικών θέσεων ή επαγγελματών. Στην επικοινωνία μας μαζί τους προσπαθούμε να εκφράσουμε, να υποστηρίξουμε τη θέση/ άποψη που έχουμε για ένα θέμα ή πρόβλημα. Εξετάζουμε, δηλαδή, τα πράγματα από τη δική μας οπτική γωνία, αφού εμείς επιλέγουμε το αποδεικτικό υλικό, με βάση τις προσωπικές μας απόψεις, αυτά που εμείς πιστεύουμε, νομίζουμε ή αισθανόμαστε και τελικά παρουσιάζουμε τη γνώμη μας. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να έχουμε άποψη για ένα θέμα και να μπορούμε να τη στηρίξουμε, ώστε ο συνομιλητής μας να αποδεχτεί τη θέση μας ή να ενεργήσει σύμφωνα με αυτήν. Επιχειρούμε, λοιπόν, να **πεισούμε** τον ακροατή ή τον αναγνώστη μας ότι όσα λέμε είναι σωστά και μάλιστα αναφέρουμε τον λόγο ή τους λόγους που θεωρούμε ότι όσα λέμε είναι σωστά. Με άλλα λόγια, **αιτιολογούμε** τη θέση μας ότι ένα θέμα είναι έτσι όπως εμείς το βλέπουμε και όχι διαφορετικά.

Σε αυτή την περίπτωση ο νους μας ακολουθεί μια συγκεκριμένη πορεία:

Πρώτα βρίσκουμε το αποδεικτικό μας υλικό, το υλικό, που θα μας χρειαστεί, για να αποδείξουμε και να στηρίξουμε την άποψή μας (σκέψεις, επιχειρήματα, παραδείγματα, γεγονότα, στατιστικά στοιχεία, συλλογισμοί, περιστατικά κ.ά.).

Έπειτα το βάζουμε σε μια σειρά, το κατατάσσουμε λογικά και το οργανώνουμε πειστικά με βάση κάποιο σχέδιο/δομή.

Συγκεκριμένα ακολουθούμε ένα **σταθερό δομικό πρότυπο/διάγραμμα**:

- Προβάλλουμε τη θέση/ απόφασή μας.
- Διευκρινίζουμε και επεξηγούμε τη θέση μας.
- Αποδεικνύουμε και αιτιολογούμε την ορθότητα των απόψεών μας.
- Τέλος, δίνουμε το συμπέρασμα, ανακεφαλαιώνοντας τα όσα υποστηρίζουμε.

Το παρακάτω κείμενο αναφέρεται στην αξία της μητρικής γλώσσας. Κύριο χαρακτηριστικό του είναι η πειθώ. Ο συγγραφέας, στην προσπάθειά του να μας πείσει για τη σημασία και την αξία που έχει η μητρική γλώσσα σε κάθε λαό, ακολουθεί μια πορεία, οργανώνοντας τον λόγο του με βάση το παραπάνω δομικό διάγραμμα. Μπορείτε να παρακολουθήσετε τη σκέψη του;

Δε μας χαρίζει η μητρική γλώσσα μόνο όσα είδαμε, το όργανο για κάθε συνειννόηση και ένα μέσο για να συναυξηθεί η νόησή μας. Εκτός από τον κόσμο που μας γνωρίζει, μας πλουτίζει τη συναισθηματική μας ζωή με το να είναι η λαλιά της μητέρας μας, η πρώτη και κατ' εξοχήν για μας γλώσσα, η κοινή γλώσσα του λαού μας. Με αυτήν ξυπνούμε στη ζωή και γινόμαστε, μπαίνουμε στην ανθρώπινη κοινωνία και ριζώνουμε στην παράδοση των πατριωτών μας. Με αυτή δεχτήκαμε στα πρώτα μας χρόνια όλες τις πλούσιες αξέχαστες εντυπώσεις και θύμησες από τους δικούς μας, τους ομηλίκους, από τον τόπο μας. Αυτή μας δίνει τον αέρα του σπιτιού· μας δένει με τους ομογλώσσους της στενότερης και της μεγάλης πατρίδας.

Η μοναδική αυτή και αναντικατάστατη αξία των λέξεων της μητρικής γλώσσας, θεμελιωμένη στη συναισθηματική τους αξία, βοηθεί να ριζώσουμε και πνευματικά στην ιδιοτυπία του λαού μας, να διαπλαστεί το ήθος και να σφυρηλατηθεί προσωπικότητα δυναμική και παραγωγική. Ειδικότερα στη γλώσσα αυτή βρίσκονται όλοι οι λαογραφικοί και λογοτεχνικοί θησαυροί που αποτελούν για μας την παράδοση αιώνων, εκφρασμένοι από γενεές κοινών προγόνων, και μας τρέφουν ψυχικά και πνευματικά, από τα παιχνίδια και τα παιδικά τραγούδια, τις παροιμίες και τις παραδόσεις ως την ποίηση, δημοτική και έντεχνη. Είναι σωστό και αναγκαίο για όλους τους παραπάνω λόγους να κατέχει η μητρική γλώσσα βασική θέση στην αγωγή του παιδιού, αποκλειστικότητα, δηλαδή, στα πρώτα χρόνια, προτεραιότητα στα κατοπινά.

[Μ. Τρανταφυλλίδης, «Οι ξένες γλώσσες και η αγωγή», κείμενο συντομευμένο και ελαφρά διασκευασμένο]

Στην προσπάθειά μας, λοιπόν, να πείσουμε τον συνάνθρωπό μας για την άποψή μας, αναπτύσσουμε τα επιχειρήματά μας.

Επιχείρημα είναι μια σειρά από προτάσεις/κρίσεις που συνδέονται μεταξύ τους η μία μετά την άλλη, χωρίς κενά, αλλά με λογική ακολουθία (προκειμένες) και καταλήγουν σε μία τελική πρόταση (συμπέρασμα). Σκοπός του επιχειρήματος είναι να αποδείξει την αλήθεια μιας θέσης/απόφασης.

Μπορείτε τώρα να αναζητήσετε αυτή τη σχέση των προτάσεων (προκειμένων) και του συμπεράσματος στο παραπάνω κείμενο που αναφέρεται στην αξία της μητρικής γλώσσας;

- **Συλλογισμός** είναι η διαδικασία με την οποία ο νους καταστρώνει ένα επιχείρημα. Έχουμε τριών ειδών συλλογισμούς: τον παραγωγικό, τον επαγωγικό και τον αναλογικό.
- **Παραγωγικός** είναι ο συλλογισμός που ξεκινά από μια γενική θέση, αρχή, κρίση, κοινά και

αποδεδειγμένα ορθή, για να καταλήξει σ' ένα συγκεκριμένο και ειδικό συμπέρασμα. Η πορεία της σκέψης είναι αναλυτική, επειδή έχουμε ως αφετηρία το γενικό και αφηρημένο (το όλον) και καταλήγουμε στο ειδικό και συγκεκριμένο (τα επιμέρους). Η παραγωγική συλλογιστική πορεία/μέθοδος φαίνεται ότι παράγει, σχεδόν πάντοτε, βέβαια και ασφαλή συμπεράσματα.

- **Επαγωγικός** είναι ο συλλογισμός που ξεκινά από το ειδικό και συγκεκριμένο και καταλήγει στο γενικό και αφηρημένο. Η πορεία της σκέψης είναι συνθετική, επειδή η αλήθεια του επιμέρους αποδεικνύει την αλήθεια του όλου. Η επαγωγική συλλογιστική πορεία/μέθοδος οδηγεί σε πιθανά συμπεράσματα.
- **Αναλογικός** ονομάζεται ο συλλογισμός που ξεκινά από μια ειδική και συγκεκριμένη θέση και καταλήγει σε ειδικό και συγκεκριμένο συμπέρασμα. Είναι ο πιο ασθενής ως προς τη δύναμη της πειθούς, συλλογισμός, γιατί από τα επιμέρους συμπεραίνει πάλι τα επιμέρους.
- **Άμεσος** λέγεται ο συλλογισμός, όταν το συμπέρασμα προκύπτει από μια μόνο πρόταση/κρίση (προκείμενη). Αντίθετα, **έμμεσος** λέγεται ο συλλογισμός, όταν το συμπέρασμα προκύπτει από δύο ή περισσότερες προτάσεις/κρίσεις (προκείμενες).

Μετά από όσα μάθατε για τα είδη των συλλογισμών, να προσπαθήσετε να αντιστοιχίσετε σωστά τους παρακάτω συλλογισμούς στη στήλη Α, ανάλογα με τα είδη τους (παραγωγικός, επαγωγικός, αναλογικός) και από τον αριθμό των προκειμένων τους (άμεσος, έμμεσος), που υπάρχουν στη στήλη Β.

A	B
1. Οι χώρες με μεγάλα ποσοστά αναλφάβητων δεν αναπτύσσονται οικονομικά. Οι περισσότερες αφρικανικές χώρες έχουν μεγάλα ποσοστά αναλφάβητων. Αυτές οι χώρες δεν αναπτύσσονται οικονομικά.	α. παραγωγικός β. επαγωγικός γ. αναλογικός
2. Οι γλωσσομαθείς έχουν μεγάλη πιθανότητα να βρουν δουλειά. Μαθαίνω ξένες γλώσσες. Άρα είναι πιθανόν ότι θα βρω ευκολότερα δουλειά.	
3. Το δελφίνι και η φάλαινα είναι θηλαστικά. Το δελφίνι και η φάλαινα ζουν στη θάλασσα. Άρα μερικά θηλαστικά ζουν στη θάλασσα.	
4. Το κινητό τηλέφωνο διευκολύνει τη ζωή μας. Το διαδίκτυο και το κινητό τηλέφωνο είναι επιτεύγματα της νέας τεχνολογίας. Άρα, τα επιτεύγματα της νέας τεχνολογίας βελτιώνουν την καθημερινότητά μας	1. άμεσος 2. έμμεσος
5. Τα μέταλλα είναι ανόργανα. Άρα ο χρυσός είναι ανόργανο.	

2. Η οργάνωση του λόγου και η αιτιολόγηση στην παράγραφο και σε ευρύτερο κείμενο / έκθεση

Είπαμε παραπάνω ότι, προκειμένου να πείσουμε για την ορθότητα της άποψής μας, χρησιμοποιούμε την αιτιολόγηση. Το αποδεικτικό αυτό υλικό μπορούμε να το οργανώσουμε σε μια ή περισσότερες παραγράφους ή σε ένα ευρύτερο κείμενο/έκθεση. **Η μέθοδος, λοιπόν, ανάπτυξης της παραγράφου ή του κειμένου είναι η αιτιολόγηση.**

Η αιτιολόγηση προσδίδει πειστικότητα, κύρος, αντικειμενικότητα στην παράγραφο ή στην έκθεση, όταν, μάλιστα, στηρίζεται σε ισχυρά και αξιόπιστα επιχειρήματα και ιεραρχεί ορθά και κλιμακωτά το υλικό της.

Είπαμε, επίσης, ότι η υποστήριξη της θέσης σε μια παράγραφο ή σε ευρύτερο κείμενο μπορεί να γίνει με ποικίλους τρόπους αιτιολόγησης και πειθούς (συλλογισμούς, στατιστικά στοιχεία, παραδείγματα, μαρτυρίες ειδικών, πορίσματα ερευνών κ.ά.). Αυτοί οι τρόποι εκφράζονται με **αιτιολογικές προτάσεις** που εισάγονται με **αιτιολογικούς συνδέσμους** (γιατί, επειδή, αφού, διότι, καθόσον, εφόσον, καθώς, που κ.λπ.). Είναι δυνατόν, όμως, η αιτιολόγηση να γίνει και με άλλα εκφραστικά μέσα, π.χ. με **υποθετικούς συνδέσμους**, όταν στην υπόθεση (δευτερεύουσα πρόταση) εκφράζουμε με πιο παραστατικό τρόπο αυτό που θέλουμε να πούμε στην απόδοση (κύρια πρόταση). Άλλοτε πάλι μπορεί ως αιτιολογικός σύνδεσμος να χρησιμοποιηθεί ο **συμπλεκτικός σύνδεσμος «και»**, αλλά και ο **τελικός σύνδεσμος «για να»**.

- Δεν σε ακούω, αν (επειδή) μιλάς σιγά.
- Ο αδελφός μου, για να (επειδή) μην διαβάσει όσο πρέπει, απορρίφτηκε από τις εξετάσεις.
- Φύγε τώρα και (γιατί) δεν έχω καιρό.

Άλλες **λέξεις** ή **φράσεις** που, επίσης, δηλώνουν **αιτία** είναι: η αιτία, ο λόγος, η εξήγηση είναι, γι' αυτόν τον λόγο, κατ' αυτόν τον τρόπο, έτσι, αυτό οφείλεται, εξηγείται, αιτιολογείται, αποδεικνύεται, οι αιτιολογικές μετοχές, οι εμπρόθετοι προσδιορισμοί της αιτίας.

Δομή της παραγράφου με αιτιολόγηση:

- **Θεματική περίοδος:** Διατυπώνεται η θέση του συγγραφέα. Η διατύπωση μας παρακινεί να ρωτήσουμε «γιατί;».
- **Λεπτομέρειες/Σχόλια:** Παρατίθενται λογικά και αξιόπιστα επιχειρήματα που επιβεβαιώνουν τη θέση της θεματικής πρότασης.
- **Κατακλείδα:** Είναι η κατάληξη της συλλογιστικής πορείας που επιβεβαιώνει την ορθότητα της θεματικής περιόδου. Είναι δυνατόν και να παραλείπεται.

Να παρουσιάσετε τη δομή (θεματική περίοδο, λεπτομέρειες/σχόλια, κατακλείδα), καθώς και την αποδεικτική διαδικασία της παρακάτω παραγράφου. Κατά την εξέταση της αποδεικτικής διαδικασίας, παρατηρήστε, επίσης, τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η αιτιολόγηση της παραγράφου. Οι αποδεικτικές λεπτομέρειες της παραγράφου οργανώνονται στον άξονα του χρόνου, στον άξονα του χώρου ή ακολουθούν τη συλλογιστική πορεία στον άξονα της λογικής; (Θυμίζουμε: α) παραγωγή: αρχίζει από μια γενική απόφαση και ακολουθούν οι αποδεικτικές λεπτομέρειες, β) επαγωγή: αρχίζει από κάτι μερικό, για να καταλήξει στο γενικό, γ) αναλογία: από κάτι μερικό συμπεραίνει κάτι επίσης μερικό).

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος του πρωινού καθ' όλη τη διάρκεια της προετοιμασίας του μαθητή για τις εξετάσεις. Γιατί ένα πλήρες πρωινό αυξάνει τη διάθεση και την ενέργεια του παιδιού, για να αντεπεξέλθει τις δυσκολίες του διαβάσματος και των άλλων υποχρεώσεων της ημέρας. Το πρωινό, αφού μειώνει το αίσθημα της πείνας κατά τις μεσημεριανές ώρες, αποτρέπει την υπερκατανάλωση φαγητού το μεσημέρι και έτσι δεν προκαλεί υπνηλία και μείωση της απόδοσης του μαθητή. Συνεπώς, θα συμβουλευάμε τον μαθητή, ιδιαίτερα στην περίοδο των εξετάσεων, να τρώει ένα καλό πρωινό, για να είναι πιο αποδοτικός στο διάβασμά του.

Η έκθεση (ευρύτερο κείμενο) μοιάζει με την παράγραφο. Η θεματική περίοδος της παραγράφου αντιστοιχεί με τον **πρόλογο**, οι λεπτομέρειες/σχόλια με το **κύριο θέμα** και η κατακλείδα με τον **επίλογο**. Συνεπώς, η παράγραφος είναι μια μικρογραφία της έκθεσης. Έχει, δηλαδή, ανάλογη δομή και οργάνωση. Με τη μόνη διαφορά ότι δεν διαθέτει την αυτοτέλεια της έκθεσης, γιατί σχετίζεται νοηματικά και εξαρτάται από την προηγούμενη ή την επόμενη παράγραφο. Πολλές, εξάλλου, παράγραφοι που χτίζονται γύρω από ένα νοηματικό κέντρο αποτελούν την έκθεση. Άρα, μια έκθεση με αιτιολόγηση θα την οργανώσουμε όπως και μια παράγραφο με αιτιολόγηση.

Μελετήστε το κείμενο του Ευάγγελου Παπανούτσου «Η φθορά των λέξεων» (Παράρτημα, σσ. 155-156) και απαντήστε στις ερωτήσεις: α) Ποια η θέση/ απόφαση, το πρόβλημα που απασχολεί τον συγγραφέα και σε ποιο σημείο προβάλλεται; β) Πώς διευκρινίζει/επεξηγεί τη θέση του αυτή; γ) Με ποια στοιχεία (πληροφορίες, δεδομένα, συλλογισμούς, παραδείγματα) αιτιολογεί τη θέση του αυτή; δ) Σε ποιο συμπέρασμα καταλήγει;

VI. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ

• Γλώσσα

Ο Γιώργος Σεφέρης, σε ομιλία του, στις 14 Απριλίου 1964, στη Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης, τόνισε ανάμεσα στα άλλα:

Ο Θεός μας χάρισε μια γλώσσα ζωντανή, εύρωστη, πεισματάρη και χαριτωμένη, που αντέχει ακόμη, μολονότι έχουμε εξαπολύσει όλα τα θηρία, για να τη φάνε. Έφαγαν όσο μπόρεσαν, αλλά απομένει μαγιά. [...] Δεν ξέρω πόσο θα βαστάξει ακόμη αυτό. Εκείνο που ξέρω είναι ότι η μαγιά λιγοστεύει και δε μένει πια καιρός για να μένουμε αμέριμνοι. Δεν είναι καινούργια τα σημεία που δείχνουν ότι, αν συνεχίσουμε τον ίδιο δρόμο, θα αφεθούμε μοιρολατρικά στη δύναμη των πραγμάτων, θα βρεθούμε στο τέλος σε μια γλώσσα εξευτελισμένη, πολύσπερμη και ασπόνδυλη.

Να «συνομιλήσεις» με το παραπάνω κείμενο που διάβασες, γράφοντας ένα δικό σου κείμενο στο οποίο θα αναφέρεσαι σε δείγματα φθοράς της γλώσσας και στα αίτια που προκαλούν το φαινόμενο αυτό. Μπορείς να χρησιμοποιήσεις και παραδείγματα ή ακόμη και λόγο μεταφορικό, αν σε βολεύει, για να υποστηρίξεις τις απόψεις σου (200-250 λέξεις).

Εναλλακτικά: Να συντάξετε μια επιστολή την οποίαν θα επιδώσετε στην Ακαδημία Αθηνών, όπου να καταθέτετε τις απόψεις για τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν οι διανοούμενοι να βοηθήσουν στην προστασία και την προβολή της ελληνικής γλώσσας.

Αφού διαβάσετε τις παρακάτω φράσεις, να αναπτύξετε τη σημασία της γλώσσας για τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης ενός έθνους. Υποθέστε πως εκφωνείτε ομιλία σε μία εκδήλωση που διοργανώνεται στο σχολείο σας (450-500 λέξεις).

Η γλώσσα είναι ο κόσμος και η σκέψη ενός λαού. Η γλώσσα είναι πρωταρχικό στοιχείο της ίδιας της παρουσίας του έθνους.

[Γεώργιος Μπαμπινιώτης]

Γλώσσα και πατρίδα είναι το ίδιο. Να πολεμά κανείς για την πατρίδα του ή για την εθνική τη γλώσσα, ένας είναι ο αγώνας. Πάντα αμύνεται περί πάτρης.

[Γιάννης Ψυχάρης]

Να διαβάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα και να ανιχνεύσετε στοιχεία και χαρακτηριστικά που πιστοποιούν την ιδιοτυπία/ιδιαιτερότητα και την οικουμενικότητα της ελληνικής γλώσσας. Ποιες άλλες σκέψεις θα μπορούσατε εσείς να προσθέσετε; Οι απαντήσεις σας να δοθούν με τη μορφή των θεματικών προτάσεων ή περιόδων.

Ανατρέχουν στα ελληνικά, για να ονομάσουν τις σύγχρονες ανακαλύψεις και εφευρέσεις (από την ευθανασία έως τον μεταβολισμό), χωρίς να αναφέρουμε τους πυραύλους ή τους μεγάλους επιστημονικούς στόχους που ονομάζονται Αριάδνη ή Ερμής. Αναπνέουμε τον αέρα της Ελλάδος κάθε στιγμή, χωρίς να το ξέρουμε. Ο Μίτος της Αριάδνης, το Οιδιπόδειον σύμπλεγμα, όπως και τόσα άλλα είναι αναμνήσεις Ελληνικές. Το ίδιο και οι Ολυμπιακοί αγώνες και ο Μαραθώνιος δρόμος. Η Ευρώπη που σφυρηλατούμε έχει ελληνικό όνομα. Η αρχαία Ελλάδα μάς προσφέρει μια γλώσσα για την οποία θα πω ακόμη μια φορά ότι είναι οικουμενική.

[Ζακλίν ντε Ρομιγύ]

Δεν υποστηρίζω καθόλου πως τάχα η ελληνική είναι η «περιούσια» γλώσσα του κόσμου που πρέπει να έχει ιδιαίτερη, προνομιακή μεταχείριση εις βάρος όλων των άλλων πολιτισμικών και εθνικών γλωσσών... Δικαιούνται, ωστόσο, κανείς να υποστηρίξει ότι η ελληνική γλώσσα –λόγω ακριβώς των ιδιόμορφων χαρακτηριστικών της ιστορικής εξέλιξης– αποτελεί ιδιάζουσα περίπτωση πολιτισμικής και ευρωπαϊκής γλώσσας, που, ως όργανο έκφρασης των κλασικών κειμένων της αρχαιότητας, του Ευαγγελίου, των Πατέρων της εκκλησίας και της Βυζαντινής υμνογραφίας, ως όχημα εκδήλωσης του ανθρωπίνου πνεύματος στις πιο μεγάλες του στιγμές και για τα πιο μεγάλα και διαχρονικής εμβέλειας θέματα, για τα θέματα που αφορούν τον άνθρωπο και τις ανθρώπινες αξίες, είναι πάντα παρούσα και επίκαιρη.

[Γ. Μπαμπινιώτης]

Η θητεία μου στην ελληνική γλώσσα υπήρξε η σπουδαιότερη πνευματική μου άσκηση. Στη γλώσσα αυτή υπάρχει η πληρέστερη αντιστοιχία ανάμεσα στη λέξη και στο εννοιολογικό της περιεχόμενο.

[Β. Χάιζενμπεργκ]

Μου δόθηκε να γράψω σε μια γλώσσα που μιλιέται μόνον από μερικά εκατομμύρια ανθρώπων. Παρ' όλ' αυτά, μια γλώσσα που μιλιέται από δυόμισι χιλιάδες χρόνια χωρίς διακοπή και μ' ελάχιστες διαφορές. Η παράλογη αυτή, φαινομενικά, διάσταση,

αντιστοιχεί και στην υλικοπνευματική οντότητα της χώρας μου. Που είναι μικρή σε έκταση χώρου και απέραντη σε έκταση χρόνου. Χωρίς να λησμονεί κανείς ότι στο μάκρος εικοσιπέντε αιώνων δεν υπήρξε ούτε ένας, επαναλαμβάνω, ούτε ένας, που να μη γράφτηκε ποίηση στην ελληνική γλώσσα. Να τι είναι το μεγάλο βάρος παράδοσης που το όργανο αυτό σηκώνει.

[Οδ. Ελύτης, «Λόγος στην απονομή του Βραβείου Νόμπελ»]

Αφού μελετήσετε το κείμενο που ακολουθεί, να εξετάσετε τους λόγους που οι νέοι προτιμούν το κινητό τηλέφωνο για τη μεταξύ τους ομιλία και να καταγράψετε τις αρνητικές συνέπειες από τη χρήση του. Οι απόψεις σας θα αποτελέσουν ομιλία (300-350 λέξεις) σε ημερίδα που διοργανώνει το σχολείο σας με θέμα «Γλώσσα και Τεχνολογία».

Καθώς, λοιπόν, ο κάθε κάτοικος αποκτούσε και το κινητό του τηλέφωνο, αργά αλλά σταθερά η μικρή τους χώρα άλλαζε μορφή. Δεν είχε πια περιπατητές, αλλά ανθρώπους που συνομιλούσαν περιπατώντας, δεν είχε συλλογική ζωή, αφού η ζωή περιστρεφόταν περί το ατομικό κινητό των πολιτών, δεν είχε μυστικά, αφού ο διπλανός –που συνομιλούσε μεγάλωφωνα– ίσως να ήταν υπουργός ή παράγων της δημόσιας ζωής. Η περιπόθητη διαφάνεια είχε επιτευχθεί. Έτσι δεν προκαλούσε πια διαμαρτυρίες ότι ο ήχος των κινητών τηλεφώνων ακουγόταν παντού: Σε αεροδρόμια και σε συναυλίες, σε κλειστές αίθουσες συμβουλίων ή στη σιωπή του τοπίου, σε ερωτικές στιγμές ή τότε που οι φίλοι συναντήθηκαν και μιλούσαν για τα παλιά. Στη μικρή μας λοιπόν χώρα, που όδευε ήδη στην τρίτη χιλιετία, όλοι μιλούσαν μέσω των κινητών για τη ζωή, τον εαυτό τους και τους άλλους, λίγο γινόταν αντιληπτό ότι η ζωή, ο εαυτός τους και οι άλλοι έμοιαζαν διαρκώς να απομακρύνονται. Ήταν μάλιστα τέτοια η επικράτηση της ιδεολογίας των κινητών που μια νέα τεχνολογική εξέλιξη επιβλήθηκε χωρίς αντιδράσεις. Η εξέλιξη αυτή επέτρεπε τον άμεσο εντοπισμό της θέσεως του κινητού τηλεφώνου, συνεπώς και της θέσεως –που μπορεί να ήταν μια μοναχική διαδρομή, ή μια ερωτική εστία– του κατόχου. Τα περιθώρια της προσωπικής ζωής στένευαν ασφυκτικά.

[Γιώργος Γραμματικάκης, κείμενο από τον Τύπο]

Ο καθηγητής σου στέλνει ένα κείμενο σε ραδιοφωνικό σταθμό. Στο κείμενο αυτό δεν δέχεται ότι τα graffiti αποτελούν τρόπο έκφρασης και επικοινωνίας των μαθητών. Να υποθέσεις ότι στέλνεις και εσύ με τη σειρά σου ένα κείμενο στον ραδιοφωνικό σταθμό, στον οποίο εκθέτεις τη δική σου άποψη που έρχεται σε αντίθεση με αυτή του καθηγητή σου.

• Γλωσσομάθεια

Το τελευταίο τεύχος του περιοδικού «Παιδαγωγικά» που εκδίδει η «Ένωση Ελλήνων Παιδαγωγών» παρουσιάζει ένα πρόγραμμα σχετικό με την εκμάθηση/καλλιέργεια της μητρικής γλώσσας και των ξένων γλωσσών στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Λαμβάνοντας υπόψη το παρακάτω απόσπασμα, να στείλετε ένα κείμενο στο οποίο θα καταγράφετε, με τρόπο πειστικό, τις προτάσεις σας πάνω στα εξής θέματα:

- Πόσος χρόνος και ποιος πρέπει να διατίθεται για την καλλιέργεια της μητρικής γλώσσας και για την εκμάθηση ξένης γλώσσας;
- Ποια αναγκαιότητα επιβάλλει την καλλιέργεια της μητρικής γλώσσας και ποια την εκμάθηση ξένων γλωσσών;
- Ποια μορφωτικά αγαθά απορρέουν από την κατάκτηση της μητρικής γλώσσας και ποια από την εκμάθηση ξένων γλωσσών;

Μια ξένη γλώσσα είναι ένα δεύτερο ζευγάρι μάτια, είπε ο Γκαίτε. Δεν ανοίγει μόνο το μυαλό μας με τη γνώση μιας ξένης γλώσσας που μας κάνει προσιτούς τους πνευματικούς θησαυρούς ενός λαού, αλλά πλαταίνει και την καρδιά μας, χωράει περισσότερο κόσμο μέσα της και γίνεται πιο ήμερη και πιο ανθρώπινη. Δεν συζητούμε, λοιπόν, αν αξίζει ή όχι να μάθουμε μίαν ή περισσότερες γλώσσες, αλλά πώς θα τις μάθουμε και από πότε θα αρχίσουμε να τις μαθαίνουμε. Η ξενότροπη γλωσσική παρεμβολή σε άτομα με πλημμελέστατη (εξαιρετικά ελλιπή) γνώση της μητρικής τους γλώσσας έχει ως μοιραία συνέπεια τη σύγχυση, την ψυχική ατροφία, την πνευματική αναπηρία και την ολοκληρωτική υποταγή σε καταναλωτικά πρότυπα.

Να υποθέσετε ότι βρίσκεστε σε μια ξένη χώρα και δεν γνωρίζετε τη γλώσσα της. Να καταγράψετε τις σκέψεις σας και τα συναισθήματά σας στο προσωπικό σας ημερολόγιο.

Κάποιος φίλος σου ομογενής αποφάσισε να διακόψει τη φοίτησή του στο Ελληνικό Σχολείο και να συνεχίσει σπουδές στο Γερμανικό. Σε ένα γράμμα σου, να εκφράσεις τη διαφωνία σου για αυτή του την απόφαση, τονίζοντας ιδιαίτερα την ανησυχία σου για τη διακοπή της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Προσπάθησε να εξηγήσεις τους λόγους για τους οποίους, ειδικά ένας Έλληνας του εξωτερικού, οφείλει να γνωρίζει την εθνική του γλώσσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Ο ΛΟΓΟΣ

Ι. ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΚΑΙ ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ

1. Επισημαίνω τα στοιχεία της ομιλίας

Ο προφορικός λόγος:

- **είναι εφήμερος.** Αυτό σημαίνει ότι τα ακουστικά αισθήματα που προκαλεί αλλάζουν το ένα μετά το άλλο με γρήγορο ρυθμό και μένουν στη μνήμη μας όσο είναι δυνατόν να τα συγκρατήσουμε. Οι αρχαίοι Έλληνες χαρακτήρισαν τον προφορικό λόγο «έπεα πτερόεντα», δηλαδή λόγια με φτερά που περνούν και χάνονται σαν τα πουλιά.
- **γίνεται αθάνατος** με τον γραπτό λόγο.
- **μπορεί να διασωθεί** με τα νέα τεχνικά μέσα, π.χ. τη μαγνητοφώνηση, μαγνητοσκόπηση / κινηματογράφηση.
- **Για να μελετήσουμε τον προφορικό λόγο** θα πρέπει να τον **απομαγνητοφωνήσουμε**. Δηλαδή, να αποτυπώσουμε (αποδώσουμε) γραπτά την κάθε λέξη του και να προσθέσουμε κάποια σύμβολα, για να εκφράσουμε τις παύσεις, την ανοδική, καθοδική κίνηση της φωνής κ.λπ. (παραγλωσσικά στοιχεία).

[Βλ. εδώ: 2. δ) Απόδοση του προφορικού λόγου σε γραπτό κείμενο. Διευθέτηση απομαγνητοφωνημένου κειμένου, σσ. 65-66].

[Τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται συνήθως στην απομαγνητοφώνηση είναι:
- = μικρή παύση, + = μέτρια παύση, ++ = παρατεταμένη παύση, ↗ = ανοδική κίνηση της φωνής,
↘ = καθοδική κίνηση της φωνής].

Τα υπόλοιπα στοιχεία της ομιλίας είναι:

Α) το **λεκτικό εκφώνημα**: α) Είναι το σύνολο των λέξεων που ακούγονται στον προφορικό λόγο. Άρα, αποτελεί το κυριότερο στοιχείο/γνώρισμα της ομιλίας. β) Είναι η λέξη ή η πρόταση, της οποίας η σημασία νοείται πάντα σε σχέση με το περιβάλλον, δηλαδή την ερμηνεύουμε μέσα στα συμφραζόμενα. Για παράδειγμα, η λέξη «τόνος» (τονικό σημάδι και είδος ψαριού) παίρνει τη σημασία της ανάλογα με το νόημα της πρότασης.

Β) τα **παραγλωσσικά γνωρίσματα**: επιτονισμός, παύσεις, προφορά, ένταση, ύψος, ποιότητα της φωνής. Είναι, δηλαδή, δευτερογενή (δευτερεύοντα) γνωρίσματα της γλώσσας που έχουν ως πηγή τα φωνητικά όργανα. Τα παραγλωσσικά γνωρίσματα είναι ό,τι ακούμε.

[Επιτονισμός είναι η κύμανση (το ανεβοκατέβασμα) της φωνής που χαρακτηρίζει μια φράση ή πρόταση. Είναι, δηλαδή, ο τόνος, η χροιά, η ένταση, η προφορά, οι παύσεις που χαρακτηρίζουν κάθε ομιλητή. Ο επιτονισμός διακρίνεται από τον τόνο, που χαρακτηρίζει μια μόνο λέξη. Ο επιτονισμός πληροφορεί τον ακροατή: α) για τη διάθεση ή τη στάση του ομιλητή: οργή, ειρωνεία, ενθουσιασμός κ.λπ., β) για το είδος των προτάσεων: ερωτηματική, επιφωνηματική κ.λπ. και γ) διαμορφώνει σημασίες και νοήματα].

Γ) τα **εξωγλωσσικά γνωρίσματα**: χειρονομίες, κινήσεις, έκφραση προσώπου, βλέμμα, διάθεση, νεύματα. Είναι, δηλαδή, κάθε γνώρισμα της ομιλίας που είναι έξω από το γλωσσικό σύστημα, συνοδεύει την ομιλία και συμπληρώνει το γλωσσικό μήνυμα (αυτό που θέλει να εκφράσει κανείς). Τα εξωγλωσσικά γνωρίσματα είναι ό,τι βλέπουμε.

Τα στοιχεία αυτά είναι δεμένα με τον χαρακτήρα του προφορικού λόγου και δεν μπορούν να αποχωριστούν ούτε να αποτυπωθούν στον γραπτό λόγο. Υπάρχει, όμως, η δυνατότητα να απομαγνητοφωνήσουμε τον προφορικό λόγο και να αποδώσουμε με σύμβολα τις παύσεις και τις κινήσεις της φωνής (παραγλωσσικά στοιχεία). Τα εξωγλωσσικά, όμως, γνωρίσματα της ομιλίας δεν μπορούμε να τα αποτυπώσουμε με σύμβολα παρά μόνο να τα περιγράψουμε.

Να εντοπίσετε τα εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά γνωρίσματα που περιέχονται στο παρακάτω απόσπασμα από τα «Χταποδάκια» του Μ. Καραγάτση. Στη συνέχεια, να αντικαταστήσετε τις υπογραμμισμένες φράσεις με άλλες ισοδύναμες ή συνώνυμες τους, ώστε να εκφράζουν πιο επίσημο ύφος.

- Ό,τι άλλο, Παναγιωτάκη μου, αυτό όμως μη μου το ζητάς!
- Δεν έχω, δηλαδή, το δικαίωμα να φάω κι εγώ ένα μεζέ σαν άνθρωπος –να, τα χταποδάκια μου – και να πιω το κρασί μου, σα φιλήσυχος πολίτης;
- Δε γίνεται, Παναγιωτάκη μου! του είπε ο άλλος κοφτά. Να πας στην Ευταλία να στα μαγειρέψει. Κι άντε τσαμπούκ τσαμπούκ*, άδειαζε μου το μαγαζί κι έχω δουλειά! Πλακώνει πελατεία.

Ο ερίφης* σώπασε. Σα να είδε πως τίποτε δεν γίνεται, πως έπρεπε να το πάρει απόφαση. Τύλιξε τα χταποδάκια στο στράτσο*, τα έβαλε υπομάλης* και τράβηξε

κατά την πόρτα. Μα η αγανάκτηση τον έπνιξε. Γύρισε, το λοιπόν, κι άρχισε καινούρια δημηγορία:

- Στην Ευταλία... Άντε συ να πεις στην Ευταλία να στα μαγειρέψει! Συ που δεν είσαι άνδρας της... Εγώ, δηλαδή, δεν έχω δικαίωμα να φάω ένα μεζέ, να πιω ένα κρασί;

Αργά κατάλαβε πως μιλούσε στα κούφια, ένεκα πως ο μαγαζάτορας είχε αποτραβηχτεί στην κουζίνα. Σήκωσε, το λοιπόν, τους ώμους και τράβηξε πάλι κατά την πόρτα. Φαίνεται όμως πως δε βολούσε η ψυχή του να ξεκολλήσει εύκολ' απ' το μαγαζί. Περνώντας μπροστά στην παρέα μας, κοντοστάθηκε. Ήθελε κουβέντα.

- Έχει τσιγάρο;

Απόκριση καμία. Είδαμε τι κολλιτσίδα ήταν, αν του μιλούσαμε, ξεκολλημό δε θα 'χε. Αυτός όμως εκεί!

- Θέλω τσιγάρο.
- Δεν έχει! του λέει ο Αγλέουρας.
- Πώς δεν έχει, αφού καπνίζετε!

* τσαμπούκ (λέξη τουρκική) = γρήγορα

* ερίφης = κακομοίρης, που θέλει να φαίνεται έξυπνος

* στράτσο = χοντρό χαρτί κατώτερης ποιότητας για περιτύλιγμα

* υπομάλης = κάτω από τη μασχάλη

Το παρακάτω απομαγνητοφωνημένο απόσπασμα προέρχεται από απάντηση που δόθηκε στο ερώτημα: «Ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στον προφορικό και γραπτό λόγο;». Να απαντήσετε στα εξής:

α) Παρατηρήστε πώς αποδίδεται σ' αυτό το απόσπασμα ο προφορικός λόγος;

β) Αν είχατε τη δυνατότητα να ακούσετε τη μαγνητοφώνηση του ίδιου αποσπάσματος ή να παρακολουθήσετε τη μαγνητοσκόπηση του, ποια επιπλέον γνωρίσματα της ομιλίας θα εντοπίζατε;

Ο γραπτός λόγος είναι δυσκολότερος απ' τον προφορικό γιατί *εε* χρειάζεται να τον μάθει κανείς στο σχολείο – να μάθει ορθογραφία, συντακτικό *εε* (➡) οι δάσκαλοι είναι πιο αυστηροί όταν διορθώνουν μια άσκηση γραπτή ενώ στα προφορικά δεν είναι τόσο – *εε* δείχνουν μεγαλύτερη επιείκεια ++ ακόμα ο γραπτός λόγος *εε* ο προφορικός λόγος τον μαθαίνεις μιλώντας με τους άλλους – δε χρειάζεται να διαβάσεις ++ (➡) ο προφορικός λόγος είναι πιο άμεσος – ναι με τον προφορικό λόγο δύο άνθρωποι επικοινωνούν ζωντανά *εε* βλέπουν κι ακούν ο ένας τον άλλο ++ στο γραπτό λόγο βλέπεις μπροστά σου μόνο ένα ψυχρό κείμενο κι αν δεν το καταλαβαίνεις δεν έχεις τον άλλο να τον ρωτήσεις τι εννοεί (➡).

2. Συγκρίνω τον προφορικό με τον γραπτό λόγο

α) Ο προφορικός και ο γραπτός λόγος ως μέσα επικοινωνίας

Για να υπάρχει επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, χρειάζονται ο **πομπός**, ο **δέκτης** και το **μήνυμα**.

1. Το προφορικό μήνυμα /κείμενο ακούγεται και μιλιέται (π.χ. μια ομιλία σε ένα ακροατήριο, ένας διάλογος της καθημερινής ζωής). Το γραπτό μήνυμα /κείμενο διαβάζεται και γράφεται (π.χ. ένα άρθρο εφημερίδας, ένα βιβλίο).
2. Ο προφορικός λόγος επιτρέπει στους συνομιλητές να μοιράζονται τον ίδιο χώρο και χρόνο. Υπάρχει πλούσιο φορτίο ομιλίας με εξωγλωσσικά (χειρονομίες, εκφράσεις) και παραγλωσσικά στοιχεία (επιτονισμός). Απευθύνεται, δηλαδή, σε δέκτη παρόντα. Ο γραπτός λόγος είναι αυτόνομος χωροταξικά και χρονικά. Απουσιάζουν τα παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά στοιχεία, τα οποία μπορούν να αποδοθούν με σημεία στίξης ή σύμβολα ή περιγραφικό λόγο. Απευθύνεται, δηλαδή, σε δέκτη απόντα.

Πλεονεκτήματα του προφορικού λόγου ως μέσου επικοινωνίας στην κατανόηση του μηνύματος.

Ο πομπός – ομιλητής:

- έχει την ευκαιρία να βελτιώνει τη διατύπωσή του, να τροποποιεί το λόγο του, προκειμένου να γίνεται περισσότερο αναλυτικός ή σαφής κάθε φορά.
- χρησιμοποιεί εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά μέσα επικοινωνίας (αμεσότητα, ζωντάνια επικοινωνίας).

Ο δέκτης:

- έχει άμεση επαφή με τον συνομιλητή του, είναι παρών, συμμετέχει.
- μπορεί να καλύψει απορίες του, εκφράζοντάς τες σε εκείνον (ερωταποκρίσεις).
- δέχεται το μήνυμα και το επεξεργάζεται την ίδια στιγμή που εκφωνείται από τον πομπό. Δεν είναι παθητικό στοιχείο, αλλά αντιδρά ανάλογα, ώστε ο πομπός να γνωρίζει, αν ο δέκτης το έχει καταλάβει.

Αυτές οι δυνατότητες του προφορικού λόγου λειτουργούν, όταν η επικοινωνία πομπού-δέκτη είναι αμφίδρομη, π.χ. σε μια συζήτηση. Σε αντίθετη περίπτωση, π.χ. όταν ακούμε ραδιόφωνο ή βλέπουμε τηλεόραση, ο δέκτης δεν έχει τη δυνατότητα παρέμβασης, ούτε ο πομπός γνωρίζει κατά πόσον ο δέκτης ανταποκρίνεται στο μήνυμα.

Πλεονεκτήματα του γραπτού λόγου ως μέσου επικοινωνίας στην κατανόηση του μηνύματος.

Ο πομπός:

- διαθέτει συνήθως χρόνο, για να σκεφτεί, να προσχεδιάσει και να επιμεληθεί τον λόγο του, ακόμη και να συμβουλευτεί τα λεξικά ή κάποιους που γνωρίζουν το θέμα.
- δίνει στο κείμενό του σαφήνεια, ακρίβεια, πυκνότητα λόγου, φροντισμένη σύνταξη, λογική σειρά στις ιδέες του. Το κάνει αποτελεσματικό, δηλαδή, προκαλεί την επιθυμητή αντίδραση από τον δέκτη-αναγνώστη.

Ο δέκτης:

- διαθέτει χρόνο, για να αφομοιώσει (καταλάβει) και να επεξεργαστεί το μήνυμα.
- έχει μπροστά του ένα προσεγμένο, σε μορφή και περιεχόμενο, μήνυμα, που δεν τον κουράζει με περιττά στοιχεία, τα οποία δεν εξυπηρετούν την επικοινωνία.

Τέλος, ο πομπός και ο δέκτης μπορούν να επικοινωνήσουν σε ένα υψηλότερο επίπεδο σκέψης και γλώσσας. Η διαχρονικότητα (το γραπτό κείμενο δεν είναι εφήμερο, διατηρείται στον χρόνο) παραμένει το σπουδαιότερο χαρακτηριστικό του γραπτού λόγου, δίνοντας τη δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ απόντων. Εξάλλου, τα γραπτά κείμενα μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εξέτασης και μελέτης στη διάρκεια του χρόνου.

Παλαιότερα η προσήλωση των λογίων στα γραπτά κείμενα και η αποξένωσή τους από τη ζωντανή γλώσσα οδήγησαν στην αντίληψη ότι ο γραπτός λόγος είναι σημαντικότερος από τον προφορικό. Ωστόσο, η σύγχρονη γλωσσολογία δίνει προτεραιότητα στον προφορικό λόγο. Προσπαθήστε να τεκμηριώσετε με δικά σας επιχειρήματα αυτή τη θέση.

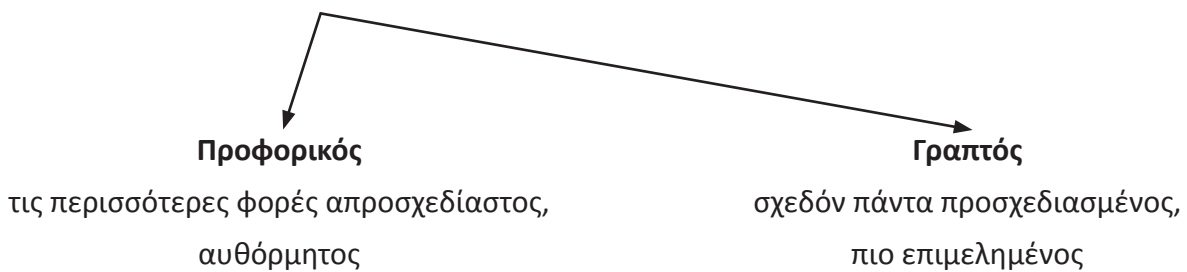
β) Διαφορές του προφορικού λόγου από τον γραπτό

Αν τώρα σας ζητούσαν να απαντήσετε γραπτά στο παραπάνω ερώτημα: «Ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στον προφορικό και γραπτό λόγο;», δείτε πώς θα ήταν το γραπτό κείμενό σας. Μπορείτε στη συνέχεια να συγκρίνετε τις δύο απαντήσεις, την πρώτη σε προφορικό λόγο και τη δεύτερη σε γραπτό, που δόθηκαν από το ίδιο πρόσωπο για το ίδιο θέμα και να εντοπίσετε τις διαφορές. Βοηθητικό υλικό, μπορείτε να αντλήσετε από τη θεωρία που ακολουθεί.

Απομαγνητοφωνημένος προφορικός λόγος		Γραπτός λόγος
Ο γραπτός λόγος είναι δυσκολότερος απ' τον προφορικό γιατί εε χρειάζεται να τον μάθει κανείς στο σχολείο - να μάθει ορθογραφία, συντακτικό εε (➡) οι δάσκαλοι είναι πιο αυστηροί όταν διορθώνουν μια άσκηση γραπτή ενώ στα προφορικά δεν είναι τόσο - εε δείχνουν μεγαλύτερη επιείκεια ++ ακόμα ο γραπτός λόγος εε ο προφορικός λόγος τον μαθαίνεις μιλώντας με τους άλλους - δε χρειάζεται να διαβάσεις ++ (➡) ο προφορικός λόγος είναι πιο άμεσος - ναι με τον προφορικό λόγο δύο άνθρωποι επικοινωνούν ζωντανά εε βλέπουν κι ακούν ο ένας τον άλλο ++ στο γραπτό λόγο βλέπεις μπροστά σου μόνο ένα ψυχρό κείμενο κι αν δεν το καταλαβαίνεις δεν έχεις τον άλλο να τον ρωτήσεις τι εννοεί (➡).		Η εκμάθηση του γραπτού λόγου είναι δυσκολότερη απ' αυτή του προφορικού. Χρειάζεται να παρακολουθήσει κανείς το σχολείο και να διδαχτεί ορθογραφία και συντακτικό. Οι δάσκαλοι, εξάλλου, και γενικότερα οι άνθρωποι είναι αυστηρότεροι στη διόρθωση ή την κριτική αντίστοιχα ενός γραπτού κειμένου, ενώ είναι περισσότερο επιεικείς και λιγότερο σχολαστικοί με τον προφορικό λόγο. Ο τελευταίος, μάλιστα, αναπτύσσεται φυσικά μέσα από την επικοινωνία με τους συνανθρώπους. Πλεονέκτημα του προφορικού λόγου είναι και η αμεσότητα. Με την προφορική ομιλία δύο άνθρωποι επικοινωνούν ζωντανά, έχοντας οπτική και ακουστική επαφή, ενώ η γραπτή επικοινωνία είναι πιο ψυχρή και ευνοεί περισσότερο τις παρανοήσεις και τις παρερμηνείες, αφού το μήνυμα μπορεί να είναι δίσημο ή και πολύσημο και ο πομπός δεν παραβρίσκεται, ώστε να το ερμηνεύσει.

Σύγκριση προφορικού και γραπτού λόγου

Διατύπωση / έκφραση (Λεξιλόγιο)

ελλειπτικές, ανολοκλήρωτες προτάσεις, κατάλληλα γεμίσματα (εε, χμ, ας πούμε), παύσεις	καλοδιατυπωμένος, προσεγγμένος, άρτια έκφραση του λόγου
προχειρότητα στην έκφραση, εμφανής η προσπάθεια του ομιλητή να την διορθώσει	τελική μορφή του λόγου, δεν γίνεται φανερή η προσπάθεια για διόρθωσή του
αναλυτικός, λιγότερο ακριβής, αφού ο δέκτης έχει τη δυνατότητα να ρωτήσει	πυκνός, ακριβής, σαφής, καθαρός, για να προβλέψει απορίες του δέκτη, αφού δεν υπάρχει η δυνατότητα αναδιατύπωσης και διόρθωσής του
πρόχειρο, απλούστερο λεξιλόγιο, περιορισμένη επιλογή λέξεων	επεξεργασμένο, φροντισμένο λεξιλόγιο

Σύνταξη

πιο αφρόντιστη, ασυνταξίες, δεν ακολουθείται η «κανονική» σειρά των όρων των προτάσεων	φροντισμένη και επιμελημένη σύνταξη
παρατακτική σύνδεση (κύριες προτάσεις), μικρές φράσεις	υποτακτική σύνταξη (δευτερεύουσες προτάσεις), μακροπερίοδος λόγος (μεγάλες προτάσεις)

Συνοχή (σύνδεση λέξεων, προτάσεων, παραγράφων)

Συνεκτικότητα (σύνδεση νοημάτων)

αφρόντιστη, πρόχειρη, κενά, χάσματα	πιο επιμελημένη, περιποιημένη, υπάρχει ποικιλία μεταβατικών λέξεων (συνδετικών λέξεων που μας βοηθάνε να περνάμε από τη μία λέξη / πρόταση / παράγραφο στην άλλη, χωρίς κενά, είτε από το ένα νόημα στο άλλο)
-------------------------------------	---

Οργάνωση / δομή

πρόχειρη, χωρίς προπαρασκευή και προετοιμασία	εξαιρετικά φροντισμένη, ο πομπός έχει χρόνο να παρουσιάσει τις ιδέες του με μία λογική σειρά
πιο χαλαρή δομή, ο πομπός παρακολουθεί την πορεία εξέλιξης του λόγου του και, ανάλογα με τις επικοινωνιακές ανάγκες, τον διαμορφώνει	αυστηρή οργάνωση και δομή, προμελετημένο σχέδιο

Χρήσιμη πληροφορία: Πολλές φορές είναι δύσκολο να διακρίνουμε τα όρια ανάμεσα στον προφορικό και γραπτό λόγο. Για παράδειγμα, περιπτώσεις της καθημερινής μας ζωής που το γραπτό κείμενο έχει στοιχεία προφορικού λόγου είναι: τα πρόχειρα σημειώματα, τα μηνύματα στα κινητά τηλέφωνα, τα κόμικς, τα ημερολόγια, τα συνθήματα ή ακόμη η επιστολή σε φιλικό πρόσωπο. Μπορεί, όμως, να συμβαίνει και το αντίστροφο, δηλαδή προφορικά κείμενα με χαρακτηριστικά γραπτού λόγου (ομιλία σε ακροατήριο).

Άλλοτε πάλι συναντάμε περιπτώσεις με **μεικτά χαρακτηριστικά**: Μια ιστοσελίδα (γραπτό κείμενο) μπορεί να έχει και στοιχεία γραπτού λόγου (οργάνωση σε παραγράφους, πιο φροντισμένο λόγο) και στοιχεία προφορικού λόγου (οικείο, φιλικό ύφος). Παράδοση μαθήματος (προφορικό κείμενο) έχει στοιχεία και προφορικού λόγου (εξωγλωσσικά, παραγλωσσικά στοιχεία) και στοιχεία γραπτού λόγου (προσχεδιασμένος λόγος). [Βλέπε αμέσως παρακάτω: γ) Απροσχεδιάστος και προσχεδιασμένος λόγος. Ένα μεικτό είδος λόγου ανάμεσα στον προφορικό και στον γραπτό λόγο].

Συμπέρασμα: Τα χαρακτηριστικά που έχει ο λόγος μας κάθε φορά επηρεάζονται από: α) τους παράγοντες επικοινωνίας (πομπός, δέκτης), β) τις συνθήκες επικοινωνίας (περίσταση, σκοπός) και γ) τον δίαυλο επικοινωνίας (το τεχνητό μέσο επικοινωνίας).

γ) Απροσχεδιάστος και προσχεδιασμένος λόγος.

Ένα μεικτό είδος λόγου ανάμεσα στον προφορικό και στον γραπτό λόγο

Απροσχεδιάστος λόγος είναι αυτός που είναι αυθόρμητος, αφρόντιστος. Είναι, δηλαδή, ο προφορικός λόγος που γίνεται, χωρίς καμία προετοιμασία και οργάνωση, έτσι όπως προκύπτει στη συγκεκριμένη στιγμή και περίσταση. Υπάρχει, όμως, και ο προσχεδιασμένος προφορικός λόγος (π.χ. μια διάλεξη, ένας πολιτικός λόγος), ο οποίος σχεδιάζεται, πριν εκφωνηθεί, όπως ο γραπτός λόγος (σύνταξη, διατύπωση, λεξιλόγιο). Πρόκειται για ένα **μεικτό είδος λόγου** ανάμεσα στον προφορικό και γραπτό λόγο.

Τα χαρακτηριστικά ενός προσχεδιασμένου προφορικού (μεικτού) λόγου είναι τα εξής:

Ο ομιλητής:

- δίνει, συνήθως, από την αρχή ένα διάγραμμα των όσων πρόκειται να ακουστούν (τα μέρη, τη δομή, την πορεία του λόγου κ.λπ.).
- κάνει συχνά ανακεφαλαιώσεις, επαναλαμβάνει και τονίζει τα κύρια σημεία.
- χρησιμοποιεί -όταν χρειάζεται- εποπτικά μέσα.
- φροντίζει να έχει ο λόγος του κάτι από την αμεσότητα του προφορικού λόγου (να μην είναι ούτε ιδιαίτερα πολύπλοκος ούτε δυσνόητος).
- ενδιαφέρεται, γενικώς, να ακούγεται από το ακροατήριό του, χωρίς προβλήματα, γιατί στόχος του είναι να ακουστεί και όχι να διαβαστεί ο λόγος του από το κοινό-δέκτη.

δ) Απόδοση του προφορικού λόγου σε γραπτό.

Διευθέτηση απομαγνητοφωνημένου κειμένου

Ο μαγνητοφωνημένος προφορικός λόγος συχνά απομαγνητοφωνείται και δημοσιεύεται, προκειμένου να εξυπηρετήσει ανάγκες, όπως η ενημέρωση του κοινού ή η δημοσίευση κάποιων προφορικών κειμένων (π.χ. τα πρακτικά ενός συνεδρίου ή της βουλής, η συνέντευξη ενός προσώπου, δηλώσεις επωνύμων, διαλέξεις).

Διευθέτηση / απόδοση του προφορικού λόγου σημαίνει ότι στο κείμενο που απομαγνητοφωνήθηκε:

- μπαίνουν τα σημεία στίξεως,
- οργανώνεται ο λόγος σε παραγράφους,
- εξαλείφονται γνωρίσματα του προφορικού λόγου (επαναλήψεις, κενά, «γεμίσματα», ανολοκλήρωτες φράσεις).

Για τη διευθέτηση του κειμένου εργαζόμαστε ως εξής:

- Τη μικρή παύση (-) ή τη μέτρια (+) αντικαθιστούμε με τελεία, ενώ τη μεγάλη (++) με αλλαγή παραγράφου.
- Το ανέβασμα της φωνής σηματοδοτεί την αρχή μιας πρότασης/περιόδου/παραγράφου, ενώ το κατέβασμα το τέλος της.
- Οι επαναλήψεις, τα «γεμίσματα», οι ανολοκλήρωτες φράσεις παραλείπονται.

Η διαδικασία της απομαγνητοφώνησης και της απόδοσης του προφορικού λόγου σε γραπτό μάς εξοικειώνει με τις σύγχρονες τεχνικές που δεσμεύουν τον προφορικό λόγο και παρατείνουν την εφήμερη ζωή του. Ακόμη, η τεχνική της απόδοσης της προφορικής ομιλίας σε γραπτό κείμενο μας βοηθά να συνειδητοποιήσουμε τις διαφορές ανάμεσα στον προφορικό και γραπτό λόγο. Παράλληλα, μας επιτρέπει να γινόμαστε αποτελεσματικοί χρήστες της γλώσσας σε αυθεντικές (πραγματικές) συνθήκες επικοινωνίας στη σύγχρονη ζωή. Για παράδειγμα, προφορική εισήγηση για ένα θέμα, σχολιασμός στην τάξη, παρουσίαση και υποστήριξη των απόψεων / θέσεων μας, κατάθεση στο δικαστήριο, σύνταξη άρθρου στην εφημερίδα, ανάλυση κειμένου, αφήγηση περιστατικού κ.λπ.

Δείτε τώρα πως μπορούμε να μεταγράψουμε το παραπάνω απομαγνητοφωνημένο κείμενο - απάντηση που δόθηκε στο ερώτημα: «Ποιες είναι οι διαφορές ανάμεσα στον προφορικό και γραπτό λόγο;». Στη συνέχεια να συγκρίνετε τα δύο κείμενα.

Ο γραπτός λόγος είναι δυσκολότερος απ' τον προφορικό, γιατί χρειάζεται να τον μάθει κανείς στο σχολείο, να μάθει ορθογραφία, συντακτικό. Οι δάσκαλοι είναι πιο αυστηροί, όταν διορθώνουν μια άσκηση γραπτή, ενώ στα προφορικά δεν είναι τόσο, δείχνουν μεγαλύτερη επιείκεια.

Ακόμη, τον προφορικό λόγο τον μαθαίνεις μιλώντας με τους άλλους, δεν χρειάζεται να διαβάσεις. Ο προφορικός λόγος είναι πιο άμεσος· ναι, με τον προφορικό λόγο δύο άνθρωποι επικοινωνούν ζωντανά, βλέπουν κι ακούν ο ένας τον άλλο. Στον γραπτό λόγο βλέπεις μπροστά σου μόνο ένα ψυχρό κείμενο κι αν δεν το καταλαβαίνεις, δεν έχεις τον άλλο να τον ρωτήσεις τι εννοεί.

[Ε. Μαστρομανώλη, Κ. Γκορόγια, Κριτήρια αξιολόγησης στην Έκθεση-Έκφραση Α' Λυκείου, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 1999, σ. 226]

Να σχολιάσετε το ύφος και τη γλώσσα του παρακάτω κειμένου. Μπορείτε να εξηγήσετε, γιατί πρόκειται για απομαγνητοφωνημένο κείμενο;

Καλημέρα από την ελληνική αποστολή στην Ανταρκτική. Είμαστε στη μακρινή Παταγωνία στο ορεινό συγκρότημα του Torres del Payne. Περπατάμε τη δεύτερη ημέρα πεζοπορίας, είναι το πρόγραμμα εξοικείωσης και προπόνησης. Ο καιρός είναι ομιχλώδης με δυνατούς ανέμους και βροχή, αλλά είμαστε όλοι πολύ καλά, σε πολύ καλή ψυχική κατάσταση και συνεχίζουμε το πρόγραμμά μας, όπως είχε προγραμματισθεί. Σας χαιρετούμε. Είμαστε όλοι καλά.

ε) Το φανερό και το λανθάνον νόημα

Συχνά στη γλώσσα πίσω από το φανερό νόημα μιας φράσης κρύβεται ένα «**λανθάνον**» νόημα. Αυτό εκφράζει την πραγματική πρόθεση του πομπού. Και ο δέκτης το συλλαμβάνει, αν λάβει υπόψη του τις κοινωνικές συμβάσεις (πρόκειται για πραγματικές ή υποθετικές συμφωνίες μεταξύ των ατόμων) και την κοινή εμπειρία του με τον πομπό.

Για παράδειγμα, η φράση «Πέρασε η ώρα», εκφράζει μια απλή διαπίστωση (φανερό νόημα). Σύμφωνα με το συντακτικό θα χαρακτηριζόταν ως **πρόταση κρίσης**. Εκτός, όμως, από το κυριολεκτικό (φανερό) της μήνυμα, είναι δυνατόν, σε ορισμένες περιπτώσεις, να κρύβει ένα

σωρό λανθάνοντα μηνύματα: π.χ. όταν εκφωνείται σε κάποια συγκέντρωση ή συζήτηση φίλων που τραβάει σε μάκρος, ο πομπός, ως μέλος της παρέας ή οικοδεσπότης, μπορεί να θέλει να υπενθυμίσει ευγενικά στους καλεσμένους του ή ακόμη με έμμεσο τρόπο να τους προτρέψει ότι πρέπει να αναχωρήσουν. Θα μπορούσε να είχε πει: «Είναι ώρα να φύγετε» ή «Πρέπει να φύγετε». Μπορεί, επίσης, να σημαίνει «Κουράστηκα» ή «Θέλω να κοιμηθώ». Σε αυτήν την περίπτωση, η πρόταση, με βάση το συντακτικό, χαρακτηρίζεται ως **πρόταση επιθυμίας**.

Να σημειώσετε το φανερό και λανθάνον μήνυμα της Α στήλης, αφού φανταστείτε ανάλογη επικοινωνιακή περίσταση.

[Για την επικοινωνιακή περίσταση μπορείτε να ξαναδείτε το Κεφάλαιο Πρώτο. II. Οι ποικιλίες της γλώσσας. 2. Κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες. Γλώσσα και κοινωνικό και υφολογικό επίπεδο (γλώσσα και περίσταση επικοινωνίας), σσ. 30-31].

A. Φράσεις	B. Φανερό νόημα	Γ. Λανθάνον μήνυμα
α. Να τα πούμε κάποια άλλη στιγμή;		
β. Η ώρα είναι οκτώ.		
γ. Κοιμάσαι;		
δ. Κλείσε την πόρτα – παράθυρο.		
ε. Προσπαθεί, βέβαια, να ανταποκριθεί στα μαθήματά του στο σχολείο.		

στ) Τελεστικός λόγος (προφορικός και γραπτός)

Στον προφορικό λόγο, καθώς εκφωνούμε ορισμένες λέξεις (κυρίως ρήματα) ή φράσεις, πραγματοποιούμε ταυτόχρονα και μία πράξη, π.χ. με τη φράση «Ορκίζομαι να πω την αλήθεια», δίνουμε όρκο στο δικαστήριο. «Σου υπόσχομαι ότι θα έρθω στη γιορτή σου». Η πράξη αυτή, που συντελείται μέσω του λόγου, ονομάζεται **λεκτική πράξη**. Σε ορισμένες περιπτώσεις, για να εκτελεστεί μια λεκτική πράξη, πρέπει το πρόσωπο που την εκτελεί να είναι αρμόδιο / εξουσιοδοτημένο να την εκτελέσει, π.χ. η δήλωση του διευθυντή του σχολείου «Αποβάλλεται για δύο μέρες» επιτελεί πράξη (αποβολή του μαθητή). Αν τη φράση αυτή την πει ο επιστάτης του

σχολείου ή άλλο πρόσωπο, που δεν έχει αυτή την αρμοδιότητα, τότε δεν μπορεί να γίνει πράξη η αποβολή.

Ανάλογο φαινόμενο παρουσιάζεται και στον γραπτό λόγο. Ορισμένα κείμενα δεν μας γνωστοποιούν απλώς ένα γεγονός, αλλά έχουν και μια πρόσθετη λειτουργία, π.χ. ένα πιστοποιητικό σπουδών, μια βεβαίωση, μια δήλωση, ένα συμβόλαιο, πέρα από τις πληροφορίες που μας δίνουν, πιστοποιούν, βεβαιώνουν, δηλώνουν κάτι, δηλαδή εκτελούν μια «πράξη». Ο λόγος, προφορικός ή γραπτός, μέσω του οποίου συντελείται μια «πράξη», ονομάζεται **τελεστικός λόγος**.

Να σημειώσετε, αν είναι πληροφοριακός ή τελεστικός λόγος/λεκτικές πράξεις οι ακόλουθες φράσεις:

- α) Χαρά μου είναι να σας εξυπηρετήσω και να σας φανώ χρήσιμος.
- β) Εχτές, με ενημέρωσαν για σοβαρό αυτοκινητιστικό δυστύχημα.
- γ) Με κάλεσε στη γιορτή του.
- δ) Στο τέλος της σχολικής χρονιάς διοργανώνονται μαθητικές εκδηλώσεις.
- ε) Θέλω να σε παρακαλέσω να με συγχωρήσεις.

II. ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Στον διάλογο δεν πάμε να σώσουμε τις ιδέες μας. Πάμε να σώσουμε την αλήθεια.

[Ε. Π. Παπανούτσος]

Διάλογος ή συζήτηση ή συνομιλία είναι μια μορφή επικοινωνίας μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων. Ο διάλογος μπορεί να είναι μια ερωταπόκριση, μια απλή κουβέντα που αποβλέπει στην ανταλλαγή πληροφοριών. Μπορεί, όμως, να είναι και μια προσπάθεια για βαθύτερη επικοινωνία, μια πολύπλοκη αντιπαράθεση απόψεων, με στόχο την αναζήτηση και την προσέγγιση της αλήθειας. Ο διάλογος είναι η μόνη μορφή επικοινωνίας που δεν περιορίζεται στην απλή μετάδοση του μηνύματος μεταξύ πομπού και δέκτη, αλλά απαιτεί και την ενεργητική συμμετοχή των συνομιλητών.

Διάλογος

1. Η σχέση του λόγου ...

★ με το σώμα

Ο λόγος συνοδεύεται και από τα **εξωγλωσσικά στοιχεία** της ομιλίας, δηλαδή από τις χειρονομίες του ομιλητή, τις εκφράσεις του προσώπου του, το βλέμμα του, τα αποτελέσματα που προκαλεί η σωματική κόπωση στον λόγο κ.λπ. Όλα τούτα καθορίζονται από την ψυχосύνθεση του ομιλητή (π.χ. αν είναι ήρεμος, νευρικός, ενθουσιώδης, συγκρατημένος), αλλά και από την κατάσταση (π.χ. αν η συζήτηση έχει ένταση, συναισθηματική φόρτιση, είναι κρίσιμη, σοβαρή κ.λπ.).

★ με τον χρόνο

- Ο **ρυθμός της συζήτησης** μπορεί να είναι αργός ή γρήγορος, να επιβραδύνεται ή να επιταχύνεται. Μεταβάλλεται, δηλαδή, ανάλογα με το περιεχόμενο και τη φόρτιση της συζήτησης, την πίεση του χρόνου, τους χαρακτήρες, τα συναισθήματα και τους στόχους αυτών που συμμετέχουν.
- Ο **χρόνος ομιλίας κατανέμεται** ανάλογα με τις περιστάσεις. Υπάρχουν περιπτώσεις που είναι προκαθορισμένος και τότε συνήθως δεν παραβιάζεται. Άλλοτε η κατανομή του εξαρτάται

από τον συντονιστή, άλλοτε από τους ίδιους τους συμμετέχοντες. Η κατανομή, δηλαδή, του χρόνου της ομιλίας ανάμεσα στους συζητητές μπορεί να αναδείξει ή αντιθέτως να περιορίσει την ικανότητά τους να εκθέσουν πλήρως και σαφώς τις απόψεις τους.

- Ο **ρόλος του συντονιστή** είναι πολύ σημαντικός, γιατί αυτός καθορίζει τη διαδικασία της συζήτησης (σειρά ομιλητών, διάρκεια της ομιλίας τους, δευτερολογίες κ.λπ.), ώστε να γίνεται πολιτισμένα και γόνιμα. Για τον λόγο αυτό πρέπει να έχει επαρκή συγκρότηση και ισχυρή προσωπικότητα, για να προλαβαίνει και να αντιμετωπίζει παρεκτροπές της συζήτησης και να κρατά την τάξη. Σε περίπτωση που **δεν υπάρχει συντονιστής**, ο λόγος περνά από τον ένα ομιλητή στον άλλο με **γλωσσικά σήματα** (ο ομιλητής δίνει στον συνομιλητή του τον λόγο με μια ερώτηση ή παρατήρηση) ή με **εξωγλωσσικά σήματα** (στρέφεται προς τον συνομιλητή του, κάνει μια χειρονομία, μια έκφραση στο πρόσωπό του, με το βλέμμα του, για να δείξει ότι περιμένει να τον ακούσει). Όταν ένας ομιλητής μονοπωλεί τον λόγο, αυτό μπορεί να οφείλεται στην προσπάθειά του να επιβάλει τις προσωπικές τους απόψεις σε κάθε πιθανό αποδέκτη των μηνυμάτων του, στον αυθορμητισμό, στον φανατισμό του ή στην έλλειψη συντονιστή.
- Όταν δύο ή περισσότερα άτομα μιλούν ταυτόχρονα, αυτό συμβαίνει λόγω απουσίας συντονισμού, απειρίας, έλλειψης σεβασμού προς τον άλλον.
- Παρατηρείται και το φαινόμενο να μην απευθύνεται ο λόγος σε κάποιο πρόσωπο κατά τη διάρκεια ενός διαλόγου. Τότε αυτό το άτομο μπορεί να νιώθει ότι μειονεκτεί, ότι τον περιθωριοποιούν, να κάμπτεται η θέλησή του να πάρει μέρος στη συζήτηση και να μην είναι έτοιμος να απαντήσει σε ερώτηση, όταν του δοθεί ο λόγος.
- Μερικές φορές κάποιο άτομο δεν παίρνει μέρος στη συζήτηση, γιατί δεν τον ενδιαφέρει το θέμα, δεν το γνωρίζει ή πάλι δεν θέλει να συζητήσει με τα συγκεκριμένα άτομα.

★ με τον χώρο

Διαφορετικό επίπεδο ύψους θα χρησιμοποιηθεί σε μια αίθουσα διαλέξεων, σε μια φιλική συγκέντρωση, σε μια τηλεοπτική συζήτηση, στο σχολείο, σε μια γενική συνέλευση. Ο χώρος μπορεί να επηρεάσει τους συνδιαλεγόμενους και να τους κάνει να νιώσουν οικειότητα και άνεση ή να τους δυσκολέψει να μιλήσουν με αποτελεσματικό τρόπο. Σε ένα πολυπληθές ακροατήριο ο ομιλητής στην αρχή μπορεί να νιώσει αμηχανία. Σε έναν κλειστό χώρο θα μιλήσει χαμηλόφωνα, ενώ σε έναν ανοικτό χώρο θα δυναμώσει τη φωνή του, για να ακούγεται καλύτερα. Όταν υπάρχει μικρόφωνο, θα προσαρμόσει την ένταση της φωνής του ανάλογα.

Σκεφτείτε τώρα και σεις κάποια άλλα προβλήματα που μπορούν να προκύψουν κατά τη διεξαγωγή ενός διαλόγου/συζήτησης και για ποιο λόγο;

2. Προϋποθέσεις για την επιτυχία ενός διαλόγου / μιας συνομιλίας

Ένας διάλογος/μια συνομιλία, ακόμη και στην απλούστερη μορφή, την ερωταπόκριση, είναι επιτυχημένος, όταν ο λόγος των συνομιλητών διαθέτει τις παρακάτω ιδιότητες:

1. Επιτρέπει στον **δέκτη** να προσλάβει και να **κατανοήσει** το μήνυμα του πομπού και να **ανταποκριθεί** ανάλογα.
2. Είναι **ειλικρινής**, απαλλαγμένος, δηλαδή, από ψεύδη και από σκόπιμες επιδιώξεις.
3. Είναι **σαφής**, δηλαδή χαρακτηρίζεται από νοηματική καθαρότητα, συντακτική αρτιότητα και εκφραστική άνεση, ούτως ώστε να αποφεύγονται οι ασάφειες, τα νοηματικά χάσματα, η σύγχυση, οι παρερμηνείες κ.λπ.
4. Είναι **σχετικός με το θέμα της συζήτησης**, επικεντρώνεται, δηλαδή, σε στοιχεία με το προς διαπραγμάτευση θέμα, αποφεύγοντας άστοχες προεκτάσεις και παρεκβάσεις.
5. Δίνει **επαρκείς πληροφορίες** για το υπό συζήτηση θέμα. Ούτε περισσότερες από τις αναγκαίες και άρα περιττές, που προκαλούν σύγχυση και κόπωση. Ούτε και λιγότερες, που προκαλούν κενά και χάσματα και εμποδίζουν την κατανόηση. Αυτό σημαίνει πως οι συνδιαλεγόμενοι θα πρέπει να γνωρίζουν το αντικείμενο της συζήτησης και να αξιολογούν και να επιλέγουν τις πληροφορίες που θα δίνουν για το θέμα
6. Προωθεί τη **συνεργασία των δύο ομιλητών**.

Όταν οι παραπάνω κανόνες **απουσιάζουν** (π.χ. αδυναμία ενός ομιλητή ή του συνόλου των ομιλητών να ανταποκριθούν πειστικά και αποτελεσματικά σε αυτές τις προϋποθέσεις) ή **παραβιάζονται** (π.χ. ανελικρίνεια, συνειδητή, δηλαδή, απόκρυψη της αλήθειας γύρω από το προς συζήτηση θέμα, προκειμένου να εξυπηρετηθούν σκοπιμότητες και συμφέροντα), τότε διαταράσσεται η διαδικασία της επικοινωνίας και ο διάλογος οδηγείται σε αποτυχία.

Εκτός, βέβαια, από αυτά τα βασικά χαρακτηριστικά, που οφείλει να έχει ο λόγος των συζητητών, υπάρχουν και πολλές άλλες προϋποθέσεις επιτυχίας ενός διαλόγου. Για να είναι, δηλαδή, ο διάλογος γόνιμος και εποικοδομητικός, απαιτούνται εκτός από τις **αντικειμενικές - εξωτερικές προϋποθέσεις** (ελευθερία λόγου, δημοκρατικό κλίμα και γενικά λειτουργία δημοκρατικών θεσμών) και ορισμένες **υποκειμενικές - ατομικές προϋποθέσεις** (ικανότητες /προσόντα, στάση /ήθος των ομιλητών). Να συντάξετε μια επιστολή-διαμαρτυρία προς τον διευθυντή του προγράμματος ενός τηλεοπτικού σταθμού για τον τρόπο που πολλές φορές διεξάγονται οι συζητήσεις στον σταθμό του. Να επισημάνετε στην επιστολή σας τους βασικούς εκείνους όρους και προϋποθέσεις (υποκειμενικοί και αντικειμενικοί παράγοντες) που απαιτούνται, ώστε να είναι ο διάλογος αποτελεσματικός.

3. Ο λογοτεχνικός διάλογος

Είδαμε ότι είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατον, να αποδοθεί απόλυτα ο προφορικός λόγος με ένα γραπτό κείμενο. Ωστόσο, στη λογοτεχνία συχνά χρησιμοποιείται ο διάλογος τόσο στα αφηγηματικά κείμενα όσο και στα θεατρικά, και σχηματίζουμε την εντύπωση ότι ακούμε έναν αυθεντικό (πραγματικό) προφορικό λόγο, ενώ πρόκειται απλώς για την αναπαράστασή του, δηλαδή την πιστή απεικόνιση ή μίμησή του.

α) Ο διάλογος στα αφηγηματικά λογοτεχνικά κείμενα (αφηγηματικός διάλογος)

Στα αφηγηματικά λογοτεχνικά κείμενα (μυθιστόρημα, διήγημα κ.λπ.) ο συγγραφέας δεν περιορίζεται μόνο στην περιγραφή και την αφήγηση των γεγονότων, αλλά χρησιμοποιεί και τον μονόλογο και τον διάλογο στην προσπάθειά του να αναπαραστήσει και να απεικονίσει πιστά με τον πιο άμεσο τρόπο τα γεγονότα (**δραματικότητα**), καθώς και να δώσει ζωντάνια και ζωηρότητα στην αφήγησή του.

Στα αφηγηματικά λογοτεχνικά είδη μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κατηγορίες λόγου: τον **ευθύ λόγο**, τον **πλάγιο** και τον **μεικτό**. Ο ευθύς λόγος είναι ο λόγος των ηρώων του λογοτεχνικού έργου. Είναι σαν να ακούμε εκείνη τη στιγμή τους ήρωες να μας μιλάνε. Έτσι, ο λόγος του αφηγητή-συγγραφέα υποχωρεί. Ο πλάγιος λόγος είναι ο λόγος του αφηγητή-συγγραφέα που μεταδίδει (μεταφέρει) τα λόγια των ηρώων του. Ο μεικτός λόγος είναι ο συνδυασμός των δύο παραπάνω, είναι, δηλαδή, ο λόγος των ηρώων (ευθύς λόγος) και ο λόγος του αφηγητή (πλάγιος λόγος) που «ακούγονται».

Τα μέσα που χρησιμοποιούνται στον γραπτό αφηγηματικό λόγο, για να αποδοθεί με φυσικότητα ο προφορικός λόγος με τα παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά γνωρίσματά του, είναι κυρίως:

- Οι **λέξεις**, και ειδικότερα τα ρήματα (π.χ. «πρόσταξε, φώναξε...»), τα επίθετα (π.χ. «με ύφος αυστηρό»), τα επιρρήματα (π.χ. «αμήχανα κούνησε το κεφάλι του, βίαια, αυθόρμητα») και
- τα **σημεία στίξης**, ως δηλωτικά σχόλια των σκέψεων, συναισθημάτων και αντιδράσεων των ηρώων (π.χ. θαυμαστικό για να δηλωθεί η έκπληξη, ερωτηματικό για την απορία... κ.λπ.).

Έτσι, ο αναγνώστης καταφέρνει να φανταστεί τη διαδραματιζόμενη σκηνή, όπως περίπου ο λογοτέχνης τη φαντάστηκε, αναπαριστώντας σωστά τον τόνο της φωνής, το ύφος, την έκφραση των προσώπων κ.λπ.

Να διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα από το «Ταξίδι με τον Έσπερο» του Άγγελου Τερζάκη. Στη συνέχεια, να βρείτε τα μέσα που χρησιμοποιούνται στον γραπτό αφηγηματικό λόγο, για να αποδοθεί με φυσικότητα ο προφορικός λόγος με τα παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά γνωρίσματά του.

- *Λοιπόν, στο γεφυράκι τ' απόγευμα, έκανε ο Ντόντος με το μούτρο χωμένο στο πιάτο του.*
- *Θα πάτε στο γεφυράκι; ρώτησε η κυρία Πιτσιλά.*
- *Γιατί να μην πάμε στις Πικροδάφνες; Κρίμα! παραπονέθηκε η Φανή.*
- *Στις Πικροδάφνες, αν δεν μπορούμε στον συνταγματάρχη, δεν έχει κανένα νόημα.*
- *Ω όχι, όχι στον συνταγματάρχη! κάνει η Φανή και κοιτάζει ανήσυχη τον Γλαύκο.*
- *Μην ακούω ανοησίες, έκανε κοφτά η κυρία Πιτσιλά. Στου συνταγματάρχη, ξέρετε πως δεν μπαίνει κανένας. Λοιπόν;*
- *Μα γιατί; ρώτησε απορημένος ο Γλαύκος.*

Του έκανε εντύπωση που τους είδε να σωπαίνουν. Μητέρα και κόρη είχανε κοιταχτεί μια στιγμή.

- *Ο συνταγματάρχης είναι ιδιόρρυθμος άνθρωπος, είπε τέλος, ύστερα από σκέψη, η κυρία Πιτσιλά.*
- *Εγώ δεν το καταλαβαίνω αυτό, έκανε μέσα στα δόντια του ο Ντόντος.*
- *Τι δεν καταλαβαίνεις;*
- *Αυτή την... ιδιοτροπία του συνταγματάρχη.*
- *Μα Ντόντο!... από πού σε φέραμε; δαγκώθηκε η Φανή.*
- *Άφησέ τον. Κάνει τώρα τον ανήξερο.*
- *Γιατί; Σάμπως ξέρω;*
- *Αυτό που ξέρεις φτάνει, δήλωσε κατηγορηματικά η μητέρα του. Ξέρεις πως οι ξένοι, εκεί, δεν είναι ευπρόσδεκτοι.*

Στο παρακάτω απόσπασμα από το αφηγηματικό κείμενο του Άγγελου Βλάχου «Η μπογάτσα» να παρατηρήσετε τις λειτουργίες του διαλόγου: α) Με ποιον τρόπο εξυπηρετεί ο διάλογος την εξέλιξη της δράσης κάθε φορά; β) Πώς βοηθά στη διαγραφή των χαρακτήρων;

[Ένας πεινασμένος χαμάλης στέκεται μπροστά σε μια βιτρίνα, όπου άχνιζε ένα ταψί λαχταριστή μπογάτσα].

- Τι κοιτάζεις, μωρέ, αυτού;
- Αχ! τη μπογάτσα, αφέντη μου!
- Σ' αρέσει το λοιπόν η φρέσκια μπογάτσα;

Ο αχθοφόρος δεν απήντησεν, αλλά προσείδε μόνον τον αστυνόμον. Και το βλέμμα του εκείνο ήτο δώρος κοινοβουλευτική ρητορεία.

- Κόψ' του ένα κομμάτι! διέταξεν ο οικτίρμων δημόσιος λειτουργός τον οπτανέα*. Δος του να φάη του κακομοίρη!
- Αμ' ένα κομμάτι μοναχά, αφεντικούλη μου; Τι να το κάμω ένα κομμάτι;
- Μα πόσο θέλεις το λοιπόν; Μη θες να τη φας ολάκερη;
- Την τρώγω, αφέντη μου, υπέλαβε μετριοφρόνως ο γυμνήτης*, και υλάκτει*, ως λέει ο Όμηρος, ο στόμαχός του εξ αγαλλιάσεως.
- Κι αν δεν τη φας;
- Αν δεν τη φάω... φτύσε με, αφέντη μου.

* οπτανεύς/οπτανέας = ψήστης

* γυμνήτης = α. αυτός που δεν φορά πολλά ρούχα, β. αυτός που στερείται τις απολαύσεις

* υλάκτει = γαύγιζε

Να μετατρέψετε τον παρακάτω ευθύ λόγο (τον διάλογο) σε πλάγιο (αφηγηματοποιημένο λόγο), από το απόσπασμα του Γιώργου Θεοτοκά «Αργώ».

Ο Παπασίδερος βάδισε μονομιάς καταπάνω του. Το βλέμμα του γνάλιζε μες στο ημίφως. Ήτανε πολύ νευριασμένος κι έμοιαζε απειλητικός.

- Τι θες εδώ; ρώτησε βίαια.
- Θέλω γράμματα! αποκρίθηκε ο μικρός αυθόρμητα, μηχανικά, χωρίς να σκεφτεί τι έλεγε, με το ίδιο πάντα αφαιρεμένο και παράξενο ύφος.
- Γιατί έφυγες, μωρέ, από το σπίτι σου;
- Θέλω γράμματα! ξανάπε το παιδί.

– Πήγαινε να με περιμένεις στο προαύλιο! πρόσταξε ο παπάς.

Κι ενώ ο μικρός στεκότανε απολιθωμένος και τον κοίταζε κατάματα, δίχως να καταλαβαίνει τα λόγια του, ο παπάς τού φώναξε ακόμα πιο βίαια, σηκώνοντας κιόλας την κοκαλιάρικη χερούκλα του:

– Πήγαινε έξω αμέσως, να μη σε σπάσω στο ξύλο!

Χρήσιμη πληροφορία:

Κατά τη μετατροπή (αλλαγή) του **ευθέως λόγου/διαλόγου** σε **πλάγιο λόγο/αφηγηματοποιημένο** εργαζόμαστε ως εξής:

- α) Μετατρέπουμε τις κύριες προτάσεις (ερώτησης, επιθυμίας, κρίσεως) σε αντίστοιχες πλάγιες και δευτερεύουσες προτάσεις, εξαρτημένες από ρήματα που αποδίδουν τα παραγλωσσικά γνωρίσματα του λόγου (π.χ. ρώτησε βίαια, πρόσταξε ...).
- β) Μετασχηματίζουμε το α' ή β' πρόσωπο ενικού σε γ' πρόσωπο ενικού αριθμού.
- γ) Μεταβάλλουμε τους παροντικούς χρόνους των ρημάτων του διαλόγου σε παρελθοντικούς, για να συμφωνούν με τους παρελθοντικούς χρόνους των ρημάτων της αφήγησης.
- δ) Μεταβάλλουμε τις προστακτικές σε προτρεπτικές υποτακτικές, ώστε να υπαχθούν στην εξάρτηση του πλάγιου λόγου.

Να μετατρέψετε τον διάλογο ανάμεσα στον Σωκράτη και τον Πρωταγόρα, από πλάγιο λόγο που σας δίνεται, σε ευθύ:

Ο Σωκράτης ρώτησε τον Πρωταγόρα ποιο είναι το μάθημα που διδάσκει και σε τι κάνει καλύτερους τους νέους. Ο Πρωταγόρας του απάντησε ότι το μάθημα που διδάσκει είναι η ευβουλία, δηλαδή η ορθή σκέψη και πράξη στην ιδιωτική και δημόσια ζωή. Ο Σωκράτης του εξέφρασε την αντίρρηση ότι αυτό δεν μπορεί να διδαχθεί και, για να του εξηγήσει για ποιο λόγο, του ανέφερε για παράδειγμα τους Αθηναίους οι οποίοι, ενώ για όλα τα άλλα θέματα συμβουλευονται ειδικούς, για τις υποθέσεις της πόλης δέχονται να τους συμβουλευεί ο καθένας, επειδή πιστεύουν ότι αυτό δεν διδάσκεται. Ύστερα ζήτησε από τον Πρωταγόρα να τους αποδείξει ότι η αρετή αυτή διδάσκεται. Ο Πρωταγόρας ρώτησε τους παρευρισκόμενους αν θέλουν να τους το αποδείξει με ρητορικό λόγο ή μύθο. Και εκείνοι απάντησαν, με μύθο.

β) Ο θεατρικός διάλογος

Αν συγκρίνετε έναν διάλογο στα αφηγηματικά λογοτεχνικά κείμενα και έναν στα θεατρικά κείμενα, θα διαπιστώσετε ότι δεν είναι ίδιος.

Στα αφηγηματικά κείμενα οι διάλογοι (τα λόγια και τα στοιχεία της ομιλίας, παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά, που τα συνοδεύουν) πρέπει να αναπαρασταθούν με τον γραπτό λόγο, για να τους **διαβάσει** ο αναγνώστης. Έτσι, ο συγγραφέας είναι υποχρεωμένος να προσδιορίζει τα πρόσωπα, να τα σχολιάζει, να αναφέρει τα στοιχεία της ομιλίας τους, ενώ την αλλαγή των προσώπων την δηλώνει με τις παύλες.

Από την άλλη μεριά, το θεατρικό κείμενο δίνει βέβαια ορισμένες βασικές πληροφορίες σε όποιον το διαβάσει, αλλά κύριος προορισμός του είναι **να παιχθεί**, οπότε τα στοιχεία της ομιλίας γίνονται άμεσα αντιληπτά από τον **θεατή** (τα βλέπει), καθώς αναπαράγονται από τους ηθοποιούς. Στο θεατρικό κείμενο τα πρόσωπα αναγράφονται στο αριστερό μέρος της σελίδας, ακριβώς πριν από τα λόγια των ηθοποιών.

Αν παρατηρήσετε, τώρα, τα **παραγλωσσικά** και **εξωγλωσσικά** φαινόμενα στο αφηγηματικό κείμενο και στο θεατρικό κείμενο, θα διαπιστώσετε ότι:

Ο διάλογος στα αφηγηματικά κείμενα συνοδεύεται από λεπτομερή περιγραφή των εξωγλωσσικών και παραγλωσσικών φαινομένων, για να μπορεί ο αναγνώστης να ανασυνθέτει στο μυαλό του τη σκηνή, όπως περίπου τη φαντάστηκε ο λογοτέχνης. Να μπορεί να αναπαριστά σωστά το ύψος και τον τόνο της φωνής, την έκφραση, τις κινήσεις κ.ά. Μόνον έτσι ο διάλογος θα έχει ζωντάνια και αμεσότητα.

Στους θεατρικούς, όμως, διαλόγους κάτι τέτοιο είναι περιττό, αφού ο θεατής βλέπει να διαδραματίζεται (παίζεται) ο διάλογος μπροστά του και έτσι δεν χρειάζεται να φανταστεί την ιστορία. Τα παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά στοιχεία θα τα ζωντανέψει πάνω στη σκηνή ο ηθοποιός, ακολουθώντας τις σχετικές οδηγίες του σκηνοθέτη. Οι οδηγίες αυτές, βέβαια, είναι πάντα διαφορετικές, ανάλογα με την εκάστοτε «σκηνοθετική άποψη» και, επομένως, θα είναι και διαφορετικός ο τρόπος με τον οποίο αποδίδονται στη σκηνή τα εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία.

Να διαβάσετε πάλι τα παραπάνω αποσπάσματα από το «Ταξίδι με τον Έσπερο» του Άγγελου Τερζάκη (σ. 75) και «Η μπογάτσα» του Άγγελου Βλάχου (σ. 76). Να προσέξετε με ποιο τρόπο ο συγγραφέας αποδίδει τον διάλογο και τα εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία στο αφηγηματικό κείμενο. Τι εξυπηρετούν τα σημεία της στίξης;

γ) Η φυσικότητα στον διάλογο

Η **φυσικότητα** (το να ηχεί, δηλαδή, ο διάλογος σαν πραγματικός) είναι μία από τις κύριες αρετές του διαλόγου. Αυτό σημαίνει πως συχνά στα λογοτεχνικά κείμενα οι συγγραφείς προσπαθούν -και το πετυχαίνουν σε ικανοποιητικό βαθμό- να διατηρήσουν, χρησιμοποιώντας και αξιοποιώντας, πολλά από τα γνωρίσματα του προφορικού λόγου, όπως είναι:

- Οι σύντομες ή μισοτελειωμένες φράσεις, οι επαναλήψεις...
- Τα εξωγλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία της ομιλίας, όπως είναι οι παύσεις, οι χειρονομίες, οι εκφράσεις του προσώπου, οι κινήσεις, η ψυχική κατάσταση κ.ά.
- Ο τόνος της φωνής, ο οποίος συχνά αποδίδεται και με επίθετα και ρήματα, π.χ. «ρώτησε απότομα...»
- Η απόδοση των χαρακτηριστικών των συνδιαλεγόμενων ηρώων, ανάλογα με την κοινωνική προέλευση, καταγωγή, επαγγελματική ιδιότητα κ.λπ.
- Η χρήση του ατομικού ή τοπικού ιδιώματος. Η ιδιόλεκτος, δηλαδή η γλώσσα κάθε ατόμου, η προσωπική του έκφραση, αναμφίβολα ζωντανεύει μπροστά μας τη σκηνή της συζήτησης.

Να διαβάσετε πάλι το απόσπασμα από τα «Χταποδάκια» του Μ. Καραγάτση στην ενότητα «Προφορικός και Γραπτός λόγος» (σσ. 60-61):

α) Να εντοπίσετε δύο παραδείγματα από το κείμενο που να τεκμηριώνουν (επιβεβαιώνουν):

- την ιδιόλεκτο του μαγαζάτορα,
- τη φυσικότητα του διαλόγου,
- το μορφωτικό επίπεδο του Παναγιωτάκη.

β) Να αφηγηθείτε το παραπάνω επεισόδιο σε έναν φίλο σας, εκφράζοντας, παράλληλα, τη συμπάθειά σας προς το πρόσωπο του ήρωα.

Δραματοποίηση

Δραματοποίηση είναι η παρουσίαση με θεατρικό τρόπο ενός θέματος. Με τη δραματοποίηση δημιουργείται ένας πλαστός/φανταστικός κόσμος μέσα στον οποίο οι συμμετέχοντες αναλαμβάνουν έναν ρόλο, εκφράζονται ελεύθερα και καλούνται να βιώσουν και να ζωντανέψουν μια κατάσταση, φαινόμενα από την καθημερινή ζωή τους, να δράσουν και να παραγάγουν λόγο προφορικό ή ορισμένες φορές και γραπτό.

Να παρουσιάσετε στην τάξη μια σκηνή που διαδραματίζεται ανάμεσα σε έναν έφηβο και στους γονείς του. Ο διάλογος μπορεί να αρχίζει με μία από τις παρακάτω φράσεις:

- Γιατί δεν διαβάζεις και όλο γυρίζεις αργά κάθε βράδυ;
- Το πήρα απόφαση και σας το ανακοινώνω τώρα που τέλειωσα το Λύκειο. Θα πάω διακοπές με τους φίλους μου.
- Θέλω χρήματα, για να αγοράσω ηλεκτρονικό υπολογιστή (μοτοσικλέτα, ηλεκτρική κιθάρα, ηλεκτρονικό συγκρότημα κ.λπ.).
- Δεν νομίζεις ότι είσαι πολύ απαιτητικός. Όλο ζητάς. Στη ζωή δεν έχουμε μόνο δικαιώματα, αλλά και υποχρεώσεις.

Προσπαθήστε τώρα:

- α) Να **γράψετε σε θεατρική μορφή** έναν από τους διαλόγους που παρουσιάστηκαν στην τάξη.
- β) Να **αφηγηθείτε** ύστερα τη σκηνή σε ένα γράμμα που απευθύνεται σε κάποιο φίλο, είτε από την πλευρά /οπτική γωνία του εφήβου είτε από την πλευρά/ οπτική γωνία των γονιών. Στο γράμμα σας να αφηγηθείτε τα γεγονότα και να μεταφέρετε σε **πλάγιο λόγο** τα βασικά σημεία της συζήτησης. Εννοείται ότι και στις δύο περιπτώσεις (α, β) στόχος σας δεν είναι να γράψετε ένα λογοτεχνικό κείμενο, αλλά απλώς να αποδώσετε με φυσικότητα έναν διάλογο.

III. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ

• Προφορικός και γραπτός λόγος

Θα ακούσατε να λένε ή θα διαβάσατε ίσως ότι ο γραπτός λόγος:

- αποτελεί σταθμό στην ανάπτυξη του πολιτισμού – εξάλλου είναι γνωστό ότι διακρίνει την ιστορική από την προϊστορική περίοδο του ανθρώπου·
- αποθηκεύει γνώσεις, βοηθάει την ανάπτυξη των επιστημών και των τεχνών και επιταχύνει έτσι την εξέλιξη της ανθρώπινης κοινότητας·
- διέδωσε τη γνώση κατά την αρχαιότητα και περιόρισε τη δύναμη του ιερατείου που τότε τη μονοπωλούσε (τη γνώση), αφού ήταν το μόνο που χρησιμοποιούσε ανάγνωση και γραφή·
- αποτυπώνοντας τους νόμους, τους κάνει γνωστούς σε όλους και συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό·
- υποχρεώνει σε αυστηρή και λογική χρήση της γλώσσας·
- κάνει το γλωσσικό μήνυμα ανεξάρτητο από τον δημιουργό του και το καθιστά αθάνατο.

Ποιες από τις παραπάνω ιδιότητες/λειτουργίες του γραπτού λόγου θεωρείτε σημαντικότερες και γιατί; Να επιλέξετε μία από αυτές και να την αναπτύξετε.

• Αναλφαβητισμός

Με βάση τη βιβλιογραφία, οι αναλφάβητοι χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) στους οργανικά αναλφάβητους και β) στους λειτουργικά αναλφάβητους. Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται σε άτομα που δεν φοίτησαν ποτέ σε σχολείο και συνεπώς δεν διδάχθηκαν ποτέ γραφή και ανάγνωση. Κατά συνέπεια, ο **οργανικός/γενικός/ολικός αναλφαβητισμός** δηλώνει την παντελή άγνοια γνώσης και γραφής. Ο **λειτουργικός αναλφαβητισμός** αναφέρεται σε άτομα, τα οποία έχουν μεν φοιτήσει σε σχολείο και έχουν διδαχθεί γραφή και ανάγνωση, αλλά δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις τους αυτές στην καθημερινή τους ζωή και να λειτουργήσουν με αυτάρκεια μέσα στην κοινωνική ομάδα στην οποία είναι ενταγμένα. Η έννοια αυτή, βέβαια, διαφοροποιείται ανάλογα με τις τεχνολογικές κυρίως και άλλες ανάγκες της κοινωνίας. Για παράδειγμα, σήμερα λειτουργικά αναλφάβητος κρίνεται αυτός ο οποίος δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις αιτήσεις του σύγχρονου κόσμου, π.χ. κριτική ανάγνωση της υπερπληθώρας

των πληροφοριών, άγνοια ξένων γλωσσών και αδυναμία χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Ο αναλφαβητισμός είναι ένα πρόβλημα όχι μόνο πνευματικό-εκπαιδευτικό, αλλά και κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και οικονομικό. Να αποδείξετε με έναν κατάλληλο συλλογισμό/επιχείρημα τον καθέναν από τους παραπάνω χαρακτηρισμούς που αναφέρονται στις επιπτώσεις του αναλφαβητισμού.

Ως πρόεδρος του δεκαπενταμελούς και ευαισθητοποιημένος σε θέματα παιδείας και εκπαίδευσης, να συντάξετε μια ανακοίνωση στην οποία θα καλείτε τους ενήλικες αναλφάβητους της περιοχής σας να παρακολουθήσουν προγράμματα επιμόρφωσης, τα οποία συνδιοργανώνετε ως σχολείο με τον Δήμο σας.

[Για τη σύνταξη της ανακοίνωσης μπορείτε να συμβουλευτείτε το: Κεφάλαιο Πρώτο. IV. Παραγωγή Κειμένων, σ. 42].

• Διάλογος

Να οργανώσετε μια συζήτηση «**στρογγυλής τραπέζης**» για τον διάλογο, με εισηγήσεις που θα καλύπτουν διάφορες πλευρές του θέματος, όπως:

- διάλογος και δημοκρατία
- διάλογος και επιστήμη
- διάλογος και τέχνη
- διάλογος και εκπαίδευση
- διάλογος και διαπροσωπικές σχέσεις
- διάλογος με τον εαυτό μας
- διάλογος με ένα βιβλίο, ένα έργο τέχνης.

Χρήσιμη πληροφορία: Η συζήτηση «στρογγυλής τραπέζης» περιλαμβάνει εισηγήσεις για διάφορες πλευρές ή μέρη ενός κεντρικού θέματος. Ορισμένες φορές μπορεί να περιλαμβάνει εισηγήσεις για το ίδιο αντικείμενο από εισηγητές με διαφορετικές ειδικότητες. Ένα θέμα π.χ. μπορεί να παρουσιαστεί από ιστορική, κοινωνιολογική, ψυχολογική και παιδαγωγική πλευρά. Η διαδικασία της συζήτησης είναι συνήθως η εξής:

α) Ο πρόεδρος ή συντονιστής της συζήτησης:

- Εισάγει το θέμα και εκθέτει τους στόχους.
- Παρουσιάζει τους εισηγητές - συζητητές.
- Εκθέτει τους όρους της συζήτησης, το χρονικό πλαίσιο και άλλα διαδικαστικά σημεία.

β) Οι εισηγητές παρουσιάζουν το θέμα.

γ) Το ακροατήριο υποβάλλει ερωτήσεις:

- διασάφησης, επεξήγησης,
- κριτικής, ελέγχου, διαφωνίας, συμφωνίας, επέκτασης.

δ) Ο πρόεδρος συνοψίζει, διατυπώνει τα αποτελέσματα - πορίσματα της συζήτησης.

[Τα παραπάνω στοιχεία αντλήθηκαν από το βιβλίο: *Μαθήματα Νεοελληνικής γλώσσας. Για την τρίτη τάξη του Γυμνασίου*, έκδ. Μέσης Εκπαίδευσης, Λευκωσία 1985]

Στο σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα η διδασκαλία πρέπει να στηρίζεται, κυρίως, στον διάλογο. Σε σχετικό ερώτημα δημοσιογράφου νεανικού περιοδικού: α) Εκθέτετε τις εμπειρίες σας από τις μέχρι σήμερα μεθόδους διδασκαλίας που αντιμετωπίσατε. β) Καταγράφετε τους λόγους που η διαλογική μορφή διδασκαλίας είναι πιο αποτελεσματική τεχνική και γ) Προτείνετε τρόπους για την εφαρμογή του διαλόγου στη διδακτική πράξη.

Οργανώστε στην τάξη σας έναν **αγώνα επιχειρηματολογίας**. Επιλέξτε ένα θέμα που σας ενδιαφέρει και για το οποίο υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις. Δείτε ενδεικτικά τα παρακάτω θέματα:

- Ο θεσμός των μαθητικών κοινοτήτων (δεν) περνάει κρίση.
- Οι σχολικοί περίπατοι (δεν) πρέπει να καταργηθούν.
- Όλα τα μαθήματα στο σχολείο (δεν) είναι χρήσιμα.

Χωριστείτε σε **ομάδες**. Η πρώτη ομάδα συγκεντρώνει επιχειρήματα υπέρ της θέσης (κατάφαση). Η δεύτερη ομάδα επιχειρήματα κατά της θέσης (απόφαση). Η τρίτη ομάδα θα αξιολογήσει τα επιχειρήματα που παρουσιάστηκαν και θα προσπαθήσει να συνθέσει τις αντιτιθέμενες απόψεις.

• Εφηβεία - Χάσμα γενεών - Πρότυπα και είδωλα

Ατομική εργασία: Να επιλέξετε μία από τις παρακάτω ασκήσεις:

– Γράψε ένα γράμμα που αρχίζει με τη φράση: «Αν θέλεις να με γνωρίσεις πραγματικά, διάβασε αυτό το γράμμα». Το γράμμα σου μπορείς να το απευθύνεις στους γονείς σου, στον καθηγητή σου ή σε έναν φίλο σου.

– «Καλό μου ημερολόγιο, κάθε μέρα παρατηρώ τον εαυτό μου να αλλάζει...». (Συνεχίστε).

Συμμετέχοντας σε μια τηλεοπτική εκπομπή με θέμα: «Το χάσμα των γενεών», ως εκπρόσωπος των νέων, αναλαμβάνετε να παρουσιάσετε τις μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται το φαινόμενο, να εντοπίσετε τα αίτια που το προκαλούν και να προτείνετε τρόπους για την αντιμετώπισή του.

Συζητήστε σε **ομάδες**, με βάση την εμπειρία σας, το θέμα: «Αναζητώντας ένα πρότυπο ή ένα είδωλο στην περίοδο της εφηβείας». Προτείνονται ενδεικτικά οι παρακάτω ερωτήσεις για τη διερεύνηση του θέματος :

- Τι σημαίνει πρότυπο και τι είδωλο;
- Ποιο είναι το δικό μου πρότυπο ή είδωλο;
- Με ποια κριτήρια το επέλεξα;
- Ποιες επιδράσεις από το πρότυπο ή από το είδωλό μου αναγνωρίζω στη συμπεριφορά μου και γενικότερα στη στάση μου απέναντι στα πράγματα;

Η κάθε ομάδα, με βάση τις απόψεις που ακούστηκαν, θα καταλήξει σε κάποια γενικά συμπεράσματα σχετικά με την τάση των νέων να αναζητούν ένα πρότυπο ή ένα είδωλο και θα τα παρουσιάσει σε προσχεδιασμένο προφορικό λόγο.

Να υποθέσετε ότι είστε δημοσιογράφος και παίρνετε συνέντευξη από κάποιο πρόσωπο που θαυμάζετε. Να γράψετε το κείμενο της συνέντευξης, στο οποίο θα υπάρχουν οι ερωτήσεις που θα του κάνετε και οι απαντήσεις που θα σας έδινε.

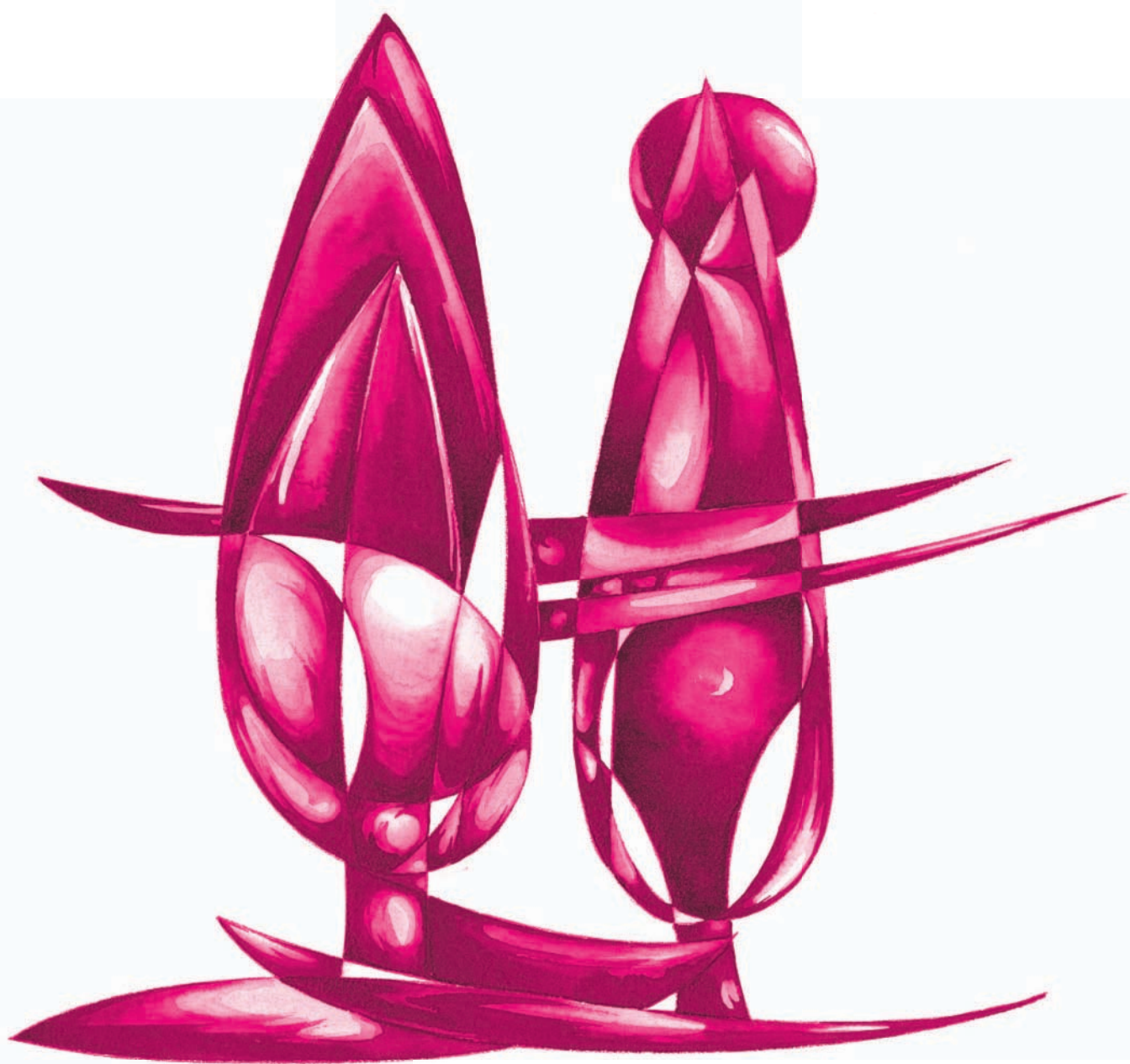
Δείτε τώρα πώς παίρνουμε μια συνέντευξη.

Δομή μιας συνέντευξης (ανήκει στα κείμενα της ειδησεογραφικής περιγραφής):

- Η συνέντευξη ξεκινά και τελειώνει με ερώτηση-απάντηση.
- Για τη διατύπωση των ερωτημάτων χρησιμοποιούμε το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο (σπανιότερα το δεύτερο ενικό).
- Τα ερωτήματα να είναι συγκεκριμένα, σύντομα, με σαφήνεια διατυπωμένα.
- Να πλησιάζουμε τον συνομιλητή μας με αυτοπεποίθηση, με ευπρέπεια, με σεβασμό στην προσωπικότητα και στις απόψεις του, με οικειότητα και αμεσότητα, γιατί η συνέντευξη είναι ερωταπόκριση που πλησιάζει τον προφορικό λόγο.

- Να ξέρουμε τι ακριβώς ζητάμε να βγάλουμε από τη συνέντευξη (προς τα πού «πάω» την συνέντευξη). Να έχουμε σημειωμένες τις κυριότερες ερωτήσεις.
- Οι ερωτήσεις μας πρέπει να είναι σύντομες, ώστε να δίνουμε την ευκαιρία στο συνεντευξιαζόμενο να αναπτύξει τις απόψεις του.
- Να θυμόμαστε τις απαντήσεις, χωρίς να κρατάμε σημειώσεις. Να ηχογραφούμε (κασετοφωνάκι) τη συνέντευξη.
- Τα πρόσωπα της συνέντευξης δηλώνονται ή με το όνομά τους ή με την ιδιότητά τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Ι. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σύμφωνα με τα λεξικά περιγράφω σημαίνει: παριστάνω με λόγο, προφορικό ή γραπτό, ένα πράγμα, ένα γεγονός ή μια κατάσταση. Λέω, προφορικά ή γραπτά, πώς είναι ένα πράγμα ή μια κατάσταση ή πώς έγινε ένα γεγονός ή συμβάν, για να κάνω τον ακροατή ή τον αναγνώστη να πλάσει και να δει με τον νου του την εικόνα τους.

[Μ. Τρανταφυλλίδης, Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής]

Το αντικείμενο της περιγραφής μπορεί να είναι **στατικό**, δηλαδή να είναι ακίνητο και αμετάβλητο (π.χ. ένα τοπίο, ένα μνημείο, ένας πίνακας ζωγραφικής, ένα γλυπτό). Μπορεί, όμως, να βρίσκεται σε **εξέλιξη**, δηλαδή να είναι σε αλλαγή και σε κίνηση (π.χ. μια σχολική εκδήλωση, μια θεατρική παράσταση).

Η περιγραφή εντάσσεται στο **επικοινωνιακό πλαίσιο του λόγου**. Αυτό σημαίνει ότι, στην περίπτωση ενός περιγραφικού κειμένου, υπάρχει ο **πομπός**, ο **δέκτης**, το **μήνυμα**, η **επικοινωνιακή περίσταση**, καθώς και ο **σκοπός/στόχος**, για τον οποίο γίνεται η περιγραφή.

Η **γλώσσα** που χρησιμοποιούμε στην περιγραφή διαφέρει κάθε φορά και είναι ανάλογη με τον σκοπό της περιγραφής και το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Ποικίλλει, δηλαδή, από το πιο απλό και καθημερινό ύφος έως το πιο επίσημο και φροντισμένο.

Στόχοι της περιγραφής

Γενικοί στόχοι: Η περιγραφή

- αναπαριστά ένα ορισμένο «αντικείμενο».
- καλύπτει τη βαθύτερη ανάγκη του ανθρώπου να συλλάβει και να αποδώσει την πραγματικότητα με τον λόγο.

Ειδικοί στόχοι:

- Στη λογοτεχνία, η περιγραφή εξυπηρετεί την ανάγκη του συγγραφέα για έκφραση και επικοινωνία, συγχρόνως και την ανάγκη του αναγνωστικού κοινού για ψυχαγωγία.
- Στην επιστήμη, με την περιγραφή διατυπώνονται με σαφήνεια και δημοσιεύονται επιστημονικές εργασίες και συγγράμματα.
- Στην καθημερινή ζωή, η περιγραφή εξυπηρετεί ποικίλες πρακτικές προσωπικές και κοινωνικές ανάγκες. Τέτοια περιγραφικά κείμενα, έντυπα και έγγραφα, μπορούμε να βρούμε:
 - στις εφημερίδες (μικρές αγγελίες, ανακοινώσεις κ.λπ.),
 - σε διάφορα ενημερωτικά φυλλάδια (οδηγίες για την πρόληψη του καρκίνου),
 - σε διαφημιστικά φυλλάδια για την αγορά εμπορικών προϊόντων,
 - σε έντυπα με οδηγίες για την κατασκευή ή τη χρήση μιας συσκευής, ενός παιχνιδιού κ.λπ.,
 - σε καταλόγους μουσείων (περιγραφή εκθεμάτων),
 - σε επίσημα έγγραφα, δικόγραφα, διαθήκες, συμβολαιογραφικές πράξεις για αγοραπωλησίες,
 - σε πρακτικούς οδηγούς (τουριστικός οδηγός),
 - σε σχολικά εγχειρίδια (περιγραφή ενός πειράματος, γεωμετρικού σχήματος κ.λπ.).

1. Μεθόδευση της περιγραφής

α) Η επιλογή και η παράθεση/οργάνωση των λεπτομερειών

Όταν θέλουμε να περιγράψουμε κάτι:

- α) **επιλέγουμε** τα βασικά του γνωρίσματα/λεπτομέρειες, αφού είναι άλλωστε αδύνατον να τα αναφέρουμε όλα,
- β) τα **ιεραρχούμε** και τα **οργανώνουμε** ανάλογα: άλλα μεγεθύνονται και προβάλλονται, άλλα παραλείπονται, υποβαθμίζονται ή ακόμη αποσιωπώνται.

Η επιλογή των λεπτομερειών, καθώς και η ιεράρχηση και οργάνωσή τους σχετίζονται με τον **σκοπό** της περιγραφής.

Η περιγραφή προχωρά **παραγωγικά**, από μια γενική εικόνα του αντικειμένου και των ιδιοτήτων του στα επιμέρους στοιχεία/λεπτομέρειες που το αποτελούν. Η παρουσίαση, δηλαδή, των στοιχείων της περιγραφής κινείται από το **γενικό** και αφηρημένο, στο **ειδικό**, το μερικό και συγκεκριμένο, **από πάνω προς τα κάτω** (επάνω τμήμα σε κάτω τμήμα), **από έξω προς τα μέσα**. Η πορεία, βέβαια, αυτή που ακολουθεί η περιγραφή δεν μπορεί απόλυτα να εφαρμοστεί σε όλες τις περιπτώσεις.

Γυναικεία φορεσιά Σαρακατσάνων

Η γυναικεία φορεσιά των Σαρακατσάνων, που λέγεται και πολιτική, αποτελείται από τα εξής κομμάτια: Το **κατασάρκι**, μάλλινο άσπρο, το οποίο φορούσαν από τη μέση και πάνω για εσώρουχο, από ένα είδος τσόχας χτυπημένης στη νεροτριβή. Το **πουκάμισο** βαμβακερό υφαντό άσπρο, μακρύ μέχρι κάτω από τις γάμπες. Φοριέται μετά το κατασάρκι. Το **τσαμαντάνι** είναι ένα είδος γιλέκου που φοριέται πάνω από το πουκάμισο. Στη συνέχεια φοριέται η πολύπτυχη **φούστα**, που ράβεται στο τσαμαντάνι ή πιάνεται σ' αυτό με κόπτσες. Η **ποδιά** φοριέται πάνω από τη φούστα, στο μπροστινό ίσιο μέρος. Η ποδιά δενόταν στη μέση με υφαντή καλτσοδέτα. Το βυσσινί **ζωνάρι**, που ζώνει στη μέση, είναι φτιαγμένο με ύφασμα μάλλινο από ανδρικό ζωνάρι. Το **πανωφόρι ή σεγκούνι** είναι μάλλινο υφαντό άσπρο, χτυπημένο στη νεροτριβή.

Στο κεφάλι φορούν βυσσινί **σκούφο**, ένα είδος φεσιού με φούντα, και από πάνω **μπόχο**, ένα μάλλινο μαντίλι με κρόσσια ολόγυρα. Τον μπόχο τον δίπλωναν τριγωνικά, ρίχνοντας τις άκρες στην πλάτη, τον έβαζαν στο κεφάλι με το κέντρο πάνω από το μέτωπο και πιανόταν με καρφίτσα χρυσή ή ασημένια από τα μαλλιά.

Φορούσαν ένα είδος σκουλαρίκια, τα **κατσαμέρια**, τα οποία πιάνονταν από τα μαλλιά δίπλα στα αυτιά, με ασημένιες αλυσίδες, με φλουράκια χρυσά ή ασημένια και πολύτιμες πέτρες. Συγχρόνως, όμως, φορούσαν και **σκουλαρίκια** στα αυτιά. Στο στήθος φορούσαν αρμαθιές **φλουριά** και μεγάλο ασημένιο **κουστέκι**. Στη μέση, πάνω από το ζωνάρι, φορούσαν ασημένια πόρπη, τον **γκουμπέ**, περασμένο σε δερμάτινη ζώνη στολισμένη με ασημένια και χρυσά καρφιά.

Αφού διαβάσετε την παραπάνω περιγραφή της γυναικείας φορεσιάς των Σαρακατσάνων, να απαντήσετε: α) Ποια λογική σειρά ακολουθεί η περιγραφή των στοιχείων της ενδυμασίας και των κοσμημάτων και β) Μπορείτε να προτείνετε έναν διαφορετικό τρόπο οργάνωσης των λεπτομερειών στην περιγραφή της φορεσιάς των Σαρακατσάνων;

Να περιγράψετε και να σχεδιάσετε ένα σύγχρονο ρούχο μόδας. Αφού επιλέξετε τις λεπτομέρειες, να τις οργανώσετε και να τις καταγράψετε σε κείμενο, το οποίο θα αποστείλετε σε περιοδικό μόδας για δημοσίευση.

β) Η ακρίβεια και η σαφήνεια στην περιγραφή

Βασικά χαρακτηριστικά και αρετές της περιγραφής είναι η ακρίβεια και η σαφήνεια, οι οποίες δεν εξαρτώνται πάντοτε από το πλήθος των λεπτομερειών. Κάθε περιγραφή αποτελεί μια σωστή επιλογή λεπτομερειών, ώστε να εξυπηρετείται ο σκοπός της περιγραφής. Η σαφήνεια πρέπει, επίσης, να χαρακτηρίζει μια περιγραφή, αφού βασικός σκοπός της είναι να αναπαραστήσει (παρουσιάσει) με τον λόγο ένα «αντικείμενο», το οποίο ο αποδέκτης δεν το γνωρίζει ή δεν το έχει μπροστά στα μάτια του.

Να διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα συμβολαιογραφικής πράξης και να προσέξετε τη χρήση της **ειδικής ορολογίας** (νομικής) που κάνει πιο σαφείς τους όρους του συμβολαίου (π.χ. **(πλήρης) κυριότητα** = το δικαίωμα να χρησιμοποιείς αποκλειστικά, να καρπώνεσαι και να διαθέτεις ένα αντικείμενο· **νομή** = το δικαίωμα να μεταχειρίζεσαι και να καρπώνεσαι ένα αντικείμενο που δεν σου ανήκει (ξένο)· **κατοχή** = το δικαίωμα να κατέχεις ένα αντικείμενο, χωρίς να έχεις αναγκαστικά και την κυριότητά του). Να εξετάσετε, τώρα, ποιες συνέπειες θα είχε σε κείμενα, που εξυπηρετούν έναν πρακτικό σκοπό, όπως το παρακάτω συμβόλαιο, η έλλειψη της ακρίβειας και της σαφήνειας στην περιγραφή.

Ο Α.Β. δήλωσε ενώπιον εμού του συμβολαιογράφου ότι απέκτησε και έχει στην πλήρη, άμεση, αποκλειστική και αδιαφιλονίκητη κυριότητα, νομή και κατοχή το με στοιχεία Β-1 διαμέρισμα του δευτέρου υπέρ του ισογείου ορόφου τριώροφης οικοδομής, η οποία έχει ανεγερθεί επί οικοπέδου που βρίσκεται εντός σχεδίου της τοπικής κοινότητας Μύτικα του Δήμου Ξηρομέρου, εκτάσεως 263,00 τ.μ., και που εμφανίζεται στο με περιμετρικά στοιχεία ΑΒΓΔΑ του από μηνός Μαΐου 1977 τοπογραφικού διαγράμματος του πολιτικού μηχανικού Κ.Λ., που προσαρτάται στο παρόν συμβόλαιο.

Περιγραφή οριζόντιας ιδιοκτησίας

Το με στοιχεία Β-1 διαμέρισμα εμφανίζεται στο από μηνός Μαρτίου 1983 σχέδιο κάτοψης και πίνακα αναλογιών τού ως άνω πολιτικού μηχανικού και αποτελείται από ένα σαλόνι, έναν κοιτώνα, μια κουζίνα και ένα λουτρό και έχει επιφάνεια 36,00 τ.μ. και συνορεύει Ανατολικά με το διαμέρισμα Β-3 και κλιμακοστάσιο, Βόρεια με ακάλυπτο χώρο, Δυτικά με αιγιάλο και Νότια με το διαμέρισμα Β-2. Σήμερα, την 5^η Απριλίου 2012, με το παρόν συμβόλαιό μου, ο αφ' ενός συμβαλλόμενος Α.Β. την ανήκουσα σε αυτόν κατά πλήρη κυριότητα, νομή και κατοχή ανεξάρτητη οριζόντια ιδιοκτησία, ήτοι το Β-1 διαμέρισμα, με όλα τα συστατικά της και αναλογία στα κοινόχρηστα και κοινόκτητα μέρη της όλης οικοδομής και με όλα τα δικαιώματά του, προσωπικά και εμπράγματα, πωλεί, παραχωρεί, μεταβιβάζει και παραδίδει κατά πλήρη κυριότητα, νομή και κατοχή στον αφ' έτερον συμβαλλόμενο Ν.Γ. με τίμημα 36.000,00 ευρώ, που αμφότεροι το θεωρούν εύλογο, δίκαιο, αληθινό και αγοραίο.

Διαβάστε παρακάτω και μία ιατρική γνωμάτευση, η οποία περιγράφει μια πάθηση, και προσδιορίστε το ειδικό λεξιλόγιο/ορολογία. Νομίζετε ότι, στην περίπτωση της ιατρικής γνωμάτευσης, θα μπορούσε να απλοποιηθεί το λεξιλόγιο;

«Εμπύρετος βρογχοπνευμονία»

Χαρακτηρίζεται από υψηλό πυρετό (38,50-40,0 C), φρίκια, παραγωγικό βήχα με άφθονη πυώδη απόχρεμψη, δύσπνοια και έντονη κακουχία και πλευροδυνία. Η όψη του ασθενούς είναι όψη πάσχοντος, είναι πελιδνός και κάθιδρος και ενίοτε κυανωτικός, ενώ παρατηρείται και εισολκή των πλευρών κατά την εισπνοή.

Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω αγγελίες και παρατηρήστε τα απαραίτητα στοιχεία τους, ώστε να είναι πλήρεις, σαφείς και ακριβείς.

Στη συνέχεια: α) Να συντάξετε μια δική σας «μικρή αγγελία» για ένα αυτοκίνητο, ένα μουσικό όργανο, ένα διαμέρισμα, ένα οικόπεδο ή οτιδήποτε άλλο θέλετε να πουλήσετε ή να αγοράσετε. Στην αγγελία σας να δώσετε τα απαραίτητα στοιχεία (πληροφορίες και λεπτομέρειες), ώστε να κατατοπίσετε τους ενδιαφερομένους.

β) Να γράψετε μια «μικρή αγγελία» για τις εφημερίδες στη στήλη «Ακίνητα - Πωλήσεις», όπου να φαίνεται ότι πωλείται το διαμέρισμα, το οποίο αναφέρεται στο προηγούμενο πωλητήριο συμβόλαιο. Ποια στοιχεία του πωλητηρίου συμβολαίου νομίζετε ότι έπρεπε να παραλειφθούν και ποια άλλα θα χρειαζόνταν να προστεθούν, ώστε η αγγελία να μην είναι ελλιπής;

A. Εταιρεία ζητά προσωπικό για την κάλυψη των παρακάτω θέσεων:

1) Παραγγελιολήπτης οδηγός, 2) Ψυκτικός οδηγός. Αποστολή βιογραφικών στο φαξ: 2103567891.

B. Νέος 25 ετών ζητά εργασία οπουδήποτε, τηλ. 697823569.

Γ. Πωλείται διαμέρισμα 100 τ.μ., 2ου ορόφου, με τρεις κρεβατοκάμαρες, καθιστικό, εντοιχισμένη κουζίνα, αποθήκη, παρκινγκ. Τιμή συζητήσιμη. Τηλ.2651077889.

Δ. Ενοικιάζεται στα ΜΕΛΙΣΣΙΑ διαμέρισμα 97 τ.μ., 1ου ορόφου, κατασκευή 2007, μπάνιο, αυτόνομη θέρμανση, τζάκι, πόρτα ασφαλείας, άριστη κατάσταση, εντοιχιζόμενη ηλεκτρική κουζίνα με εστίες, λίγα κοινόχρηστα (60€), ανελκυστήρας. Τηλ. 210622003.

Ε. Πωλείται μεταχειρισμένο αυτοκίνητο VW PASSAT 1.800 cc, μοντ. 2002, 150 hp, ασημί, 78.000 χλμ., χειροκίνητο κιβώτιο, 5θυρο, βενζίνη, άριστη κατάσταση, τιμή 3.100€, τηλ. 356492765.

Μετά την ανάγνωση της συμβολαιογραφικής πράξης και των αγγελιών που δημοσιεύονται στον τύπο, να παρατηρήσετε τα **μορφοσυντακτικά φαινόμενα/ στοιχεία** στην περιγραφή. Δηλαδή, να εντοπίσετε τη χρήση της **παρατακτικής σύνταξης**, τη θέση του **ουσιαστικού** και του **επιθέτου**, καθώς και τη χρήση της **παθητικής σύνταξης**.

Βοηθητικά στοιχεία:

1. Σε τυπικά και επιστημονικά κείμενα έχουμε συνήθως:

- παρατακτική σύνταξη (κύριες προτάσεις),
- ασύνδετο σχήμα, δηλαδή παράθεση λεπτομερειών χωρίς σύνδεση (αυτό το πιστοποιεί η ύπαρξη του κόμματος, ως σημείου στίξης στον λόγο),
- χρήση του ουσιαστικού,
- σπανίζουν τα επίθετα, τα οποία καταγράφουν κάποιες ιδιότητες του αντικειμένου και τη θέση του στον χώρο και στον χρόνο, χωρίς να εκφράζουν κρίσεις και συναισθήματα.

2. Στις μικρές αγγελίες χρησιμοποιείται συνήθως:

- **Παθητική σύνταξη**, στην οποία τονίζεται το υποκείμενο του ρήματος και, στη συγκεκριμένη περίπτωση, το αντικείμενο που πωλείται, που είναι αυτό το οποίο, κυρίως, ενδιαφέρει τον αναγνώστη των μικρών αγγελιών. Δεν ενδιαφέρει, δηλαδή, το πρόσωπο που πουλά ή αγοράζει όσο η πράξη (πώληση, αγορά) και το αντικείμενο (σπίτι, αυτοκίνητο). Αντίθετα, με την **ενεργητική σύνταξη** προβάλλουμε το πρόσωπο ή το πράγμα του ρήματος που ενεργεί (δηλαδή, το υποκείμενο του μεταβατικού ρήματος- μεταβατικό ονομάζεται το ρήμα που παίρνει αντικείμενο).

Χρήσιμη πληροφορία: Μετατροπή ενεργητικής σύνταξης σε παθητική

Ενεργητική σύνταξη έχουμε, όταν το ρήμα βρίσκεται στην ενεργητική φωνή και παίρνει αντικείμενο (είναι μεταβατικό). Όταν η ενεργητική σύνταξη μετατρέπεται στην παθητική:

- το ρήμα μπαίνει στην παθητική φωνή,
- το αντικείμενο του μεταβατικού ρήματος γίνεται υποκείμενο του παθητικού,
- το υποκείμενο του μεταβατικού ρήματος εκφέρεται με την πρόθεση από και αιτιατική και ονομάζεται προσδιορισμός του ποιητικού αιτίου.

Σε προτάσεις όπου το ρήμα έχει δύο αντικείμενα (δίπτωτο), άμεσο ή έμμεσο: το ένα γίνεται υποκείμενο και το άλλο παραμένει αμετάβλητο είτε μετατρέπεται σε εμπρόθετο προσδιορισμό.

1ο παράδειγμα: Η ατμοσφαιρική πίεση καταστρέφει καθημερινά τα μνημεία τέχνης που βρίσκονται εκτεθειμένα στον αέρα. Οι ρύποι διαβρώνουν, γυψοποιούν και αλλοιώνουν τα μάρμαρα (ενεργητική σύνταξη). Τα μνημεία της τέχνης που βρίσκονται εκτεθειμένα στον αέρα καταστρέφονται καθημερινά από την ατμοσφαιρική πίεση. Τα μάρμαρα διαβρώνονται από τους ρύπους, γυψοποιούνται και αλλοιώνονται ανεπανόρθωτα (παθητική σύνταξη).

2ο παράδειγμα: Η υπηρεσία δεν του έδωσε διαβατήριο (ενεργητική σύνταξη). Δεν του δόθηκε διαβατήριο από την υπηρεσία ή Δεν δόθηκε διαβατήριο σε αυτόν από την υπηρεσία (παθητική σύνταξη).

2. Η γλώσσα της περιγραφής

α) Η επιλογή των κατάλληλων λέξεων/φράσεων

Είδαμε ότι η περιγραφή, για να είναι **ακριβής και σαφής**, είναι αναγκαία η επιλογή των κατάλληλων κάθε φορά λέξεων και φράσεων, ώστε να παρέχονται αρκετές πληροφορίες, οι οποίες και να αποδίδουν με ακρίβεια και πιστότητα τα γνωρίσματα του αντικειμένου.

Είδαμε, επίσης, τη χρήση της **ειδικής ορολογίας / ειδικών λέξεων** σε περιπτώσεις περιγραφικών κειμένων με επιστημονικό χαρακτήρα, όπως του παραπάνω νομικού κειμένου (συμβολαιογραφικής πράξης) ή ακόμη ιατρικού κειμένου (περιγραφή ανατομίας σώματος, ασθένειας).

Τέλος, είδαμε τη χρήση και τη λειτουργία των **μορφοσυντακτικών φαινομένων**, όπως τη θέση του ουσιαστικού και επιθέτου, την παρατακτική σύνταξη, καθώς και την ενεργητική και παθητική σύνταξη.

Εδώ, θα επιμείνουμε ειδικά στον ρόλο του **επιθέτου**. Στην περιγραφή που εξυπηρετεί πρακτικό

σκοπό, το επίθετο χρησιμοποιείται για να αποδώσει τη θέση του αντικειμένου στον χώρο και στον χρόνο, αλλά και τις άλλες ιδιότητές του, χωρίς να εκφράζει συναισθήματα και κρίσεις. Όταν, όμως, ο σκοπός της περιγραφής το απαιτεί, το επίθετο χρησιμοποιείται είτε για να προβάλλει και να υπερτονίσει κάποιες ιδιότητες του αντικειμένου είτε για να υποβαθμίσει κάποιες άλλες, ώστε η περιγραφή να είναι σκόπιμα ασαφής. Συνηθισμένη είναι η χρήση του επιθέτου στις λογοτεχνικές περιγραφές.

Πόσο ακριβές είναι το επίθετο «ωραιότερες» στην παρακάτω αγγελία; Για ποιο λόγο νομίζετε ότι χρησιμοποιήθηκε;

Σύνταγμα, οδός Αμαλίας: Σε μια από τις ωραιότερες πολυκατοικίες, διαμέρισμα χαμηλού ορόφου 200 τμ με μεγάλη αποθήκη, 3 υ/δ, μπάνιο, wc, θέρμανση με φυσικό αέριο.

β) Κυριολεκτική (δηλωτική) και μεταφορική (συνυποδηλωτική) χρήση της γλώσσας

Η επιλογή της γλώσσας (κυριολεκτική/δήλωση ή μεταφορική/συνυποδήλωση), που χρησιμοποιείται στην περιγραφή, καθορίζεται κάθε φορά από το είδος του κειμένου (επιστημονικό, λογοτεχνικό) και από τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Ένας τουρίστας πρόκειται να επισκεφτεί τον τόπο σας. Εσείς του δίνετε ένα διαφημιστικό φυλλάδιο από έναν τουριστικό οδηγό που περιλαμβάνει χρήσιμες πρακτικές πληροφορίες (ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, παραλίες, αξιοθέατα, δυνατότητες πρόσβασης σε αρχαιολογικούς χώρους, τρόποι και χώροι ψυχαγωγίας). Να γράψετε εσείς το υποτιθέμενο κείμενο του τουριστικού οδηγού. Η γλώσσα που θα χρησιμοποιήσετε να είναι κυριολεκτική και να υπάρχει ακρίβεια στην απόδοση των λεπτομερειών. Το κείμενό σας θα έχει πρακτικό και πληροφοριακό χαρακτήρα. Στη συνέχεια, να μετασχηματίσετε (αλλάξετε) το κείμενο αυτό, κάνοντας χρήση της μεταφορικής γλώσσας και του λογοτεχνικού ύφους. Σκοπός σας είναι να τον συγκινήσετε και να προσελκύσετε το ενδιαφέρον του, ώστε να επισκεφτεί τον τόπο σας.

3. Το σχόλιο και η οπτική γωνία στην περιγραφή

Στην περιγραφή σπάνια και δύσκολα μπορούμε να δεχτούμε την απόλυτη αντικειμενικότητα, ακόμη και στην περίπτωση που είναι συνειδητή η προσπάθεια του πομπού για μια αντικειμενική περιγραφή. Συνήθως, η επιλογή των λεπτομερειών, που άλλες υπερτονίζονται και άλλες παραλείπονται ή υποβαθμίζονται, καθώς και η επιλογή των λέξεων και των συντακτικών δομών είναι ένα **έμμεσο σχόλιο**. Στην περίπτωση, μάλιστα, του προφορικού λόγου, στα παραπάνω στοιχεία προστίθενται και τα εξωγλωσσικά (=χειρονομίες, κινήσεις, έκφραση προσώπου, βλέμμα,

διάθεση, νεύματα) και παραγλωσσικά (παύσεις, προφορά, ένταση, ύψος, ποιότητα της φωνής) στοιχεία, που αποτελούν και αυτά ένα έμμεσο ή άμεσο σχόλιο στα περιγραφόμενα. Το σχόλιο στην περιγραφή μπορεί να είναι και **άμεσο**, δηλαδή να διατυπώνεται φανερά και ρητά μία γνώμη για το αντικείμενο.

Το **σχόλιο** στην περιγραφή δηλώνει τη θετική ή αρνητική κρίση για το περιγραφόμενο αντικείμενο, ενώ η **οπτική γωνία** σημαίνει τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο ο καθένας «βλέπει» τα πράγματα (π.χ. ανάλογα με τη συναισθηματική φόρτιση, τον τρόπο σκέψης του «υποκειμένου» απέναντι στο «αντικείμενο» που περιγράφει, το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα). Σχόλια μπορεί να αποτελέσουν: προσωπικές απόψεις και γνώμες, σημεία στίξης, επίθετα, λέξεις ή φράσεις με συγκινησιακό ή ηθικό υπόβαθρο/περιεχόμενο, εικόνες κ.λπ.

Ο κάθε άνθρωπος «βλέπει» το σπίτι του από διαφορετική οπτική γωνία. Διαβάστε το παρακάτω κείμενο σχετικά με τη μορφή της κατοικίας στο χωριό και την πόλη, καθώς επίσης και την επίδραση που ασκεί η μορφή της κατοικίας στη ζωή του ανθρώπου. Από ποια οπτική γωνία βλέπει το σύγχρονο σπίτι η συγγραφέας; Ποια τα σχόλια που διατυπώνει;

Στην πραγματικότητα της ελληνικής πόλης το κατεξοχήν «κέλυφος» της οικογένειας είναι το διαμέρισμα της πολυκατοικίας. Τη στιγμή που ο χτεσινός αγρότης και σημερινός αστός περνάει το κατώφλι του, βρίσκεται αντιμέτωπος με τις απαιτήσεις ενός κόσμου διαφορετικού από το δικό του. Περνάει στην ουσία το κατώφλι του εκσυγχρονισμού: η σχέση του με τη φύση αλλάζει. Αλλάζει και η σχέση του με τους γείτονες και με την αγορά. Εισέρχεται στον φαύλο κύκλο της κατανάλωσης και στο άγχος που προκαλεί το σύγχρονο όραμα της ευημερίας: θέλουμε όλο και περισσότερα, χωρίς όμως να ξέρουμε τι ακριβώς θέλουμε.

Το στενό σοκάκι και οι αυλές των σπιτιών στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική ήταν στοιχεία ενός πολιτισμού που είχε μια πολύ διαφορετική σχέση ανοιχτού–κλειστού χώρου απ' ό,τι ο δικός μας σύγχρονος πολιτισμός των πόλεων. Το σοκάκι, αντί να χωρίζει τα σπίτια, ήταν στην πραγματικότητα προέκτασή τους, γιατί ήταν χώρος επικοινωνίας, όχι μόνο δρόμος περαστικός. Πράγμα που δεν συμβαίνει βέβαια με το κεφαλόσκαλο της πολυκατοικίας λ.χ. ή ακόμα με το διάδρομο που ενώνει τα διαμερίσματα του κάθε ορόφου. Στην πολυκατοικία η πόρτα του διαμερίσματος είναι τα όρια του κάθε σπιτιού. Η μία οικογένεια δεν γνωρίζει την άλλη. Αναγνωρίζονται ως γείτονες μόνο όταν είναι να μαλώσουν για τα σκουπίδια ή να παρέμβουν στους καβγάδες των παιδιών τους. Η αυλή του παλιού σπιτιού από την άλλη μεριά –ακόμη και η αυλίτσα της προσφυγικής παράγκας– ήταν ασφαλώς πιο λειτουργική σε σχέση με το μπαλκόνι της πολυκατοικίας.

Με αφορμή το παραπάνω κείμενο, περιγράψτε τις αλλαγές που επέφερε στη ζωή του ανθρώπου ο σύγχρονος τρόπος διαβίωσης στις πολυκατοικίες, συγκριτικά με την κατοικία του παρελθόντος.

Υποθέστε ότι παίρνετε μέρος σε έναν διαγωνισμό με θέμα «Οι νέοι φαντάζονται και σχεδιάζουν το σπίτι του μέλλοντος». Να εργαστείτε σε ομάδες, γα να συζητήσετε τις ιδέες σας, και μετά να συντάξετε ένα κοινό κείμενο για την κατοικία του μέλλοντος, που θα αποστείλετε στην επιτροπή του διαγωνισμού.

Ένας δημοσιογράφος, διεξάγοντας μια έρευνα για την εφημερίδα του σχετικά με το πώς αντιλαμβάνεται ο κάθε άνθρωπος το σπίτι του, έθετε το εξής ερώτημα στους περαστικούς μιας πολυσύχναστης αθηναϊκής συνοικίας: «Τι είναι για σένα σπίτι;». Κάποιες από τις απαντήσεις που συγκέντρωσε είναι οι εξής:

- «Σπίτι είναι για μένα ένα ζεστό κρεβάτι».
- «Σπίτι είναι ζεστασιά, αγάπη και ασφάλεια».
- «Σπίτι μου είναι τα βάσανα και οι θυσίες που κάνω μια ζωή».
- «Σπίτι είναι όπου βρίσκεται η μαμά μου».
- «Σπίτι είναι εκεί όπου αλλάζω ρούχα ανάμεσα σε δύο πάρτι».
- «Σπίτι είναι εκεί που θέλεις πάντα να επιστρέφεις».
- «Σπίτι είναι εκεί όπου βρίσκονται οι περισσότερες αναμνήσεις μου».

Εσείς, αφού σχολιάσετε τις απαντήσεις και εξετάσετε την οπτική γωνία από την οποία «βλέπουν» οι άνθρωποι το σπίτι τους, να δώσετε τη δική σας απάντηση στο παραπάνω ερώτημα του δημοσιογράφου.

II. ΔΙΑΦΟΡΑ ΘΕΜΑΤΑ / ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ

1. Περιγραφή ενός χώρου / τοπίου και κτηρίου

Απλοί κανόνες περιγραφής:

Σημαντικό ρόλο στην περιγραφή ενός τοπίου, χώρου, μνημείου παίζει ο **τοπικός άξονας**. Και συνήθως ακολουθούμε την εξής πορεία:

- Ποιο είναι το αντικείμενο της περιγραφής;
- Πού βρίσκεται;
- Με ποια αφορμή το γνωρίσατε; Πότε το επισκεφτήκατε για πρώτη φορά;
- Πώς χρησιμοποιείται ο χώρος σήμερα και πώς παλιότερα;
- Ποια είναι τα γενικά χαρακτηριστικά του;
- Ποια τα ειδικά χαρακτηριστικά του;
- Πώς νιώθετε; Ποιες οι σκέψεις σας;
- Τι εντυπωσιάζει τον επισκέπτη περισσότερο;
- Ποιο χρόνο θα χρησιμοποιήσουμε κατά την περιγραφή;
- Ποια επίθετα είναι κατάλληλα να αποδώσουν το αντικείμενο της περιγραφής μας;
- Ποιες χρονικές (στην αρχή, έπειτα, στη συνέχεια, τέλος) και τοπικές (κοντά, γύρω, λίγο πιο πέρα, απέναντι, στα δεξιά) ενδείξεις θα επιλέξουμε, για να είμαστε σαφείς στην περιγραφή μας;

Διαβάστε τώρα μια λογοτεχνική περιγραφή ενός τοπίου. Να παρακολουθήσετε την πορεία που ακολουθεί η περιγραφή. Να εντοπίσετε τα σχόλια και την οπτική γωνία στην περιγραφή. Να επισημάνετε τα γλωσσικά μέσα/στοιχεία στα οποία στηρίζεται η περιγραφή.

Ένα μικρό ξέφωτο ανάμεσα στα πεύκα και τον ουρανό είχαν διαλέξει οι τσελιγκάδες,¹ για να στήσουν τα κονάκια της στάνης. Από τις δύο πλευρές ένα ποτάμι χωρίς όνομα συνέχιζε το μακρινό του ταξίδι ανέμελο, τρώγοντας από τη μια μεριά βαθιά τα σωθικά της γης και δημιουργώντας μία μεγάλη σάρα². Μια γκρίζα σάρα που προκαλούσε δέος και πανικό σε μικρούς και μεγάλους και που στο τέλος δεν έμεινε χωρίς θυσίες. Ευτυχώς για όλους, μικρές και ανώδυνες.

Από την κάθετη και δυτική πλευρά της στάνης, το ποτάμι δεν μπόρεσε να φτάσει στο ίδιο βάθος. Αρκέστηκε απλώς να φέρει στην επιφάνεια και να τις αφήσει αιώνια εκεί τεράστιες ολόλευκες και πεντακάθαρες πέτρες. Επάνω τους φιλοξενούνταν για ξεκούραση τα κουρασμένα πουλιά και τα ανήσυχα παιδιά, που ήθελαν να απολαύσουν τα νερά του ποταμού και τον αχό³ της φύσης.

Ακόμα το ποτάμι δεχόταν ευχαρίστως τις φιλόξενες σκιές των πεύκων που έφταναν χαμηλά μέχρι την κοίτη του. Χώριζε, όμως, άθελά του τα πεύκα και τις λιγοστές ιτιές από τα αδέρφια τους που στέκονταν περήφανα από την άλλη πλευρά της κοίτης.

Αυτή η δυτική πλευρά της στάνης ήταν η καλή πλευρά. Τα δυο περάσματα στο ποτάμι είχαν τη δική τους ιστορία. Το ένα που ήταν και το πιο δύσκολο οδηγούσε στο σημείο μιας άλλης συνάντησης. Των κοπαδιών αυτή τη φορά, που τις περισσότερες ζεστές καλοκαιρινές μέρες έρχονταν να βρουν απόσκιο και δροσιά στα βαθύσκιωτα πεύκα της αντικρινής λάκκας⁴.

Ήταν, όμως, και ο δρόμος που οδηγούσε στο κέντρο. Στο Γυφτόκαμπο. Ένα μαγαζί, το ίδιο και σπίτι, μία βρύση, αλλά και η στάση του λεωφορείου, που ερχόταν αγκομαχώντας από τα Γιάννινα. Το άραγμα του μακριά στη στροφή προκαλούσε ατέλειωτα χοροπηδητά και ξέφρενους πανηγυρισμούς στους μικρούς φίλους της στάνης, που είχαν φτάσει μέχρι εκεί, για να καλοδεχτούν συνήθως κάποιο συνομήλικο επισκέπτη.

Το άλλο πέρασμα, σε ψηλότερο σημείο, έφερνε καθημερινά τις γυναίκες και τις κοπέλες της στάνης, φορτωμένες με τις βαρέλες⁵, στη βρύση, χωρίς όνομα και αυτή,

που ακούραστα πρόσφερε το δροσερό νερό σε όλα τα νοικοκυριά της στάνης.

Η άλλη, η ανατολική πλευρά, ήταν η πλευρά του ήλιου, που ερχόταν τακτικός επισκέπτης πρώτα στα κηπάρια⁶ της στάνης και στη συνέχεια στα ίδια τα κονάκια. Στο πλάι της, η νότια πλευρά. Κατήφορος αυτή τη φορά για τον πηγεμό και ανήφορος για τον ερχομό. Μια στενή και φιδίσια στράτα σε έφερνε, ύστερα από δυο ώρες ποδαρόδρομο, στην όμορφη Λάιστα, ηλιόλουστη νύφη στους πρόποδες της Πίνδου. Ένα ταξίδι που το έκαναν λίγοι, καθώς οι περισσότεροι προτιμούσαν την άλλη διαδρομή που οδηγούσε στο Γυφτόκαμπο. Μια διαδρομή που θύμιζε στον καθένα από αυτούς και το μακρινότερο ταξίδι για τα χειμαδιά, που θα ακολουθούσε αργότερα.

Θα μπορούσε κανείς να αναρωτιέται αιώνια γιατί αυτό το ξέφωτο και όχι η απέναντι μεγάλη λάκκα ή η τεράστια επικλινή πεδιάδα στην Κερασιά, που Κερασιά την έλεγαν αλλά κερασιά και κεράσια ποτέ δεν είδαμε. Δεν βρέθηκε και δεν υπάρχει άλλη απάντηση. Ο μοναδικός και αποκλειστικός λόγος είναι η φροντίδα αυτών των ανθρώπων να μη χαλάσουν⁷ το λειβάδι, να νοιαστούν και να ενδιαφερθούν περισσότερο για τη βοσκή των κοπαδιών τους, για το στάλο⁸ και το άρμεγμά τους.

[Γ. Δ. Καψάλης, Τα παιδιά των πεύκων, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2003, σσ. 11-13]

Λεξιλόγιο

1. τσελιγκάδες: αρχηγοί της στάνης
2. σάρα: απότομη πλαγιά
3. αχός: βουητό
4. λάκκα: επίπεδη επιφάνεια εδάφους
5. βαρέλα: μικρό ξύλινο βαρελάκι για μεταφορά νερού
6. κηπάρια: ο χώρος που καταλάμβανε ο κήπος
7. χαλάσουν: κάνουν ακατάλληλο για βοσκή
8. στάλος: σκιερό μέρος όπου αναπαυόταν το κοπάδι

Να επιλέξετε είτε έναν τόπο ή τοπίο είτε ένα κτήριο / κτίσμα (σπίτι, σχολείο) της περιοχής που επισκεφτήκατε. Να το περιγράψετε, ακολουθώντας την παραπάνω πορεία. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε λογοτεχνικό ύφος στην περιγραφή και να καταγράψετε τα συναισθήματά σας.

Να συγκρίνετε τις παρακάτω φωτογραφίες με θέμα την Κεντρική Πλατεία του Αγρινίου (πρώην Πλατεία Μπέλλου, σημερινή Πλατεία Δημοκρατίας), μέσα από τις οποίες φαίνεται η διαφορά του «παλιού» με το «καινούργιο». Να εξηγήσετε στην τάξη τις αλλαγές που έχει δεχτεί το περιβάλλον και γενικότερα ο τρόπος ζωής στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, συγκριτικά με τον προηγούμενο αιώνα.

Αρχές του 1900

Δεκαετία του 1920

Δεκαετία του 1950

Τέλος του 20ου αιώνα

Υποθέσετε τώρα ότι μπροστά στις φωτογραφίες που απεικονίζουν τη διαφορά του «παλιού» με το «καινούργιο» βρίσκονται ένας εκπρόσωπος της παλιάς γενιάς και ένας της νέας γενιάς. **Δραματοποιήστε** τον μεταξύ τους διάλογο.

Ένα μεγάλο ξενοδοχειακό συγκρότημα έχει κτιστεί στην παραλία ενός νησιού. Πώς θα το περιέγραφε: α) ένας κάτοικος που το θεωρεί στολίδι της περιοχής και β) ένας επισκέπτης που κρίνει ότι η κατασκευή του είναι αταίριαστη προς το φυσικό περιβάλλον και την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του νησιού;

2. Περιγραφή προσώπου / ατόμου

α) Τα τυπικά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός προσώπου / ατόμου

Οι κύριοι άξονες περιγραφής ενός προσώπου /ατόμου είναι: α) Η απεικόνιση των εξωτερικών γνωρισμάτων του ατόμου. Εδώ καταγράφουμε τα τυπικά και αναλλοίωτα, αυτά δηλαδή που δεν αλλάζουν, χαρακτηριστικά (ύψος, ηλικία, σχήμα προσώπου, χρώμα ματιών) και είναι αυτά που αναγράφονται στην αστυνομική ταυτότητα και στο διαβατήριο, καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του (σημάδια, ουλές, χαμόγελο, φαλάκρα, γυαλιά, ιδιαιτερότητα στο βάδισμα, στην ομιλία, στο ντύσιμο), τα οποία το διαφοροποιούν από τα άλλα άτομα και το κάνουν μοναδικό. β) Η περιγραφή του χαρακτήρα του, του εσωτερικού του κόσμου.

Ενδεικτικό διάγραμμα περιγραφής προσώπου

Πρόλογος

- Ποιο είναι το πρόσωπο, με αναφορά στο ήθος, την ηλικία και το επάγγελμα;
- Γενικός χαρακτηρισμός που το διακρίνει από τα υπόλοιπα της ομάδας.
- Ποια η σχέση που μας συνδέει με αυτό;

Κύριο μέρος

- Γενική εντύπωση εξωτερικών χαρακτηριστικών: ηλικία, παράστημα και στίλ, με έμφαση στα στοιχεία που το διακρίνουν.
 - Περιγραφή προσώπου, χρώμα, όψη, χαρακτηριστικά, με έμφαση στα μάτια, χείλη, μύτη, μέτωπο, μάγουλα, μαλλιά κ.λπ. Τονίζονται τα στοιχεία που το διακρίνουν.
 - Περιγραφή χεριών, κάτω άκρων, κορμού και τυχόν χαρακτηριστικών κινήσεων.
 - Περιγραφή τρόπου ένδυσης και αιτιολόγησή της.
 - Περιγραφή συμπεριφοράς στην εργασία του και την καθημερινή ζωή.
- Εσωτερικά γνωρίσματα (ψυχικός κόσμος, ενδιαφέροντα).
 - Αρετές, ελαττώματα και κλίσεις, όπως φαίνονται και όπως με προσεκτικότερη εξέταση αναδεικνύονται.
 - Χαρακτηριστικά επεισόδια ζωής που εκφράζουν έμμεσα το ήθος του.

Επίλογος

- Συναισθήματα και σκέψεις.
- Γενική κρίση δική μας και άλλων.

Να αναφέρετε περιπτώσεις της καθημερινής ζωής, κατά τις οποίες νομίζετε ότι ίσως χρειαστεί να δώσετε την ακριβή περιγραφή ενός προσώπου.

Παρατηρήστε τις παρακάτω φιγούρες του Καραγκιόζη, που δημιουργήθηκαν από διάφορους καραγκιοζοπαίχτες. Προσπαθήστε να αποδώσετε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, αυτά, δηλαδή, που μένουν σταθερά σε όλες τις παραλλαγές της φιγούρας.

*Ο Καραγκιόζης είναι άσχημος γι' αυτούς
την ομορφιά μ' αναλογίες που μετρούνε.
Κούτελο δύσμορφο, γλαρά δυο μάτια, μύτη γίγας
από μακριά να οσφραίνεται κάθε λογής ψητό.
Χέρι μακρύ, μπορεί τρεις πήχεις και περισσότερο,
δυο χρήσεων πολύτιμο εργαλείο:
Αρπάγη τέλεια, κατάλληλη για σούφρωμα,
καρπαζωστήρι, επίσης, για τους αδύνατους.
Έχει καμπούρα σα βουνό, έστω σα γήλοφο,
σαμάρι βολικό στους καβαλικευτές του.
Είναι αθυρόστομος, επίσης, κουρελής
και «περπατάει ξυπόλητος στ' αγκάθια».
Ορθώνει ανάστημα, μα σκούρα σαν τα βρει,
αμέσως το γυρνά στους τεμενάδες.*

[Δημήτρης Μανθόπουλος]

Καραγκιόζης του Μόλλα

Καραγκιόζης του Σπαθάρη

β) Το σχόλιο στην περιγραφή ενός ατόμου

Η περιγραφή ενός ατόμου, όπως και οποιαδήποτε περιγραφή, γίνεται από μια ορισμένη οπτική γωνία και επομένως περιέχει και το ανάλογο σχόλιο.

Να παρατηρήσετε τις φωτογραφίες του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη και να διαβάσετε τις διάφορες περιγραφές για την εικόνα και τη μορφή του «Άγιου της Λογοτεχνίας», με βάση τον χαρακτηρισμό που του αποδόθηκε. Ποια σχόλια για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη είναι κοινά στις παρακάτω περιγραφές;

Είχε πάρει μόνος του τη φυσική του στάση απάνω σε μια πρόστυχη καρέκλα, με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος, με το κεφάλι σκυφτό, με τα μάτια χαμηλωμένα, στάση βυζαντινού αγίου, σαν ξεσηκωμένη από κάποιο καπνισμένο παλιό τέμπλο ερημοκλησιού του νησιού του. Αυτή δεν ήταν στάση για μια πεζή φωτογραφία. Ήταν μια καλλιτεχνική σύνθεση, και θα μπορούσε να είναι ένα έργο του Πανσελήνου ή του Θεοτοκοπούλου.

[Πάυλος Νιρβάνας, περιοδικό *Νέα Εστία*, τ. 163 (1.10.1933)]

Τέσσερα χρόνια ζήσαμε δίπλα στο μεγαλύτερο έλληνα διηγηματογράφο και, κατά τη δίκαιη παραδοξολογία του Μαλακάση, δίπλα στο μεγαλύτερο Έλληνα ποιητή, τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη. Φτωχοντυμένος και συμμαζεμένος με τα γένια του και την ανθρωποφοβία του, απομονωμένος, σταύρωνε τα χέρια του, έγερνε δίπλα το ιερατικό του κεφάλι και βυθιζότανε στα δημιουργικά του ονειροπολήματα, στην πραγματική ζωή. Απόφευγε να κοιτάει τον κόσμο. Τον εφοβότανε; Ίσως. Είχε για βιοτικό του αξίωμα το «λάθε βιώσας». Αυτός λοιπόν ο φτωχικός, ο φοβισμένος, ο αμίλητος άνθρωπος του λαού, μας είχε επιβάλει το σεβασμό, χωρίς να το καταλαβαίνουμε. Όταν αυτός καθότανε πέρα ή διάβαζε, η φωνακλάδικη και ασεβέστατη παρέα μας χαμήλωνε τον τόνο, για να μην τον ανησυχήσει.

[Κ. Βάρναλης, *Ζωντανοί άνθρωποι*, 1939]

Παρατηρώντας, όμως, την φωτογραφία αυτή που έβγαλε ο Παύλος Νιρβάνας καταλήγω σε ένα συμπέρασμα ότι η στάση τού Παπαδιαμάντη, εκτός τού ότι ομοιάζει με στάση ζωντανού νεκρού, συγχρόνως είναι στάση που λαμβάνουν μοναχοί-ησυχαστές κατά την διάρκεια της προσευχής τους. Το σταύρωμα των χεριών, η ελαφρά κλίση της κεφαλής, και μάλιστα προς το μέρος της καρδιάς, το χαμήλωμα των ματιών παρουσιάζει την ησυχαστική στάση που λαμβάνουν οι μοναχοί, όπως το περιγράφουν διάφοροι διδάσκαλοι της ησυχαστικής ζωής και της νοεράς προσευχής. Δεν γνωρίζω, βέβαια, αν ο Παπαδιαμάντης ασχολείτο με αυτό το έργο, όμως είχε το ύφος και το ήθος των μοναχών που είχε γνωρίσει στο Άγιον Όρος. Η φωτογραφία αυτή φανερώνει την εσωτερική του ζωή και την προσωπικότητά του. Το σημαντικό είναι ότι στην ίδια περίπου στάση (μόνον το κεφάλι του είναι λίγο σηκωμένο) ήταν όταν φωτογραφήθηκε με τον Ναυπάκτιο Λογοτέχνη Γιάννη Βλαχογιάννη (1908). Ενώ ο Βλαχογιάννης είναι όρθιος και κοιτά στον φακό, ο Παπαδιαμάντης είναι καθιστός με τα χέρια σταυρωμένα και κοιτά προς τα αριστερά του. Τελικά, αυτό που βλέπει κανείς στο ύφος, το ήθος και το έργο τού Παπαδιαμάντη είναι το αγιορείτικο και προσευχητικό ύφος, η στάση προσευχής και η ταπείνωσή του.

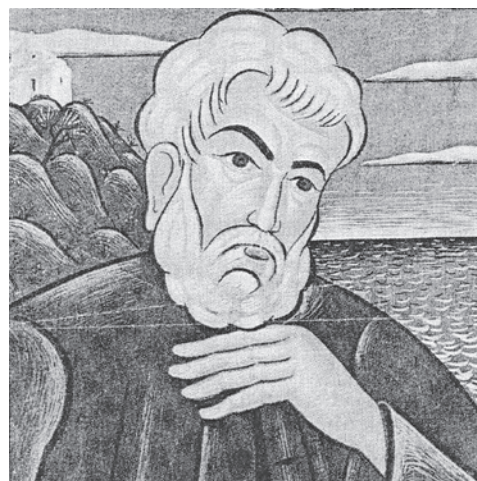
[π. Ιερόθεος Βλάχος, «Μια μοναδική φωτογραφία του Παπαδιαμάντη»]

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης
στη Δεξαμενή το 1906
(φωτογραφία του Παύλου Νιρβάνας)

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης με τον φίλο του Γιάννη
Βλαχογιάννη στη Δεξαμενή το 1908

«Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης» του
Νίκου Εγγονόπουλου

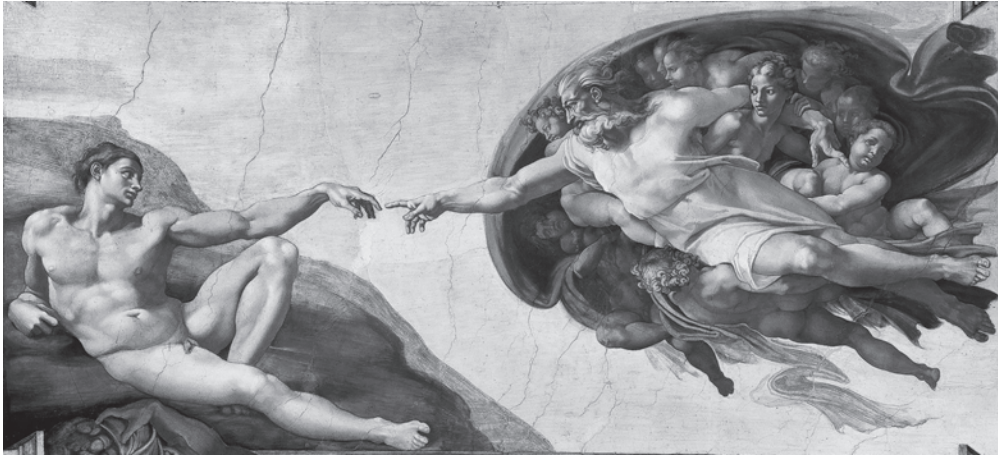

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης δια χειρός
Φώτη Κόντογλου

«Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης»
του Σπύρου Βασιλείου

3. Περιγραφή ζωγραφικού πίνακα ή άλλου έργου τέχνης

Μιχαήλ Άγγελος, *Η δημιουργία του Αδάμ*, 1508-1512.

Λεπτομέρεια από την τοιχογραφία της Καπέλα Σιξτίνα, Βατικανό.

Να συντάξετε μία παρουσίαση του παραπάνω έργου για μία ημερίδα Τέχνης που οργανώνει το σχολείο σας. *Εναλλακτικά*: Μπορείτε να περιγράψετε τα συναισθήματα που νιώσατε, βλέποντας αυτό το έργο τέχνης, σε ένα γράμμα που στέλνετε σε έναν φίλο σας.

Στην προσπάθειά σας να περιγράψετε τον πίνακα, θα σας βοηθήσουν τα εξής ερωτήματα:

Πρόλογος

- Ποιο είναι το έργο τέχνης;
- Ποιος ο δημιουργός του;
- Πότε και γιατί δημιουργήθηκε;
- Πού βρίσκεται;

Κύριο μέρος

- Γενικές πληροφορίες (μέγεθος, σχήμα, χρώμα, διαστάσεις, έκταση, υλικό από το οποίο έχει φτιαχτεί).
- Τι δείχνει; Τι παριστάνει; Τι απεικονίζει;
- Ποιες οι λεπτομέρειές του; Η λεπτομερής περιγραφή ακολουθεί μια λογική πορεία: από πάνω προς τα κάτω ή το αντίθετο – από δεξιά προς τα αριστερά ή το αντίθετο – από το πιο εντυπωσιακό και ενδιαφέρον στοιχείο.
- Ποια τα ιδιαίτερα σημεία, τα πιο ενδιαφέροντα και εντυπωσιακά;
- Ποιες οι κρίσεις σας και τα συναισθήματά σας;
- Ποια στοιχεία δείχνουν το ιδιαίτερο ύφος του καλλιτέχνη;

- Σύγκριση με άλλα έργα τέχνης (ομοιότητες και διαφορές).
- Ποια η αξία του για σας και για τους άλλους;

Επίλογος

- Γενική εκτίμηση - ανακεφαλαίωση.

Δείτε ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου «Το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία στην Ολυμπία», έργο του γλύπτη Φειδία, και προσπαθήστε, παρατηρώντας το προσεκτικά, να το περιγράψετε.

4. Ειδικά θέματα

Εκτός από την εξωτερική περιγραφή ενός αντικειμένου, μπορούμε, επίσης, να έχουμε:

α) Περιγραφή της λειτουργίας ενός αντικειμένου

Όταν πρόκειται να περιγράψουμε τη λειτουργία ενός αντικειμένου, αναφέρουμε τα μέρη από τα οποία αποτελείται το αντικείμενο και την επιμέρους λειτουργία τους.

β) Περιγραφή της διαδικασίας για την κατασκευή ή τη χρήση ενός αντικειμένου

Όταν πρόκειται να περιγράψουμε τη διαδικασία για την κατασκευή ή τη χρήση ενός αντικειμένου, αναφέρουμε τα απαραίτητα υλικά και δίνουμε οδηγίες.

Ενδεικτικός οδηγός περιγραφής της λειτουργίας, κατασκευής και χρήσης ενός αντικειμένου

Πρόλογος

Είδος αντικειμένου:

- Πού το πρωτοείδα, πότε και πώς το απέκτησα;
- Γενική εικόνα/εντύπωση που δίνει το αντικείμενο, όταν το αντικρίζεις.

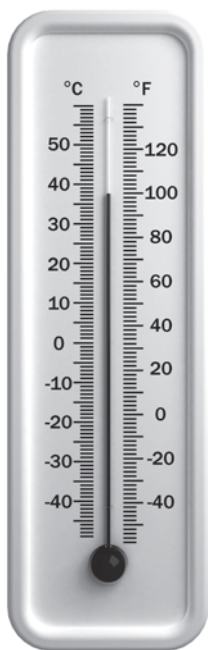
Κύριο θέμα

- Περιγράφω τον χώρο μέσα στον οποίο βρίσκεται, τη θέση του σε σχέση με μένα που το περιγράφω.
- Τα βασικά χαρακτηριστικά του (σχήμα, χρώμα, διαστάσεις, βάρος, μέγεθος) και άλλες λεπτομέρειες.
- Πώς και πού κατασκευάζεται;
- Ποια η λειτουργία του;
- Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα.
- Πού και πώς χρησιμοποιείται;
- Κάποια περιστατικά ιστορικά ή προσωπικά για το αντικείμενο.

Επίλογος

- Συναισθήματα και σκέψεις.
- Γενική εικόνα – Ανακεφαλαίωση.

Περιγραφή της λειτουργίας ενός θερμομέτρου τοίχου

Το θερμομέτρο τοίχου αποτελείται από έναν σωλήνα που περιέχει υδράργυρο, την αριθμομετρική πλάκα και το στέλεχος πάνω στο οποίο βρίσκονται όλα αυτά με μια μικρή τρύπα στην κορυφή, για να το κρεμάμε στον τοίχο. Ο σωλήνας έχει τον υδράργυρο σε μια ειδική θήκη στη βάση του θερμομέτρου. Η αριθμομετρική πλάκα έχει γραμμές και αριθμούς. Από τη μία πλευρά έχει από - 30 έως 50 βαθμούς της κλίμακας Κελσίου και από την άλλη πλευρά από -20 έως 120 βαθμούς της κλίμακας Φαρενάιτ. Κάθε ακέραιος αριθμός υποδιαιρείται με μικρότερες γραμμές σε δέκατα. Έτσι μπορούμε να έχουμε όσο το δυνατόν τη μεγαλύτερη ακρίβεια, όταν μετράμε τη θερμοκρασία του περιβάλλοντος. Στη μέση αυτής της πλάκας περνά το λεπτό σωληνάκι που έχει μέσα τον υδράργυρο, ο οποίος και ανεβαίνει με την άνοδο της θερμοκρασίας. Υπάρχουν θερμομέτρα τοίχου που φτιάχνονται από πλαστικό ή ξύλο και σε διάφορα μεγέθη.

Χρήσιμες πληροφορίες:

Για να περιγράψουμε τα γνωρίσματα και τη διαδικασία κατασκευής ενός αντικειμένου, χρησιμοποιούμε **παρατακτική σύνδεση** (κύριες προτάσεις) και χρόνο, κυρίως, **ενεστώτα** και περιγράφουμε τα μέρη, τα υλικά και τα χαρακτηριστικά του αντικειμένου.

Για την περιγραφή της χρήσης και λειτουργίας του αντικειμένου επιλέγουμε την **υποτακτική σύνδεση** (δευτερεύουσες προτάσεις: χρονικές, υποθετικές, αιτιολογικές κ.λπ. προτάσεις) και χρησιμοποιούμε συνήθως την **προστακτική**, ως έγκλιση που προτρέπει. Η περιγραφή της λειτουργίας ή της χρήσης ενός αντικειμένου απαιτεί προσεκτική παρατήρηση και λεπτομερειακή εξέταση. Ο συντάκτης της περιγραφής πρέπει να βρει το κατάλληλο υλικό και να ιεραρχήσει (βάλει σε σειρά) τις λεπτομέρειες εκείνες που κρίνονται πιο βασικές και αναγκαίες, για να μπορέσει ο αναγνώστης να κατατοπιστεί και να σχηματίσει πλήρη εικόνα. Ιδιαίτερα, όταν πρόκειται για επιστημονικά αντικείμενα, απαιτούνται ειδικές γνώσεις.

Η **υποτακτική β' ενικού προσώπου** κάνει το ύφος πιο οικείο, φιλικό. Εξαρτάται, βέβαια, και από τον τόνο της φωνής του ομιλητή, καθώς και από άλλα παραγλωσσικά και εξωγλωσσικά στοιχεία που μπορεί να χρησιμοποιεί. Προτιμότερο οι οδηγίες να δίνονται σε **α' πληθυντικό πρόσωπο**, γιατί και το ύφος είναι πιο φιλικό, αλλά και αυτός που δίνει τις οδηγίες ανήκει στην ίδια ομάδα με αυτούς στους οποίους απευθύνεται και φαίνεται ότι καταβάλλει και εκείνος προσπάθεια από κοινού.

Ορισμένες περιγραφές συνοδεύονται από σχέδια, εικόνες, παραδείγματα, σχήματα, διαγράμματα. Πότε πιστεύετε ότι είναι απαραίτητα αυτά; Να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει καθένα από τα δύο μέσα, δηλαδή ο λόγος και η εικόνα, για την περιγραφή / αναπαράσταση ενός αντικειμένου.

Να επιλέξετε τώρα και εσείς ένα προσωπικό σας αντικείμενο με το οποίο σας συνδέουν ιδιαίτεροι δεσμοί και αναμνήσεις και να το περιγράψετε. Για παράδειγμα, θα μπορούσατε να περιγράψετε το κινητό σας τηλέφωνο. Στη συνέχεια, μπορείτε να γράψετε ένα κείμενο όπου θα δίνετε οδηγίες για ασφαλή χρήση του κινητού τηλεφώνου.

III. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ανάπτυξη μιας παραγράφου με αναλογία

Πολλές φορές, προκειμένου να κάνουμε περισσότερο κατανοητή μια θέση, μια άποψη, μια έννοια, μια κατάσταση ή να επεξηγήσουμε καλύτερα τη σύσταση και τα στοιχεία ή τη λειτουργία του αντικειμένου που περιγράφουμε, δίνουμε παραδείγματα που είναι γνωστά και οικεία στον αναγνώστη/δέκτη. Προβάλλουμε, δηλαδή, μια λανθάνουσα (κρυμμένη και έμμεση) ομοιότητα ανάμεσα σε δύο αντικείμενα, τα οποία φαινομενικά και με μια πρώτη ματιά δείχνουν διαφορετικά και ανόμοια. Η μέθοδος αυτή είναι γνωστή με τον όρο **«αναλογία»**. Στην αναλογία υπάρχουν δύο μέρη: το ένα είναι το περιγραφόμενο αντικείμενο ή η ιδέα/άποψη που θέλουμε να παρουσιάσουμε και το άλλο είναι το αντικείμενο ή η ιδέα/άποψη που παρουσιάζει αναλογίες/ομοιότητες προς αυτό. Η αναλογία μπορεί άλλοτε να είναι φανερή και άλλοτε να είναι εύρημα και έμπνευση του συγγραφέα, προκειμένου να παρουσιάσει με μεγαλύτερη σαφήνεια και καθαρότητα τη σκέψη του.

! Χρήσιμη πληροφορία: Η ανάπτυξη της παραγράφου με αναλογία δεν είναι τίποτε άλλο από τον αναλογικό συλλογισμό. Η διαφορά βρίσκεται στη διατύπωση της ερώτησης. Στην πρώτη περίπτωση ρωτάμε για τον τρόπο ανάπτυξης της παραγράφου, ενώ στη δεύτερη περίπτωση για τη συλλογιστική πορεία της παραγράφου.

Δομή της παραγράφου με αναλογία

- **Θεματική περίοδος:** Ορίζονται τα μέρη/σκέλη της αναλογίας (με μεταφορά ή παρομοίωση).
- **Λεπτομέρειες/Σχόλια:** Προτάσσεται το μέρος της αναλογίας που είναι απλό, οικείο, γνωστό και κατανοητό συνήθως από την εμπειρία μας. Ακολουθεί το μέρος της αναλογίας που είναι άγνωστο, δύσκολο να κατανοηθεί και το οποίο θέλουμε να διασαφηνίσουμε.
- **Κατακλείδα:** Εντοπίζονται τα κοινά στοιχεία που συνδέουν τα δύο μέρη της αναλογίας. Δεν είναι απαραίτητη η ύπαρξη της κατακλείδας.

Σημάδια αναγνώρισης: *όπως... έτσι, τόσο... όσο, ανάλογος, αναλογία, αναλογικά, κατ' αναλογία, όμοια ή παρόμοια, παρομοιάζω, παραλληλίζω, παραβάλλω.*

Η παράγραφος με αναλογία:

- προσδίδει ζωντάνια, παραστατικότητα και χάρη στον λόγο, ώστε να μην είναι άτονος, ψυχρός και κουραστικός.
- καθιστά κατανοητό και οικείο ό,τι είναι άγνωστο και δυσνόητο.
- Ο λόγος έχει αισθητική αξία, αποκτά πολυσημία και τη γοητεία της ποίησης, ενώ αποκαλύπτονται συνειρμικές σχέσεις.

Να παρατηρήσετε τη δομή και την οργάνωση της παρακάτω παραγράφου που αναπτύσσεται με αναλογία και να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα: α) Ποιο είναι το τμήμα με το οποίο εισάγεται η αναλογία και πού αυτή αναλύεται; β) Ποιο από τα δύο στοιχεία της αναλογίας αναπτύσσεται πρώτο και γιατί συμβαίνει αυτό; γ) Τι θέλει να πετύχει με την αναλογία ο συγγραφέας;

Ο λόγος μπορεί να παρομοιαστεί μ' ένα φύλλο χαρτιού. Η σκέψη αποτελεί τη μία όψη του κι οι ήχοι (η γλώσσα) την άλλη. Δεν μπορεί κανείς να κόψει τη μία όψη, χωρίς να κόψει συγχρόνως και την άλλη. Το ίδιο και στη γλώσσα. Δεν μπορεί κανείς ν' απομονώσει ούτε τους φθόγγους από τη σκέψη ούτε τη σκέψη από τους φθόγγους.

[Saussure, γλωσσολόγος]

Διαβάστε την ακόλουθη παράγραφο που αναπτύσσεται με αναλογία και εργαστείτε όπως και παραπάνω.

Η ανάπτυξη του ανθρώπου μοιάζει με την ανάπτυξη του φυτού. Το σπέρμα δίνει στο φυτό τη δυνατότητα να φυτρώσει και να αναπτυχθεί, σύμφωνα με το είδος του. Παρέχει δυνατότητες και προσδιορίζει την πορεία και τη μορφή της ανάπτυξης. Αν, όμως, το περιβάλλον δεν είναι ευνοϊκό, η ανάπτυξη του φυτού δεν θα συντελεστεί. Αν σε περίοδο ξηρασίας το φυτό δεν ποτιστεί, θα ξεραθεί. Αν κατά την ανάπτυξη ο κορμός του αφεθεί στους ανέμους, θα κινδυνεύσει να σπάσει ή να στραβώσει. Αν δεν προφυλαχτεί, είναι επόμενο να το φάνε τα ζώα. Όπως η ανάπτυξη του φυτού καθορίζεται από το σπέρμα κι εξαρτάται από τη γη και το περιβάλλον του, έτσι και η ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου προσδιορίζεται από τις έμφυτες δυνατότητές του και εξαρτάται από το κοινωνικό περιβάλλον, από την οικογένεια, το σχολείο, τους φίλους, τα έντυπα και τα θεάματα, την πολιτιστική ατμόσφαιρα.

Να γράψετε μία παράγραφο με αναλογία, όπου θα συγκρίνετε την εφηβεία (το υποκείμενο της αναλογίας) με ένα αντικείμενο ή κατάσταση που παρουσιάζει ομοιότητες. Μπορείτε να ξεκινήσετε έτσι: «Η εφηβεία συχνά είναι ανυπόμονη, ορμητική, όπως ο χείμαρρος». Ή πάλι μπορείτε να ξεκινήσετε και έτσι: «Όπως ο ανοιξιάτικος ουρανός είναι άστατος, τότε ηλιόλουστος και τότε συννεφιασμένος, έτσι και η ψυχολογική διάθεση του εφήβου παρουσιάζει έντονες μεταπτώσεις».

Με ποια από τα παρακάτω στοιχεία των ομηρικών επών συνδέουμε αναλογικά τις ακόλουθες καταστάσεις, για να τις περιγράψουμε παραστατικά (τρία από αυτά τα στοιχεία δεν χρησιμοποιούνται); Να αναπτύξετε μία από αυτές τις αναλογίες σε μία παράγραφο.

Η Αχίλλειος πτέρνα, ο Δούρειος Ίππος, το ταξίδι του Οδυσσέα, η Σκύλλα και η Χάρυβδη, οι Σειρήνες, η Κίρκη, οι Συμπληγάδες.

π.χ. ο τελικός προορισμός μιας προσπάθειας - η Ιθάκη

α) Πειρασμοί που μας αποπροσανατολίζουν.

β) Η περιπέτεια της ζωής.

γ) Το αδύνατο σημείο.

δ) Αλλεπάλληλες δυσκολίες.

Στην ελληνική ποίηση συναντάμε πλήθος αναλογιών που χρησιμοποιούν οι ποιητές, για να αποδώσουν μια έννοια, μια εικόνα, ένα συναίσθημα πιο παραστατικά. Να διαβάσετε το παρακάτω αλληγορικό ποίημα του Κ. Π. Καβάφη και να αποδώσετε το περιεχόμενό του σε μια παράγραφο με αναλογία.

*Τιμή σ' εκείνους όπου στην ζωή των
όρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες·
δίκαιοι κ' ίσιοι σ' όλες των τες πράξεις,
αλλά με λύπη κιόλας κ' ευσπλαχνία·
γενναίοι οσάκις είναι πλούσιοι, κι όταν
είναι πτωχοί, πάλ' εις μικρόν γενναίοι,
πάλι συντρέχοντες όσο μπορούνε·*

*πάντοτε την αλήθεια ομιλούντες,
πλην χωρίς μίσος για τους ψευδομένους.*

*Και περισσότερη τιμή τούς πρέπει
όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κ' οι Μήδοι επιτέλους θα διαβούνε.*

[Κ. Π. Καβάφης, «Θερμοπύλες»]

Μία θεωρία της παιδαγωγικής επιστήμης αντιμετωπίζει τον δάσκαλο ως αγγειοπλάστη που με τη διδασκαλία του πλάθει τον μαθητή, ενώ μία άλλη ως γεωργό που φροντίζει για την ανάπτυξη του σπόρου σε δέντρο ή λουλούδι. Να αναπτύξετε αυτές τις αναλογίες σε δύο αντίστοιχες παραγράφους. Στη συνέχεια, να εξηγήσετε ποια από τις αναλογίες προτιμάτε.

Η αναλογία μοιάζει με την **παρομοίωση**, την **αλληγορία** και την **παραβολή**.

- **Σχέση αναλογίας και παρομοίωσης:**

Η αναλογία (π.χ. *Ο λόγος μπορεί να παρομοιαστεί μ' ένα φύλλο χαρτιού... Η ανάπτυξη του ανθρώπου μοιάζει με την ανάπτυξη του φυτού....*) και η παρομοίωση (π.χ. *Ήταν οπλισμένος σαν αστακός. Το πεπόνι είναι γλυκό σαν μέλι. Ο γενναίος είναι όπως το λιοντάρι*) είναι σχήματα λόγου με κοινό σημείο τους τον παραλληλισμό που γίνεται ανάμεσα σε μέρη (*πρόσωπα, πράγματα, ζώα, έννοιες, ιδέες*), προκειμένου να γίνουν φανερά τα στοιχεία της ομοιότητάς τους.

Οι μεταξύ τους διαφορές είναι οι εξής:

- Η παρομοίωση χρησιμοποιεί διάφορα μόρια (π.χ. *σαν, καθώς, όπως, ως, λες και, σάμπως*), έχει έκταση συνήθως μία πρόταση και έχει στόχο να προκαλέσει εντύπωση, χωρίς ιδιαίτερες προεκτάσεις.
- Αντίθετα, στην αναλογία δεν γίνεται χρήση των παραπάνω μορίων, ο παραλληλισμός των επιμέρους χαρακτηριστικών των δύο μερών που συγκρίνονται είναι συνεχής και έχει σκοπό να κάνει το ένα από αυτά πιο κατανοητό και αισθητό, ιδιαίτερα στην περίπτωση των αφηρημένων εννοιών.

- **Σχέση αναλογίας και αλληγορίας:**

Η αλληγορία είναι ένας λεκτικός τρόπος σύμφωνα με τον οποίο άλλα λέμε και άλλα εννοούμε. Χρησιμοποιείται συνήθως σε λαϊκά λογοτεχνικά κείμενα, όπως στους μύθους (π.χ. Αισώπου), στις παροιμίες, στα αινίγματα, στα δημοτικά δίστιχα (π.χ. Ένας αητός περήφανος / ένας αητός λεβέντης) κ.λπ. Στην ουσία πρόκειται για μια εκτεταμένη μεταφορά.

Χρήσιμη πληροφορία: Μεταφορά είναι το σχήμα λόγου, όπου οι λέξεις οι οποίες χρησιμοποιούνται χάνουν την πραγματική, την κύρια, την αρχική σημασία τους και αποκτούν μια άλλη έννοια. Δηλαδή, μεταφέρουμε τη σημασία μιας λέξης ή μιας φράσης σε άλλες έννοιες ή πράγματα (π.χ. Είναι έξω απ' τα νερά του).

- **Σχέση αναλογίας και παραβολής:**

Η παραβολή είναι μια αλληγορική διήγηση, μπορεί να είναι αληθινή ή πλαστή, να βασίζεται σε γεγονότα της καθημερινής ζωής, και έχει σκοπό να διδάξει μεγάλες αλήθειες. Στην παραβολή τα πρόσωπα και τα πράγματα στηρίζονται πολύ στην πραγματικότητα, ώστε ο δέκτης να έχει παραστάσεις. Ο Χριστός δίδασκε με παραβολές με τις οποίες προκαλούσε το ενδιαφέρον και την προσοχή των ακροατών του και τους οδηγούσε, με φυσικές και ζωηρές εικόνες, στην κατανόηση ηθικών αξιών και υπερκόσμιων αληθειών. Στην αλληγορία τα άψυχα ή ζώα αποκτούν λόγο, σκέψη και δράση, ενώ στην παραβολή τα έμψυχα όντα είναι παρμένα από την καθημερινή ζωή. Κάποτε, όμως, ενυπάρχει η αλληγορία στην παραβολή.

Διαβάστε την αλληγορική διήγηση που ακολουθεί και προσπαθήστε να αποσυμβολίσετε το περιεχόμενό της, δηλαδή να εξηγήσετε με απλά λόγια το νόημα της αλληγορικής διήγησης.

Κάποτε, στα πολύ παλιά χρόνια, ένας Ινδός και νεαρός πρίγκιπας ερωτεύτηκε μια πανέμορφη ινδή και νεαρά πριγκίπισσα γειτονικού κρατιδίου. [...] Οι χρονικογράφοι εκείνων των καιρών με περισσή επιμονή καταγράφουν την ευτυχία του ζεύγους [...]. Αλλά εντελώς αιφνίδια η νεαρή πριγκίπισσα αρρώστησε και εξίσου απρόοπτα επήλθεν ο θάνατος. Αντιλαμβάνεσθε το θρήνο και τον οδυρμό του πρίγκιπος, γνωρίζοντας πως σ' ολόκληρη την υπόλοιπη ζωή του θα ζούσε με οδύνη την οριστική απουσία της αγαπημένης του. Όμως ήτανε πρίγκιψ. Και ο θρήνος του όφειλε να γίνει και θρήνος των θνητών υπηκόων του.

Η μνήμη της είχε τεράστια σημασία όχι μονάχα για να 'ναι ζωντανή μέσα του, αλλά και να διατηρηθεί για τους αιώνες σ' ολόκληρο τον κόσμο. Κι εκάλεσε σοφούς γλύπτες και αρχιτέκτονες της γης εκείνων των καιρών να οικοδομήσουν ένα διαχρονικό μνημείο στον τάφο της αγαπημένης του σ' έναν υψηλό λόφο, έτσι που το μνημείο να είναι

ορατό από χιλιάδες μίλια μακριά. Οι εργασίες άρχισαν, επιστρατεύτηκαν χιλιάδες δούλοι, τεχνικοί, τεχνίτες κι εργολάβοι που δούλευαν νύχτα και μέρα αδιάκοπα για το ευφάνταστο αυτό μνημείο του έρωτα και του οδυρμού. Πέρασαν χρόνοι αρκετοί, ώσπου μια μέρα οι σοφοί που ανέλαβαν το έργο νιώσανε πως η εργασία είχε ολοκληρωθεί και πως δεν είχαν άλλο πια να πράξουν. Κι έτσι φωνάξαν τον πρίγκιπα να το δει. Ο πρίγκιψ φτάνει πράγματι ένα πρωί στο λόφο τον αντικρινό με την πολυπρόσωπη συνοδεία από αυλικούς και φίλους κι όλοι έμειναν άφωνοι από το θαυμασμό κι ο πρίγκιψ πιο πολύ.

Μπροστά τους ανορθωνόταν ένα μνημείο έτοιμο να περάσει ένδοξα μες στην αιωνιότητα. Αποκαλυπτικό σε μεγαλείο και δύναμη, με απροσδιόριστες προεκτάσεις, έτσι που ο καθένας να μπορεί να εναποθέσει πάνω του προσωπικούς καημούς, δικά του πάθη και δικούς του οδυρμούς. Χωρούσε όλων τους συλλογισμούς και για όλους τους καιρούς.

Ο πρίγκιψ το έβλεπε βουβός, γεμάτος από θαυμασμό για ό,τι ορθωνόταν εμπρός στα μάτια του εκεί στο λόφο τον αντικρινό. Μα κάτι ξαφνικά αρχίζει να τον ενοχλεί. Ένας οικίσκος χαμηλός πλάι ακριβώς στο λαμπερό μνημείο.

«Τι είναι αυτό;», ρωτάει. «Ο τάφος, υψηλότατε, της πριγκιπίσσης γυναικός σας», του απάντησαν οι σοφοί. «Πετάξτε τον», είπε ο πρίγκιψ. «Βγάλτε τον από κει. Ενοχλεί το μνημείο».

[Μ. Χατζιδάκις, *Ο Καθρέφτης και το μαχαίρι*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1988. Απόσπασμα]

IV. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ – ΕΚΘΕΣΗ

Ενδυμασία και Μόδα

Να διαβάσετε το παρακάτω απόσπασμα και να προβληματιστείτε πάνω στην άποψη του συγγραφέα ότι «η εξωτερική εμφάνιση είναι συνάρτηση της εσωτερικής δομής» ενός ανθρώπου. Με άλλα λόγια, μπορούμε να «διαβάσουμε» τον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου από τα ρούχα που φοράει; Από την άλλη νομίζετε ότι η ενδυμασία ασκεί επίδραση στην ψυχική διάθεση του ανθρώπου; Να αναπτύξετε την επιχειρηματολογία σας με τη μορφή προσχεδιασμένου προφορικού λόγου.

Το φόρεμα (ανθρώπινη επινόηση και φροντίδα) ως προστασία και στολισμός αποτελείώνει και επισφραγίζει το «πρόσωπό» μας, το συμπληρώνει και το παρουσιάζει. Το πώς ντύνουμε το σώμα μας (από την κεφαλή έως τα πόδια), με τι υλικά και με ποιο τρόπο, δεν είναι καθόλου ασήμαντο ή τυχαίο γεγονός για την υπόστασή μας, τη «δημόσια» και την «ιδιωτική». Αποτελεί μέρος του εαυτού μας, την προβολή του προς τα έξω, και εκφράζει την προσωπική μας υφή: το πώς θέλουμε να μας βλέπουν οι άλλοι και τα δικά μας μάτια. Όταν αλλάζετε το φόρεμά σας, αισθάνεστε διαφορετικός. Βάζετε τα γιορτινά σας και αμέσως διάθεση και συμπεριφορά γίνεται πανηγυρική. Ντύνεστε στο χακί, και ένας άλλος τύπος ανθρώπου σχηματίζεται μέσα σας: ο στρατιώτης. Τα μαύρα ρούχα δεν ταιριάζουν απλώς, συνθέτουν το πένθος σας. Για να νιώσετε την εξοχή, το βουνό, τη θάλασσα, πρέπει να πετάξετε το συνηθισμένο και να βάλετε το εκδρομικό σας κοστούμι. Με την ίδια αμφίεση δεν μπορείτε να ζήσετε διαφορετικές καταστάσεις ζωής. Στην ανάγκη, μεταβάλλετε μια λεπτομέρεια (ανασηκώνετε το καπέλο ή τα μανίκια σας, πετάτε το σακάκι ή ξεκουμπώνετε το πουκάμισό σας) και βρίσκετε την αντιστοιχία του εσωτερικού με το εξωτερικό σας. Πόσο η εξωτερική εμφάνιση (φόρεμα προπάντων αλλά και κόμμωση, στάση, περπάτημα) είναι συνάρτηση της εσωτερικής μας δομής, φαίνεται από το γεγονός ότι και μόνο από τον τρόπο που ντύνεται ένας άνθρωπος μπορεί ναμαντέψει κανείς το επάγγελμα, την κοινωνική θέση, την παιδεία του, αλλά και πολλές πτυχές του χαρακτήρα του: το βάθος της ψυχής του, τις βλέψεις και τις επιδιώξεις του, τις διαστάσεις του αισθηματικού του κόσμου, το τι θέλει και μπορεί να πάρει και να δώσει στη ζωή, το πόσο εμπιστεύεται τον εαυτό του και άλλους ανθρώπους, αν λογαριάζει ή όχι τα μέτρα και τις συνήθειες του συλλογικού βίου. Ακόμα και όταν συμβεί μια

βαθιά και απότομη μεταβολή στη δημόσια ή στην ιδιωτική ζωή ενός ανθρώπου, μια περιπλοκή απροσδόκητη, μια κρίση (όταν κλείσει π.χ. μια πόρτα και σκοτεινιάσει ή ανοίξει ένα παράθυρο και φωτιστεί, ευωδιάσει ο αισθηματικός του κόσμος), η αλλαγή θα σημειωθεί και στην αμφίεσή του: το φόρεμα βαραίνει ή ελαφρώνει, εγκαταλείπεται ή γίνεται αντικείμενο ιδιαίτερης φροντίδας, προσαρμόζεται στη νέα κατάσταση ή ετοιμάζεται να την απεικονίσει.

[Ε. Π. Παπανούτσος, Πρακτική Φιλοσοφία, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 21984, σσ. 207-208. Επιλογή αποσπασμάτων]

Το λαογραφικό περιοδικό της περιοχής σας αφιερώνει ένα τεύχος του στις τοπικές ενδυμασίες. Σας ζητά να γράψετε ένα άρθρο όπου: α) Θα εκθέσετε τις απόψεις σας για τη σημασία που έχει η λαϊκή φορεσιά/τοπικές ενδυμασίες για έναν λαό και β) Θα καταγράψετε τους λόγους που συντελούν στην εξάλειψή της και στην επικράτηση της ευρωπαϊκής ενδυμασίας.

Κάποιες ομάδες νέων επιλέγουν έναν διαφορετικό τρόπο ντυσίματος από τον συνηθισμένο. Περιγράψτε έναν τέτοιο τύπο. Στη συνέχεια, προσπαθήστε να ερμηνεύσετε τη συμπεριφορά τους, ερευνώντας εξωτερικούς (κοινωνικούς) παράγοντες όσο και εσωτερικούς (την προσωπικότητα του ατόμου).

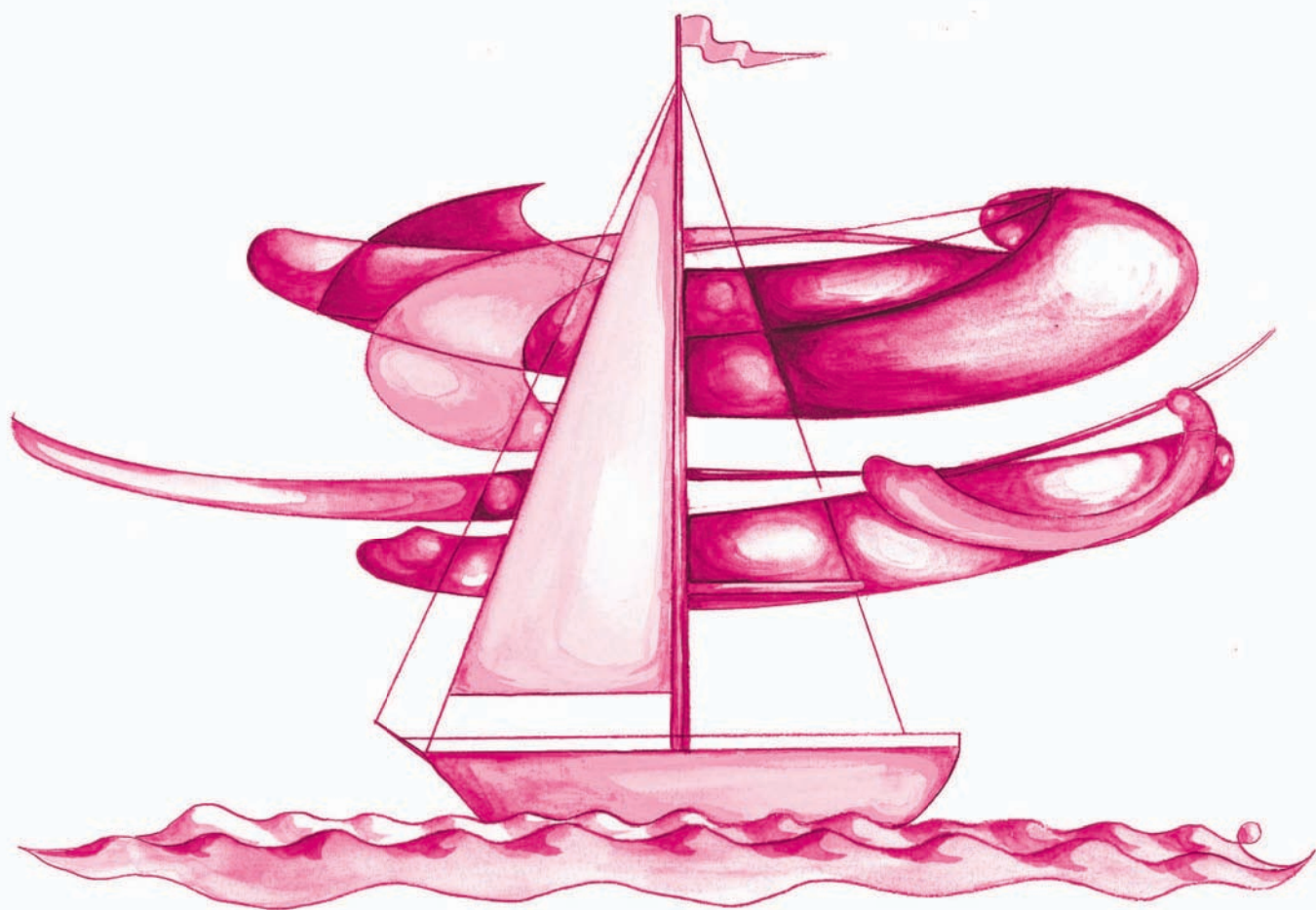
Διαβάστε τις παρακάτω σκέψεις και απαντήστε: Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια ότι η μόδα μαζικοποιεί; Νομίζετε ότι μπορούμε να συσχετίσουμε τη φράση «Να είσαι ο εαυτός σου και να ξέρεις ποιος είσαι» με το νόημα της λέξης στιλ;

Μόδα και στιλ. Δύο λέξεις τόσο κοντά η μία στην άλλη και όμως στην πραγματικότητα τόσο μακριά... Εκεί που αρχίζει το στιλ τελειώνει η μόδα. Η μόδα είναι άστατη, επιπόλαιη και –το βασικότερο– παροδική. Το στιλ, όμως, είναι σταθερό, δουλεμένο, προσωπικό και αιώνιο. Η μόδα είναι η υστερία των στερεότυπων, η τρέλα της ομοιομορφίας, η συνταγή της «τελειότητας». Αυτή η συνταγή είναι τυραννική.

Σε μια τηλεοπτική συζήτηση που έχει ως θέμα την εμφάνιση των μαθητών και των μαθητριών στο σχολείο, ακούστηκαν δύο αντιτιθέμενες απόψεις. Η μία πλευρά υποστήριξε ότι οι μαθητές έχουν δικαίωμα να ρυθμίζουν μόνοι τους την εμφάνισή τους και πως η ομοιόμορφη ενδυμασία λειτουργεί ισοπεδωτικά. Η άλλη πλευρά υποστήριξε ότι η επάνοδος στην ποδιά και στο πηλήκιο (καπέλο), δηλαδή την κοινή αμφίεση, υπογραμμίζει τη μαθητική ιδιότητα. Προσπαθήστε να καταγράψετε τα επιχειρήματα της μίας και της άλλης πλευράς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΑΦΗΓΗΣΗ

Ι. ΑΦΗΓΗΣΗ

1. Ορισμός της αφήγησης

★ **Αφήγηση** είναι μια **πράξη επικοινωνίας** με την οποία παρουσιάζεται προφορικά ή γραπτά ένα γεγονός ή μια σειρά γεγονότων, πραγματικών ή φανταστικών (μυθοπλαστικών, επινοημένων, πλασματικών). Η αφήγηση, ως πράξη επικοινωνίας, προϋποθέτει τρία τουλάχιστον στοιχεία: τον **πομπό** (=αφηγητή), που πραγματοποιεί την αφήγηση, τον **δέκτη** (=αποδέκτη της αφήγησης) προς τον οποίο απευθύνεται η αφήγηση και το **μήνυμα** (=θέμα, περιεχόμενο της αφήγησης). Ο αφηγητής προσπαθεί να δώσει στον αποδέκτη τα απαραίτητα στοιχεία και τις πληροφορίες γύρω από τον **τόπο** (πού), τον **χρόνο** (πότε), τα **πρόσωπα** (ποιοι), το **γεγονός** ή τα γεγονότα (τι) και τα πιθανά **αίτια** (γιατί) ενός συμβάντος. Η έκταση της αφήγησης ποικίλλει, από πολύ σύντομη έως πολύ εκτεταμένη.

Ο όρος «αφήγηση» δεν σχετίζεται αποκλειστικά ούτε με τη γλώσσα ούτε με τη λογοτεχνία. Αφήγηση μπορούμε να έχουμε στην καθημερινή ζωή, αλλά και σε άλλες τέχνες, όπως στον κινηματογράφο ή σε ένα έργο ζωγραφικής ή γλυπτικής (π.χ. τα γλυπτά της ζωφόρου του Παρθενώνα). Γενικότερα, πολλοί σήμερα υποστηρίζουν ότι ο άνθρωπος έχει την έμφυτη ικανότητα να οργανώνει με τρόπο αφηγηματικό τις εμπειρίες του. Από την άποψη αυτή, η αφήγηση αφορά όχι μόνο τη λογοτεχνία αλλά και την επιστήμη και όλες σχεδόν τις εμπειρίες του ανθρώπου.

Αφηγηματολογία είναι ο επιστημονικός κλάδος της θεωρίας της λογοτεχνίας που επιχειρεί να δώσει απαντήσεις σε τρεις ερωτήσεις: Ποιος αφηγείται; Τι αφηγείται; Πώς αφηγείται;

Βασικά χαρακτηριστικά/στοιχεία της αφήγησης:

- Η αφήγηση οργανώνεται με άξονα τον **χρόνο**, αφού παρουσιάζεται ένα γεγονός που έγινε. Οι καταστάσεις συνδέονται **αιτιολογικά** μεταξύ τους, δηλαδή μια πράξη γίνεται η αιτία, για να ακολουθήσει κάποια άλλη.
- Η αφήγηση ακολουθεί την εξής **δομή** (διάρθρωση / αρχιτεκτονική σύνθεση):
 - α) Έκθεση: πληροφορίες για τους ήρωες, τον χώρο, τον χρόνο και την κατάσταση από την οποία ξεκινά η αφήγηση.
 - β) Πλοκή: η εξέλιξη της αφήγησης και η έκβασή (αποτέλεσμά) της.
 - γ) Λύση: η κρίση του αφηγητή για το νόημα της ιστορίας.
- Κύριος χρόνος της αφήγησης είναι ο **αόριστος**, αλλά χρησιμοποιείται και ο παρατατικός ή ο υπερσυντέλικος. Μερικές φορές χρησιμοποιείται και ο **ενεστώτας**, για να αποκτήσει το αφηγηματικό κείμενο ζωντάνια, παραστατικότητα και αμεσότητα.
- Η γλώσσα της αφήγησης χαρακτηρίζεται από τη χρήση **συνδετικών λέξεων και φράσεων** που δείχνουν τη **χρονική σειρά** των γεγονότων (έπειτα, ύστερα, κατά τη διάρκεια) και την **αιτιολογική σχέση** μεταξύ τους (επειδή, καθώς, για το λόγο αυτό). [Για τη συνοχή του κειμένου, βλ. σσ. 140-141].

Στον παρακάτω μύθο του Αισώπου να σημειώσετε τη δομή/μέρη της αφήγησης, όπως παρουσιάζονται παραπάνω στη θεωρία.

Ο τζίτζικας και ο μέρμηγκας

Κάποτε ήταν ένα τζίτζικι και ένα μυρμήγκι. Το τζίτζικι είχε φτιάξει τη φωλιά του στα κλαδιά ενός δέντρου, ενώ το μυρμήγκι στις ρίζες του.

Ήταν καλοκαίρι και μόλις ανέτειλε ο ήλιος, το μυρμήγκι ξεκινούσε την εργασία του. Έβγαινε από τη φωλιά του και έψαχνε να βρει διάφορους σπόρους. Όταν έβρισκε κάποιον, τον φορτωνόταν στην πλάτη και τον μετέφερε στη φωλιά του, όπου τον αποθήκευε. Ο εργατικός μας φίλος εργαζόταν από την ανατολή μέχρι την δύση του ήλιου.

Από την άλλη μεριά, το τζίτζικι ξυπνούσε, αφού είχε σχεδόν μεσημεριάσει. Έβγαινε από τη φωλιά του και, αφού έτρωγε κάτι πρόχειρα, έπιανε το τραγούδι που, μερικές φορές, το συνέχιζε ακόμα και μετά τα μεσάνυχτα. Εκτός από το να τρώει και να τραγουδάει, δεν έκανε τίποτα άλλο όλη μέρα.

Έτσι περνούσαν οι μέρες, η μία μετά την άλλη, και ήρθε ο καιρός που έφυγε το καλοκαίρι και έδωσε τη θέση του στο φθινόπωρο. Ο ουρανός συννέφιασε, ψιλή βροχή άρχισε να πέφτει και τα φύλλα των δέντρων ένα ένα ξεράθηκαν και έπεσαν στη γη.

Το μυρμήγκι, έχοντας αρκετές προμήθειες, για να περάσει μέχρι την άνοιξη, καθόταν και απολάμβανε τον ήχο που έκαναν οι σταγόνες της βροχής, καθώς έπεφταν πάνω στα ξερά φύλλα. Από την άλλη μεριά, το τζίτζικι έφαχνε απεγνωσμένα να βρει κάτι να φάει, αλλά δεν υπήρχε τίποτα, αφού όλα τα φύλλα, όπως είπαμε, είχαν ξεραθεί. Μην αντέχοντας άλλο την πείνα, πήγε στον γείτονά του, στο μυρμήγκι, και του είπε:

- Καλέ μου γείτονα, σε παρακαλώ, δώσε μου κάτι να φάω, γιατί όλα τα φύλλα έχουν ξεραθεί και δεν υπάρχει τροφή πουθενά.
- Καλά, όλο το καλοκαίρι τι έκανες; Ρώτησε το μυρμήγκι.
- Α! Το καλοκαίρι δεν πρόλαβα να μαζέψω τροφές, γιατί είχα πολύ κέφι και τραγούδαγα όλη μέρα.
- Ε! Αφού τραγούδαγες το καλοκαίρι, ήρθε τώρα ο καιρός να χορέψεις, είπε το μυρμήγκι, και γύρισε να δει κάτι αργοπορημένα πουλιά που πετούσαν προς τον νότο.

Ένας αρχάριος δημοσιογράφος, που εργάζεται σε ημερήσια εφημερίδα, συντάσσει τις ακόλουθες ειδήσεις, τις οποίες ο αρχισυντάκτης τού επιστρέφει για συμπλήρωση. Ποιο βασικό στοιχείο της αφήγησης (τόπος, χρόνος, πρόσωπα, αίτια) λείπει από κάθε κείμενο;

- A. Πλωτά φράγματα τοποθέτησαν στον Έβρο οι αρμόδιες υπηρεσίες της περιοχής, προκειμένου να αποτρέψουν τη ρύπανση του ελληνικού τμήματος του ποταμού από το μαζούτ που διέρρευσε, κατά τη λειτουργία του θερμοηλεκτρικού εργοστασίου της Φιλιππούπολης.
- B. Ένα μωρό μήκους 1,8 μέτρων έφερε στον κόσμο ένα παράξενο ζευγάρι. Πρόκειται για ένα «φάλαινα - δελφινάκι» που φέρει χαρακτηριστικά και από τους δύο γονείς του. Όπως ανακοίνωσαν οι υπεύθυνοι του ενυδρείου, όπου έγινε το... προξενιό, η μητέρα φάλαινα γέννησε το παιδί, που απέκτησε με το δελφίνι, στις 30 Σεπτεμβρίου.
- Γ. Για τέταρτη συνεχή μέρα σήμερα, οι οδηγοί φορτηγών κρατούν αποκλεισμένους τους κεντρικότερους αυτοκινητόδρομους της Γαζίας με τα φορτηγά τους. Από το Παρίσι είναι αδύνατη η πρόσβαση στους αυτοκινητόδρομους που οδηγούν στα τουριστικά θέρετρα της Νότιας Γαζίας, με αποτέλεσμα να έχει δημιουργηθεί κυκλοφοριακό χάος, καθώς χιλιάδες εργαζόμενοι αρχίζουν τις καλοκαιρινές τους διακοπές.
- Δ. 10.000.000 αλουμινένια κουτιά χρησιμοποίησαν, για να κατασκευάσουν τεράστιο αντίγραφο της Βασιλικής του Αγίου Πέτρου της Ρώμης. Το έργο εκτέθηκε στα περίχωρα της ιταλικής πρωτεύουσας, όπου και θα παραμείνει έως τον Δεκέμβριο. Οι κατασκευαστές του διεκδικούν μια θέση στο βιβλίο Γκίνες.

Έξω από το σχολείο ένα αυτοκίνητο τραυματίζει ελαφρά έναν συμμαθητή σας. Εσείς:

- α) Προλαβαίνετε να συγκρατήσετε τις βασικές λεπτομέρειες του συμβάντος με τη μορφή σημειώσεων.
- β) Συντάσσετε ένα άρθρο, για να παρουσιάσετε το περιστατικό στην τοπική εφημερίδα και να υποστηρίξετε την αναγκαιότητα της πεζοδρόμησης του δρόμου μπροστά στο σχολείο.

Το παρακάτω κείμενο είναι γραμμένο στο ηπειρώτικο ιδίωμα, όπου το άτονο «ε» τρέπεται σε «ι». Αφού το διαβάσετε, να γράψετε το κείμενο σε συνεχή αφήγηση, μετατρέποντας τον ευθύ λόγο σε πλάγιο. Μπορείτε, ακόμη, να ενσωματώσετε στην αφήγηση τα σχόλια/συμπεράσματα σας σχετικά με την αξία της τιμής. [Για την μετατροπή του ευθέος λόγου σε πλάγιο, βλ. σ. 75].

Έκαμαν μια φορά συντρουφιά η τιμή, η φουτιά κι του νιρό. Ικεί π' πιρβατούσαν (εκεί που περπατούσαν), λεν τς φουτιάς οι άλλ' δυο οι συντρόφ'τς: «Άμα σι χάσουμε, πού θα σι ματαβρούμι;» (ξαναβρούμε).

- Όπ' ιδείτε καπνό, τς λέει, ικεί μι βρίσκιτι».
- Ρουτούν και το νιρό: «Σα σι χάσουμε ισένα, πού θα σι ματαβρούμι;».
- «Όπ' χλουρό λβάδι' (λιβάδι) ικεί είμι ιγώ».
- Λεν στου τέλους κι τς τιμής: «Κι ισένα, κυρά τιμή, σα σι χάσουμε, πού θα σι ματαβρούμι;».
- «Ιμένα, τς είπε, να μη μ' αφήνιτι από του κουντό (από κοντά σας). Άμα μι χάσιτι μια φουρά, π'θενά δε θα μι βρήτι...».

2. Αφηγηματικό περιεχόμενο και αφηγηματική πράξη

Σε οποιαδήποτε αφήγηση διακρίνουμε δύο βασικά και απαραίτητα συστατικά στοιχεία: το **αφηγηματικό περιεχόμενο** και την **αφηγηματική πράξη**.

Αφηγηματικό περιεχόμενο είναι το **μήνυμα** της αφήγησης. Είναι δηλαδή τα πραγματικά ή φανταστικά (πλασματικά) γεγονότα, τα συμβάντα, τα περιστατικά, οι πράξεις των διαφόρων προσώπων που συνθέτουν την ιστορία.

Αφηγηματική πράξη είναι ο **τρόπος** με τον οποίο παρουσιάζονται τα γεγονότα από τον αφηγητή, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η αφήγηση.

Με άλλα λόγια σε μια αφήγηση υπάρχει το «**τι**» (το περιεχόμενο) και το «**πώς**» (η πράξη) παριστάνεται ένα συμβάν. Έτσι, είναι δυνατόν να έχουμε δύο αφηγήσεις με κοινό περιεχόμενο,

στις οποίες, όμως, τα γεγονότα προβάλλονται με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Το ίδιο συμβαίνει και με τη γλωσσική ποικιλία, που είναι και αυτή ανάλογη τόσο με τον αφηγητή όσο και με τον αποδέκτη της αφήγησης.

 Χρήσιμη πληροφορία: Στις αφηγήσεις που καλύπτουν καθημερινές ανάγκες, και μάλιστα σ' αυτές που έχουν έναν επίσημο χαρακτήρα, όπως είναι π.χ. η κατάθεση μάρτυρα, η υπηρεσιακή αναφορά κ.λπ., ο συντάκτης κάνει συνήθως μία σύντομη και όσο γίνεται πιο αντικειμενική παρουσίαση των γεγονότων σε χρονολογική σειρά, αποφεύγοντας να εκφράσει τα προσωπικά του αισθήματα.

Τα παρακάτω αποσπάσματα έχουν περίπου το ίδιο περιεχόμενο, αλλά αποτελούν διαφορετικές αφηγηματικές πράξεις, εφόσον ανήκουν σε διαφορετικούς κειμενικούς τύπους. Αφού τα διαβάσετε, να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις: α) Ποιες πληροφορίες είναι κοινές και στα τρία κείμενα; β) Ποιες πληροφορίες είναι μοναδικές σε κάθε κείμενο; Πώς ερμηνεύετε την επιλογή αυτών των πληροφοριών, σύμφωνα με την αντίστοιχη αφηγηματική πράξη, δηλαδή τον αφηγητή, τον τύπο του κειμένου και τον επιδιωκόμενο σκοπό του; (Να λάβετε υπόψη ότι τα κείμενα στο «Χρονικό του Εικοστού Αιώνα» είναι γραμμένα σαν να ήταν άρθρα εφημερίδων, σύγχρονα με την εποχή των γεγονότων). γ) Ποιο από τα αποσπάσματα έχει τη λιγότερη συναισθηματική φόρτιση και πιο την περισσότερη και γιατί;

Α. Περάσαμε κάβους πολλούς, πολλά νησιά, τη θάλασσα / που φέρνει την άλλη θάλασσα, γλάρους και φώκιες. / Δυστυχημένες γυναίκες, κάποτε με ολολυγμούς κλαίγανε τα χαμένα τους παιδιά / κι άλλες αγριεμένες γύρευαν το Μεγαλέξαντρο / και δόξες βυθισμένες στα βάθη της Ασίας. / Αράξαμε σ' ακρογιαλιές γεμάτες αρώματα νυχτερινά, / με κελαηδίσματα πουλιών, νερά που αφήγανε στα χέρια / τη μνήμη μιας μεγάλης ευτυχίας.

[Γ. Σεφέρης, «Περάσαμε κάβους πολλούς», Κ.Ν.Λ. Β' Γυμνασίου, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1995, σ. 159]

Β. ...Ταυτόχρονα άρχισαν να φτάνουν στα νησιά του Αιγαίου, στον Πειραιά και σε άλλες πόλεις της χώρας, κατά χιλιάδες, οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας. Ένας ξεριζωμένος ελληνισμός θρηνεί! Χωρίς καμιά βοήθεια, χωρίς τρόφιμα, φάρμακα, ενδύματα, υποδήματα, στοιβάζονται στις ακτές της Μητέρας Πατρίδας – με τον πόνο να μεγαλώνει από το άδηλο μέλλον, τον πόνο που η ανάμνηση των προηγούμενων ημερών τον κάνει αβάσταχτο.

[Η. Παπαγεωργόπουλος (εκδόσεις), Το χρονικό του εικοστού αιώνα, εκδ. Τέσσερα Έψιλον, Αθήνα χ.χ., σ. 361]

Γ. Νέα Αγχίαλος, Νέα Βίγλια... Νέα Μαινεμένη... Νέα Σμύρνη... και πολλά άλλα τοπωνύμια, συναφή στη σύνθεση και στο περιεχόμενο, διάσπαρτα στο σημερινό ελληνικό χώρο, θυμίζουν τους τόπους καταφυγής του Μικρασιατικού Ελληνισμού, πριν από την κατάρρευση του μετώπου ή και ύστερα από την συνθήκη της Λωζάννης. Αυτοί που έγιναν πρόσφυγες, που έχασαν βίος και σπιτικό, πατρίδα και εργασία και ξανάρχισαν τον αγώνα της αναδημιουργίας, αυτοί ήταν οι πιο τυχεροί της μεγάλης τραγωδίας, από την άποψη ότι διασώθηκαν. Γιατί σπάνιζαν οι περιπτώσεις που μια οικογένεια είχε διασωθεί ολόκληρη και δεν θρηνούσε θύματα.

[Θέματα νεότερης και σύγχρονης ιστορίας από τις πηγές, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1996, σ. 398]

Προσπαθήστε να βρείτε όλες τις πιθανές αντιστοιχίες ανάμεσα στα είδη αφηγηματικού περιεχομένου στη στήλη Α' και στις αφηγηματικές πράξεις στη στήλη Β'. (Αυτό σημαίνει ότι κάθε στοιχείο της στήλης Α' μπορεί να αντιστοιχεί σε περισσότερα από ένα στοιχεία της στήλης Β').

Α'	Β'
Αφηγηματικό περιεχόμενο	Αφηγηματική πράξη
1) Το χθεσινοβραδινό σας όνειρο.	α) Ημερολόγιο
2) Ένα αυτοκινητιστικό δυστύχημα που παρακολουθήσατε άναυδοι.	β) Κατάθεση σε ανακριτή
3) Η εξέλιξη μιας δυνατής φιλίας.	γ) Προφορική, ανεπίσημη αφήγηση
4) Μια σχολική εκδήλωση - θρίαμβος.	δ) Ποίημα
5) Αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας.	ε) Βιογραφία
6) Περιπέτεια παραθεριστών με ταχύπλοο σκάφος.	στ) Αναφορά στον λυκειάρχη
7) Το ταξίδι του Οδυσσέα.	ζ) Άρθρο ειδησεογραφικό σε πολιτική εφημερίδα
8) Ατύχημα σε πυρηνικό σταθμό.	η) Σχολικό διαγώνισμα
9) Η πολιτική δράση του Ρήγα.	θ) Σενάριο ταινίας
	ι) Ιστοριογραφία

3. Αφηγηματικά είδη, το ύφος και ο σκοπός τους

Τα αφηγηματικά είδη χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, με βάση τον **επιδιωκόμενο επικοινωνιακό σκοπό** και την **πλαστικότητα ή όχι του περιεχομένου**.

Με βάση τον *επιδιωκόμενο επικοινωνιακό σκοπό* έχουμε τη λογοτεχνική και την ιστορική αφήγηση, που η καθεμιά εξυπηρετεί στόχους της λογοτεχνίας και της ιστορίας αντίστοιχα. Υπάρχουν, βέβαια, και άλλα είδη αφήγησης, τα οποία εξυπηρετούν ανάγκες της καθημερινής ζωής (δημοσιογραφική είδηση, ημερολόγιο, βιογραφία, υπηρεσιακή αναφορά/αίτηση, κατάθεση μάρτυρα, το «ιστορικό» του ασθενή και των συγγενών του, σχετικά με τη νόσο, που παίρνει ο γιατρός).

Με βάση την *πλαστικότητα ή όχι του περιεχομένου* έχουμε **αφήγηση πραγματικών γεγονότων**, αλλά και **πλασματικών (φανταστικών) γεγονότων**. Υπάρχουν και αφηγήσεις **μεικτού περιεχομένου**, δηλαδή συνδυασμός πραγματικών και πλασματικών γεγονότων.

Το **ύφος** της αφήγησης εξαρτάται από το αφηγηματικό είδος και από τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Ειδικότερα:

- Η παθητική σύνταξη χρησιμοποιείται σε επίσημα ή επιστημονικά κείμενα ή κείμενα ακαδημαϊκού ύφους.
- Το πρώτο ενικό ρηματικό πρόσωπο σε κείμενα που είναι γραμμένα σε οικείο, φιλικό, άμεσο και απλό ύφος. Σε αντίθεση, το πρώτο πληθυντικό, το τρίτο ενικό και πληθυντικό πρόσωπο σε κείμενα επίσημου, σοβαρού, ουδέτερου, τυπικού και απρόσωπου ύφους.
- Επεξεργασμένο, προσεγμένο και ιδιαίτερα φροντισμένο ύφος, ειδικό λεξιλόγιο/ορολογία βρίσκουμε σε κείμενα επίσημα. Σε κείμενα οικείου ύφους συναντάμε απλές, καθημερινές εκφράσεις, που χρησιμοποιούνται στον προφορικό λόγο, εκφράσεις προσωπικού και φιλικού χαρακτήρα, ιδιωματικούς τύπους.

Να αντιστοιχίσετε κάθε αφηγηματικό είδος της στήλης Α με τον κυριότερο επικοινωνιακό σκοπό εκείνου που συντάσσει κείμενο τέτοιου είδους, όπως αυτός ο σκοπός εκφράζεται και περιλαμβάνεται στη στήλη Β.

A	B
Δημοσιογραφική είδηση	α. Να σκιαγραφήσει ενδιαφέρουσες και αξιόλογες φυσιογνωμίες μέσα από πραγματικά και πλασματικά γεγονότα της εποχής του.
Ημερολόγιο	β. Να εκθέσει ό,τι γνωρίζει σχετικά με την εκδικαζόμενη υπόθεση, ώστε να υποβοηθήσει τη δικαιοσύνη στο έργο της.
Αυτοβιογραφικό σημείωμα	γ. Να παρουσιάσει την πορεία ενός προσώπου ή μιας σημαντικής προσωπικότητας.
Υπηρεσιακή αναφορά	δ. Να ενημερώσει το κοινό για τα γεγονότα της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής επικαιρότητας.
Κατάθεση μάρτυρα	ε. Να πληροφορήσει υπεύθυνα σχετικά με ένα θέμα, ώστε να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες.
Απομνημονεύματα	στ. Να κάνει γνωστά στο ευρύ κοινό τα έργα και τις ημέρες του, εφόσον κρίνει ότι υπήρξαν αξιόλογα για τον τόπο και την εποχή του.
Ιστορικό μυθιστόρημα	ζ. Να καταγράψει προσωπικές μνήμες.

Να συμπληρώσετε τον πίνακα, κατατάσσοντας στην κατάλληλη κατηγορία τα παρακάτω αφηγηματικά είδη: ιστοριογραφία, (αυτο)βιογραφία, μυθιστορηματική βιογραφία, ημερολόγιο, απομνημονεύματα, υπηρεσιακή αναφορά, επιστολή, μυθιστόρημα, ιστορικό μυθιστόρημα, παραμύθι, πολεμικό ανακοινωθέν, ειδησεογραφικό άρθρο, αναμετάδοση αθλητικής συνάντησης, κατάθεση σε δικαστήριο, διήγημα, αρχαία τραγωδία, ηρωικό έπος.

Αφηγήσεις πραγματικών γεγονότων	Αφηγήσεις πλασματικών γεγονότων	Μεικτές αφηγήσεις
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		
.....		

Αγοράσατε ένα προϊόν που αποδείχτηκε ελαττωματικό. Γράψτε μία επιστολή διαμαρτυρίας στην εταιρεία που το κατασκεύασε σε ύφος κατάλληλο, ώστε να επιτύχετε την αποζημίωσή σας από την κατασκευάστρια εταιρεία.

4. Ο αφηγητής

Με τον όρο «αφηγητής» χαρακτηρίζουμε το πρόσωπο που αφηγείται, μεταφέρει, δηλαδή, γραπτά ή προφορικά, σε κάποιους άλλους μια ιστορία. Ο αφηγητής είναι η «φωνή» που αναλαμβάνει την ευθύνη της αφηγηματικής πράξης. Βασικό αξίωμα της σύγχρονης αφηγηματολογίας είναι ότι δεν μπορεί να υπάρξει αφήγηση χωρίς αφηγητή. Η αφήγηση είναι μια μορφή λόγου, η οποία εκφέρεται από κάποιον ο οποίος αναγκαστικά αφήνει στο κείμενο κάποια ίχνη, λιγότερο ή περισσότερο αισθητά.

Ποιος αφηγείται; Η σχέση αφηγητή – συγγραφέα:

Στις αφηγήσεις πραγματικών γεγονότων αυτός που αφηγείται είναι ένα πρόσωπο με αληθινή ζωή. Ένα πρόσωπο που είναι πραγματικά, δηλαδή εμπειρικά-βιολογικά, «παρών», π.χ. ένας μάρτυρας που καταθέτει σε δικαστήριο, προφορικά ή γραπτά.

Στη λογοτεχνία, όμως, τα πράγματα δεν είναι τόσο ξεκάθαρα, γιατί ο αφηγητής και ο συγγραφέας είναι διαφορετικά πράγματα, που δεν πρέπει να συγχέονται. Ο συγγραφέας είναι ένα ιστορικό δεδομένο, ένα πρόσωπο με αληθινή ζωή, ένα υπαρκτό πρόσωπο που ανήκει στον πραγματικό κόσμο και υπάρχει έξω από το κείμενο. Αντίθετα, ο αφηγητής δεν ταυτίζεται με τον συγγραφέα (εξαίρεση αποτελούν τα απομνημονεύματα, το ημερολόγιο και η αυτοβιογραφία). Είναι ένα πρόσωπο του κειμένου, δημιούργημα του πραγματικού συγγραφέα, και υπάρχει μόνο στο πλαίσιο του αφηγηματικού λόγου. Αφηγητής, λοιπόν, είναι αυτός που λέει όσα του σχεδίασε ο συγγραφέας, όσα του επέλεξε ο συγγραφέας να πει. Βέβαια, αυτοβιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα μπορούν να υπάρχουν στον αφηγητή, όπως και σε όλα τα πρόσωπα του έργου.

Πόσο συμμετέχει;

Διακρίνουμε δύο τύπους αφηγητή, ανάλογα με τον βαθμό της συμμετοχής τους στα γεγονότα που αφηγούνται:

α) Ο αφηγητής, ο οποίος **συμμετέχει**, ως πρωταγωνιστής, παρατηρητής ή αυτόπτης μάρτυρας, αυτοπρόσωπα στα γεγονότα που αφηγείται και επικρατεί το **πρώτο πρόσωπο των ρημάτων** (π.χ. αυτοβιογραφία, απομνημονεύματα). Η σχετική ορολογία είναι: **ομοδιηγητικός** ή **πρωτοπρόσωπος αφηγητής**.

β) Ο αφηγητής, ο οποίος **είναι αμέτοχος** στα γεγονότα και επικρατεί το **τρίτο πρόσωπο των ρημάτων** (π.χ. δημοσιογράφος, ιστορικός, αφηγητής σε ιστορικό μυθιστόρημα). Η σχετική ορολογία είναι: **ετεροδιηγητικός ή τριτοπρόσωπος αφηγητής**.

Για να κατανοήσουμε τη διαφορά, θα συγκρίνουμε τους αφηγητές που εμφανίζονται στην αρχή των εξής δύο διηγημάτων:

«Μια ώρα μακριά από την πόλη, με τα πόδια, θα 'τανε το σπίτι μας».

[Δ. Βουτυράς «Μακριά από τον κόσμο»]

«Αν έχει ιστορία ο Μπάρμπα Γιάννης, τη χρωστάει στο γάδαρό του».

[Αργ. Εφταλιώτης, «Ο Μπάρμπα Γιάννης κι ο γάδαρός του»]

Στην πρώτη περίπτωση ο αφηγητής συμμετέχει στα γεγονότα (ομοδιηγητικός), ενώ στη δεύτερη ο αφηγητής μοιάζει να αφηγείται την ιστορία κάποιων άλλων (ετεροδιηγητικός).

Τον τύπο του αφηγητή θα τον ανακαλύψουμε, αν διατυπώσουμε τις εξής ερωτήσεις:

- α) Ποιος μιλάει; Είναι ένας χαρακτήρας του έργου ή ένα πρόσωπο ξένο προς την ιστορία;
- β) Έχει περιορισμένη γνώση και αφηγείται μόνο όσα υποπίπτουν στην αντίληψή του ή είναι ένας οξυδερκής παρατηρητής που γνωρίζει τα πάντα;
- γ) «Λέει» ο ίδιος την ιστορία και σχολιάζει τα συμβάντα ή τη «δείχνει», δηλαδή αφήνει τα γεγονότα να μιλήσουν μόνα τους, χωρίς να παρεμβάλλει τις απόψεις του;

Να διαβάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα και να διακρίνετε τους τύπους του αφηγητή.

Ότε μ' εστρατολόγουν δια το έντιμον των ραπτών επάγγελμα, ουδεμία υπόσχεσις των ενεποίησεν επί της παιδικής μου φαντασίας τόσον γοητευτικήν εντύπωσιν, όσον η διαβεβαίωσις ότι εν Κωνσταντινουπόλει έμελλον να ράπτω τα φορέματα της θυγατρός του Βασιλέως.*

Εγνώριζον πολύ καλά ότι «οι βασιλοπούλες» έχουν εξαιρετικήν τινα αδυναμίαν εις τα ραφτόπουλα, μάλιστα, όταν αυτά ηξεύρουν να τραγουδούν τους επαίνους των θελγήτρων αυτών, ενώ ράπτουν τα «βλατιά», με τα οποία στολίζουν τα κάλλη των.*

[Γ. Βιζυηνός, Το μόνον της ζωής του ταξίδιον]

*εστρατολόγουν= συγκέντρωναν βοηθούς, συνεργάτες

*βλατιά= πολύτιμα μεταξωτά φάσματα

Τι χρειάζονται τόσες φωτιές, σαν πυροφάνια, εφώναξεν η γριά Μαλαμίτσα. Αυτή είχε μάθει από τον γέροντά της, τον παπα-Γεράσιμον, ότι οι φωτιές των κανδηλιών πρέπει να είναι μικρές, τόσες δα σαν λαμπυρίδες. Του κάκου. Κανείς δεν την ήκουε.

[Αλ. Παπαδιαμάντης, Τ' αγνάντεμα]

Ο Σκουρογιάννης δεν μπορούσε βέβαια να σκέφτεται τέτοια πράγματα, τόσο πολλά. Άρχισε μόνο και το 'νιωθε πως ήτανε μόνος μέσα σ' αυτούς τους ανθρώπους, έτσι σαν λίγο ξένος ανάμεσά τους. Του φαίνονται λίγο παράξενοι – άλλος κόσμος είναι. Άλλοι, λοιπόν, ήταν εκείνοι οι φιλόσοφοι με τις πολλές θεωρίες τους, τις παρλαπίπες* και τους καυγάδες. Αυτός ήταν που τους απόπαιρνε* τότε – τους θυμείται τώρα καμιά φορά το βράδυ, γυρίζοντας σπίτι. Και κείνα τα βράδια της ξενιτιάς, το κουτό, βαρετό ξεροστάλιασμα* στο σταθμό – δεν ξέρει βέβαια κι αυτό να το πει – αν άλλο δεν είχανε μέσα – ήτανε κάπως σαν να τους δέναν, να τους ένωναν – ίδιος καημός, ίδια πίκρα – κάπως κοντά σου τον νιώθεις τον άλλον. Πολύ σκορπισμένοι του φαίνονται τούτοι – μέσα στην Ελλάδα, μέσα στο δικό τους τον τόπο. Και δεν το λέει «Ιμείς ιδώ εις το Ντομπρίνοβον» – φοβάται ο Σκουρογιάννης μη του ριχτούνε, τον αποπάρουν κι εδώ.

[Δ. Χατζής, Το διπλό βιβλίο]

*παρλαπίπες= φλυαρίες

*απόπαιρνε= μάλωνε

*ξεροστάλιασμα= άσκοπη αναμονή

5. Η οπτική γωνία στην αφήγηση

Οπτική γωνία λέγεται η σκοπιά/θέση/προοπτική/πλευρά από την οποία βλέπει ο αφηγητής τα γεγονότα σε μια αφήγηση. Όπως είναι αυτονόητο, σε μια αφήγηση δεν μπορεί ο αφηγητής να συμπεριλάβει όλα τα γεγονότα που συνέβησαν. Αναγκαστικά, λοιπόν, επιλέγει γεγονότα, όπως ακριβώς στην περιγραφή επιλέγουμε λεπτομέρειες από το περιγραφόμενο αντικείμενο.

Η οπτική γωνία στην αφήγηση εξαρτάται από:

- τη γνώση (άμεση ή έμμεση) του αφηγητή για τα γεγονότα,
- τη συναισθηματική του φόρτιση,
- τον τρόπο που σκέφτεται,
- το αποτέλεσμα που επιδιώκει.

Ας υποθέσουμε ότι συμβαίνει ένα αυτοκινητιστικό ατύχημα και τυχαίνει να παρευρίσκονται ένας μάρτυρας και ένας τροχονόμος. Το περιστατικό αυτό δεν θα το αφηγηθούν κατά τον ίδιο τρόπο

ο οδηγός του αυτοκινήτου, ο τροχονόμος και ο μάρτυρας. Καθένας θα το διηγηθεί από τη δική του οπτική γωνία.

Αφιερώσατε ολόκληρο το Σαββατοκύριακο στην ανάγνωση ενός συναρπαστικού μυθιστορήματος, παραμελώντας τα μαθήματά σας. α) Πώς παρουσιάζει το γεγονός η ανήσυχη μητέρα σας σε μια φίλη της; β) Πώς το αφηγείστε σε έναν/μία φίλο/η σας, εκφράζοντας τη γοητεία αυτής της αναγνωστικής εμπειρίας; Να γράψετε τα αντίστοιχα κείμενα.

Στη γιορτή σας, όπως κάθε χρόνο, σας επισκέφτηκαν πολλοί φίλοι και συγγενείς που χόρεψαν και τραγούδησαν μέχρι αργά. Πώς αφηγείται το γεγονός προφορικά στους οικείους του ένας ηλικιωμένος γείτονας που ενοχλήθηκε και πώς ένας φίλος που συμμετείχε στη γιορτή;

Να διαλέξετε ένα απόσπασμα διαλόγου από το «Κεφάλαιο Δεύτερο. Ενότητα II. Διάλογος» και, ταυτιζόμενοι με κάποιο από τα πρόσωπα του διαλόγου, να αφηγηθείτε τον διάλογο από την πλευρά του προσώπου με το οποίο ταυτιστήκατε. Για παράδειγμα: Μελετώντας το απόσπασμα από το «Ταξίδι με τον Έσπερο» του Άγγελου Τερζάκη (σ. 73), να ταυτιστείτε με το πρόσωπο του Γλαύκου και να ενσωματώσετε (εντάξετε/βάλετε μέσα) στην αφήγησή σας σχόλια μέσα από τα οποία θα φαίνονται οι διαθέσεις, ο χαρακτήρας και οι σκέψεις του Γλαύκου.

Η οπτική γωνία στη λογοτεχνική αφήγηση

Στη λογοτεχνία η οπτική γωνία ως αφηγηματική τεχνική εκφράζεται με τον όρο **«εστίαση»**. Με τον όρο εστίαση αναφερόμαστε στη στάση του αφηγητή σχετικά με τα γεγονότα που αφηγείται, στην απόσταση που παίρνει ο αφηγητής από τα πρόσωπα της αφήγησης. Για να προσδιορίσουμε την εστίαση σε μια λογοτεχνική αφήγηση, θέτουμε το ερώτημα: Ποιος αφηγείται και από ποια πλευρά;

Αφήγηση χωρίς εστίαση (ή μηδενική εστίαση): Ο αφηγητής γνωρίζει περισσότερα από τα πρόσωπα ή ακριβέστερα λέει περισσότερα από όσα ξέρει οποιοσδήποτε από τους ήρωες, όταν, δηλαδή, η εστία του είναι τοποθετημένη εκτός των ηρώων. Ο αφηγητής γνωρίζει τις σκέψεις και τα συναισθήματα των ηρώων του και είναι έξω από τη δράση (έλλειψη οπτικής γωνίας). Εδώ αντιστοιχεί ο **«παντογνώστης αφηγητής»**, ο «αφηγητής – Θεός», ο οποίος δεν παρακολουθεί την αφήγηση από μια οπτική γωνία, αλλά είναι πανταχού παρών σαν ένας μικρός θεός. Είναι, δηλαδή, ο αφηγητής που γνωρίζει τα πάντα για τα πρόσωπα της αφήγησης, ακόμη και τις

βαθύτερες σκέψεις τους, εποπτεύει τα πάντα, αλλά δεν μετέχει στη δράση, δεν είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας. Η απόλυτη γνώση του ισοδυναμεί με έλλειψη συγκεκριμένης οπτικής γωνίας (εστίαση μηδέν). Ο τύπος αυτός της αφήγησης κυριαρχεί στα παραδοσιακού τύπου/ κλασικά λογοτεχνικά έργα. Αν προσπαθούσαμε να σχηματοποιήσουμε με όρους μαθηματικούς, θα είχαμε την ανισότητα: *Αφηγητής > Πρόσωπα*.

Αφήγηση με εσωτερική εστίαση: Ο αφηγητής ξέρει τόσα, όσα και το πρόσωπο από τη σκοπιά του οποίου αφηγείται. Ο αφηγητής λέει μόνο ό,τι ξέρει κάποιος δεδομένος ήρωας, όταν δηλαδή, η εστία του είναι τοποθετημένη σε έναν ήρωα. Η αφήγηση παρακολουθεί ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας. Εδώ αντιστοιχεί ο «**αφηγητής-άνθρωπος**», ο οποίος έχει γνώση περιορισμένη στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δυνατοτήτων. Ο τύπος αυτός της αφήγησης συναντιέται στα νατουραλιστικά και ψυχογραφικά λογοτεχνικά έργα. Η μαθηματική τυποποίηση του τύπου αυτού είναι η ισότητα: *Αφηγητής = Πρόσωπα*.

Αφήγηση με εξωτερική εστίαση: Ο αφηγητής ξέρει λιγότερα από τα πρόσωπα. Βλέπει το πρόσωπο απέξω, χωρίς να διεισδύει στις αντιλήψεις του. Το πρόσωπο, λοιπόν, παραμένει ένα ον μυστηριώδες που δεν το έχει αποκρυπτογραφήσει. Ο ήρωας, δηλαδή, δρα, χωρίς ο αναγνώστης να μπορεί να μάθει τις σκέψεις του. Η εστίαση συγχέεται με το «μάτι μιας κάμερας», που είναι τοποθετημένη σε έναν απροσδιόριστο χώρο μέσα στη διήγηση. Για παράδειγμα, τα αστυνομικά μυθιστορήματα, οι ταινίες τρόμου, οι περιπέτειες. Σχηματοποιώντας, πάλι, με όρους μαθηματικούς έχουμε την ανισότητα: *Αφηγητής < Πρόσωπα*.

Ένα παράδειγμα αφήγησης με εξωτερική εστίαση είναι το ακόλουθο:

Και η βαριά μηχανή πήρε να τρέχει! Κατέβηκε στην οδό Γκραν-Πον, διέσχισε την πλατεία των τεχνών, την ανοικτή Ναπολέον και σταμάτησε τελείως μπροστά στον ανδριάντα του Περ Κορνέιγ.

Συνεχίστε! Έκανε μια φωνή, που έβγαινε από το εσωτερικό. [...]

Όχι, όλο ευθεία! Κραύγασε η ίδια φωνή.

Η άμαξα βγήκε από το κιγκλίδωμα και, όταν έφτασε στη δεντροστοιχία, έκοψε δρόμο σιγανά, ανάμεσα στις μεγάλες φτελιές.

[Φλομπέρ, *Μαντάμ Μποβαρί*]

Πρέπει εδώ να τονιστεί ότι ο συγγραφέας μπορεί ελεύθερα να μεταβάλλει την οπτική γωνία σε διάφορα μέρη της αφήγησής του, ανάλογα με το τι θέλει να μεταδώσει κάθε φορά στον αναγνώστη.

Να διαβάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα κειμένων και να προσπαθήσετε να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα: α) Σε ποιο από αυτά ο αφηγητής συμμετέχει στα γεγονότα και σε ποιο δεν συμμετέχει; β) Σε ποιο έχουμε αφήγηση με εσωτερική εστίαση και σε ποιο με μηδενική εστίαση; Να δικαιολογήσετε τις επιλογές σας.

Την πέρασε τη ζωή του κι ο γέρος ο Ανέστης στην ξεινιά, ζωή παραδαρμένη, караβοτσακισμένη ζωή. Όχι δα και πως τη μάδησε την ψυχή του η φτώχεια, που μάλαμα έπιανε και κάρβουνο γινότανε. Από τέτοιους πόνους η ψυχή του δεν έπαιρνε. Τον κρυφότερωγε, όμως, πάντα της πατρίδας ο ακοίμητος ο καημός, και, σαν είδε και απόειδε πως ελπίδα πια δεν του απόμεινε, σαν άρχισε κι ένιωθε στα γέρικα στήθια του την ανατριχίλα του Χάρου, το 'καμε απόφαση και τράβηξε για τα παιδιακίσια λημέρια του.

[Αργ. Εφταλιώτης, «Η λαχτάρα του γερο- Ανέστη»]

Τα μεσημέρια δεν ξάπλωνα, ήταν μια συνήθεια που μου είχε μείνει από μικρή, όταν νόμιζα ότι το να μην ξαπλώνει κανείς το μεσημέρι είναι πράξη επαναστατική, που δείχνει θέληση και ψυχή ανεξάρτητη.

[Μ. Λυμπεράκη, Τα ψάθινα καπέλα]

Φτάνοντας στην όχθη, στάθηκε και το κοιτάζε. Το ποτάμι! Όστε υπήρχε, λοιπόν, αυτό το ποτάμι; Ωρες ώρες, συλλογιζότανε μήπως δεν υπήρχε στ' αλήθεια. Μήπως ήτανε μια φαντασία τους, μια ομαδική ψευδαίσθηση. Είχε βρει μια ευκαιρία και τράβηξε κατά το ποτάμι. Το πρωινό ήτανε θαύμα! Αν ήτανε τυχερός και δεν τον παίρνανε μυρουδιά... Να πρόφταινε μονάχα να βουτήξει στο ποτάμι, να μπει στα νερά του, τα παρακάτω δεν τον νοιάζανε.

[Αντ. Σαμαράκης, Το ποτάμι]

Σαν ο Δαμιανός τελείωσε την Τρίτη του ελληνικού, ο γέρο-Φραντζής είπε πως αρκετά γράμματα είχε μάθει και ήτανε καιρός να πιάσει δουλειά. Ο μικρός θα ήτανε δεκατριώ ή δεκατεσσάρω χρονώ. Μόλις άρχισε να αποκτά μια συνείδηση, κάπως καθαρή, του κόσμου και τον κατείχε κιόλας το πάθος της γνώσης. Ρουφούσε αχόρταστα ό,τι έντυπο του έπεφτε στα χέρια, λαϊκά αναγνώσματα, εφημερίδες, εκκλησιαστικά βιβλία. [...] Δεν ήξερε βέβαια τι νόημα είχαν αυτά τα άγνωστα πράγματα που τον σαγήνευαν τόσο. Ακολουθούσε αυθόρμητα την ορμή της ψυχής του, που τον έσερνε προς τα εκεί, και ονειρευότανε να γίνει μια μέρα ένας μεγάλος δάσκαλος που να κατέχει καλά, με τα δυο του χέρια, όλην τη σοφία των ανθρώπων, όλα τα βιβλία, όλα τα «γράμματα» και να μοιράζει γενναιόδωρα αυτούς τους θησαυρούς στους τριγυρινούς του.

[Γ. Θεοτοκάς, Αργώ]

Και, με τα μάτια χαμένα, προσπαθούσε να διαπεράσει τις σκιές. Βασανισμένος από την επιθυμία και το φόβο να δει. Όλα εκμηδενίζονταν στο βάθος του αγνώστου μέσα στις σκοτεινές νύχτες, δεν έβλεπε στο βάθος παρά τις υψικαμίχλους και τους φούρνους. Αυτοί, ολόκληρες σειρές από καμινάδες, φυτεμένες πλάγια, αράδιαζαν ράμπες από κόκκινες φλόγες, ενώ οι δυο πύργοι, αριστερότερα, έκαιγαν ολογάλανοι στον ουρανό, σαν γιγάντιοι δαυλοί. Ήταν μια θλίψη πυρκαγιάς, δεν υπήρχαν άλλες ανατολές άστρων στον απειλητικό ορίζοντα παρά τούτες οι βραδινές φωτιές των τόπων του πετροκάρβουνου και του σίδηρου.

[Εμίλ Ζολά, Ζερμινάλ]

6. Αφηγηματικοί τρόποι

Έχει ασφαλώς ενδιαφέρον να γνωρίζει κανείς πώς παρουσιάζει ο συγγραφέας ενός λογοτεχνικού έργου τα γεγονότα που θα αποτελέσουν το υλικό της αφήγησής του. Ποιους, με άλλα λόγια, αφηγηματικούς τρόπους μπορεί να χρησιμοποιήσει σε κάθε περίπτωση («πώς» αφηγείται κάποιος). Το υλικό μπορεί ο αφηγητής να το παρουσιάσει με δύο τρόπους: την **αφήγηση** και τον **διάλογο**. [Βλ. Κεφάλαιο Δεύτερο. Ενότητα II. Διάλογος].

Στην **αφήγηση** εξιστορεί (μεταφέρει) ο ίδιος τα γεγονότα και μεταδίδει σε πλάγιο ύφος τα λεγόμενα των ηρώων του, χρησιμοποιώντας αποκλειστικά το τρίτο πρόσωπο. Για παράδειγμα: *Συνάντησα τον Χ. Κουβεντιάσαμε αρκετά. Μου μίλησε για την επιτυχία του στις εξετάσεις τού σχολείου του.*

Στον **διάλογο** δίνει τον λόγο στους ήρωές του, μεταδίδει σε ευθύ λόγο, αυτούσια, τα λόγια τους, υπό τη μορφή μονολόγου ή διαλόγου, όπως κάνει και ο θεατρικός συγγραφέας στον θεατρικό διάλογο. Η πιστή απόδοση του λόγου δηλώνεται τυπογραφικά με τα εισαγωγικά («...»), τις παύλες (-), την άνω και κάτω τελεία (:) ή με διαφορετικά γράμματα. Για παράδειγμα: *Κουβεντιάσαμε αρκετά. Μου είπε: «Πέτυχα στις εξετάσεις του σχολείου μου».*

Υπάρχει και ο **μεικτός τρόπος**, δηλαδή ο συνδυασμός της αφήγησης και του διαλόγου, τον οποίο και συναντάμε συχνότερα στα λογοτεχνικά έργα.

Διαβάστε τα παρακάτω αποσπάσματα και εντοπίστε τους αφηγηματικούς τρόπους (αφήγηση, διάλογος, μεικτός τρόπος).

Και πήρανε τον δρόμο και δεν έπεφτε μακριά το καρακόλι, όμως στα μισά το ξανασκέφτηκε εκείνη κι είπε «πιο καλά να είσαι μόνος σου» και τον παράτησε, και εκείνος είπε «ναι» και ξανατράβηξε, παρόλο που του φαίνονταν πιο δύσκολα.

[Ν. Μπακόλας, «Η κιβωτός»]

- Να σβήσουμε το φως; πρότεινε ο Γιάννης. Με το φεγγάρι θα 'ναι πιο ποιητικά.
- Είσ' ένας λιποτάχτης, του χαμογέλασε ο Παύλος. Λιποτάχτησες από την επιστήμη.
- Ουφ! έκανε ο Γιάννης, το κάθε τι για μένα δεν καταντάει μαθηματικά και φυσική. Δε μοιάζομε σ' αυτό.

[Κ. Πολίτης, *Εκάτη*]

Θυμήθηκε, πριν από χρόνια, ήτανε παιδί ακόμα, είχε αρρωστήσει βαριά μια θεία του, ξαδέρφη της μητέρας του. Την είχανε σπίτι τους. Ήρθε ο γιατρός· βγαίνοντας από το δωμάτιο της άρρωστης, είπε με επίσημο ύφος:

- Δεν υπάρχει πλέον ελπίς!

Έτσι κι αυτός τώρα, είχε φτάσει στο σημείο να λέει:

- Δεν υπάρχει πλέον ελπίς!

Του φάνηκε φοβερό που ήτανε χωρίς ελπίδα. Είχε την αίσθηση πως οι άλλοι στο καφενείο τον κοιτάζανε κι άλλοι από το δρόμο σκέφτονταν και ψιθύριζαν μεταξύ τους: «αυτός εκεί δεν έχει ελπίδα!». Σαν να ήταν έγκλημα αυτό. Σαν να είχε ένα σημάδι πάνω του που το μαρτυρούσε. Σαν να ήτανε γυμνός ανάμεσα σε ντυμένους.

[Αντ. Σαμαράκης, *Ζητείται ελπίς*]

7. Αφηγηματικός χρόνος

Βασικό στοιχείο στην αφήγηση είναι ο **χρόνος**. Αφηγηματικός χρόνος είναι η χρονική σειρά της παρουσίασης των γεγονότων από τον αφηγητή. Ο αφηγηματικός χρόνος διακρίνεται σε δύο κατηγορίες:

- α) Ο χρόνος του πομπού, του δέκτη, των γεγονότων (εξωτερικός/εξωκειμενικός χρόνος) και
- β) Ο χρόνος της ιστορίας και ο χρόνος της αφήγησης (εσωτερικός/εσωκειμενικός χρόνος).

α) Ο χρόνος του πομπού, του δέκτη, των γεγονότων

Εξωτερικοί/εξωκειμενικοί χρόνοι στην αφήγηση, που δεν έχουν, δηλαδή, σχέση με την αφήγηση, είναι τρεις: Ο **χρόνος του πομπού- αφηγητή** είναι η εποχή κατά την οποία ζει ο πομπός-αφηγητής και ειδικότερα τότε που στέλνει το μήνυμά του (αφήγηση). Ο **χρόνος του δέκτη-αναγνώστη** είναι η εποχή κατά την οποία ζει ο δέκτης-αναγνώστης και ειδικότερα η στιγμή κατά την οποία δέχεται το μήνυμα (αφήγηση). Ο **χρόνος των γεγονότων** είναι η εποχή ή η χρονική στιγμή κατά την οποία διαδραματίζονται τα γεγονότα της αφήγησης.

Για παράδειγμα, στα ομηρικά έπη ο χρόνος του πομπού είναι ο 8^{ος} αιώνας π.Χ., κατά τον οποίο γράφτηκαν τα έργα, ο χρόνος των γεγονότων ο 12^{ος} αιώνας π.Χ., κατά τον οποίον έγιναν τα γεγονότα και ο χρόνος του δέκτη, οποιαδήποτε εποχή αυτά διαβάζονται.

Να διαβάσετε τις παρακάτω περιπτώσεις αφήγησης και να εξετάσετε σε ποιες από αυτές: α) ο χρόνος του πομπού και ο χρόνος του δέκτη ταυτίζονται/συμπίπτουν, β) ο χρόνος του πομπού είναι προγενέστερος των γεγονότων και γ) ο χρόνος του πομπού είναι μεταγενέστερος από τον χρόνο των γεγονότων, δηλαδή πρώτα συμβαίνουν τα γεγονότα και μετά κάποιος τα αφηγείται. Το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί ποικίλλει, από λίγες στιγμές/ώρες/μέρες, χρόνια, μια ολόκληρη ζωή ή και αιώνες.

Τηλεφωνική συζήτηση, απευθείας μετάδοση ποδοσφαιρικού αγώνα, αναμετάδοση ποδοσφαιρικού αγώνα, υπηρεσιακή αναφορά, προφορική κατάθεση μάρτυρα στο δικαστήριο, τα προφητικά κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης, βιογραφία, απομνημονεύματα, ιστορικό μυθιστόρημα, συνέντευξη, ημερολόγιο, αφηγήσεις επιστημονικής φαντασίας, προφορική αφήγηση, γραπτή αφήγηση, αφήγηση πραγματικών γεγονότων, άρθρο στον Τύπο, αυτοβιογραφία, η Αποκάλυψη του Ιωάννου.

β) Ο χρόνος της ιστορίας και ο χρόνος της αφήγησης

Εσωτερικοί/εσωκειμενικοί χρόνοι σε σχέση με την αφήγηση είναι δύο: Ο **χρόνος της ιστορίας** (πραγματικός/ιστορικός χρόνος), που είναι ο φυσικός χρόνος κατά τον οποίο εκτυλίσσονται τα γεγονότα. Η φυσική, δηλαδή, διαδοχή και σειρά των γεγονότων. Ο **χρόνος της αφήγησης** (αφηγημένος χρόνος) δεν συμπίπτει με τον χρόνο της ιστορίας,. Τα γεγονότα στην αφήγηση παρουσιάζονται συνήθως με διαφορετική **χρονική σειρά, διάρκεια** και **συχνότητα** απ' ό,τι συμβαίνουν στην ιστορία.

- *Ο χρόνος της αφήγησης και ο χρόνος της ιστορίας με κριτήριο τη χρονική σειρά:*

Τα γεγονότα στην πραγματική ιστορία ακολουθούν μια συγκεκριμένη (ευθύγραμμη) χρονική αλληλουχία. Τα γεγονότα, όμως, της αφήγησης δεν ακολουθούν πάντοτε τη φυσική σειρά. Η απόλυτη σύμπτωση ανάμεσα στη χρονική τάξη της ιστορίας και σε κείνη της κειμενικής αφήγησης (ομαλή συνέχεια) είναι φαινόμενο εξαιρετικά σπάνιο. Συχνά, ο αφηγητής παραβιάζει τη χρονική σειρά με την οποία τα γεγονότα διαδέχονται το ένα το άλλο (τη χρονική ακολουθία των γεγονότων). Αυτές οι ασυμφωνίες ανάμεσα στην ιστορία και την αφήγηση λέγονται **αναχρονίες**.

Άλλοτε, λοιπόν, ο αφηγητής κάνει **αναδρομικές αφηγήσεις** (flash back), κατά τις οποίες διακόπτεται η χρονική σειρά των συμβάντων, για να εξιστορηθούν γεγονότα του παρελθόντος. Και άλλοτε, πάλι, κάνει **πρόδρομες αφηγήσεις**, δηλαδή εξιστορεί εκ των προτέρων γεγονότα που πρόκειται να συμβούν αργότερα. Αναφέρεται, δηλαδή, σε ένα μελλοντικό σημείο της αφήγησης.

- *Ο χρόνος της αφήγησης και ο χρόνος της ιστορίας με κριτήριο τη χρονική διάρκεια:*

Συνήθως η πραγματική χρονική διάρκεια των γεγονότων δεν συμπίπτει με τη χρονική διάρκεια που απαιτεί η πλασματική αναπαράστασή τους. Ο χρόνος της αφήγησης μπορεί να είναι μικρότερος από τον χρόνο της ιστορίας, όταν ο αφηγητής συμπυκνώνει τον χρόνο (**συστολή του χρόνου**) και παρουσιάζει συνοπτικά (σε μερικές σειρές ή ακόμη σε μία φράση) γεγονότα που έχουν μεγάλη διάρκεια (χ.αφ < χ.ιστ.). Με τον τρόπο αυτό, ο ρυθμός της αφήγησης **επιταχύνεται (επιτάχυνση της αφήγησης)**.

Ο χρόνος της αφήγησης μπορεί να είναι μεγαλύτερος από τον χρόνο της ιστορίας, όταν ο αφηγητής επιμηκύνει/παρατείνει τον χρόνο (**διαστολή του χρόνου**) και παρουσιάζει αναλυτικά γεγονότα που διαρκούν ελάχιστα (χ.αφ > χ.ιστ.). Με τον τρόπο αυτό, ο ρυθμός της αφήγησης **επιβραδύνεται (επιβράδυνση της αφήγησης)**.

Ο χρόνος της αφήγησης είναι ίσος με τον χρόνο της ιστορίας, οπότε έχουμε τη λεγόμενη «**σκηνή**», που συχνά είναι διαλογική (χ.αφ = χ.ιστ.).

- *Ο χρόνος της αφήγησης και ο χρόνος της ιστορίας με κριτήριο τη συχνότητα:*

Μοναδική αφήγηση είναι η αφήγηση που έγινε μια φορά. Υπάρχει, όμως, περίπτωση ένα γεγονός που συνέβη μια φορά να παρουσιάζεται στην αφήγηση περισσότερες από μια φορές, οπότε έχουμε **επαναληπτική αφήγηση**. Βέβαια, δεν πρόκειται για πανομοιότυπη επανάληψη, αλλά για συμπληρωματική αφήγηση πολλών προσώπων για το ίδιο γεγονός, για αντιφατικές αφηγήσεις ενός ή περισσότερων προσώπων ή για επανάληψη με διαφορετικό ύφος, τρόπο, προοπτική.

Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της στήλης Α με εκείνα της στήλης Β, ώστε να χαρακτηριστεί κάθε φορά η σειρά, η διάρκεια και η συχνότητα με την οποία παρουσιάζονται τα γεγονότα της ιστορίας (ένα στοιχείο της στήλης Β δεν θα χρειαστεί).

A	B
1. Ο νεαρός δίστασε πριν κτυπήσει την πόρτα του κ. διευθυντή. Καταλάβαινε ότι έπρεπε να ξεπεράσει επιτέλους τη συστολή του. Για ένα δευτερόλεπτο φαντάστηκε μία συνέχεια που τον ανακούφιζε: κανείς δεν ήταν στο γραφείο. Όμως όχι, έπρεπε να τολμήσει, η φυγή θα σήμαινε αδυναμία να χειριστεί το πρόβλημά του. Μετά από το τρίτο κτύπημα, άνοιξε διστακτικά και τον είδε σκυμμένο στο γραφείο του πάνω σ' ένα βουνό από έγγραφα.	α) Πρόδρομη αφήγηση
2. Προχώρησε αργά και στάθηκε μπροστά του. Ξερόβηξε. -Κύριε διευθυντά, ήρθα για εκείνη την αύξηση ... είπε δειλά.	β) Αναδρομική αφήγηση
3. Εκείνος σήκωσε το κεφάλι απορημένος και τότε θυμήθηκε. Πριν από μερικές μέρες, κατά τύχη, βρέθηκαν σε κάποιο φιλικό σπίτι και αντάλλαξαν δυο κουβέντες. Από εκείνη τη συνάντηση πήρε, φαίνεται, το θάρρος να του ζητά αύξηση. Ίσως και ο ίδιος μέσα στην ευθυμία του να είχε δώσει κάποια υπόσχεση... Πού να θυμάται...	γ) Επανάληψη γεγονότος δ) Επιβράδυνση της αφήγησης
4. Αμίλητος ξαναβυθίστηκε στη μελέτη των εγγράφων μέχρι αργά το μεσημέρι.	ε) Επιτάχυνση της αφήγησης
5. Βγαίνοντας από το γραφείο ο νεαρός ορκίστηκε να μην ξαναπεράσει ποτέ το κατώφλι. Πού να φανταζόταν ότι σε μια εβδομάδα θα εισέβαλε θριαμβευτικά ανεμίζοντας στο χέρι την παραίτησή του: είχε προσληφθεί σε μία επίζηλη θέση με σχεδόν διπλάσιο μισθό!	στ) Σκηνή

Να βρείτε σε ποια από τα ακόλουθα αποσπάσματα ο χρόνος των γεγονότων έχει μεγαλύτερη διάρκεια από τον χρόνο της αφήγησης και σε ποια ο χρόνος των γεγονότων έχει μικρότερη διάρκεια από τον χρόνο της αφήγησης. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Α. Η γη της Ιωνίας, με την νοτιοανατολική Ασιατική ενδοχώρα της και με τα Αιγαιακά της παράλια, στάθηκε πάντοτε το πεδίο μιας αφομοιωτικής ενέργειας, το εργαστήριο πυρήνων τέχνης που αποτελέσανε πάντοτε μερικά από πιο μεγάλα μυστικά της επιτυχίας του ελληνισμού.

[Ο. Ελύτης, *Ανοιχτά χαρτιά*, εκδ. Αστερίας, Αθήνα 1974, σ. 436]

Β. Και σαν την επαντρέψανε την Αρετή στα ξένα, / κι εμπήκε χρόνος δίσεχτος και μήνες οργισμένοι / κι έπεσε το θανατικό, κι οι εννιά αδερφοί πεθάναν [...]

[Του νεκρού αδελφού, δημοτικό τραγούδι (παραλογή)]

Γ. Αλλά τη στιγμή που η γουλιά, ανακατεμένη με τα ψίχουλα του γλυκού, άγγιξε τον ουρανίσκο μου, σκίρτησα, προσέχοντας κάτι καταπληκτικό που συνέβαινε μέσα μου. Μια γλυκιά απόλαυση με είχε κυριεύσει, απομονωμένη, χωρίς να ξέρω την αιτία της. Μου είχε ξαφνικά κάνει τις περιπέτειες της ζωής αδιάφορες, ακίνδυνες τις καταστροφές της, ανύπαρκτη τη συντομία της, με τον ίδιο τρόπο που επενεργεί ο έρωτας, πλημμυρίζοντας με μια πολύτιμη ουσία: ή μάλλον η ουσία αυτή δεν ήταν μέσα μου, ήμουν εγώ.

[Μ. Προυστ, *Αναζητώντας το χαμένο χρόνο*. Στο βιβλίο: *Έκφραση-Έκθεση*, Α' τεύχος, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., σσ. 292-293]

Δ. Κυριακή 30 Μάρτη 1941

Χτες το μεσημέρι στου «Αβέρωφ» με τον Ξεφλούδα. Αυτός ο ειρηνικός άνθρωπος, αυτός ο συγγραφέας των αποχρώσεων έγινε ξαφνικά στις 28 του Οχτώβρη πολεμιστής. Ήταν στην πρώτη γραμμή έφεδρος αξιωματικός έως τώρα τελευταία που αρρώστησε. Μιλάει μ' έναν ενθουσιασμό που μόλις συγκρατεί, για τους στρατιώτες του, για την απόλυτη επικοινωνία ανάμεσα στους αξιωματικούς της γραμμής της φωτιάς και τους φαντάρους. –Πείνασα, κρύωσα, ψείριασα μαζί τους, λέει, και το καταλάβαιναν πως ήμουν σαν κι αυτούς, το ίδιο μ' αυτούς.

[Γ. Σεφέρης, *Μέρες Δ'*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1986, σ. 47]

Να διαβάσετε τις παρακάτω αφηγήσεις και να διακρίνετε ποια είναι μοναδική και ποια επαναληπτική αφήγηση. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Όταν ξεκαβαλίκεψε σβέλτος, με τις ψηλές του μπότες, με την πέτσινη κιλότα του, με το χαρούμενο ύφος που ποτέ δεν του απόλειπε, όλοι όσοι τον περίμεναν στη μεγάλη πόρτα του υποστατικού κοιτάχτηκαν ξαφνιασμένοι.

[Ηλ. Βενέζης, Αιολική Γη]

Ο ψηλός κατεβαίνει, κατσούφης. Φτυάρι δεν έπιασε, από προσταγές άλλο τίποτα. Δεν ξέρω πώς, τα 'βαλε μ' έναν αρρωστιάρη, έναν φουκαρά. Μπορεί να πέταξε σιμά του καμιά φτυαριά χαλίκι και να τον πιτσίλισε λάσπες, μπορεί και να μην τον γούσταρε η φάτσα του. [...]

Γι' αυτό μου παραξενοφάνηκε σαν τον είδα να 'ρχεται στην αγκαρεία, τότε που σκιζόμασταν για την επιθεώρηση του στρατηγού. Ποιος τότε ξέρει! Θα 'χε κοιμηθεί στραβά τη νύχτα, κι έφεξε για μένα. Αντίς ν' απλώσει χέρι στα φτυάρια μας αρχινά στο βλαστημίδι, σα να μην ήτανε φαντάρος κι αυτός. Καλά να πιάνεται με τους αξιωματικούς, έβγαζε το άχτι ολωνών κι έκανε και φιγούρα. Μα να τα βάζει μαζί μας, τι κέρδιζε; Στο τέλος πια δε βάστηξα.

«Γλιστρίδα», του λέω, «έφαγες πρωί πρωί;» και γελάω, μην του κακοφανεί.

Μονομιάς σταμάτησε, γύρισε πάνω μου, σκοτεινός. [...] Ξαφνικά, μου κάνει:

«Παράτα το φτυάρι, και τράβα φέρε δωνά κείνην την κοτρόνα που 'ναι σιμά στ' αμάξι».

[Ν. Κάσδαγλης, Κεκαρμένοι]

II. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΦΗΓΗΣΗ

1. Διάκριση της περιγραφής από την αφήγηση

Είδαμε ότι η περιγραφή απεικονίζει με τον λόγο τα βασικά γνωρίσματα ενός αντικειμένου. Πρόκειται, δηλαδή, για αναπαράσταση αντικειμένων, προσώπων και καταστάσεων. Το αντικείμενο της περιγραφής παραμένει ακίνητο στον **χώρο**, είναι **στατικό**. Ακόμη και στην περίπτωση ενός αντικειμένου που κινείται, η περιγραφή αναπαριστάνει το αντικείμενο που κινείται και όχι την ενέργεια της κίνησης με τα αίτια και τα αποτελέσματά της.

Αντίθετα, στην αφήγηση ένα πρόσωπο, πράγμα, ομάδα, θεσμός, ιδέα παρουσιάζεται καθώς ενεργεί/πράττει, κινείται ή μεταβάλλεται/αλλάζει μέσα στον χρόνο. Πρόκειται, δηλαδή, για αναπαραστάσεις πράξεων, γεγονότων ή συμβάντων. Τα γεγονότα της αφήγησης εξελίσσονται και αναφέρονται οι αιτίες και τα αποτελέσματά τους. Το αντικείμενο της αφήγησης κινείται στον **χρόνο**, είναι **δυναμικό**.

Συνεπώς, η **περιγραφή σχετίζεται με τον χώρο**, είναι **στατική** και **αναφέρεται στο «είναι» των πραγμάτων**. Η **αφήγηση σχετίζεται με τον χρόνο**, είναι **δυναμική** και **αναφέρεται στο «γίνεσθαι» των πραγμάτων**.

Διαβάστε το παρακάτω κείμενο και προσπαθήστε να διακρίνετε τα περιγραφικά μέρη από τα αφηγηματικά. Στη συνέχεια, να παρατηρήσετε τον χρόνο των ρημάτων που υπάρχει στα περιγραφικά και στα αφηγηματικά μέρη και να εξηγήσετε τη διαφορά.

Γύρω στα μισά της μέρας και στο μεσημέρι, βρέθηκα και ανέβηκα στην πλατφόρμα και στον πίσω χώρο ενός γεμάτου και σχεδόν πλήρους λεωφορείου κι ενός μέσου μαζικής μεταφοράς της γραμμής \$ και που πάει απ' την Κοντρεσκάρη στο Σαμπερέ. Είδα και πρόσεξα ένα νέο άντρα και έναν ηλικιωμένο έφηβο αρκετά φαιδρό κι όχι λίγο γελοίο: σβέρκο ισχνό και λαιμός οστεώδης, μ' ένα σπόγγο και με μια πλεξούδα γύρω από το καπέλο και την καλύπτρα. Ύστερα από κάποιο στρίμωγμα και μια σύγχυση, λέει κι εκφέρει με μια φωνή κι έναν τόνο κλαψιάρικο και γκρινιαρικό πως ο διπλανός του συνεπιβάτης του το κάνει επίτηδες και βάζει τα δυνατά του να τον σπρώχνει και να τον ενοχλεί κάθε φορά που κάποιος κατεβαίνει και αποβιβάζεται. Αφού άνοιξε

το στόμα του και μόλις είπε αυτά, τρέχει και ορμάει προς ένα κάθισμα και μια θέση ελεύθερη και άδεια. Δύο ώρες αργότερα κι ύστερα από εκατόν είκοσι λεπτά, τον ξαναβλέπω και τον συναντώ ξανά στην Κου ντε Ρομ και μπροστά στο σταθμό του Σαιν Λαζάρ. Βρίσκεται κι είναι μ' ένα φίλο του και σύντροφο που τον συμβουλεύει και του συνιστά να προσθέσει και να ράψει ένα κουμπί κι ένα κοκαλένιο στρογγυλάκι στο παλτό του και στο πανωφόρι του.

[Ραιημόν Κενό, *Ασκήσεις ύφους*, Μτφ. Α. Κυριακίδης, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1984, σ. 8]

2. Η περιγραφή μέσα στην αφήγηση

Η περιγραφή και η αφήγηση συνδέονται στενά και μάλιστα τις περισσότερες φορές συνυπάρχουν μέσα στο κείμενο. Η περιγραφή, βέβαια, είναι περισσότερο απαραίτητη από την αφήγηση, εφόσον είναι πιο εύκολο να περιγράψουμε από το διηγηθούμε/αφηγηθούμε, παρά να διηγηθούμε/αφηγηθούμε, χωρίς να περιγράψουμε. Για παράδειγμα: «Το σπίτι είναι βαμμένο σε άσπρο χρώμα, η στέγη του έχει κεραμίδια και τα παράθυρά του είναι σε χρώμα μπλε». Η φράση, όμως: «Ο άνθρωπος κινήθηκε προς το τραπέζι, πήρε ένα πιάτο με φαγητό κι κάθισε να φάει», περιέχει τρία ρήματα πράξης και τέσσερα ουσιαστικά που, όσο και αν ακόμα δεν είναι με σαφήνεια προσδιορισμένα, μπορούμε να τα θεωρήσουμε ως περιγραφικά. Συνεπώς, η αφήγηση δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς περιγραφή. Υπάρχουν, μάλιστα, αφηγηματικά είδη, όπως το παραμύθι, το μυθιστόρημα, το έπος όπου η περιγραφή καταλαμβάνει μεγάλο χώρο.

Ο συγγραφέας συχνά χρησιμοποιεί την περιγραφή μέσα στην αφήγηση, για να πετύχει τους παρακάτω στόχους:

- Να απεικονίσει πιστά και παραστατικά πρόσωπα, μορφές, πορτρέτα.
- Να στήσει το σκηνικό της δράσης μέσα από το οποίο θα εξελιχτεί η δράση και να δώσει τις αναγκαίες πληροφορίες με άμεσο ή έμμεσο τρόπο.
- Να κάνει μια παύση, ένα διάλειμμα μέσα στην αφήγηση, ώστε ο αναγνώστης να μπορεί να παρακολουθήσει τη συνέχεια της ιστορίας.
- Να πετύχει τη μετάβαση από το ένα μέρος της αφήγησης στο άλλο.
- Να επιβραδύνει τη δράση, αφού με την περιγραφή σταματά ο χρόνος και έτσι να κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον του δέκτη, ενώ, παράλληλα, να προκαλέσει αγωνία και ένταση για την εξέλιξη της υπόθεσης.
- Να προσφέρει αισθητική απόλαυση στον αναγνώστη με τις μακροσκελείς και λεπτομερείς κάποτε περιγραφές.

III. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Συνοχή κειμένου

Όταν γράφουμε ένα κείμενο (αφηγηματικό, περιγραφικό, επιχειρηματολογικό) πρέπει να συνδέουμε λογικά τα γλωσσικά του στοιχεία, δηλαδή να μεταβαίνουμε από τη μία πρόταση στην άλλη, από τη μία περίοδο στην άλλη, από τη μία παράγραφο στην άλλη, από τη μία νοηματική ενότητα (μία έως περισσότεροι παράγραφοι με κοινό θεματικό κέντρο) στην άλλη. Πρόκειται για τις απαραίτητες συνδέσεις, προκειμένου να γίνει ένα κείμενο κατανοητό στον αναγνώστη. Αυτή η λεκτική μορφική σύνδεση των τμημάτων, τα γλωσσικά, δηλαδή, μέσα «συρραφής» του κειμένου, ονομάζεται **συνοχή**.

Η συνοχή επιτυγχάνεται:

1. Με **διαρθρωτικές / συνδετικές / μεταβατικές** λέξεις ή φράσεις που δηλώνουν:

- **Αίτιο-αιτιολόγηση:** επειδή, διότι, εξαιτίας, μιας και, αφού (αιτιολογικό), καθώς, γιατί, γι' αυτόν τον λόγο κ.ά.
- **Αντίθεση-εναντίωση:** όμως, ωστόσο, αλλά, αν και, ενώ, μολονότι., παρόλο που, αντίθετα, απεναντίας, εντούτοις, αφενός ... αφετέρου, σε αντίθεση, παρ' όλα αυτά, από την άλλη πλευρά κ.ά.
- **Διάζευξη:** ή...ή, είτε...είτε, ούτε...ούτε, μήτε... μήτε.
- **Επεξήγηση - παράδειγμα:** δηλαδή, με άλλα λόγια, παραδείγματος ή λόγου χάρη, για παράδειγμα, αυτό σημαίνει, συγκεκριμένα, ειδικότερα, για να γίνω σαφέστερος, για να το πω απλά κ.ά.
- **Βεβαίωση:** βέβαια, ασφαλώς, φυσικά, αναντίρρητα, αναμφισβήτητα, αναμφίβολα κ.ά.
- **Έμφαση-πρόσθεση-συμπλήρωση:** και, κυρίως, κατά κύριο λόγο, πρέπει να τονιστεί, είναι αξιοσημείωτο, ακόμη, επίσης, επιπλέον, εξάλλου, επιπρόσθετα, συμπληρωματικά, εκτός απ' αυτό, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε, αν σ' αυτά προσθέσουμε, ιδιαίτερα, προπάντων, ειδικά, κατεξοχήν, παράλληλα, ομοίως, εκτός των άλλων κ.ά.
- **Συμπέρασμα-αποτέλεσμα-συγκεφαλαίωση:** επομένως, έτσι, συνεπώς, λοιπόν, ώστε,

συμπερασματικά, με αποτέλεσμα, εν κατακλείδι, άρα, κατά συνέπεια, με αυτόν τον τρόπο, συνοψίζοντας, ανακεφαλαιώνοντας, επιλογικά, στο τέλος κ.ά.

- **Όρο-προϋπόθεση:** αν, εφόσον, με την προϋπόθεση, σε περίπτωση που, εάν, εκτός κι αν, με τον όρο κ.ά.
- **Απαρίθμηση επιχειρημάτων:** πρώτο..., δεύτερο..., αρχικά, καταρχάς, τελικά, το επόμενο επιχείρημα..., στη συνέχεια κ.ά.
- **Διάρθρωση του κειμένου:** το κείμενο χωρίζεται σε τρία μέρη: στο πρώτο κ.λπ., το άρθρο/ η μελέτη/ η εισήγηση /η ομιλία /η επιφυλλίδα /το κείμενο ... κ.ά.
- **Χρονική τάξη-σειρά:** προηγουμένως, ύστερα, έπειτα, πριν, μετά, όταν κ.ά.
- **Τοπικό προσδιορισμό:** εδώ, εκεί, έξω, κοντά κ.ά.
- **Τρόπο:** έτσι, με αυτόν τον τρόπο κ.ά.
- **Σκοπό:** για τον σκοπό αυτό, προκειμένου να κ.ά.

2. Με **επανάληψη** είτε μιας λέξης/φράσης («κλειδί») της προηγούμενης παραγράφου, περιόδου ή πρότασης είτε της βασικής ιδέας του κειμένου. Η επανάληψη αυτή μπορεί να είναι:

- αυτούσια μεταφορά της λέξης ή κάποιας συνώνυμής της,
- αντικατάσταση της λέξης από κάποια αντωνυμία (συνήθως την επαναληπτική αυτός, -ή, -ό),
- υπαγωγή της λέξης σε κάποιο υπερώνυμό της (υπαγωγή της λέξης στο «γένος» που ανήκει, π.χ. ραδιόφωνο, εφημερίδα, τηλεόραση = Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης),
- η χρήση ενός γενικότερου όρου (μαθητές, φοιτητές, σπουδαστές = σπουδάζουσα νεολαία).

3. Ως τρόπος σύνδεσης δύναται να λειτουργήσει και το ακριβώς αντίθετο, η **παράλειψη** μιας λέξης/φράσης, η οποία εννοείται.

4. Με λέξεις ή φράσεις που δηλώνουν τη **νοηματική συγγένεια** ανάμεσα στα όσα προηγούνται και στα όσα ακολουθούν.

Χρήσιμη πληροφορία: Οι συνεκτικοί/συνδετικοί άξονες του γλωσσικού υλικού είναι ποικίλοι:

- α) Ο **χρονολογικός άξονας**, ο οποίος διατάσσει τα γλωσσικά στοιχεία με τρόπο που να παρακολουθεί τη ροή του χρόνου. Υπηρετεί, κυρίως, την αφήγηση.
- β) Ο **τοπικός/χωρικός άξονας**, ο οποίος διατάσσει τα γλωσσικά στοιχεία μέσα στον χώρο. Συνδέεται περισσότερο με την περιγραφή.
- γ) Ο **επαγωγικός άξονας**, ο οποίος οδηγεί συλλογιστικά από τα μερικότερα στα γενικότερα.
- δ) Ο **παραγωγικός άξονας**, ο οποίος οδηγεί από τα γενικότερα στα μερικότερα.

Ο τρίτος και τέταρτος άξονας είναι οι τρόποι της λογικής, των επιχειρημάτων και της αποδεικτικής διαδικασίας. Και βέβαια δεν είναι μόνο αυτοί οι άξονες, αφού ο καθένας μπορεί να επινοεί άξονες διάταξης των γλωσσικών στοιχείων ή να τους διαπλέκει και να προκύπτουν **μεικτοί τρόποι**.

IV. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η περίληψη δεν αποτελεί ξεχωριστό γραμματειακό είδος, αλλά είναι μια τεχνική πύκνωσης του λόγου. Αναδιατυπώνει με συντομία, συνοπτικά και περιεκτικά τον προφορικό ή γραπτό λόγο. Είναι ένα νέο κείμενο, προσωπική δημιουργία αυτού που το γράφει, το οποίο αποδίδει μετασηματιστικά και με σαφήνεια το αρχικό κείμενο. Η έκτασή της καθορίζεται σε λέξεις (80-100, 90-110, 100-120), σπανιότερα σε σειρές (12-15) και συνήθως οργανώνεται σε μία παράγραφο.

Διαδικασία και στάδια ανάγνωσης του αρχικού κειμένου

Βήμα 1^ο : Διαβάζουμε όλο το κείμενο μία φορά και προσπαθούμε να εντοπίσουμε την κυρίαρχη ιδέα, το **νοηματικό/θεματικό κέντρο**. Την κεντρική ιδέα την αναζητούμε:

- α) στον τίτλο,
- β) στην πρώτη παράγραφο (πρόλογο),
- γ) στην τελευταία (επίλογο),
- δ) σε όλη την ανάπτυξη του κειμένου.

Βήμα 2^ο : Στη δεύτερη ανάγνωση προσπαθούμε να παρακολουθήσουμε την **πορεία του κειμένου** από παράγραφο προς παράγραφο, δηλαδή την σειρά με την οποία παρατίθενται οι ιδέες, τα γεγονότα και να εξακριβώσουμε τη βασική ιδέα του κεντρικού θέματος. Προσέχουμε πάντα τις πρώτες περιόδους κάθε παραγράφου, γιατί σε αυτές εμπεριέχονται οι κομβικές σκέψεις του συγγραφέα.

Οι μέθοδοι που ακολουθεί ένας συγγραφέας είναι:

- Η χρήση του σχήματος: αίτιο φαινομένου- αποτέλεσμα φαινομένου (αιτιολογική σχέση).
- Η αναφορά των μειονεκτημάτων και πλεονεκτημάτων ενός θέματος (αντιθετική σχέση).
- Η χρονολογική έκθεση των γεγονότων.
- Η αξιολογική σειρά: παράθεση πληροφοριών ανάλογα με τη σημασία τους κ.λπ.

Βήμα 3°: Εντοπίζουμε τα βασικά μέρη κάθε παραγράφου (θεματική πρόταση, λεπτομέρειες/σχόλια, κατακλείδα). **Υπογραμμίζουμε τις λέξεις ή φράσεις-κλειδιά.** Σημειώνουμε τις **διαρθρωτικές λέξεις**, γιατί αυτές βοηθούν στο να βρούμε τις λογικές σχέσεις στην πορεία της σκέψης. Διακρίνουμε νοηματικές ενότητες (= μία ή περισσότερες παράγραφοι με κοινό θεματικό κέντρο) και δίνουμε έναν **πλαγιότιτλο** σε κάθε παράγραφο ή νοηματική ενότητα.

Η αναπαραγωγή του συνόλου των παραπάνω σημειώσεων και των πλαγιότιτλων, δοσμένο σε συνεχή λόγο, αποτελεί την περίληψη του κειμένου.

Χρήσιμη πληροφορία:

- Σε αφηγηματικά κείμενα, μπορούμε να έχουμε την περίληψή τους με τη σύνδεση των απαντήσεων σε ερωτήματα, όπως: Ποιος;. Πού; Πότε; Τι; Γιατί;
- Σε κείμενα ιδεών ή προβληματισμού (επιχειρηματολογικά), η περίληψη σχηματίζεται αν συνδέσουμε τις απαντήσεις σε ερωτήματα, όπως: Ποιο είναι το πρόβλημα; Τι είπαν οι άλλοι γ' αυτό; Ποιες είναι οι αιτίες του; Ποια είναι η θέση του συγγραφέα; Πώς την υποστηρίζει; Σε ποιο συμπέρασμα καταλήγει;

Σύνταξη μιας περίληψης

Βήμα 1°: Στην πρώτη πρόταση - περίοδο αναφέρουμε το κεντρικό θέμα/νοηματικό κέντρο του κειμένου. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε **ενεργητική σύνταξη** (Ο συγγραφέας αναφέρει/εξετάζει/παρουσιάζει - Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο συγγραφέας διαπιστώνει/προσεγγίζει/φωτίζει/διερευνά/διατυπώνει την άποψη) ή **παθητική σύνταξη** (Το κείμενο αναφέρεται - Στο κείμενο αυτό υποστηρίζεται ότι.../εκφράζεται η άποψη ότι...).

Βήμα 2°: Στη συνέχεια, με βάση τις υπογραμμίσεις, τις σημειώσεις που κρατήσαμε ή τον πλαγιότιτλο, παρακολουθούμε τους συλλογισμούς του συγγραφέα στην πρώτη παράγραφο. Χρησιμοποιούμε μία συνδετική λέξη, προκειμένου να μεταβούμε από την πρώτη πρόταση - περίοδο της περίληψής μας στη δεύτερη. Και αναδιατυπώνουμε το σκεπτικό του συγγραφέα στο γ' ρηματικό πρόσωπο και στο δικό μας ύφος. Εργαζόμαστε κατά τον ίδιο τρόπο και στις επόμενες παραγράφους, επιμένοντας στο νοηματικό βάρος (ουσιώδεις πληροφορίες) του λόγου και φροντίζοντας για τη λογική αλληλουχία και σύνδεση των νοημάτων με τις κατάλληλες διαρθρωτικές/συνδετικές λέξεις.

Βήμα 3°: Μετασχηματίζουμε την καταληκτική παράγραφο του αρχικού κειμένου σε συμπερασματική περίοδο, στην οποία συμπυκνώνουμε τις τελικές κρίσεις του συγγραφέα (Καταλήγοντας/Τέλος/Συμπερασματικά, ο συγγραφέας...).

[Ο συγγραφέας αναφέρεται..... Στην αρχή τονίζει/επισημαίνει κ.λπ..... Έπειτα..... Στο τέλος καταλήγει/συμπεραίνει κ.λπ. (ενεργητική σύνταξη). Στο κείμενο παρουσιάζεται το γεγονός... Στην αρχή παρουσιάζεται/τονίζεται/προβάλλεται/ αναφέρεται κ.λπ.... Στη συνέχεια επισημαίνεται το γεγονός/τονίζεται κ.λπ... Στο τέλος.....(παθητική σύνταξη)].

Βήμα 4°: Αφού ολοκληρωθεί η περιληπτική απόδοση του πρωτότυπου κειμένου, συγκρίνουμε το αρχικό κείμενο με το περιληπτικό, για να βεβαιωθούμε ότι δεν παραλείφθηκε καμιά σημαντική ιδέα-πληροφορία. Ελέγχουμε σχολαστικά το περιληπτικό κείμενο, ως προς τη συντακτική και γραμματική του ορθότητα, αλλά και ως προς τη δομή του λόγου του.

Τι πρέπει να προσέχουμε στη σύνταξη μιας περίληψης

- Φροντίζουμε να μην απομακρυνόμαστε από την οπτική γωνία του συγγραφέα. Δεν «προδίδουμε» το πνεύμα του συγγραφέα, σχολιάζοντας τα γραφόμενά του.
- Το ύφος μας έχει πληροφοριακό χαρακτήρα, είναι τυπικό και δεν προσπαθούμε να εντυπωσιάσουμε.
- Δεν αναπτύσσουμε ένα σημείο σε βάρος των υπολοίπων. Τηρούμε τις αναλογίες.
- Δεν χρησιμοποιούμε, όσο είναι δυνατόν, αυτούσιες φράσεις του κειμένου. Αν χρειαστεί να το κάνουμε, τις γράφουμε μέσα σε εισαγωγικά.
- Διατηρούμε τα κύρια ονόματα, τους τεχνικούς όρους, το ειδικό λεξιλόγιο.
- Αποφεύγουμε τα αρκτικόλεξα, τις συντμήσεις, τις βραχυγραφίες, τις απαριθμήσεις, τα αποσιωπητικά, τα γνωμικά, τα στατιστικά στοιχεία, τις αναφορές του συγγραφέα σε λόγια άλλων κ.λπ.
- Δεν περιλαμβάνουμε πληροφορίες, λεπτομέρειες, παραδείγματα και διευκρινίσεις που είναι ασήμαντα και δεν σχετίζονται με το κύριο θέμα.
- Αν το αρχικό κείμενο είναι διαλογικό, ο διάλογος αποδίδεται με τρίτο ρηματικό πρόσωπο. Ο ευθύς λόγος μετασχηματίζεται σε πλάγιο.
- Διατυπώνουμε τα διανοήματα του συγγραφέα του αρχικού κειμένου κυριολεκτικά και όχι μεταφορικά. Ομαδοποιούμε τα κοινά ή επαναλαμβανόμενα σημεία.
- Εφαρμόζουμε διάφορες τεχνικές πύκνωσης του λόγου:

- Παραλείπουμε τους ασήμαντους ονοματικούς προσδιορισμούς. Αποδίδουμε μονολεκτικά περιφραστικούς τρόπους (π.χ. το να βοηθάει ο ένας τον άλλο: η αλληλοβοήθεια).
- Αντικαθιστούμε προθετικά σύνολα με επίρρημα (π.χ. επιβλήθηκε με βιαιότητα = βίαια).
- Αντικαθιστούμε υπώνυμους όρους από το υπερώνυμό τους (π.χ. κοινοβούλιο, κυβέρνηση, αντιπολίτευση = πολιτειακοί θεσμοί, π.χ. τύπος, τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδα = Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης).

Χρήσιμη πληροφορία: **Η χρήση της ενεργητικής και της παθητικής σύνταξης σε μια περίληψη**

- Με τη χρήση της ενεργητικής σύνταξης:
 - Εξαίρεται το πρόσωπο (ή το πράγμα) που δρα.
 - Το γραμματικό υποκείμενο της πρότασης στη σύνταξη αυτή συμπίπτει με το λογικό υποκείμενο (ο ήλιος θερμαίνει τη γη).
 - Ενδείκνυται, κυρίως, όταν γίνεται:
 - απ' τον ίδιο τον συγγραφέα, για να αποφύγει αναφορά στο προσώπο του,
 - από τρίτους, για να τονιστεί η σκέψη κι όχι το πρόσωπο του συγγραφέα.
- Με την παθητική σύνταξη:
 - Εξαίρεται μάλλον το αποτέλεσμα της ενέργειας του υποκειμένου (η γη θερμαίνεται).
 - Το λογικό υποκείμενο δηλώνεται έμμεσα, δηλαδή με τον προσδιορισμό του ποιητικού αιτίου (από τον ήλιο).
 - Το ύφος του λόγου γίνεται απρόσωπο.
 - Αποκτά ποικιλία η πλοκή του λόγου, μεταβάλλεται σε υποκείμενο η έννοια που συνήθως παριστάνεται ως αντικείμενο.
 - Δεν ονομάζεται ρητά το υποκείμενο, όσες φορές δεν θέλει ή δεν μπορεί να το ονομάσει κανείς. Για παράδειγμα, στα απρόσωπα ρήματα που δηλώνουν απλώς το συμβάν, χωρίς να το συσχετίζουν με το υποκείμενο (βρέχει, χιονίζει). Το **ποιητικό αίτιο** παραλείπεται, όταν εννοείται εύκολα από τα συμφραζόμενα, όταν είναι άγνωστο, όταν δεν θέλουμε να το δηλώσουμε.
 - Με την παθητική σύνταξη:
 - εξασφαλίζεται πυκνότητα και συντομία στον λόγο,
 - δημιουργείται ποικιλία στην έκφραση.

V. ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ-ΕΚΘΕΣΗ

- «Διάλογος» δύο γενεών: Γερατειά/τρίτη ηλικία και νεότητα
Αφηγήσεις για το παρελθόν και το μέλλον

Όλοι οι λαοί του κόσμου, τους γέροντες τους τίμησαν και σ' αυτούς εμπιστεύθηκαν τη διακυβέρνησή τους. Η «γερουσία» αποτελεί το κύριο νομοθετικό και συμβουλευτικό όργανο της πολιτείας. Δεν είναι, επίσης, τυχαίο ότι οι «πρέσβεις» [δηλαδή οι απεσταλμένοι] έχουν δανειστεί τον τίτλο τους από τους «πρεσβύτες» [δηλαδή, οι γέροντες]. Οι γεροντότεροι στέλνονται ως αντιπρόσωποι, για να διαπραγματευθούν δύσκολα ζητήματα με σύμμαχους και εχθρούς. Και για να μεσολαβούν μεταξύ ανθρώπων και θεών, πάλι οι «πρεσβύτεροι» (οι ιερείς) ορίζονται. Ακόμη και η λέξη «τα πρεσβεία» έφτασε να σημαίνει την προτεραιότητα της τιμής, την κορυφή της ιεραρχίας. Ανέκαθεν, δηλαδή, η ηθική αξία των ανθρώπων προσδιορίζεται κατά κάποιο τρόπο σε συνάρτηση με την ηλικία τους. Όχι γιατί η ηλικία αυτή καθ' εαυτή προσθέτει στο πνεύμα, αλλά γιατί με τη μακρά ζωή ο άνθρωπος αποθησαυρίζει πολύτιμη πείρα που τον βοηθά να βλέπει τα πράγματα οξύτερα και ψυχραιμότερα. Για τούτο στις δύσκολες περιστάσεις και τα άτομα και οι οικογένειες και οι κοινότητες στους πρεσβύτες καταφεύγουν για συμβουλή και καθοδήγηση.

[Ε. Π. Παπανούτσος, Πρακτική φιλοσοφία, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1984, σ. 174]

Διαβάζοντας το παραπάνω κείμενο, θα διαπιστώσατε την ξεχωριστή και τιμητική θέση που δίνουν ορισμένες κοινωνίες στα ηλικιωμένα άτομα. Νομίζετε ότι η σημερινή κοινωνία αναγνωρίζει την ανάλογη θέση στους γέροντες ή τους θέτει στο περιθώριο ως απόμαχους της ζωής; Αν δέχεστε τη δεύτερη άποψη, να αιτιολογήσετε τη στάση αυτή.

Πολύ επιτυχημένες οι φράσεις: «Σημασία δεν έχουν τα ασπρισμένα μαλλιά, αλλά η μαυρισμένη καρδιά» και «Φρόντιζε οι ρυτίδες του προσώπου σου να μην επεκτείνονται και στην καρδιά», οι οποίες υπονοούν τις αντιστάσεις που πρέπει να προβάλλουν οι ηλικιωμένοι, ώστε να διατηρούν τη ζωτικότητα τους και «νεανικότητα». Πώς νομίζετε ότι μπορούν να το πετύχουν οι ίδιοι, αλλά και με ποιο τρόπο η οικογένεια, ο κοινωνικός περίγυρός τους και η ίδια η πολιτεία μπορούν να τους βοηθήσουν στην προσπάθειά τους αυτή;

Δραματοποίηση: Συμμετέχετε στην οργάνωση μιας τηλεοπτικής εκπομπής, με την ευκαιρία του εορτασμού της παγκόσμιας ημέρας της τρίτης ηλικίας (1 Οκτωβρίου). Το ερώτημα που τίθεται από τον δημοσιογράφο είναι: «Ποια η θέση του παππού και της γιαγιάς στη σύγχρονη πυρηνική οικογένεια; Να βρίσκονται μέσα στο σπίτι με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας; Να μένουν σε δικό τους σπίτι; Να πάνε σε οίκο ευγηρίας (γηροκομείο);». Οι ρόλοι που θα υποδυθείτε, προκειμένου να απαντήσετε στο ερώτημα, είναι από την πλευρά του παππού και της γιαγιάς, των γονέων σας και από τη δική σας οπτική γωνία/πλευρά.

Αφηγηθείτε ύστερα τη συζήτηση σε ένα γράμμα που θα στείλετε σε κάποιο φίλο, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του παιδιού, του παππού και της γιαγιάς και των γονέων. Φροντίστε, ώστε ο λόγος σας να είναι σύμφωνος με την οπτική γωνία/πλευρά από την οποία «βλέπετε» (αντιμετωπίζετε) το θέμα.

Ο Αριστοτέλης, στο έργο του «Ρητορική», αναφερόμενος στα «ήθη» των γερόντων, επισημαίνει και το εξής χαρακτηριστικό τους: «Συνεχώς διηγούνται όσα τους έχουν συμβεί, επειδή βρίσκουν ηδονή στην ανάμνησή τους». Εξάλλου, για πολλούς αιώνες, σε πολλά μέρη του κόσμου, οι ηλικιωμένοι είχαν την ευθύνη για τη μετάδοση της ιστορίας, των αξιών και του πολιτισμού. Πιστεύετε ότι η αφήγηση έχει τη δύναμη να κάνει το παρελθόν να ζει στο σήμερα, να αντιστέκεται στη φθορά και στο πέραςμα της ζωής, να «νικά» τον χρόνο;

Διαβάστε το πρώτο ποίημα της Γαλάτειας Καζαντζάκη, που είναι ένα δριμύ «κατηγορώ» των νέων κατά των μεγαλυτέρων για την κοινωνία που τους παραδίδουν. Αξιοποιήστε και το ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη και σκεφτείτε: Πώς πρέπει οι μεγαλύτεροι να προσεγγίζουν τους νέους, ώστε να τους πείθουν; Θεωρείτε ότι η αλήθεια αποτελεί τη μοναδική «γλώσσα» επικοινωνίας με τους νέους;

...Πνιγμένου καραβιού σάπιο σανίδι

όλη η ζωή μου του χαμού.

Μ' από την κόλασή μου σου φωνάζω:

Εικόνα σου είμαι κοινωνία και σου μοιάζω!

[Γαλάτεια Καζαντζάκη]

Στο παιδί μου

Στο παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια
 Και του μιλούσανε για Δράκους και για το πιστό
 σκυλί
 Για τα ταξίδια της Πεντάμορφης και για τον άγριο
 λύκο
 Μα στο παιδί δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια
 Τώρα, τα βράδια, κάθομαι και του μιλώ
 Λέω το σκύλο σκύλο, το λύκο λύκο, το σκοτάδι
 σκοτάδι,
 Του δείχνω με το χέρι τους κακούς, του μαθαίνω
 Ονόματα σαν προσευχές, του τραγουδώ τους
 νεκρούς μας.
 Α, φτάνει πια! Πρέπει να λέμε την αλήθεια στα
 παιδιά.

[Μανόλης Αναγνωστάκης «Τα ποιήματα 1941-71»]

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα και προβληματιστείτε: Σήμερα που έχει επικρατήσει η μορφή της πυρηνικής οικογένειας (γονείς και παιδιά), σε αντίθεση με την εκτεταμένη και πατριαρχική οικογένεια, όπου οι ηλικιωμένοι, παππούδες και γιαγιάδες, είχαν ενεργό ρόλο, ζητήστε από τους γονείς σας ή από ηλικιωμένους του περιβάλλοντός σας να σας αφηγηθούν πώς βίωναν την οικογενειακή θαλπωρή (ζεστασιά) μέσα στο πλαίσιο της εκτεταμένης οικογένειας. Έπειτα, να αφηγηθείτε σε έναν φίλο σας, πώς φαντάζεστε την οικογένεια του μέλλοντος.

Δυστυχισμένοι, και για ολόκληρη τη ζωή τους ανάπηροι ψυχικά, όσο κι αν τους ευνοούσε η τύχη, απόμεναν όσοι δεν μπόρεσαν να χαρούν ένα σπίτι, έναν όμιλο δικών τους ανθρώπων, οι πρόωρα απορφανισμένοι, οι ταλαιπωρημένοι. Δεν είχαν μια κώχη (κοίλωμα τείχους για τοποθέτηση αντικειμένων) ν' αποθέσουν τις αναμνήσεις τους, ένα θάλπος (ζεστασιά) να ξεγεννήσει την αισιοδοξία, το θάρρος και την αντοχή· «ολίγο φως και μακρινό» που να φωτίζει και να παραμυθεί (παρηγορεί) τα κατοπινά βήματά τους.

[Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, *Οι σκληροί καιροί*, Εκδόσεις των φίλων, Αθήνα 1987, σ. 141]

Τι σημαίνει σεβασμός προς ένα ηλικιωμένο άτομο; Πώς αποδιδόταν παλιά ο σεβασμός; Συμβουλευτείτε το κείμενο του Άγγελου Τερζάκη «Τα παιδιά με τα κλωνάρια» [Βλ. Παράρτημα, σσ. 181-184].

Με την ευκαιρία να θυμηθείτε και όσα μάθατε για την αφήγηση και να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

- α) Ποιες είναι οι πληροφορίες που δίνει ο πομπός/αφηγητής στον αποδέκτη της αφήγησης/ αναγνώστη; Το κείμενο ακολουθεί τη βασική δομή της αφήγησης;
- β) Ποιος αφηγείται τα γεγονότα; Συμμετέχει ή δεν συμμετέχει στην αφήγηση;
- γ) Ποια η οπτική γωνία και η αφηγηματική τεχνική που ακολουθεί ο αφηγητής στην αφήγηση;
- δ) Να χαρακτηρίσετε το ύφος του κειμένου και να δικαιολογήσετε τον χαρακτηρισμό σας.

Δραματοποίηση: Ένας νέος και ένας ηλικιωμένος συζητούν. Θέμα συζήτησης είναι ο σεβασμός προς τους ηλικιωμένους στο «τότε» και στο «σήμερα». Ο καθένας από τους δύο αφηγείται μια ιστορία, υποστηρίζοντας, από τη δική του οπτική γωνία, ότι υπάρχει ή δεν υπάρχει σεβασμός προς τους ηλικιωμένους στις μέρες μας. Να υποδυθείτε τους ρόλους και να αφηγηθείτε την ιστορία.

Πώς φαντάζεστε να είναι ο κόσμος του μέλλοντος; Περιγράψτε την εικόνα του. Υποθέστε ότι ζείτε στον κόσμο του μέλλοντος. Αφηγηθείτε μία μέρα σας σε αυτόν.

• Το Γέλιο και το κωμικό

Αφηγήσεις κωμικών ιστοριών

Αξιοποιώντας τις φράσεις: «Το γέλιο είναι ένα καλό φάρμακο, θεραπεύει ιδιαίτερα τη μελαγχολία» και «Το γέλιο είναι ίδιον (=χαρακτηριστικό) του ανθρώπου, είναι σημείο του ορθολογισμού του», να αναπτύξετε τις απόψεις σας για τον ρόλο και την αξία του γέλιου στη ζωή του ανθρώπου. Για ποιους λόγους νομίζετε ότι οι άνθρωποι γελούν όλο και λιγότερο στις μέρες μας;

Έρευνα. Ομαδική εργασία: Να χωριστείτε σε ομάδες των δυο ή τριών ατόμων και να εξετάσετε το γέλιο στη σχολική ζωή. Μπορείτε να στηρίξετε την έρευνά σας στα παρακάτω θέματα / ερωτήματα:

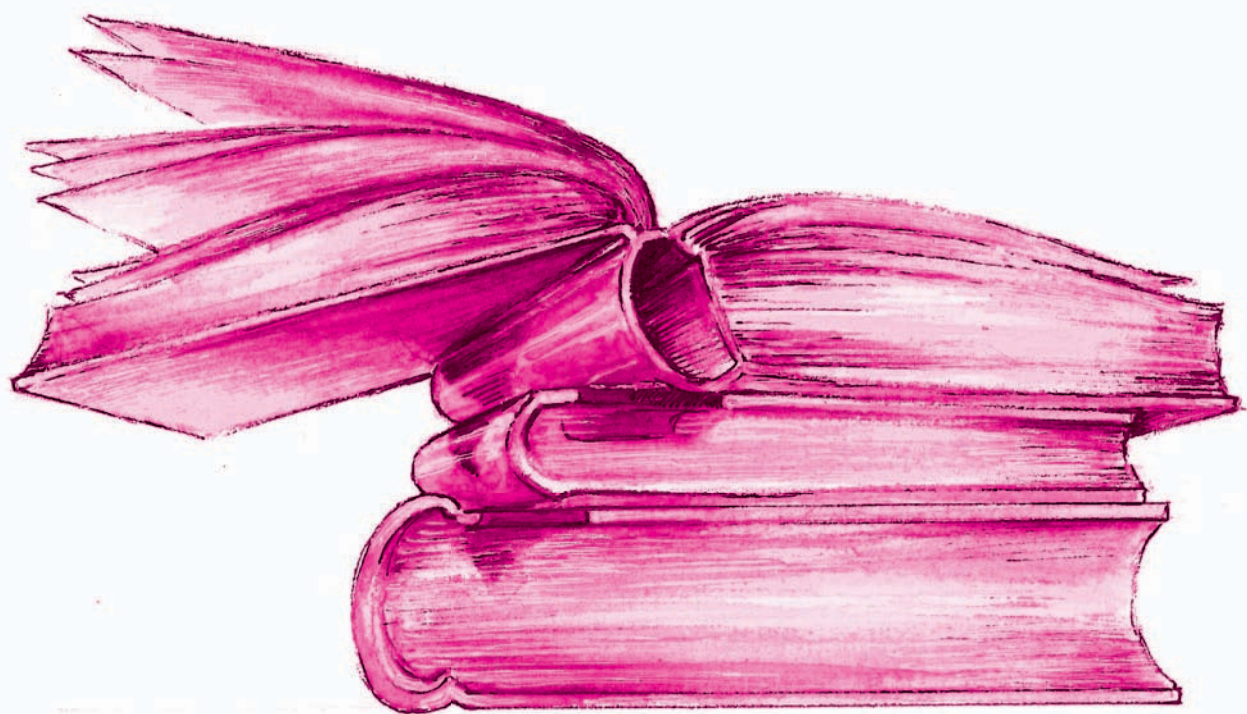
- α) Θεωρείτε ότι το γέλιο αποτελεί βασικό κίνητρο για τη μάθηση;
- β) Πιστεύετε ότι το γέλιο βοηθά στο να οικοδομηθούν φιλικές σχέσεις μεταξύ μαθητών και καθηγητών;
- γ) Νομίζετε ότι το γέλιο ενθαρρύνεται ή αποθαρρύνεται στη σχολική πράξη και για ποιους λόγους;
- δ) Πώς μπορεί να ασκηθεί μια «αγωγή γέλιου» στο σχολείο;

Αφηγηθείτε μια πρωταπριλιάτικη φάρσα που οργανώσατε με τους φίλους σας.
Εναλλακτικά: Να σχεδιάσετε μια κωμική σκηνή για να «βγάλετε γέλιο».

Το κωμικό, η σάτιρα, το ευθυμογράφημα, η γελοιογραφία κ.λπ. αποτελούν μορφές τέχνης. Στο πλαίσιο της συζήτησης σχετικά με τη σημασία και τον ρόλο του κωμικού και της σάτιρας στην καθημερινή πραγματικότητά μας, να προβληματιστείτε σχετικά με τον ρόλο της τέχνης στη σύγχρονη εποχή και ειδικότερα με αυτόν της σάτιρας, ανεξάρτητα απ' τον τρόπο με τον οποίο η τελευταία προβάλλεται (π.χ. μέσω της τηλεόρασης, του τύπου, ημερήσιου και περιοδικού κ.λπ.) στο ευρύ κοινό. Τις απόψεις σας να παρουσιάσετε με τη μορφή προσχεδιασμένου προφορικού λόγου στο μάθημα της Νεοελληνικής γλώσσας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Κεφάλαιο Πρώτο: Γλώσσα & Γλωσσικές ποικιλίες

Η απεραντοσύνη της γλώσσας

Γλώσσα δεν είναι, καθώς φαντάζονται κάποιοι, αράδιασμα από λέξεις, τύπους και κανόνες, όπως αναγράφονται σε λεξικά και γραμματικές... παρά η έκφραση του εσωτερικού μας κόσμου, κύμα ζωής, άνοιγμα και επαφή ψυχών, ανταλλαγή αισθημάτων και σκέψεων μέσα σε συνομιλία, ερώτηση και απόκριση, άρνηση και κατάφαση, προσταγή, απαγόρευση και παράκληση, μικροεπεισόδια, πεζότητες και ταπεινότητες της καθημερινής ζωής και έξαρση και κατάνυξη, τραγούδι και κλάμα, χαρά και καημός, τρικυμία και γαλήνη, αγάπη και πάθος, αγωνία και κατάρα, επιστήμη και ζωή, σκέψη, ενατένιση της μοίρας και φιλοσοφία –όλα αυτά. Είναι γλώσσα ατομική και εθνική. Γλώσσα είναι ολόκληρος ο λαός, λέει ένα φλαμανδικό ρητό.

[Μανόλης Τριανταφυλλίδης]

Η φθορά των λέξεων

Μοίρα των λέξεων είναι να φθείρονται στο στόμα του ανθρώπου. Όχι από την πολλή χρήση, σαν τα παλαιά νομίσματα, αλλά από την κακή χρήση, σαν τα όργανα του σώματος (π.χ. το μάτι) ή τις ψυχικές λειτουργίες (π.χ. τη φαντασία). Φθορά εδώ σημαίνει το προστύχεμα, τον ξεπεσμό τους. Να παραμορφώνονται στην προφορά, κάποτε έως το σημείο να μην αναγνωρίζεται ο αρχικός τύπος τους, είναι εύλογο, αφού με τον καιρό πολλά πράγματα μεταβάλλονται και στη φυσιολογική και στην κοινωνική κατάσταση των ανθρώπων: πόσες λ.χ. λατινικές λέξεις έχουν γίνει αγνώριστες στη σημερινή γαλλική ή ισπανική γλώσσα; Ακόμα και του νοήματος οι παραλλαγές δεν καταδικάζονται, όταν μια λέξη μεταφέρεται σε άλλο γεωγραφικό χώρο ή σε άλλο πολιτιστικό κλίμα. Ούτε η πρώτη ούτε η δεύτερη αλλοίωση είναι (ηθική, θα μπορούσα να πω) φθορά.

Φθορά είναι ένα άλλου είδους πάθημα των λέξεων: το ψεύτισμα και η νοθεία τους που γίνεται όχι από σύμπτωση, αλλά από δόλο εκείνου που τις χρησιμοποιεί. Τότε οι λέξεις χάνουν – θα έλεγα– την αρετή τους. Και προκαλούν, εξοργίζουν με την

ψεύτικη λάμψη που παίρνουν, με το απατηλό φτιασίδιωμά τους. Παύουν να είναι έντιμες· άλλο «λένε» και άλλο υπάρχει στο «βάθος» τους. Έτσι, για παράδειγμα, ό,τι είναι εξανδραποδισμός λέγεται «ησυχία» και «τάξη», ό,τι είναι συμφέρον λέγεται «φιλία», η βαρβαρότητα ονομάζεται «σθένος» και η μισαλλοδοξία «πατριωτισμός».

Αξίζει να σημειωθεί ότι όσο ευγενέστερες είναι οι λέξεις, σε τόσο μεγαλύτερο εξευτελισμό μπορούν να πέσουν από την κακή χρήση τους. Οι κοινές, οι «αγοραίες», δεν διατρέχουν αυτόν τον κίνδυνο. Το πολύ που μπορούν να πάθουν είναι να γίνουν αστείες. Όσες, όμως, από την καταγωγή τους έχουν τίτλους ευγενείας, υπόκεινται στην έκπτωση, τόσο ευκολότερα και συνηθέστερα όσο πιο σεβαστό και επιβλητικό είναι το νόημά τους. Σαν να ισχύει και εδώ ο γενικός κανόνας: πληγώνεται βαρύτερα όποιος γκρεμίζεται από ψηλά... Τα παραδείγματα αφθονούν. Όπως και να μεταχειριστείς τις λέξεις: «φαγοπότι» και «νηστεία», «κέρδος» και «ζημία», «ξεναγός» και «λαθρεπιβάτης», τίποτα δεν παθαίνουν· σημαίνουν αυτό που λένε. Κάτι ανόσιο, όμως, έχει διαπραχθεί σε βάρος της γλώσσας, όταν στο στόμα της κακής προαίρεσης ανθρώπων «φθείρονται» λέξεις ευγενείς. Θα μπορούσα να ονομάσω εδώ πολλές, πάμπολλες, που πραγματικά έχουν εξευτελιστεί στους χρόνους μας. Περιορίζομαι σε δύο που τις έχουμε σε τέτοιο βαθμό κακομεταχειριστεί, ώστε έχουν γίνει αξιολύπητες: «συμμαχία» και «δημοκρατία».

Θα κλείσω το δοκίμιο με μια σύντομη παρατήρηση. Ο άνθρωπος είναι κατεξοχήν υποκριτικό ζώο που έχει καλλιεργήσει και εκμεταλλεύεται το ψεύδος όσο κανένα άλλο έμβιο ον απάνω στον πλανήτη μας, επειδή αξιώθηκε να αποκτήσει και να αναπτύξει ένα ανεκτίμητο αγαθό: το λόγο, που είναι για όλα ικανός. Όταν, όμως, κακομεταχειρίζεται αυτό το θαυμάσιο όργανο, τούτο τον εκδικείται: δίνει τέτοια λάμψη στα ψεύδη του που πια δεν τα πιστεύει...

[Ε. Π. Παπανούτσος, Το δίκαιο της πυγμής, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1975, σσ. 155-161.
Κείμενο συντομευμένο και ελαφρά διασκευασμένο]

Η σύγχρονη γλωσσική κρίση

Σήμερα η ελληνική γλώσσα κατακλύζεται από εισβολή ξένων λέξεων, εκφραστικών τρόπων σκέψης. Τα προϊόντα, οι επιγραφές, η ορολογία ολόκληρων κλάδων επιχειρήσεων, ο κινηματογράφος πιστοποιούν τη γλωσσική μας εξάρτηση από ξένα κέντρα αναπτυγμένων βιομηχανικά χωρών. Το πρόβλημα αυτό με τις τεράστιες προεκτάσεις του στη γενικότερη αλλοτρίωση του Έλληνα έχει παραμεληθεί –άσχετα με τις προθέσεις– από όλες τις τελευταίες γλωσσικές μεταρρυθμίσεις.

Μια άλλη αιτία της κρίσης ανιχνεύεται στο πραγματικό γεγονός της αποδυνάμωσης

της γλώσσας και του γλωσσικού θησαυρού από την εκδοχή της εικόνας στη σύγχρονη ζωή. Η εικόνα μέσα στο σπίτι καθημερινά καταδικάζει σε σιωπή, σε αλαλία. «Μη μιλάτε, μη σκέφτεστε, μόνο βλέπετε». Τηλεόραση, κινηματογράφος, διαφημίσεις, όλα εικόνα, που φτάνει μάλιστα τώρα και μέσω δορυφόρων. Καλλιεργούν σύμβολα βουβά, μεταβιβάζουν μηνύματα χωρίς καμιά δυνατότητα απάντησης, αντιλόγου, διαλόγου. Ο άνθρωπος μεταβάλλεται σε παθητικό δέκτη αυτών των μηνυμάτων, σε θεατή των όσων συμβαίνουν γύρω του, σε άλαλο ζώο.

Πέρα απ' αυτά η χρησιμοθηρική αντίληψη της παιδείας και ο πολιτικός λαϊκισμός έχουν αποπροσανατολίσει το λαό. Πολλοί δυστυχώς πιστεύουν, με μια καθόλου ακίνδυνη αφέλεια, ότι η γλωσσική απλούστευση και απλοποίηση –μονοτονικό, φωνητική γραφή– θα συντελέσει ώστε τα αγαθά της μόρφωσης να γίνουν ευκολότερα κτήμα του λαού. Και να σκεφτεί κανείς πως οι λαοί, όπως οι Γερμανοί και οι Άγγλοι, δεν επέτρεψαν καμιά τέτοια απλουστευτική διαδικασία εδώ και διακόσια χρόνια. Κατατάσσονται μήπως οι λαοί αυτοί στους πνευματικά καθυστερημένους;

Η ελληνική γλώσσα περνά κρίση που οφείλεται σε πολλούς παράγοντες. Η εισδοχή αρχικά πολλών ξενισμών στη γλώσσα μας συνιστά ένα φοβερό παράγοντα αποδυνάμωσης και αλλοίωσής της. Αυτό δε σημαίνει ότι πρέπει ν' αποκλεισθεί εντελώς κάθε ξενισμός. Ξένες όμως λέξεις που είχαν εισχωρήσει τον περασμένο αιώνα στη γλώσσα μας αντικαταστάθηκαν, και πολύ επιτυχημένα μάλιστα, από ελληνικές και έγιναν κτήμα του κοινού λεξιλογίου, κτήμα του λαού. Έτσι, το Παρλαμέντο έγινε Βουλή, η πόστα ταχυδρομείο, το δοβλέτι κράτος.

Απ' τη λόγια εξάλλου παράδοση και τον ανεξάντλητο θησαυρό της αρχαίας αντλήθηκαν λέξεις για να εκφραστούν νέες τεχνολογικές εφευρέσεις. Οι λέξεις αυτές είναι πάρα πολλές, αρκεί να σκεφτεί κανείς το υποβρύχιο, το ποδήλατο, το αυτοκίνητο, τη δημοσιογραφία, τους εφημεριδοπώλες, την τηλεόραση και άλλες του καθημερινού πλέον λεξιλογίου. Αυτή η ισχυρή σύνδεση της νεοελληνικής με τη λόγια και την αρχαία παράδοση καθιστά αποτελεσματική την άμυνά της κατά των ξενικών όρων.

Κοινωνιολογικές παρατηρήσεις αποδείχνουν ότι η γλωσσική πενία και κρίση είναι σύμφυτη, συμπορεύεται με την ηθική κρίση της κοινωνίας. Η κοινωνία μας σήμερα δε διαθέτει τη βούληση προς την παιδεία, την παιδεία εκείνη που αναπτερώνει το πνεύμα και θρέφει την ψυχή, την παιδεία, που καθιστά, κατά την πλατωνική ρήση, τον άνθρωπο εραστή της αρετής, της δικαιοσύνης, της ηθικής τελειότητας [...]. Την παιδεία, τέλος, που χαρίζει στον άνθρωπο τη μοναδική και αναφαίρετη χαρά του στοχασμού και της πνευματικής απόλαυσης και χαράς που προέρχεται από τη γνώση

της αλήθειας και της απαλλαγής από τους βρόγχους και τα σκοτάδια της αμάθειας, της άγνοιας και άρα της δυστυχίας. Οι πνευματικές απολαύσεις είναι το αποτέλεσμα μιας τέτοιας παιδείας απαλλαγμένης από κάθε χρησιμοθηρική και «πρακτική» σκοπιμότητα.

Αντίθετα η κοινωνία μας τώρα κατέχεται έντονα από την τάση προς τον ελάχιστο κόπο. Όλοι απαιτούν αμοιβές, χωρίς να σκέφτονται τι προσφέρουν. Και η γλώσσα, ως όργανο παιδείας και μάθησης, απαιτεί προσεκτική και επιμελημένη εργασία. Απαιτεί πνευματική πειθάρχηση, επιμονή και υπομονή, αρετές με τις οποίες πολύ λίγη σχέση έχουν πλέον οι σημερινοί άνθρωποι.

[Κ. Κιουπιολής, στο βιβλίο: Τ. Κωσταλά και Ν. Καμαργιάρης, Έλλογη σκέψη, τ. Δ' εκδ. Κορφή, Αθήνα 1996, σσ. 282-284]

Λόγος και εικόνα

Τη θέση του λόγου στη σημερινή κοινωνία τείνει με βήμα γοργό να καταλάβει η εικόνα. Η εικόνα είναι η αναπαραγωγή της πραγματικότητας. Ούτε ερμηνεία, ούτε καν περιγραφή της. Απλούστατα, δουλική μίμησή της. Η μετακίνηση αυτή που παρατηρείται στους καιρούς μας είναι τρομερής σημασίας. Γιατί δείχνει κατά τον πιο εύγλωττο τρόπο το πόσο ριζική είναι η αλλοίωση που έπαθε στην εποχή μας η ανθρώπινη ύπαρξη. Άλλοτε, ο λόγος ήταν απαραίτητο παρακολουθήμά της. Σήμερα, η εικόνα. Ολόκληρος ο άνθρωπος μεταμορφώθηκε, συγκεντρώθηκε σ' ένα απεχθές, γυάλινο, πεινασμένο μάτι. Φυσικά, λοιπόν, κατ' ακολουθία φαινόμενα είναι τα πολλά περιοδικά που δεν έχουν παρά μονάχα φωτογραφίες, τα διάφορα «κόμικς» με τον σπασμωδικό, εξαρθρωμένο λόγο, η διαφήμιση που δρα με την εικόνα κι όχι με τον λόγο που πείθει, η τηλεόραση που σέρνει πίσω της ευλογίες, αλλά και κινδύνους πολλούς, γιατί μπορεί, αν δεν χρησιμοποιηθεί έξυπνα και με πνευματικότητα, να ισοπεδώσει τις ανθρώπινες υπάρξεις που την παρακολουθούν και να τους αφαιρέσει κάθε εντελώς προσωπικό γνώρισμα.

Θ' άξιζε όμως ν' αναρωτηθεί κανένας, σε ποιους λόγους οφείλεται αυτή η αβίαστη επικράτηση της εικόνας στον κόσμο μας;

Πρώτος και κύριος λόγος είναι η σύγχρονη, επικρατούσα αντίληψη πως ο άνθρωπος είναι ένα ον άψυχο, ον φθαρτό κι επομένως παροδικής σημασίας. Όσες φορές αναγκάζεται ο σύγχρονος, άθεος στοχασμός να μεταχειριστεί τη λέξη «ψυχή», βιάζεται να την ερμηνεύσει ως εκδήλωση διαφόρων νευροσωματικών αλλοιώσεων και δραστηριοτήτων. Ο λόγος, όμως, ο αληθινός αναπηδά ακριβώς από τον διάλογο της ψυχής με τα πράγματα και μπορεί, βέβαια, να μιλεί για τα αισθητά, αλλά

αισθάνεται πως αυτά τα αισθητά είναι ιδωμένα και βιωμένα από ένα ον υπεραισθητό. Μη πιστεύοντας ο άνθρωπος στο μυστήριο της ψυχής του, χάνει τη δίψα της ελευθερίας που ικανοποιούσε η δημιουργία του λόγου και τότε πια, ο λόγος του γίνεται περιγραφικός. Άλλα τότε, η εικόνα περιγράφει πιστότερα από το λόγο την πραγματικότητα και συνεπώς, ο λόγος είναι άχρηστος.

Ένας άλλος λόγος που η εικόνα έχει επικρατήσει στους καιρούς μας είναι το γεγονός πως ο άνθρωπος έγινε πολύ βιαστικός. Άλλοτε βιαζόταν λιγότερο, κι ως ήθελε ενάμιση μήνα για να πάει στην Αμερική. Σήμερα θέλει μισή μέρα και πάλι, η ζωή του, –μια ζωή μακρύτερη από κείνη που ζούσαν παλιότερα οι άνθρωποι– δεν του φτάνει. Αδειανός εσωτερικά, βρίσκεται σε πανικό. Θέλει να προφτάσει. Μη περιμένοντας τη μεταθανάτια πια ζωή, λυσσάει ν' απολαύσει τα πάντα σ' αυτήν εδώ. Ο λόγος είναι δυσκίνητος –εκτός κι αν θραυσθεί, αν παραμορφωθεί σ' ένα ξεκρέμαστο, αναπόδεικτο, περίπου μαγικό «σύνθημα», που ηλεκτρίζει τις μάξες και τις αναρριπίζει με τυφλά πάθη. Η εικόνα είναι ευκίνητη, ξεχωριστά εύγλωττη. Ο λόγος είναι το αθέατο πνεύμα, η εικόνα είναι το χειροπιαστό πράγμα.

Αν, βέβαια, ο σύγχρονος άνθρωπος δεν ήταν οκνηρός και αν αγαπούσε να σκέφτεται για λογαριασμό του και να μην αφήνει κάποιους ανεύθυνους να σκέφτονται και ν' αποφασίζουν γι' αυτόν–όπως γίνεται στα τυραννικά καθεστώτα– τότε θα ξαναγυρνούσε υπό τη σκέπη του λόγου. Η εικόνα γίνεται πιο βολική. Το ότι γίνεται και αποβλακωτική, αυτό ελάχιστοι το συλλογίζονται. Η τεχνική πρόοδος των καιρών μας τη βοηθάει αφάνταστα. Και σιγά–σιγά η πηγή του λόγου μέσα μας κοκκαλώνει. Εξακολουθούμε να μιλάμε για γλώσσα, για τα προβλήματα της γλώσσας, όμως η εικόνα μάς κατευθύνει ευκολότερα, αμεσότερα, πρακτικότερα. Μια φωτογραφία πείθει περισσότερο από ένα γράμμα, συγκινεί περισσότερο. Το πρόσωπο των αγαπημένων μας μας ενδιαφέρει περισσότερο από την ψυχή τους. Κι έτσι, οι σπινθήρες που ο λόγος άναβε μέσα μας όσο πάει και λιγοστεύουν, ο αληθινός λόγος. Γιατί πια, αυτός που μιλάμε και χρησιμοποιούμε είναι συνήθως επίπεδος, περιγραφικός, στρεβλός. Και όταν είναι λόγος αποκαλυπτικός, μυστηριακός, τότε ενοχλεί και ο σημερινός κόσμος φροντίζει να τον ξεχάσει. Τα σοβαρά κείμενα, τα σοβαρά βιβλία που σπάζουν τα φράγματα κι απογυμνώνουν τις ψυχές μένουν στα ράφια και κινούνται τα άλλα, που είναι γεμάτα εικόνες και πραγματισμό.

Τώρα που όσο πάει και διαδίδεται κι η τηλεόραση, το πρόβλημα γίνεται οξύτερο. Γιατί τα καλά περιοδικά ξέρουν και συγκερνούν το λόγο με την εικόνα που, είναι φυσικό, δεν μπορούμε ν' αρνηθούμε τις δυνατότητές της. Αλλά η τηλεόραση; Ο κινηματογράφος, βέβαια, ύστερα από περιπέτειες οδυνηρές ανοίγει ένα δρόμο, νόμιμο

και έξυπνο πνευματικά, δείχνοντάς μας διαμέσου της εικόνας την άλλη, αθέατη πραγματικότητα, την πραγματικότητα της ψυχής, του λόγου που αυτή γεννά. Πόσα, όμως, εκατομμύρια συνειδήσεις χάθηκαν ως τώρα εξαιτίας του κινηματογράφου, που, επιτέλους, δεν τον είχαμε και στο σπίτι μας!

Η τηλεόραση, τα «κόμικς», τα «σλάιντς» βρίσκονται μέσα στο σπίτι και βυθίζουν την οικογένεια σε σιωπή. Οι ψυχές ναρκώνονται και, ενώ οι άνθρωποι συζούν, δεν μπορεί ποτέ να ανακαλύψει η μια την άλλη. Αν συντελούνταν αυτή η ανακάλυψη, τότε θα άρχιζε η ζωοποίηση του λόγου. Και δε θα 'χανε, φυσικά, η εικόνα την αξία της, αλλά η αξία αυτή θα ήταν βοηθητική και όχι τυραννική, όπως έγινε σήμερα. Τότε η φαντασία του ανθρώπου θα ξανάνθιζε και με το λόγο θα ξανάπλαθε την πραγματικότητα.

[Κ. Τσιρόπουλος, Η μαρτυρία του ανθρώπου, Αθήνα ³1968, σσ. 58-61. Κείμενο συντομευμένο]

Γλώσσα και έθνος

Η γλώσσα, που κάθε λαός έχει διαμορφώσει, ήταν πάντα και είναι ο άξονας που γύρω του στρέφεται ο εθνικός βίος. Οι ιστορικοί λαοί έζησαν και κινήθηκαν στο στίβο της ιστορίας προπαντός ως ομόγλωσσες ομάδες. Βέβαια, η φυλετική ομογένεια δε συμπίπτει απόλυτα πάντοτε με τη γλωσσική. Κάθε λαός μπορεί να έχει, στα κράσπεδα συνήθως της γεωγραφικής συνοχής του, και λίγους αλλοφύλους ομόγλωσσους ή ομοφύλους αλλόγλωσσους, χωρίς, όμως, αυτό να εμποδίζει το συνολικό ταυτισμό της εθνικής φυσιογνωμίας με τη γλωσσική. [...]

Η σημερινή Ελλάδα υπάρχει ως έθνος και ως κράτος χάρη στο γεγονός ότι ο λαός της μιλά ελληνικά. Αν η ελληνική γλώσσα είχε χαθεί και εδώ κάτω, όπως χάθηκε στη Β. Βαλκανική, όπου εκτεινόταν παλαιότερα, είναι αυτονόητο ότι εμείς σήμερα θα ήμασταν πολίτες ενός κράτους νοτιοσλαβικού ή αλβανικού. Η κοινή γλώσσα συντήρησε τη συνοχή προς την Ελλάδα και την παντοτινή ελπίδα της ένωσης μαζί της των τμημάτων του ελληνισμού που βρέθηκαν ή βρίσκονται έξω από τα σύνορα της. Η Κύπρος λ.χ. και η Β. Ήπειρος δε θα είχαν μείνει προσηλωμένες στα ελληνικά πεπρωμένα, αν είχε συμβεί να γίνουν γλωσσικά ξένες προς τον άλλον ελληνισμό.

Η σημερινή γλωσσική ομοιογένεια των χωρών του ελληνικού κράτους επικυρώνει με τον πιο εύγλωττο τρόπο την ιστορική ελληνικότητα των κατοίκων της. Κι έτσι η διατήρηση της ελληνικής γλώσσας σε όλη την Ελλάδα αποκτά τη βαρύτητα του πιο συντριπτικού τεκμηρίου για την ιστορική επιβίωση του ελληνισμού. Μαζί της και χάρη σ' αυτήν επιζεί ιστορικά το ελληνικό έθνος. Μαζί της θα επιζήσει και στο μέλλον, και χωρίς αυτήν, θα πεθάνει. Ύστερα από αγώνα χιλιετιών, αγώνα άγριο,

αδυσώπητο και αδιάκοπο, αφού δέχτηκε σαν βράχος τα κύματα των ξένων γλωσσών, έμεινε στη θέση της σαν απόρθητο τείχος. Η πάλη της αυτή μόνο με το μυθικό πάλεμα του Διγενή προς το Χάρο θα μπορούσε να παρομοιαστεί, με τη διαφορά ότι στο τέλος ο γλωσσικός Διγενής βγαίνει νικητής.

«Νικήτρα του θανάτου» ονόμασε τη γλώσσα μας ο Παλαμάς. Και αν θυμηθούμε πως ελληνική γλώσσα δε σημαίνει τίποτε άλλο παρά ανθρώπους που μιλούν ελληνικά, καταλαβαίνουμε αμέσως όλο το βάθος του ιστορικού της μηνύματος. Η ελληνική γλώσσα – η σημερινή – ισοδυναμεί με την ιστορική επιβίωση της φυλής των Ελλήνων.

[Νικόλαος Π. Ανδριώτης, στο βιβλίο: Μ. Ι. Μπαχαράκης, Θεμέλιο στην Έκθεση Ιδεών, τόμος 3ος, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 67-68]

Η γλώσσα συστατικό στοιχείο του ατόμου και της φυσιογνωμίας ενός έθνους

Η γλώσσα δεν είναι απλό εργαλείο (όπως τη θέλουν μερικοί τεχνοκράτες γλωσσολόγοι, επικοινωνιολόγοι και πληροφορικοί), αλλά καθοριστικό συστατικό της προσωπικότητας του ατόμου και της φυσιογνωμίας ενός λαού, δηλ. «υπαρξιακό» στοιχείο. Μέσα στη γλώσσα ενός λαού, μέσα στην κάθε λέξη και φράση απεικονίζονται στοιχεία του. Γι' αυτό και η διδασκαλία μιας μητρικής εθνικής γλώσσας, όταν διδάσκεται σωστά και στο απαιτούμενο βάθος, είναι αυτόχρονα διδασκαλία του ύφους και του ήθους ενός λαού, ιστορικός και φρονηματικός μαζί παράγων. Ο άνθρωπος με τη γλώσσα του ταξινομεί τον κόσμο του, έτσι όπως τον έχει συλλάβει και επεξεργαστεί πρώτα με τη νόησή του. Με τη γλώσσα ο άνθρωπος βάζει σε τάξη το χάος της γύρω του πραγματικότητας. Κάθε λαός, σύμφωνα με τη νοοτροπία του, τις αντιλήψεις, τον πολιτισμό και την ιστορία του, τις αξίες και τα «πιστεύω» του, συλλαμβάνει, οργανώνει και εκφράζει με την εθνική του γλώσσα τον κόσμο κατά διαφορετικό τρόπο.

[Γ. Μπαμπινιώτης]

Η γλώσσα δεν είναι αθώα

Όπως γράφει ο Ρολάν Μπαρτ στη μελέτη του: Ο βαθμός μηδέν της γραφής, «η γλώσσα δεν είναι ποτέ αθώα, οι λέξεις έχουν μια δεύτερη μνήμη που μυστηριωδώς επιζεί στη μέση νέων σημασιών», η γλώσσα «δεν είναι κοινωνικά αθώα». Παραπληρωματικά (=λειτουργούν παραπλήσια) νοήματα πολλά και πλουσιότατα, που δίνουν στις λέξεις η παράδοση, τα κοινωνικά πιστεύω και οι κοινωνικοί κανόνες που ρυθμίζουν την επικοινωνία, μεταδίδονται με τις πιο απλές φράσεις, με την επιλογή ακόμα και μιας λέξης, με το γραμματικό τύπο ή με τη φωνή του ρήματος.

Διατάζω, για παράδειγμα, σημαίνει, δίνω εντολή στην προστακτική. Διατάζοντας ωστόσο, κάνω πολλές πρόσθετες στην κυριολεκτική αυτή σημασία πράξεις κοινωνικές: μετατρέπω τη σχέση μου με το δέκτη σε σχέση ιεραρχίας, δηλαδή συγχρόνως ορίζω την κοινωνική διάσταση της σχέσης, ακόμα δηλώνω το παραπανίσιο δικαίωμά μου, δηλαδή αποδίδω στην ιεραρχία εξουσία, επίσης κοινοποιώ τη δύναμη μου, δίνοντας στον εαυτό μου το ιεραρχικό δικαίωμα να χρησιμοποιεί προστακτική κ.ο.κ.

Όποια απλή, καθημερινή φράση περιέχει το επίθετο «αντρίκιος», μεταδίδει συνεμφατικά (=συγχρόνως με την κύρια σημασία), αυτόματα και άσχετα με τα περισσότερα πιθανά συμφραζόμενα, την κοινωνική ανισότητα των φύλων. Στη χρήση του επιθέτου λανθάνει (=ξεφεύγει της προσοχής μας) ολόκληρη ιδεολογία για την ανδρική βιολογική ιδιότητα που εμφανίζεται ταυτόσημη με πλήθος θετικές αξίες (θάρρος, ανωτερότητα, κουράγιο, αντοχή, αποφασιστικότητα, δύναμη, μεγαλοψυχία). Το επίθετο περιέχει την αξιολόγηση της βιολογικής διαφοράς και στο νόημά του η γυναικεία ιδιότητα ενυπάρχει ως αντιθετική λανθάνουσα απαξία. [...]

Η γλώσσα δεν είναι αθώα, πολυάριθμες πληροφορίες κοινωνικές και ιδεολογικά μηνύματα κάθε λογής περιέχονται στις λέξεις, στις πιο απλές φράσεις, στο χειρισμό των λέξεων και της σύνταξης και στις γραμματικές επιλογές που κάνει ο κάθε ομιλητής. Ακούγοντας κάποιον να λέει, «Καλημέρα, πώς είσαι, αγαπητέ Κώστα;», ακόμα και χωρίς άλλη ένδειξη έχει προσλάβει ο δέκτης την πληροφορία ότι ο πομπός καλημερίζει κάποιον ιεραρχικά κατώτερο, από την αδιόρατη πατερναλιστική (=εξουσιαστική) χροιά που έχει η τυπική αποστροφή μαζί με τον ενικό. Η κοινωνική διαστρωμάτωση, οι αξίες, οι προλήψεις και άπειροι κοινωνικοί προσδιορισμοί εκφράζονται στη γλώσσα. Η φράση «Δεν μπορούσα, να πούμε, ν' αφήσω να περάσει τέτοια κουβέντα» ανήκει σε ομιλητή που είναι οπωσδήποτε άντρας, σχετικά νέος, με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και λαϊκή κοινωνική καταγωγή. [...]

[Άννα Φραγκουδάκη, Γλώσσα και Ιδεολογία, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1996, σσ. 23-25]

Η γλώσσα των νέων και τα χαρακτηριστικά της

● Ορισμός:

Ο όρος «γλώσσα» των νέων δηλώνει το σύνολο των γλωσσικών φαινομένων που χαρακτηρίζουν την επικοινωνία των νέων μεταξύ τους. Παρά τον χαρακτηρισμό «γλώσσα», η γλώσσα των νέων δεν είναι ένα αυτοτελές γλωσσικό σύστημα, αλλά μια «κοινωνιόλεκτος», δηλαδή ένας τρόπος ομιλίας με λεξιλογικά, πραγματολογικά και δομικά χαρακτηριστικά που χρησιμοποιείται υπό ορισμένες συνθήκες επικοινωνίας

και είναι μέρος της γλωσσικής συνείδησης μιας κοινότητας. Η κοινωνική βάση της γλώσσας των νέων είναι η «παρέα», το δίκτυο των συνομηλίκων. Κατά συνέπεια δεν υπάρχει μια ενιαία γλώσσα των νέων, αλλά ένα σύνολο από επιμέρους τρόπους ομιλίας με κοινές τάσεις διαμόρφωσης και κοινά γλωσσικά στοιχεία. Καθώς η ελληνική έρευνα είναι ακόμη περιορισμένη, τα στοιχεία που ακολουθούν συνδυάζουν ευρήματα από διάφορες γλώσσες.

- **Χαρακτηριστικά της γλώσσας των νέων:**

Το νεανικό λεξιλόγιο περιλαμβάνει τόσο εκφράσεις χωρίς αντίστοιχο στην κοινή γλώσσα (π.χ. για τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα μιας νεανικής κουλτούρας) όσο και εκφράσεις που δηλώνουν μια ιδιαίτερη στάση (οικειότητα, αξιολόγηση, ειρωνεία) απέναντι σε ένα γνωστό αντικείμενο αναφοράς (π.χ. ο χαρακτηρισμός 'η ώρα του παιδιού' για το μάθημα των αγγλικών). Ιδιαίτερα παραγωγικά σημασιολογικά πεδία είναι οι κοινωνικές κατηγορίες (π.χ. φλώρος, τύπισσα), οι βιωματικές και κοινωνικές εμπειρίες (π.χ. ξεσαλώνω 'διασκεδάζω'), οι ψυχολογικές καταστάσεις (π.χ. τα πήρα στο κρανίο 'εκνευρίστηκα'), οι αξιολογικές (π.χ. αστέρι, σούπερ, τζάμι) και επιτατικές εκφράσεις (ψιλο-, χοντρο-, καρα-, με τρέλα). [...] Η νεανική επικοινωνία χρησιμοποιεί πολυάριθμες στερεότυπες εκφράσεις για την οργάνωση του διαλόγου, όπως χαιρετισμούς (έλα ρε, τσα γεια), προσφωνήσεις (ρε μεγάλε), εκφράσεις συμφωνίας (Μέσα είσαι!), άρνησης (Ούτε με σφαίρες!), επιδοκιμασίας (Φοβερό! Έγραψε!), έναρξης μιας αφήγησης (π.χ. Άκου φάση!).

Η δημιουργία και ανανέωση του νεανικού λεξιλογίου γίνεται με τέσσερις βασικούς τρόπους: α) αλλαγή σημασίας (π.χ. κόκκαλο 'μεθυσμένος'), β) δανεισμός, κατά κύριο λόγο από τα αγγλικά (π.χ. χάι 'κεφάλτος, φτιαγμένος'), γ) επιλογές προτύπων σχηματισμού λέξεων, π.χ. το επίθημα -άς για κατηγορίες της νεανικής κουλτούρας με αγγλική βάση (γκραφιτάς, μεταλλάς, κ.ά.) και δ) τροποποίηση λέξεων, χωρίς αλλαγή της βασικής τους σημασίας, είτε με επιθήματα (τσιγάρο > τσιγαριά) είτε με σύντμηση (ματσωμένος > ματσό).

- **Γιατί οι νέοι αναπτύσσουν δικούς τους τρόπους έκφρασης;**

Οι εξηγήσεις της βιβλιογραφίας συνδυάζουν τρεις παράγοντες. Κοινωνιολογικά, κάθε ηλικία έχει ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά που συναρτώνται με τυπικές συνθήκες επικοινωνίας. Τα κοινωνικά δίκτυα των νέων είναι στενότερα από αυτά των ενηλίκων, γεγονός που εντείνει την πίεση γλωσσικής συμμόρφωσης με την παρέα. Ακόμη, οι συμβάσεις γλωσσικής ευγένειας και απόστασης που απαιτούνται στην ενήλικη ζωή δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμη πλήρως κατά την εφηβεία. Έτσι εξηγείται

το ότι η συχνότητα μη πρότυπης γλώσσας είναι μεγαλύτερη στη νεότητα από ό,τι στην ενήλικη ζωή.

Ψυχολογικά, κατά τη νεανική ηλικία διαμορφώνεται η προσωπική και κοινωνική ταυτότητα. Η απόρριψη κατεστημένων τρόπων συμπεριφοράς και ο πειραματισμός με εναλλακτικά μοντέλα, τάσεις που γενικότερα χαρακτηρίζουν την εφηβεία, εκφράζονται και γλωσσικά. Με την ιδιαίτερη γλώσσα τους, οι νέοι συμβολίζουν ότι ανήκουν σε μια ηλικία με δικά της ενδιαφέροντα και αξίες, που διαφέρει τόσο από τα παιδικά όσο και από τα ενήλικα χρόνια.

Επικοινωνιακά, λειτουργίες της γλώσσας, όπως η εκφραστικότητα, η πρωτοτυπία και το γλωσσικό παιχνίδι, ίσως είναι ισχυρότερες στη νεανική ηλικία απ' ό,τι στη μετέπειτα ζωή.

[Γιάννης Ανδρουτσόπουλος, Πηγή: <http://abnet.agrino.org/htmls/M/M002.htm>]

Περιθωριακά ιδιώματα

Η αλλιώς: συνθηματικές γλώσσες, συνθηματικοί κώδικες, συνθηματικά ιδιώματα, κοινωνιόλεκτοι, αργκό. Τα λεξικά συγκλίνουν στην γαλλική καταγωγή της λέξης αργκό και στην αρχική της σημασία ως τεχνητής-κωδικής γλώσσας των κακοποιών, καθώς και στην εν συνεχεία μεταφορική της χρήση για την ορολογία επαγγελματιών και την ιδιόλεκτο κλειστών κοινωνικών ομάδων. Μερικά χαρακτηριστικά ιδιώματα τέτοιου είδους είναι η γλώσσα των νέων, τα κουτσαβάκικα (η μάγκικη λαϊκή γλώσσα), η γλώσσα των πολιτικών, των μοτοσικλετιστών (μηχανόβιων), των στρατιωτικών, του ιπποδρόμου κ.ο.κ. Η κάθε τέτοια «γλώσσα μέσα στη γλώσσα», αντικατοπτρίζει τις ιδιαιτερότητες της ομάδας που τη χρησιμοποιεί. Χαρακτηριστικό των συνθηματικών κωδίκων, ιδιολέκτων κ.λπ. είναι ότι εξελίσσονται με την πάροδο του χρόνου, όπως συμβαίνει με την κάθε γλώσσα. Οι ποικίλες μομφές εναντίον των αργκό μάλλον είναι περιττές, αφού αυτές χρησιμοποιούνται μόνο μεταξύ των μελών της κάθε ομάδας και όχι στις γενικότερες κοινωνικές τους επαφές. Άλλωστε και η ίδια η καθομιλουμένη ή κοινή είναι πλήρης στοιχείων από διάφορες αργκό: «δεν προβλέπεται», «ψάρι» από τη στρατιωτική αργκό, «λυπητερή» από τη λαϊκή, «τζιτζί» από τη γλώσσα των μοτοσικλετιστών, «κολλητός» από τη γλώσσα των νέων, «κόκκινη κάρτα» από την ποδοσφαιρική ορολογία κ.ά.

Μία νέα μορφή αργκό είναι η ηλεκτρονική αργκό ή η αργκό του διαδικτύου. Ο νέος αυτός κώδικας αποτελείται από τεχνικούς όρους που είναι χρήσιμοι για την αναφορά

σε διαδικασίες που γίνονται ηλεκτρονικά και οι οποίοι έχουν εισαχθεί και στο καθημερινό λεξιλόγιο ελλείπει ελληνικής λέξης ή εξαιτίας αδυναμίας δημιουργίας νέας. Αποτελείται ακόμη από συντομογραφίες των τεχνικών όρων και από εικονικές παραστάσεις που συμβολίζουν ολόκληρες φράσεις και είναι δύσκολο για τον μη τεχνογνώστη και τον μη συστηματικό χρήστη να αναγνωρίσει. Στην αργκό του διαδικτύου ανήκουν επίσης τα λεγόμενα *Greeklish*, η γραφή ελληνικού κειμένου με λατινικούς χαρακτήρες (*i grafi elliniku keimenou me latinikous xaraktires*), λόγω της καθολικής χρήσης της αγγλικής «κοινής» στο διαδίκτυο και των διαφόρων τεχνικών προβλημάτων που προκύπτουν από τη χρήση των μη λατινικών γραμματοσειρών. Η μεταφορά γίνεται φωνητικά ή/και συμβολικά και εναπόκειται στην αντίληψη του κάθε χρήστη π.χ. το λατινικό «x» χρησιμοποιείται συνήθως για το ελληνικό «χ» ενώ ηχητικά αντιστοιχεί με το «ξ».

Η χρήση των διαφόρων αργκό (ιδίως η ιδιόλεκτος των εκάστοτε νέων) και η επίδρασή τους στην κοινή καθομιλουμένη προκαλεί συνήθως αντιδράσεις που λίγο πολύ συνοψίζονται στον φόβο για «παρακμή» και εκχυδαϊσμό της καθαρής και «υψηλής» γλώσσας. Η γλώσσα, ωστόσο, είναι ζωντανός οργανισμός· η πρόσληψη δάνειων λέξεων και εκφραστικών σχημάτων από ξένες γλώσσες και από ιδιολέκτους, η παραγωγή νέων μεταφορών και ιδιωματισμών και η διαμόρφωση μιας καινούριας και πρωτότυπης νεανικής γλώσσας από κάθε γενιά αποτελούν ένδειξη ζωντάνιας και αφομοιωτικής δυναμικής.

[Πηγή: <http://www.elia.org.gr/pages.fds?pagecode=16.06.05&langid=1>]

Κινητό τηλέφωνο

Για τα παιδιά της ψηφιακής εποχής το κινητό τηλέφωνο ήλθε σαν μια φυσιολογική εξέλιξη. Συνηθισμένα να πληκτρολογούν με τα δύο χέρια σε παιχνιδομηχανές, πήραν στη χούφτα τους το κινητό και ξανάστησαν τη χαμένη γειτονιά. Οι αποστάσεις μέσα από τους κατακλυσμένους με αυτοκίνητα δρόμους εκμηδενίστηκαν, οι φίλοι βρέθηκαν δίπλα και οι ξένοι «κρατιούνται σε απόσταση» με το να μιλούν σε κάποιον άλλο, όταν δε θέλουν την προσέγγισή τους. Όσο για το τι λένε; Δεν χρειάζεται κανείς να το ξέρει, οσοδήποτε επιπόλαιο, ερωτικό ή χυδαίο είναι. Το πληκτρολογούν σε γραπτά μηνύματα, χρησιμοποιώντας συντομογραφίες που μόνο οι ίδιοι γνωρίζουν.

Κοινωνιοψυχολόγοι που προσπάθησαν να αποκρυπτογραφήσουν αυτόν τον επικοινωνιακό κυβερνοχώρο, ανακάλυψαν ότι τα γραπτά μηνύματα των κινητών είναι πολύ πιο εύγλωττα από ό,τι νομίζουμε και χαρακτηρίζουν τους κατόχους τους. Οι δημιουργικοί τύποι παιδιών χρησιμοποιούν καινοτόμες συντμήσεις λέξεων

και αργκό, διαμορφώνουν ειδικά τις ρυθμίσεις και τους ήχους του κινητού τους με μεγάλη ευκολία. Τα παιδιά που έχουν μέλλον ως δάσκαλοι και υπάλληλοι είναι ορθογράφοι, γνωρίζουν πάντα πού έχουν το κινητό τους και συνηθίζουν να το μαγκώνουν μεταξύ σαγονιού και ώμου. Όσα έχουν μέλλον σε επαγγέλματα εξουσίας (στρατιωτικοί, νομικοί), χρησιμοποιούν πάντα κεφαλαία γράμματα, δεν κόβουν τις λέξεις, γράφουν με συντομία, έχουν ηχηρά μηνύματα και μιλούν δυνατά στο κινητό μέσα στο λεωφορείο ή στο μετρό. Τέλος, όσοι προδιαγράφονται για κοινωνικό έργο (νοσοκόμοι, βρεφοκόμοι), χρησιμοποιούν πάντα μικρά γράμματα, χαμηλώνουν την ένταση του ήχου ή ενεργοποιούν τη δόνηση για να μην ενοχλούν και προσθέτουν στα μηνύματά τους πολλά γραφιστικά συμπληρώματα –όπως χαμογελαστά προσωπάκια.

Οι λόγοι, λοιπόν, που όλα τα παιδιά θέλουν ένα κινητό είναι, για να χτίζουν τον ιδιαίτερο κόσμο τους, να συμμετέχουν σε ιδεατές γειτονιές μέσα από τα δίκτυα, να είναι κοινωνικά καταξιωμένα στα μάτια των συνομηλίκων τους, να κάνουν πλάκα –ή και αντιγραφή– την ώρα του μαθήματος, να ξεφεύγουν από το διαρκή έλεγχο των γονιών τους. Οι λόγοι που οι γονείς τους σκέπτονται ή προστρέχουν να τους το προμηθεύσουν είναι συνήθως οι ... αντίστροφοι. Οι γονείς της δεκαετίας του 2000 μεγαλώνουν τα παιδιά τους σε έναν διαρκώς πιο αγχωτικό και θυμωμένο κόσμο. Τι πιο φυσικό, λοιπόν, από το να θέλει ο κάθε γονιός να βρίσκεται άμεσα «κοντά» στο παιδί του, όπου κι αν βρίσκεται αυτό, όποια στιγμή και για ό,τι συμβεί;

Τα παιδιά θα κάνουν το παν να μετατρέψουν το κινητό από όργανο ελέγχου σε όργανο απελευθέρωσης. Οι γονείς θα έχουν μεν την ψευδαίσθηση ότι «είναι κοντά», αλλά τα παιδιά θα βρίσκονται όπου θέλουν, με όποιον θέλουν και θα επικοινωνούν ανεξέλεγκτα με άτομα που δε γνωρίζουμε. Αυτό το όργανο που τους δωρίζουμε ως «συσκευή εντοπισμού», γίνεται στα χέρια τους μοχλός αντίδρασης, αποσταθεροποίησης του σχολικού περιβάλλοντος και ανάπτυξης μιας προσωπικότητας, που θα αποφεύγει να αντιμετωπίζει τον κόσμο «πρόσωπο με πρόσωπο». Οι ειδικοί σε όλες τις μεγαλουπόλεις του κόσμου τονίζουν ότι το κινητό τηλέφωνο στα παιδικά χέρια μετατρέπεται σε εργαλείο προσβολής των συμμαθητών πίσω από την ανωνυμία μηνυμάτων, αλλά και σε δέλεαρ για βιαιοπραγία και ληστεία εις βάρος των παιδιών που το φέρουν επιδεικτικά.

[Δημοσίευμα από τον ημερήσιο Τύπο σε διασκευή]

Graffiti

Πολύς λόγος έχει γίνει για τα ποικίλα συνθήματα που βλέπουμε καθημερινά να λερώνουν τους τοίχους. Είναι ένα φαινόμενο με αρχαία καταγωγή, που παρατηρείται

έντονα και στις μέρες μας στους δρόμους κυρίως των μεγαλουπόλεων, στις Πανεπιστημιακές σχολές αλλά και σε άλλα δημόσια κτίρια, ακόμη και σε αρχαία μνημεία του ελληνικού χώρου.

Επειδή πολλά άρθρα έχουν δημοσιευτεί για τα αναγραφόμενα στους τοίχους και τη σημασία τους, ας αναφερθούμε σε κάτι άλλο σχετικό, στα Graffiti των σχολικών θρανίων, κυρίως Γυμνασίων και Λυκείων. Είναι γεγονός πως στα παιδιά αρέσει να γράφουν στους τοίχους των σχολείων τους, αλλά περισσότερο στα θρανία τους, που είναι οι καθημερινοί τους σύντροφοι. Τι γράφουν όμως;

Παρατηρώντας τα θρανία στις σχολικές αίθουσες μπορούμε να προβληματιστούμε, να χαμογελάσουμε απλώς, ακόμη και να εκπλαγούμε. Τα περισσότερα Graffiti έχουν κύριο θέμα τους τον έρωτα, την αγάπη, τη φιλία και τη λατρεία για κάποια ποδοσφαιρική ομάδα ή κάποιο γνωστό ποδοσφαιριστή ή δημοφιλή τραγουδιστή. Ένα μεγάλο μέρος της επιφάνειας των θρανίων καλύπτουν ερωτικοί στίχοι, προερχόμενοι από γνωστά λαϊκά άσματα της εποχής ή αποτελούν προσωπικά δημιουργήματα των μαθητών.

Αγάπη, έρωτας, μίσος, πάθος, εκδίκηση, απιστία, προδοσία ή απλώς αδιαφορία είναι τα κυρίαρχα συναισθήματα.

Πίσω από τα περισσότερα μπορούμε να διακρίνουμε το κοριτσίστικο χέρι. Πολλοί στίχοι διαπνέονται από λυρισμό, αυθορμητισμό, ονειροπόληση και αισιοδοξία για αγάπη, ειρήνη, ευτυχία παντοτινή.

Μια άλλη μεγάλη κατηγορία στα Graffiti εκφράζουν το θαυμασμό για κάποια δημοφιλή ελληνική ομάδα ποδοσφαίρου ή μπάσκετ και τη λατρεία για γνωστούς ποδοσφαιριστές ή μπασκετμπολίστες Έλληνες ή ξένους.[...]

Άλλοι μαθητές εκφράζουν την αγάπη για κάποιον γνωστό, λαϊκό κυρίως, τραγουδιστή ή τραγουδίστρια, ελληνικής ή ξένης εθνικότητας, αλλά ακόμη και για νεανικά συγκροτήματα. Πολλοί γνωστοί στίχοι τους αναγράφονται στα θρανία, στα ελληνικά ή στα αγγλικά, αφού ορισμένα παιδιά χρησιμοποιούν ξένη γλώσσα για να εκφραστούν.

Άλλοι μαθητές προτιμούν να γράφουν μόνο το όνομά τους με μικρά ή τεράστια γράμματα, δηλώνουν την ταυτότητά τους, τις επιθυμίες τους, τις καλλιτεχνικές ή άλλες προτιμήσεις κι ενδιαφέροντά τους, τα χόμπι τους, τη συμπάθεια ή την αντιπάθειά τους για κάποιον, τις πολιτικές τους ιδέες, ακόμη και την οικογενειακή τους κατάσταση. Άλλοι καταφέρονται κατά του κατεστημένου, ζητώντας δραστικές αλλαγές και εκδηλώνοντας ένα φιλοσοφικό πνεύμα.

Πολλοί μαθητές προτιμούν να χωρίζουν κάθετα το θρανίο τους, οριοθετώντας

έτσι τη δική τους ιδιοκτησία από του συμμαθητή τους. Άλλοι σχολιάζουν κάποιον συμμαθητή ή καθηγητή τους, ή γράφουν από το βιβλίο τους τα δύσκολα σημεία του μαθήματος για να τα διαβάσουν στην προφορική εξέταση ή να τα αντιγράψουν σε κάποιο διαγώνισμα ή απλά αλληλογραφούν μεταξύ τους για κοινότυπα θέματα, αντί να μιλήσουν. Άλλα αναφέρονται σε συγκεκριμένα πρόσωπα μαθητών εκφράζοντας την αμοιβαία φιλία και αγάπη για πάντα. Τέλος υπάρχουν και εικαστικά: πολλοί προτιμούν να ζωγραφίζουν λαβωμένες καρδιές, πρόσωπα, ζώα, πουλιά, λουλούδια, γεωμετρικά σχέδια, τοπία, ακόμη και περιπαιχτικά σκίτσα με αντίστοιχα σχόλια για κάποιον συμμαθητή τους. [...]

Σίγουρα τα Graffiti αποτελούν έναν τρόπο έκφρασης και επικοινωνίας, ακόμη και εκτόνωσης των μαθητών, που, πολύ συχνά, κουρασμένοι από τα μαθήματα, αντί να παρακολουθούν, προτιμούν να γράφουν τα θρανία τους.

Μ' αυτό τον τρόπο τα παιδιά εκφράζουν τα συναισθήματά τους, τον ψυχικό τους κόσμο, τη διάθεση της στιγμής, τις επιθυμίες, τα όνειρα και τις ελπίδες τους. Καταθέτουν τις σκέψεις τους, τη φιλοσοφία τους για τη ζωή και τον κόσμο, τη γνώμη τους για το σχολείο και φανερώνουν τα κοινωνικά τους πρότυπα, τα οποία συχνά μπορεί να είναι αρνητικά, αφού τα παιδιά είναι φυσικό να επηρεάζονται από τις αξίες και τα ιδάλματα της καταναλωτικής-ατομιστικής κοινωνίας των μεγάλων. Βέβαια, πολλά παιδιά διαμαρτύρονται για την υπάρχουσα κατάσταση ζητώντας έναν όμορφο κόσμο ειρήνης, αγάπης και φιλίας και τέλος είναι και αυτά που διακατέχονται απλά από την αρχέγονη επιθυμία του ανθρώπου να διαιωνίσει το όνομά του γράφοντάς το κάπου, αλλά κι από ένα αίσθημα πρόσκαιρης ιδιοκτησίας.

Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, το γεγονός είναι ότι όσο υπάρχουν τα θρανία τα παιδιά θα εξακολουθούν να γράφουν, δίνοντας το στίγμα της εποχής τους αλλά και της ψυχής τους.

[Σοφία Σαρρή, δημοσιογράφος. Στο βιβλίο: Νέα Ελληνικά. Τεχνικά Επαγγελματικά εκπαιδευτήρια. Α τάξη 1ου κύκλου, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 1999, σσ. 23-26]

Η σημασία της γλωσσομάθειας

Γλωσσομάθεια είναι το να ξέρει κάποιος καλά, πλάι στη μητρική του γλώσσα, μία ή περισσότερες ξένες γλώσσες. Λέγοντας πως κάποιος ξέρει καλά μια ξένη γλώσσα, εννοούμε ότι την μιλάει καλά, σαν να ήταν η μητρική του περίπου, με την προφορά των ξενόγλωσσων όρων, με τη γραμματική της, με τους ιδιωματισμούς της και με την ορθογραφία της.

Οι λόγοι που καθιστούν απαραίτητη τη γλωσσομάθεια στην εποχή μας, είναι πολλοί.

Καταρχάς, μια, τουλάχιστον, ξένη γλώσσα είναι χρήσιμη από πολλές απόψεις. Δίνει τη δυνατότητα στο γλωσσομαθή να επικοινωνεί με τους πολίτες άλλων κρατών που μιλούν την ίδια γλώσσα. Και αν λάβουμε υπόψη μας πόσο στενή και συχνή είναι σήμερα η διεθνής επικοινωνία, με τα ταξίδια και τα σύγχρονα μέσα πληροφόρησης, αντιλαμβανόμαστε πόσο πολύτιμη είναι η γλωσσομάθεια, αν θέλουμε να επισκεφτούμε μια ξένη χώρα ή να ενημερωθούμε για τα διεθνή γεγονότα.

Έπειτα, είναι χρήσιμη για να διεκπεραιώνονται διάφορες συναλλαγές, όπως συμφωνίες, αγορές, εισαγωγές και εξαγωγές, με φυσικά και νομικά πρόσωπα του εξωτερικού. Άλλωστε, είναι κοινός τόπος ότι οι επαγγελματικές δραστηριότητες σήμερα έχουν επεκταθεί σ' όλη την Οικουμένη. Παραγωγοί, έμποροι και υπηρεσίες έχουν εξαπλώσει το δίκτυο των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων διεθνώς. Συμμετέχουν σε διεθνείς εκθέσεις, διαφημίζουν τα προϊόντα τους σ' όλο τον κόσμο, ενημερώνονται για την παγκόσμια οικονομική κατάσταση, για τις εξελίξεις και τις συνθήκες που επικρατούν στη διεθνή αγορά. Για να τα παρακολουθεί όλα αυτά αυτός που ενδιαφέρεται, πρέπει απαραίτητα να είναι γλωσσομαθής.

Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι η γλωσσομάθεια για ορισμένα επαγγέλματα, όπως είναι, για παράδειγμα, το επάγγελμα του διπλωμάτη και του πολιτικού, που εκπροσωπούν τη χώρα τους σε διεθνείς οργανισμούς και συμμετέχουν σε διαπραγματεύσεις με άλλα κράτη. Πώς θα μπορούσε ένας ηγέτης να υπερασπίζεται και να προβάλλει στα διεθνή συνέδρια ή τις συναντήσεις του με ηγέτες άλλων κρατών τα εθνικά δίκαια, αν δεν γνωρίζει άπταιστα ξένες γλώσσες;

Η γλωσσομάθεια μπορεί να αποδειχτεί χρήσιμη και για επαγγελματική αποκατάσταση, επειδή είναι πολύ σημαντικό εφόδιο για την πρόσληψη και τη σταδιοδρομία σε κάποια υπηρεσία, πολύ δε περισσότερο, αν συνοδεύεται και με άλλα προσόντα. Εξάλλου, υπάρχουν και επαγγέλματα που για την άσκησή τους αρκεί μόνο η άπταιστη γνώση ξένων γλωσσών, όπως είναι π.χ. τα επαγγέλματα του μεταφραστή, του διερμηνέα, του ξεναγού.

Η γλωσσομάθεια δεν έχει μόνο πρακτική χρησιμότητα, αλλά και θεωρητική αξία. Είναι απαραίτητη για όποιον θέλει να σπουδάσει και να διακριθεί σε κάποιον επιστημονικό κλάδο. Ο γλωσσομαθής έχει τη δυνατότητα να μορφωθεί και να επιμορφωθεί σε ξένα πανεπιστήμια, να μελετά την ξενόγλωσση βιβλιογραφία, να συμμετέχει σε διεθνή επιστημονικά συνέδρια και να ανακοινώνει, όχι μόνο στη μητρική του, αλλά και σε ξένες γλώσσες, τα πορίσματα της επιστημονικής του έρευνας.

Αν ξέρουμε ξένες γλώσσες, η επικοινωνία μας με τους άλλους λαούς γίνεται πιο ουσιαστική. Γνωρίζουμε καλύτερα τον πολιτισμό τους. Μελετούμε τη λογοτεχνία

τους, μνούμαστε στον τρόπο σκέψης και έκφρασής τους, κατανοούμε την ψυχολογία και τη νοοτροπία τους, γνωρίζουμε την ιστορία, τις παραδόσεις τους και τα σύγχρονα επιτεύγματά τους στην επιστήμη, στην Τέχνη, στην οικονομία. Η γνώση αυτή και η σύγκριση με τους ξένους λαούς μάς κάνει να συνειδητοποιήσουμε την ιδιοτυπία του έθνους μας.

Τέλος, η εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας ασκεί πνευματικά τον άνθρωπο. Με τη μελέτη ξένων βιβλίων, με τη γνώση του λεκτικού της πλούτου, της ακρίβειας στην έκφραση, της γραμματικής, της σύνταξης και των ιδιωματισμών που έχει, ασκείται η προσοχή, η μνήμη και η κρίση. Και όσο καλύτερα μαθαίνει κάποιος μια ξένη γλώσσα, τόσο καλύτερα μαθαίνει και την ιδιαιτερότητα της δικής του γλώσσας. Γι' αυτό ο Goethe είπε: «Όποιος δεν ξέρει ξένες γλώσσες, δεν ξέρει τίποτε από τη δική του».

[Σπύρος Κούτρας, «Πειστικός λόγος», εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 2003. Κείμενο από το διαδίκτυο]

Κεφάλαιο Δεύτερο: Ο Λόγος

Διάλογος

Για να γίνεται όμως καρποφόρος ο διάλογος, πρέπει να τηρούνται, κατά την εξέλιξή του και την πορεία του, από τους συζητούντες ορισμένες προϋποθέσεις, που, χωρίς την τήρηση βέβαια αυτών των βασικών προϋποθέσεων, δεν μπορούμε να φτάσουμε σε καρποφόρο αποτέλεσμα.

Μια βασική προϋπόθεση για την καλή πορεία και την πετυχημένη έκβαση μιας συζήτησης, ενός διαλόγου, είναι η αυτοπειθαρχία των συζητούντων, κάτι για το οποίο δυστυχώς δεν μπορούμε να υπερηφανευόμαστε.

Η υπομονή, επίσης, είναι μια σπουδαία αρετή. Ο νεοέλληνας, κατά κανόνα σχεδόν, μπαίνει μέσα στη συζήτηση προτού να τελειώσει εκείνος που μιλά τον κύκλο των σκέψεών του. Διακόπτουμε απότομα τον συζητητή μας, χωρίς να λαβαίνουμε υπόψη μας καθόλου τον ειρμό των λόγων του. Διακόπτουμε, για να αντικρούσουμε κάτι που δεν έχει ακόμη εκφράσει ο συζητητής μας.

Μια άλλη προϋπόθεση της πετυχημένης συζήτησης είναι να κρατά κανένας στάση αξιοπρεπή απέναντι στη γνώμη ή στις γνώμες των άλλων. Να προσέχει τα λεγόμενα του συνδιαλεγόμενου του, να σέβεται τις απόψεις των άλλων κι ακόμη περισσότερο να τις ανέχεται. Πράγμα που δυστυχώς δεν το συναντούμε συχνά στο νεοελληνικό διάλογο. Κι αυτή η στάση κατά τη συζήτηση προϋποθέτει αυτοέλεγχο και αυτοπειθαρχία, που δεν είναι ανάγκη να κοπιάσει κανένας και πολύ για να διαπιστώσει το πόσο αυτή η

αρετή μας λείπει.

Στη συζήτηση, επίσης, κάνουμε πολύ μεγάλη χρήση της γενίκευσης. Αυτή δε θέλει πολλή σκέψη. Με τη γενίκευση αποφεύγει κανένας την προσπάθεια να σκεφτεί. Το ίδιο συμβαίνει και όταν κανένας στη συζήτηση προσπαθεί να απλοποιήσει σύνθετα πράγματα. Η απλοποίηση, ωστόσο δεν είναι πάντα γνώρισμα του ορθού. Τα θέματα ή τα αντικείμενα της συζήτησης δεν είναι τόσο απλά, όσο τα φανταζόμαστε. Άλλα περισσότερο κι άλλα λιγότερο είναι κάπως σύνθετα και περιπλεγμένα, αλλά και η απλοποίηση δεν είναι διόλου εύκολη και χωρίς λογικά σφάλματα.

Τις περισσότερες, επίσης, φορές ο καθένας από τους συζητητές αντιλαμβάνεται τα πράγματα σχεδόν πάντα με το δικό του τρόπο. Έπειτα, αλλιώς εννοεί ο καθένας το περιεχόμενο μιας λέξης ή μιας έννοιας, ενός όρου, κι αλλιώς ο άλλος. Η ακριβολογία δεν είναι κάτι το συνηθισμένο. Ακόμη και όταν δυο λένε το ίδιο πράγμα, ποτέ δεν είναι απόλυτα το ίδιο· κι όταν ακόμη οι λέξεις δεν έχουν περισσότερες από μια σημασίες.

Μερικές φορές ακόμη πέφτομε σε συλλογιστικά λάθη από τη βιασύνη μας. Ας μη μας κακοφαίνεται· ο νεοέλληνας ρέπει προς την επιπολαιότητα. Έτσι καταλήγουμε σε εσφαλμένα συμπεράσματα. Η βιασύνη μας στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

Μια άλλη, τέλος, βασική προϋπόθεση για να προαχθεί ο διάλογος είναι η αποπροσωποποίησή του. Δυστυχώς, ο νεοέλληνας δεν αποπροσωποειεί σχεδόν ποτέ τις συζητήσεις του. Γι' αυτό και στις συζητήσεις μας παρατηρεί κανένας, σχεδόν κατά κανόνα, να παρουσιάζεται τούτο το φαινόμενο: Ύστερα από τις πρώτες φράσεις οι πολλοί χάνουμε το θέμα μας και στη θέση του τοποθετούμε τον εαυτό μας, οπότε η συζήτηση μεταβάλλεται σε διαφωνία, η οποία πάλι μετατρέπεται σε προσωπική διένεξη.

Δε συζητούμε, γιατί δε μάθαμε ποτέ ν' ακούει ο ένας τον άλλον με προσοχή και υπομονή. Σπάνια κρατούμε τη συζήτηση σε επίπεδο σοβαρότητας και ευπρέπειας. Η διαλεκτική, όμως, δεν είναι όπλο φιλονικίας και έριδας, παρά μέθοδος, τρόπος, δρόμος να βρεθεί το σωστό με την ανταλλαγή απόψεων.

[Ι. Ν. Ξηροτύρης, περιοδικό Πολιτικά θέματα, τεύχος 580. Επιλογή αποσπασμάτων]

Τι είναι εφηβεία; ή Η έκρηξη που λέγεται εφηβεία

Η εφηβεία περιγράφεται σαν φάση μετάβασης από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση. Παρ' όλα τα γοητευτικά ονόματα που της έχουν δοθεί, «μεταναστευτική εποχή», «γέφυρα», «πέραςμα», κ.λ.π., με το να την αποκαλούμε «μεταβατική»

περίοδο, υπάρχει ο μεγάλος κίνδυνος να την αντιμετωπίσουμε σαν κάτι που το κύριο χαρακτηριστικό του είναι ότι πρέπει να περάσει και να τελειώσει... σαν αρρώστια. Γιατί μεταβατικές είναι και άλλες εποχές και ηλικίες. Π.χ. η εποχή που το μωρό μαθαίνει να μιλάει, να περπατάει, όταν μαθαίνει να λέει «όχι», όταν αρχίζει σχολείο. Σπάνια, όμως, χαρακτηρίζονται αυτές οι εποχές ως μεταβατικές. Αντιθέτως, με το να επιμένουμε ότι η εφηβεία είναι «πέραςμα», μπορεί να ξεχάσουμε ότι είναι μια εποχή μεγάλη, σοβαρή, με δική της οντότητα, αξία προσοχής και μελέτης.

Η εφηβεία έχει τις ρίζες της στην παιδική ηλικία και είναι μια συνέχεια της· συγχρόνως αντιστοιχεί σε διακοπή μιας ως τώρα ήρεμης βιολογικής και ψυχολογικής ανάπτυξης. Είναι μια εποχή κατά την οποία δραστικές, βιολογικές, ψυχολογικές, πνευματικές και κοινωνικές αναδιοργανώσεις πρόκειται να συμβούν. Είναι μια εποχή γεμάτη αντιφάσεις. Μια εποχή γεμάτη ζωντάνια και δράση και ενέργεια, γεμάτη ηρωισμό και ρομαντισμό και ιδεολογίες, γεμάτη ακεφίες και αδράνεια και υπνηλίες και επαναστάσεις, γεμάτη αντιρρήσεις, αντιδράσεις.

Παράλληλα αρχίζουν ν' αλλάζουν όλες σου οι πνευματικές ιδιότητες. Τώρα αρχίζεις να «σκέπτεσαι» για τις σκέψεις σου, ανακαλύπτεις αφηρημένες έννοιες, «δημοκρατία, ελευθερία, δικαιοσύνη». Όλα αυτά γίνονται, ενώ ψυχολογικά ξεκινάει μια καινούργια αναδιοργάνωση. Τώρα αρχίζει «το ξαναδούλεμα» παλιών θεμάτων. Τώρα πρέπει να γίνει μια ψυχολογική ανακατάταξη, για να αποκτήσει ο έφηβος τη δικιά του προσωπικότητα και ταυτότητα: την καινούργια συναισθηματική, πνευματική και κοινωνική του οντότητα. Πρέπει να βρει καινούργιες λύσεις, ας πούμε, ψυχολογικά, πρέπει να αγαπήσει καινούργιους ανθρώπους, να βρει καινούριες συντροφίες, καινούριες ιδεολογίες, πρέπει να βρει κάποιο σκοπό στη ζωή του. Μεγάλη δουλειά. Κολοσσιαία. Συχνά μας το λένε οι έφηβοι: «Θέλω να βρω τον εαυτό μου» ή λένε: «είμαι αυτό που είμαι»· και επειδή συχνά υπονοείται ή εκφράζεται το «κι αν σ' αρέσει», μας θυμώνει και δεν ακούμε ότι είναι σαν να λέει «ψάχνω να με βρω». Αυτός λέει «αγωνίζομαι να με καθαρίσω» και μεις απορούμε πώς το δεκάχρονο παιδί που ξέραμε χτες, που ήταν υπάκουο και ήρεμο, ξαφνικά σηκώνει παντιέρα.

Το πώς θα την αντιμετωπίσει ο κάθε έφηβος, εξαρτάται από τη γενετική του ιδιοσυστασία, από την παιδική του ζωή, από την ποιότητα των σχέσεων που έχει με την οικογένεια του, από προηγούμενες εμπειρίες του, από τους τρόπους άμυνας που έχει αναπτύξει, από τις δυνάμεις και αδυναμίες του, από τον πολιτισμό μέσα στον οποίο μεγαλώνει, τις κοινωνικές, οικονομικές και πνευματικές συνθήκες μέσα στις οποίες ζει. Δεν έγιναν ξαφνικά τα πρώην υπάκουα, ευγενικά μας παιδιά, παλιόπαιδα. Διαφωνούν απλώς με τα περισσότερα από αυτά που λέμε και αντιπροσωπεύουμε ως

στάση ζωής, έτσι ώστε να μπορέσουν να απομακρυνθούν και να βρουν τη δική τους ταυτότητα και άποψη ζωής. Το πιθανότερο είναι ότι ύστερα από μερικά χρόνια θα αποδειχθεί ότι ήμασταν οι άνθρωποι που... γνώριζαν πολλά! Και τότε θα συμφωνούν μαζί μας και θα υιοθετήσουν κάποια ανάλογη με τη δική μας στάση ζωής. Τις περισσότερες φορές έτσι γίνεται. Επανέρχονται σ' αυτά που έμαθαν σπίτι τους.

Αυτή η κρίσιμη φάση στη ζωή των παιδιών μας χρειάζεται, πέρα από κάποιες βασικές γνώσεις, απέραντη υπομονή, κατανόηση και εμπιστοσύνη στον εαυτό μας. Πρέπει να ξέρουμε, να έχουμε πιστέψει ότι οι αλλαγές στη συμπεριφορά τους είναι τόσο φυσιολογικές όσο και οι αλλαγές στο σώμα τους. Πρέπει να έχουμε υπομονή με τα σκαμπανεβάσματα στις ανάγκες τους και στη διάθεσή τους. Πρέπει να είμαστε σίγουροι για τον εαυτό μας και να μη μας διαλύουν οι κατηγορίες τους. Πρέπει να μπορούμε να είμαστε ευέλικτοι και με ανοιχτό μυαλό, για να ακούσουμε την αλήθεια ή τη δόση αλήθειας που εμπεριέχουν οι κατηγορίες τους. Δύσκολη εποχή για τους γονείς, επιμένω. Χρειαζόμαστε κουράγιο και μεγάλη υποστήριξη, που μπορεί να βρεθεί με την κουβέντα με άλλους ομοιοπαθείς γονείς.

[Ανθή Δοξιάδη, κείμενο από το διαδίκτυο και την εφημερίδα *Καθημερινή*, 7.5.2009.
Επιλογή, σύνθεση και διασκευή αποσπασμάτων]

Χαρακτηριστικά εφηβικής ηλικίας (με τη μορφή Θεματικών προτάσεων/περιόδων):

- Ραγδαίες αλλαγές συμβαίνουν στο σώμα του εφήβου στις οποίες δυσκολεύεται να προσαρμοστεί.
- Ο έφηβος αποκτά αφαιρετική σκέψη και μπορεί πλέον να επεξεργάζεται όχι μόνο συγκεκριμένες έννοιες αλλά και αφηρημένες.
- Σε αυτό ακριβώς το γεγονός οφείλεται η επαναστατική του διάθεση, η τάση του για αμφισβήτηση και κατάρριψη του παραδοσιακού, ο ιδεαλισμός του.
- Στον συναισθηματικό τομέα, ο έφηβος βασανίζεται από ψυχολογική ένταση και αστάθεια, πράγμα το οποίο προκαλεί φανερές μεταβολές στη συμπεριφορά του.
- Αισθάνεται ανασφάλεια και αβεβαιότητα, αυτό του δημιουργεί έλλειψη αυτοπεποίθησης και τον ωθεί στην εναντίωση προς κάθε μορφή εξουσίας.
- Η αναζήτηση της προσωπικής του ταυτότητας είναι επίπονη διαδικασία που τον γεμίζει άγχος, επειδή επιδιώκει να ανακαλύψει τον εαυτό του και να θέσει μελλοντικούς στόχους.
- Η ανάγκη να γίνει αποδεκτός από τις ομάδες των συνομηλίκων, τον οδηγεί στην πλήρη ταύτιση μαζί τους.
- Το ειδικό λεξιλόγιό του -ένα είδος αργκό που χρησιμοποιεί ο έφηβος και συνεπάγεται αδυναμία στην έκφραση, τη σκέψη και τη νόηση- πηγάζει ακριβώς από αυτήν την ανάγκη

να γίνει αποδεκτός από τους συνομηλίκους του, ταυτόχρονα και από την επιθυμία του να διαφέρει.

- Στην προσπάθειά του να ανεξαρτητοποιηθεί από την οικογένεια του, έρχεται σε σύγκρουση με τους γονείς του και συχνά διακόπτεται η μεταξύ τους επικοινωνία.
- Η τάση του εφήβου να απομονώνεται, να μένει μόνος του και να ονειροπολεί, για να απαλλαγεί από τον έντονο συναισθηματισμό του, δυσχεραίνει την κοινωνική του προσαρμογή.
- Στη μεταβατική αυτή φάση της ζωής του, ο έφηβος καλείται να δημιουργήσει μια ώριμη σχέση με το αντίθετο φύλο, να αποκτήσει δεξιότητες που θα τον βοηθήσουν να συμμετέχει ενεργά στην κοινωνική και πολιτική ζωή και τέλος να αναπτύξει μια φιλοσοφία ζωής.

Η πάλη των γενεών

Είναι κοινός τόπος στους ανθρώπους της ώριμης ηλικίας να επικρίνουν τη συμπεριφορά των νεοτέρων και να επιχειρούν συγκρίσεις με τη δική τους νεότητα, όταν όλα, κατά τη γνώμη τους, ήταν καλύτερα· και η ζωή και τα ήθη και ο πολιτισμός, ακόμα και η φύση. Η ίδια η βιολογική διαφορά των δυο οργανισμών, του παλιού και του νέου, τους οδηγεί σε διαφορετική θεώρηση του κόσμου και σε ανταγωνιστική στάση μέσα στη ζωή. Ο νέος κινείται προς τα εμπρός, ο ηλικιωμένος, όταν δεν γυρίζει πίσω, προσπαθεί να συγκρατήσει το παρόν, αυτό που του εξασφαλίζει την ύπαρξή του, να συντηρήσει όσα κατόρθωσε να αποκτήσει. Είναι απόλυτα κατανοητή η στροφή των ώριμων προς το παρελθόν, προς την περίοδο εκείνη της ζωής τους, «που είχαν και δύναμη και λόγο και ομορφιά». Η νοσταλγία των χρόνων εκείνων δεν αποτελεί συναισθηματική κατάσταση φευγαλέα και ρομαντική· αποτελεί ανάγκη βιολογική για να δικαιώσει ολόκληρη την ανθρώπινη ζωή, που τώρα μόλις διαπιστώνει ο ώριμος πως είναι τρομακτικά σύντομη και αφάνταστα ωραία. Και ενώ ο ώριμος άνθρωπος κινείται προς τα περασμένα, ωραιοποιώντας καθετί που συνδέεται με τη δική του ωραία περίοδο της νιότης, ο νέος ατενίζει μπροστά, το μέλλον, και πιστεύει πως μπορεί και πρέπει να το κάνει καλύτερο από το παρόν. Ο νέος, με ακέραιες όλες τις δυνάμεις του, πιστεύει πως έχει τη δύναμη και την υποχρέωση να κατακτήσει τον κόσμο που ανοίγεται μπροστά στα έκπληκτα μάτια του. Και προπάντων νιώθει πως μπορεί και πρέπει να ζήσει αυτό που λέγεται ζωή, πρώτα και κύρια να ερωτευθεί.

Και ενώ ο άνθρωπος φτάνει σε μια βιολογική πληρότητα αμέσως ύστερα από την εφηβεία του και τη διατηρεί ως τα χρόνια της ακμής του, η ανθρώπινη κοινωνία έχει οργανωθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε η εξουσία, κάθε μορφής εξουσία: οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πνευματική, να βρίσκεται στα χέρια των ανθρώπων που έχουν ξεπεράσει αυτό το στάδιο. Οι αποφάσεις ανήκουν σ' αυτούς που έχουν την ωριμότητα

και την πείρα, όπως λέμε. Ξεχνούμε πως οι αποφάσεις αυτές αφορούν ουσιαστικά τους άλλους, αυτούς που θα υποχρεωθούν να τις εκτελέσουν και να ζήσουν σύμφωνα μ' αυτές.

Εμείς οι ώριμοι είμαστε τόσο σίγουροι για τη σοφία μας και την ορθότητα της κρίσης μας, ώστε θεωρούμε αστεία τη σκέψη πως θα μπορούσαν να αποφάσιζαν για μας οι νέοι των τριάντα χρόνων. Άλλοτε συνειδητά και άλλοτε χωρίς, ίσως, να το συνειδητοποιούμε οι ώριμοι ενεργούμε εξουσιαστικά προς τους νεότερους, αρχίζοντας από την οικογένεια και καταλήγοντας στην πολιτεία. Και είναι ολότελα φυσική η αντιεξουσιαστική αντίδραση των νέων που εκδηλώνεται και σε προσωπικό επίπεδο απέναντι στο άμεσο περιβάλλον τους και σε ιδεολογικό και πολιτικό απέναντι σε όλες τις μορφές του κατεστημένου των ώριμων.

[Μανόλης Ανδρόνικος, εφημερίδα *Το Βήμα*, 31.3.1985. Επιλογή αποσπασμάτων]

Πρότυπα – Είδωλα

Διαφορά προτύπου – ειδώλου

βρίσκεται συνήθως στο παρελθόν – ηθικά πρόσωπα του παρελθόντος, – έχουν ευδοκιμήσει μέσα στον κοινωνικό χώρο – έχουν την εκτίμηση και την αναγνώριση της κοινωνίας	βρίσκεται στο παρόν
είναι φτασμένο πρόσωπο	έχει προσωρινή λάμψη, όπως ο κομήτης
καθιερώνεται απ' την ανθρώπινη νόηση	καθιερώνεται απ' το συναίσθημα και τον φανατισμό του ανθρώπου
κρίνεται κι αμφισβητείται	απαγορεύεται να κρίνεται και ν' αμφισβητείται
ανεβαίνει δύσκολα και δεν πέφτει ποτέ	ανεβαίνει εύκολα, μα πέφτει γρήγορα
εξυψώνει και ηθικοποιεί τον άνθρωπο	τον υποβιβάζει και τον ταπεινώνει

- Τα πρότυπα:

- οδηγούν τους νέους στην αυτογνωσία και στον αυτοέλεγχο,
- αφυπνίζουν στους νέους την έμφυτη τάση της μίμησης,
- διαμορφώνουν τον χαρακτήρα κι αναπτύσσουν την προσωπικότητα του σημερινού νέου,
- προβάλλουν κοινωνικές αξίες για μίμηση και αποτελούν παραδείγματα αρετής,

- γεννούν την εμπιστοσύνη και την ασφάλεια στον νέο,
 - καλούν τον σύγχρονο νέο να συνεργαστεί με τους μεγαλύτερους για την επίλυση των μεγάλων κοινωνικών προβλημάτων,
 - παίζουν διδακτικό ρόλο,
 - φέρνουν μηνύματα του παρελθόντος, τα οποία είναι πολύ χρήσιμα για το παρόν και το μέλλον,
 - κάνουν αισιόδοξο, δραστήριο τον σύγχρονο νέο και τον γεμίζουν με ιδανικά,
 - μαθαίνουν στον νέο να εργάζεται, να συνεργάζεται και ν' αναπτύσσει πρωτοβουλίες,
 - καλλιεργούν την έμφυτη κοινωνικότητα του νέου.
- Τα είδωλα:
 - διαψεύδουν τα όνειρα του σημερινού νέου,
 - προκαλούν φανατισμό ή προσωπολατρία και ηρωοποιούνται από τον νέο,
 - προβάλλονται σαν ήρωες και πετυχημένα άτομα, ιδιαίτερα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης
 - οδηγούν τον νέο στην τυφλή μίμησή τους και τον εμποδίζουν να σκέφτεται ήρεμα και αντικειμενικά,
 - κάνουν τον νέο μονόπλευρο, αδιάλλακτο κι ασυμβίβαστο, αφού ακολουθεί με φανατική επιμονή και προσήλωση τη θεωρία τους.

Κεφάλαιο Τρίτο: Περιγραφή

Το νόημα του σπιτιού

Ο θεσμός της πολυκατοικίας «επεκτείνεται» και με ραγδαίο ρυθμό και στα επαρχιακά κέντρα ακόμη και στις λιγάνθρωπες κωμοπόλεις όπου καμιά αναπόφευκτη ανάγκη δεν φαίνεται να το υπαγορεύει. Έτσι σιγά σιγά το νόημα του σπιτιού μεταβάλλεται. Δεν είναι που η αρχιτεκτονική διαρρύθμιση υπακούει σε άλλους προσανατολισμούς και πραγματοποιεί άλλα δεδομένα σαν τέχνη υπηρετική του καθημερινού βίου. Είναι και που η καθιερωμένη αντίληψη του σπιτιού υποχωρεί σε άλλες αντιλήψεις, διαμορφωμένες κατά τις συνθήκες που δεν υπήρχαν άλλοτε. Άλλ' απομένει το ερώτημα: η πολυκατοικία είναι ή δεν είναι σπίτι; Φρονώ και τώρα, ύστερ' από πολλές προσπάθειες που έκαμα για να μπορέσω να συμφιλιωθώ μαζί της, πως σπίτι δεν είναι. Γιατί, όταν λέμε «σπίτι», δεν εννοούμε μόνο μια κατασκευή, αλλά κι ένα ψυχικό

γεγονός. Η πολυκατοικία δεν είναι ψυχικό γεγονός. Είναι μια έκφραση ψυχρής αριθμητικής, ένα στατικό συγκρότημα, που, μολονότι, καθώς σημείωσα ήδη, συχνά απογειώνεται, δεν προσφέρει την εντύπωση του φτερού. Για τούτο και οι πολιτείες, που θέλουν να διατηρήσουν την παράδοσή τους, το ύφος τους, το χρώμα τους, την εξορίζουν στα κράσπεδά τους, στα περίχωρά τους, σε καινούριες γειτονιές. Εμείς, αλλοπρόσαλλοι πάντα και καινοθήρες, και όπου υπάρχει κάποια παράδοση, δηλαδή, κάποιος εσωτερικός χώρος, κάποια σύνδεση με τον ιστορικό εαυτό μας, φυτεύουμε κατάστηθά της κακόγουστα χτίσματα και καταστρέφουμε κάθε δυνατότητα εναρμόνισης των νέων μορφών με τα σταθερά αισθητικά δεδομένα.

Το σπίτι είναι ένα αντιφέγγισμα του εσωτερικού ανθρώπου. Το σπίτι έχει ρίζες. Μιλούμε για ένα γερό, καλοχτισμένο σπίτι, όχι για την παράγκα, που επουλώνει τις ανοιχτές πληγές. Το σπίτι προσφέρει το αίσθημα της βεβαιότητας, της ασφάλειας. Είναι ένα άσυλο, ένα καταφύγιο της προσωπικής ζωής. Μέσα στο σπίτι κατοικούν οι πρόγονοι, διατηρείται η συνέχεια της γενιάς, οι κάμαρές του γεμίζουν θύμηση, το κάθε αντικείμενο έχει την Ιστορία του. Η πολυκατοικία υπηρετεί την προχειρότητα, την υλική ανάγκη, ανήκει στον καλπασμό του καιρού. Δεν ανταποκρίνεται στα βασικά αιτήματα της προσωπικής ζωής. Η πολυκατοικία είναι σταυροδρόμι, είναι τρίστρατο, αγορά, δημόσιος χώρος. Προσφέρει μερικές, και σημαντικότητες, βέβαια, βιοτικές ανέσεις και δυσκολεύει, από την άλλη πλευρά, την ανάσα. Ο ένοικος δεν την εξουσιάζει, της παραδίνεται. Γίνεται ένας δεσμώτης. Αισθάνεται πως είναι υποχρεωμένος να κυκλοφορεί σ' έναν απέραντο κομματιασμένο χώρο, όπου δεν έχει το δικαίωμα να υπάρξει έξω από μερικά τετραγωνικά μέτρα. Αν θελήσει να κάμει μερικά βήματα, θα προσκρούσει σ' ένα τοίχο. Αν αλλάξει κατεύθυνση, θα προσκρούσει σ' άλλο τοίχο. Υπάρχει παντού το αδιέξοδο.

Η έκφραση «άλλοι καιροί, άλλα τραγούδια» έχει την αντίζυγή της: «άλλοι καιροί, άλλα σπίτια». Και «άλλα σπίτια» σημαίνει «άλλοι άνθρωποι». Το σημερινό σπίτι τ' ονόμασαν «κέντρο διερχομένων». Και το ονόμασαν πολύ σωστά. Είναι ένα δωμάτιο ξενοδοχείου, επιπλωμένο, διευθετημένο και κατά τον τρόπο του ξενοδοχείου. Δεν είναι καμωμένο, για να στεγάζει μια οικογενειακή ζωή, για να δημιουργεί ατμόσφαιρα οικειότητας. Αλλά για να γίνεται ένας «σταθμός πρώτων βοηθειών» σε ανθρώπους βιαστικούς, που χρειάζονται έναν τόπο να κοιμηθούν, να πλυθούν, να εναποθέσουν τον ιματισμό τους και να πάρουν το πρωινό τους, καμιά φορά και το μεσημεριανό τους, ποτέ όλα τα γεύματα του εικοσιτετράωρου. Γιατί το βράδυ, που θα το ένιωθαν, που θα το ζούσαν το σπίτι, συνηθίζουν να βρίσκονται έξω.

«Ανέστιοι» σιγά σιγά θα καταντήσουμε όλοι μας. Θα μοιράζουμε τη ζωή μας εδώ κι εκεί. Αρχίσαμε κιόλας να τη μοιράζουμε: ανάμεσα στη μόνιμη κατοικία, στο σπίτι της εξοχής, στα κέντρα του παραθερισμού, στις εκδρομές του Σαββατοκύριακου, στα ταξίδια. Το παλιό, στέρεο νόημα του σπιτιού, που ευνοούσε τις σταθερές καταστάσεις, που έδινε το αίσθημα της μονιμότητας, της ασφάλειας, της συνέχειας, της συνέπειας, που δημιουργούσε και διατηρούσε την παράδοση, που έγραφε Ιστορία, όχι «ρεπορτάζ», σε λίγο θα είναι μια ξεπερασμένη υπόθεση. Άλλωστε, και τώρα, πριν ένα σύνολο ανθρώπων, πριν ένα σπιτικό γνωρίσει τον εαυτό του, κατακερματίζεται. Τα παιδιά σπουδάζουν, σταδιοδρομούν, παντρεύονται, το ένα εδώ, το άλλο εκεί. Οι αυριανοί άνθρωποι δεν θα έχουν περίπου παιδική ηλικία. Γιατί παιδική ηλικία σημαίνει σπίτι, σημαίνει στοργή, σημαίνει δεσμός, δεν σημαίνει περιπλάνηση και περιοδική στάθμευση.

[Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, *Η σιωπή και ο λόγος*, εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα ²1985, σσ. 45-49. Επιλογή αποσπασμάτων]

Λεξιλόγιο

κράσπεδα= άκρη πεζοδρομίου, το άκρο, τελευταίο όριο αντικειμένου, επιφάνειας

καινοθήρες= κυνηγοί του καινούργιου

ιματισμός= ενδυμασία, ρούχα

ανέστιος= δίχως εστία, σπίτι, κατοικία

ρεπορτάζ= δημοσιογραφική έρευνα, μεταφορικά: κάτι το φευγαλέο, το μη μόνιμο

Η «γλώσσα» της μόδας

Η «ανάγνωση» του ενδύματος γίνεται εξαιρετικά δύσκολη, γιατί οι μόδες έχουν ασταθή και αμφίσημα νοήματα.

«Τι είναι η μόδα τελικά;», έγραφε ο Όσκαρ Ουάιλντ. «Συνήθως είναι μια μορφή ασχήμιας τόσο ανυπόφορη που πρέπει να την αλλάζουμε κάθε έξι μήνες». Πράγματι, η μόδα, ως συστατικό στοιχείο της νεωτερικότητας, συνδέθηκε με τη συνεχή καινοτομία, την καταστροφή του παλαιού και τη δημιουργία του καινούργιου. Βασικό χαρακτηριστικό της μόδας είναι να επιβάλλει ως νέο κανόνα ό,τι μέχρι χθες ήταν η εξαίρεση και να το εγκαταλείπει και πάλι, όταν γίνει κοινός τόπος, κτήμα των πολλών. Συνδέεται, συνεπώς, με την αλλαγή, το καινούργιο και την εφευρετικότητα. Εν τούτοις, στην πραγματικότητα η μόδα δεν εισάγει ποτέ κάτι που είναι ουσιαστικά καινούργιο, γιατί η αληθινή καινοτομία δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή και να απορροφηθεί γρήγορα στην πολιτισμική καθημερινότητα. Συχνές είναι αντίθετα οι αναφορές στο παρελθόν

σε μόδες που εμφανίζονται ως καινοτόμες ή σε μετασχηματισμούς που είναι ήδη ορατοί σε άλλα πεδία.

Ως δυτικό «προϊόν», η μόδα ακολουθεί τις εξελίξεις της εκβιομηχάνισης και του καταναλωτισμού και μπορεί να θεωρηθεί ως ένα φαινόμενο με παγκόσμιες διαστάσεις που προωθεί την πολιτισμική ομογενοποίηση. Ταυτόχρονα, ωστόσο, στο ίδιο πλαίσιο της νεωτερικότητας η μόδα ταυτίζεται με την προώθηση της ατομικότητας μέσω της διάκρισης. Συνεπώς, με έναν αντιφατικό τρόπο, η διαφοροποίηση μέσω της μόδας, που στηρίζει την ανάπτυξη της ατομικότητας, ακολουθείται από τον μιμητισμό προς τον «κανόνα» και την ομοιομορφία που ορίζει η εκάστοτε μόδα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των τζινς τα οποία συνδυάζουν και τις δύο όψεις· είναι τόσο ένα «λαϊκό» ένδυμα όσο και ένα «εξαιρετικό». Τα τζινς επιβεβαιώνουν, εξάλλου, την πολιτισμική σημασία της μόδας στον σύγχρονο κόσμο, εφόσον, στενά συνδεδεμένα με την αμερικανική πολιτισμική ηγεμονία, έφθασαν να συμβολίζουν ουσιώδη στοιχεία του δυτικού καπιταλισμού, όπως ο ελεύθερος χρόνος, η άνεση, η κοινωνικότητα. [...]

Ως προς την πρώτη λειτουργία της μόδας, δηλαδή τη μόδα ως «καθρέφτη του εαυτού», πολλοί αναλυτές, με πρώτο τον Ρ. Μπαρτ, έχουν εισηγηθεί μια δομιστική σημειολογική ανάλυση του ενδύματος ή της «γλώσσας των ρούχων» (σύμφωνα με τον όρο που πρότεινε η Α. Λιούρι). Η δομιστική προσέγγιση θεωρεί ότι σταθερές σημασίες μπορούν να αποκαλυφθούν σ' αυτή την «οπτική γλώσσα». Στοιχεία όπως το χρώμα, το ύφασμα, η γραμμή κ.ο.κ. του ενδύματος ενσωματώνουν στο ένδυμα τις βασικές πολιτισμικές διακρίσεις του κοινωνικού φύλου, της ηλικίας, της κοινωνικής θέσης, της εθνικότητας. Και πριν, εξάλλου, από τη δομιστική προσέγγιση του ενδύματος, η τεχνική της ανάγνωσης της πολιτικής θέσης ή της ηθικής ενός ατόμου, βάσει του τρόπου που ντύνεται, ήταν ευρύτατα διαδεδομένη στην ιστορία του γυναικείου κινήματος.

Εν τούτοις, παρ' όλο που το ένδυμα μπορεί να προσφέρει πληροφορίες για τη συμπεριφορά, παρ' όλο που γίνεται, επίσης, ένα είδος πολιτισμικής έκφρασης εξωτερικεύοντας τον εσωτερικό κόσμο, και παρά την αναντίρρητη σύνδεση μόδας και κοινωνικής τάξης, η «ανάγνωσή» του γίνεται εξαιρετικά δύσκολη, γιατί οι μόδες έχουν ασταθή και αμφίσημα νοήματα, όπου η επιθυμία, η ευχαρίστηση και η φαντασία μπορούν να παίζουν έναν εξίσου σημαντικό ρόλο. Συχνά, εξάλλου, το ένδυμα χρησιμοποιείται όχι για να προβάλλει αλλά για να συσκοτίσει την κοινωνική θέση ενός ατόμου ή, επίσης, για να εκφράσει επιθυμίες και προσδοκίες, χωρίς να εξασφαλίζει την ικανοποίησή τους. Τέλος, σύμφωνα με την ανάλυση του Μ. Φουκό,

χρησιμοποιήθηκε στη διαδικασία «πειθάρχησης» και «χειραγώγησης» του σώματος, κυρίως μέσω της στολής (στρατιωτικής και επαγγελματικής) και της γενικής «κανονικοποίησης» της ενδυμασίας για ειδικές περιπτώσεις, όπως γάμοι, κηδείες και άλλες τελετές.

Η σύνδεση της μόδας, βεβαίως, με την καταναλωτική κοινωνία, την «εξωτερικότητα» και την «υλικότητα», τα πρότυπα κάλλους, το σώμα, τη γυναικεία ταυτότητα, την άφησε στο περιθώριο της επιστημονικής ενασχόλησης. Η πρόσφατη είσοδός της, όμως, στον «ναό» του πνεύματος, το μουσείο, θέτει γενικότερα ερωτήματα σχετικά με την «Τέχνη» και το πολιτισμικά σημαντικό, στα οποία θα επανέλθουμε σε επόμενη επιφυλλίδα.

[Χριστίνα Κουλούρη, εφημερίδα Το Βήμα, 10.2.2002]

Κεφάλαιο Τέταρτο: Αφήγηση

Τα Γερατεία

Λέγεται συνήθως ότι τα νιάτα είναι επαναστατικά, αγαπούν τις μεγάλες καινοτομίες, απαιτούν ριζικές λύσεις, δεν δέχονται συμβιβασμούς· και αυτό πραγματικά είναι η χάρη και η δόξα τους. Λέγεται ακόμη ότι τα γεράματα είναι κατά κανόνα συντηρητικά, ηλικία των συμβιβασμών· ότι τα χρόνια εκείνα ο άνθρωπος και στις εχθρότητες και στις συμπάθειές του είναι μαλακός· ότι δεν προσέχει τις πολύ λεπτές αποχρώσεις, βλέπει μονάχα τα βασικά χρώματα· δεν μετακινείται προς νέες καταστάσεις, άγνωστες, αδοκίμαστες ακόμη κ.ο.κ. Και τούτο είναι αληθινό, ως ένα σημείο τουλάχιστο. Μπορούμε, μάλιστα, με αυτά τα μέτρα να προσδιορίσουμε τα γεράματα της μικρής ηλικίας και τα νιάτα της μεγάλης ηλικίας. Γιατί υπάρχουν και νέοι συντηρητικοί, συμβιβαστικοί, υποχωρητικοί, που δεν αγαπούν ό,τι πρόκειται να τους βγάλει έξω από τα καθημερινά. Όπως, αντίθετα, υπάρχουν και γέροντες ριζοσπαστικοί, που νεάζουν στις σκέψεις και στα αισθήματα, που ενθουσιάζονται για τις επαναστατικές καινοτομίες κ.λπ.

Τα δύο, λοιπόν, στρατόπεδα υπάρχουν και μακάρι να διαχωρίζονται ανάλογα με την ηλικία των σταυροφόρων τους. Γιατί χρειάζονται και τα δύο· είναι απαραίτητα για την υγεία του σώματος. Αλίμονο στις κοινωνίες που αποτελούνται μόνο από «νέους» (στα νεύρα και στις ιδέες) ανθρώπους που διαρκώς καλπάζουν ορμητικά προς τα εμπρός.

Και αλίμονο πάλι στις κοινωνίες που είναι καμωμένες μόνο από «γέροντες» (στα μναλά και στα χέρια) που τρέμουν κάθε μεταβολή και την καταριώνται. Ευλογημένες είναι εκείνες που έχουν και τις δύο κατηγορίες πολιτών· η ιστορία χρειάζεται και τα δύο ρεύματα. Την ιστορία (των ιδεών, του πολιτισμού) τη γράφουν και οι δύο παρατάξεις: και οι προοδευτικοί και οι συντηρητικοί, οι «νέοι» αλλά και οι «γέροι». Οι «νέοι» οδεύουν με ορμή προς καινούριες κατακτήσεις οι «γέροι» συντηρούν τα κατακτημένα, για να μένουν, να αποτελέσουν την «παράδοση». [...] Κρίμα στον νέο που δεν υπήρξε καινοτόμος, καταλύτης των φθαρμένων από την πολυχρησία τύπων· και ντροπή στον γέρο που εξακολουθεί να αρνιέται τα παραδομένα. Κάθε ηλικία έχει το δικό της ρόλο να παίξει, και αστοχεί όταν παίρνει το ρόλο της άλλης. Αξιοπαρατήρητο μάλιστα και τούτο: ότι όσο πιο επαναστάτης είναι κανείς στα νιάτα του, τόσο καταλαβαίνει στα γεράματά του την αξία του αποκτημένου. Και όσο συντηρητικός είναι στα νιάτα του, τόσο λιγότερο εκτιμά την παράδοση στα γεράματά του.

[Ε. Π. Παπανούτσος, Πρακτική φιλοσοφία, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 21984, σσ. 176-178]

Τα παιδιά με τα κλωνάρια

Ήταν η ώρα του σούρουπου. Ένα ζευγάρι, αντρόγυνο, στην ώρα του σούρουπου κι εκείνο, κατέβαινε τη λεωφόρο πιασμένο μπράτσο, καθώς πορεύονταν τα ζευγάρια κάποιον άλλο καιρό. Το βάδισμα του ήταν κανονικό και λιγάκι βαρύ, ανάλογο με την ηλικία. Οι δύο μαζί πρέπει να έστριβαν τον κάβο του αιώνα.

Σε μια στιγμή, ξαφνικά, μέσ' από το μενεξελί σύθαμπο, ξεπροβαίνει μπροστά τους, σ' αντίθετη φορά, μια ανάλαφρη παρέα: Κοριτσόπουλα και παιδαρέλια ανάμεσα στα δεκάξι και δεκαοχτώ τους. Γύριζαν από κάποιον εξοχικό περίπατο ή εκδρομή, γιατί κρατούσαν κλωνάρια, πρασινάδες, και τα κορίτσια είχαν σφιγμένα τα λιανά τους, σβέλτα πόδια σε παντελόνια. Ούτε λουλούδια αγκαλιές ούτε μπουκέτα. Καμιά διάχυση σε χρώματα και αρώματα. Ίσα ίσα δύο τρία κλαριά, σύμβολα στεγνά, ένα είδος μαρτυρίας λακωνικής του τόπου απ' όπου έρχονταν. Η γενιά αυτή αγαπάει τη βραχυλογία, την κοφτή και σχεδόν βλοσυρή υποδήλωση, κάθε μεγαλοστομία τη σιχαίνεται, ακόμα και στα λουλούδια, που είναι για τον άνθρωπο η πιο έμφυτη ερωτική αλληγορία. Η φτερωμένη διμοιρία προχωρούσε σε ιδιότυπο σχηματισμό: Μπροστά τα κορίτσια, ξοπίσω τους τ' αγόρια. Ήταν, βέβαια, ένα αυτοσχέδιο, καινούριο εθιμοτυπικό που το είχε συντάξει έτσι, όχι η παλιά πρόληψη για διαχωρισμό των εριφίων από τα πρόβατα. Το έβρισκαν φαίνεται πιο πρακτικό ή και πιο σύμφωνο με τον αντιλυρικό τους κόσμο. Το ζευγάρωμα είναι μια φυσιολογική λειτουργία και τίποτ' άλλο πάρα μια στιγμή.

Οι δύο γενιές –το ζευγάρι, η διμοιρία– αντικρύστηκαν, αντιπέρασαν. Όμως, στα μάτια του πρώτου, είχε απομείνει ένα ξάφνιασμα, κάτι σαν μυστικό χτύπημα στο μέτωπο, από κείνα που σε κάνουν μονομιás να ξυπνήσεις αντίκρυ σ' ένα νέο όραμα της ζωής. Στάθηκαν, γύρισαν κατά πίσω τα κεφάλια τους, κοίταξαν το σχηματισμό που ξεμάκρυνε στο λιθόστρωτο με το γοργό, ρυθμικό του βήμα. Ξεκίνησαν πάλι. Είχες τώρα την εντύπωση πως το ζευγαρωμένο βάδισμά τους είναι λιγάκι πιο βαρύ.

– Είδες τα κορίτσια; είπε ο ένας. Πώς μας κοίταξαν!

– Αυτά πρόσεξα κι εγώ, έκανε η άλλη.

Αυτό τους είχε ξαφνιάσει. Όχι η αντίθεση στα χρόνια, το χτυπητό δίπτυχο που φέρνει, σε κάποια γραμμένη στιγμή, αντιμέτωπες τις γενιές. Εκείνο που τους είχε κρούσει, ήταν ο τρόπος που τους κοίταξαν τα κορίτσια μέσα στα λίγα δευτερόλεπτα, ώσπου να αναπεράσουν. Ίσα στα μάτια, αδίσταχτα, καρφωτά. Και με κάτι σαν ατάραχη αναμέτρηση, που τη στόμωνε αδιόρατα ένας ίσκιος δροσερής ειρωνείας.

Αναπόλησαν τότε άλλα αντικρύσματα, σε χρόνια περασμένα, πάλι ανάμεσα σε ηλικίες που έρχονταν και που έφευγαν. Ήταν διαφορετικά, πολύ διαφορετικά για να τα έχουν λησμονήσει. Αναθυμήθηκαν μάτια χλωρά, σαν και τούτα που είχαν τώρα δα περάσει, μονάχα λιγότερο αλύγιστα, μπορεί και λιγότερο σκληρά. Θέλησαν να είναι δίκαιοι, όσο τους περνούσε από το χέρι. Πιάσανε να εξηγούν, να σχολιάζουν. «Εμείς, είπανε, κοιτάζαμε τους μεγάλους με συστολή, σεβασμό. Τι ήταν ο σεβασμός; Μια ανατροφή που μας είχανε δώσει. Μέσα στα μάτια μας θάμπιζε η επίγνωση πως δεν ξέρουμε όσα ξέρουν εκείνοι, ένα δείλιασμα μπροστά στην υπεροχή. Αυτή η υπεροχή σήμερα σώζεται; Ας κάνουμε τον έλεγχο της, δίχως προκατάληψη».

Αυτά τα παιδιά βγαίνουν από έναν πόλεμο δίχως προηγούμενο. Έναν πόλεμο που απογύμνωσε όλες τις αξίες. Χωρίς να το ξέρουμε, χωρίς να το υπολογίσουμε, χωρίς να το καλοσκεφτούμε, βάλαμε σ' αυτόν την τιμή μας. Διακηρύξαμε αρχές –και τις ξεγράψαμε· επιχειρήσαμε να διορθώσουμε τον κόσμο και τον καταστήσαμε χειρότερο από πριν. Υπάρχει εδώ ένα θέμα κύρους, που μονάχοι μας το κλονίσαμε.

Ο σεβασμός είναι άγραφος νόμος, μια τάξη αναγκαία για την ισορροπία της ζωής, εξασφαλίζει την ομαλή διαδοχή, οργανώνει εσωτερικά τον καινούριο κι ορμητικό φορέα της. Δεν είναι, όμως, προνόμιο, επιταγή δίχως αντίκρισμα. Η υπεροχή δεν μπορεί να σταθεί σαν κάτι δεδομένο. Πρέπει να έχει τα πειστήριά της πάντοτε έτοιμα, ακόμα κι αν δεν της τα ζητήσει ποτέ κανένας. Διαφορετικά, γίνεται αυθαιρεσία, πρόληψη, ταμπού, ωμό δίκαιο του συμπτωματικά και πρόσκαιρα ισχυρότερου. Ήταν ένας καιρός, πραγματικά, όπου ο σεβασμός αξιωνόταν με το έτσι θέλω, από εκείνον που

τύχαινε να έχει ένα χρονικό και μόνο προβάδισμα. Ο κόσμος γνώρισε πρεσβύτερους ανάξιους, που απαιτούσαν το σεβασμό μόνο και μόνο γιατί έτσι τους συνέφερε και γιατί είχαν την εξουσία να τον επιβάλουν. Ο καιρός αυτός, ας το πάρουμε απόφαση, έχει περάσει.

Πάει ο καιρός όπου ένα επιτήδαιο μηδενικό απαιτούσε το σεβασμό, επειδή κατάφερε να σκαρφαλώσει σε μια καθέδρα. Όλο και περισσότερο, από δω κι εμπρός, ο διδάσκων θα κρίνεται, ο ηγέτης θα ελέγχεται, ο γονιός θα πρέπει να δείχνεται άξιος της αποστολής του. Η αντίληψη πως έτσι και κατόρθωσες να «φτάσεις» δεν έχεις πια για τίποτα να γνοιαστείς, ανήκει στην ιστορία. Ανατέλλει μια εποχή όπου ο κάθε ενδιαφερόμενος θα ξέρει πως το δύσκολο δεν είναι ν' ανέβεις, αλλά να σταθείς. Πως η «πολιτεία» σου και μόνη θα σε στηρίξει, όχι ο τίτλος.

Μέσα στα μάτια εμάς των παλαιότερων, που χαμηλώνονταν μπροστά στον οποιοδήποτε πρεσβύτερο με συστολή, έβλεπες την ωραία νεανική σεμνότητα, αλλά έβλεπες συχνά και τη θολή υποκρισία και τη μωρία. Έβλεπες την παθητική συμμόρφωση με μια σύμβαση. Πολλές φορές τη φοβισμένη υποταγή σε μιαν επικρεμάμενη φοβέρα. Δεν σεβόμασταν πάντα όλους εκείνους που τους δείχναμε σεβασμό. Και συχνά «σεβόμασταν» εκείνους που θα έπρεπε ν' αγαπάμε, να εκτιμούμε ή να θαυμάζουμε, επειδή μας έπεισαν, επειδή δείχτηκαν άξιοι της αγάπης μας ή του θαυμασμού μας. Αν η υποταγή εκείνη στην ανεξέλεγκτη αυθεντία δεν ήταν τόσο τυφλή, συμβατική, μπορεί και ο κόσμος σήμερα να μην είχε ξεστρατίσει τόσο στην ασέβεια. Η σημερινή ανταρσία είναι, σ' ένα τουλάχιστον ποσοστό της, έργο των σύγχρονων γονιών, που θέλησαν ν' αντιδράσουν, συχνά ασύνειδα, στην παλιά εκείνη τάξη πραγμάτων. Καταπιεζόμενοι της χτες, έπεσαν σ' έναν άκριτο φιλελευθερισμό απέναντι στα παιδιά τους. Τ' άφησαν ουσιαστικά ακυβέρνητα, εκεί που θα 'πρεπε με κατανόηση και με σύνεση να χαλαρώσουν τα γκέμια.

*Audiat et altera pars**. Ο αυτοέλεγχος είναι αναγκαίος. Από εκεί και πέρα, απομένει πάντα ένα περιθώριο αρκετά πλατύ, για να κακίσουμε, δικαιολογημένα πια, το θράσος της σημερινής νεολαίας. Άλλωστε όχι όλης της νεολαίας. Μιας μερίδας της, που τυχαίνει να τη συκοφαντεί ολάκερη, επειδή είναι, φυσικά, η πιο πολυθόρυβη και προκλητική. Η άλλη αγωνίζεται βουβά, σκυμμένη, ν' ανασυντάξει τον κόσμο, να βρει καινούρια, στερεά ερείσματα στη ζωή. Ν' αγαπήσει και να πιστέψει.

Οι θρασείς θα φύγουν. Θα τους αποβάλει μονάχο του το σώμα της αυριανής κοινωνίας, γιατί χρειάζεται πάντα ένας εσωτερικός νόμος, ένα ηθικό μέτρο, που να οργανώνει τη

συμβίωση. Τι θ' απομείνει από το ήθος της σημερινής νεολαίας; Μπορεί και μόνο το ξάστερο, θαρρρετό τούτο βλέμμα των κοριτσιών που πέρασαν μέσα στο σούρουπο με τα κλωνάρια στο χέρι. Το βλέμμα που ξέρει να κοιτάζει ίσια, κατάματα, να μετράει και να ρωτάει. Ας τους ευχηθούμε όμως ακόμα κάτι: Σαν έρθει και γι' αυτά η ώρα να πάρουν την άλλη κατεύθυνση στη λεωφόρο, τότε που ο κόσμος τους θα έχει ξεπεράσει πια τη σημερινή του επαναστατική αδιαλλαξία και ψυχρότητα, να μπορούν να νιώσουν την ίδια μ' εμάς παμπάλαιη, τρυφερή αδυναμία, που κάνει τον άνθρωπο να στηρίζεται στον άνθρωπο και το ζευγάρι ν' αποσύρεται μέσα στο σούρουπο σφιγμένο, με την άχνα γύρω του μιας τελευταίας θαλπωρής. Ίσως τότε ανακαλύψουν μιαν ανυποψίαστη ποικιλία του σεβασμού: την ευλάβεια μπροστά στους κουρασμένους αυτούς που δεν έχουν πια ψευδαισθήσεις, κλωνάρια, τρόπαια.

[Α. Τερζάκης, Προσανατολισμός στον αιώνα, Οι Εκδόσεις των φίλων, ⁵1987, σσ. 157-160]

*Audiatur et altera pars= Ας ακουστεί και η άλλη πλευρά.

Για το Γέλιο

Η παρουσία του [γέλιου] είναι ευεργετική, και αντίθετα, η απουσία του γίνεται δυσάρεστα αισθητή σε κάθε σχεδόν εκδήλωση της κοινωνικής ζωής. Κάτω από όμοιες συνθήκες και με τις ίδιες προϋποθέσεις ένα ευρύτερο σύνολο ή μια ολιγάριθμη συντροφιά ή κι ένα άτομο ζει είτε πληρέστερη και πιο χαρούμενη ζωή, εφόσον υπάρχει το γέλιο, είτε φτωχότερη και πιο μίζερη, εφόσον αυτό απουσιάζει. Ακόμη η ευαισθησία και ο συναισθηματικός κόσμος μιας κοινωνίας, η πνευματική της στάθμη και η αισθητική της καλλιέργεια μπορούν με πολύ ασφαλή τρόπο να προσδιοριστούν τόσο από τη συχνότητα του γέλιου όσο και από την ποιότητα των μέσων που το προκαλούν. Έτσι συχνά μας βοηθά να χαρακτηρίσουμε ένα λαό το αν γι' αυτόν μια κατάσταση θεωρείται κωμική ή όχι, ένας μορφασμός, μια χειρονομία, μια έκφραση, μια λέξη που προκαλεί γέλιο ή τον αφήνει αδιάφορο. Φυσικά κάτι ανάλογο συμβαίνει όταν πρόκειται να κρίνουμε ένα συγκεκριμένο άτομο· ιδιαίτερα ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται το κωμικό, ο τρόπος με τον οποίο αντιδρά σ' αυτό και η ικανότητά του να κάνει χιούμορ συμβάλλουν πολύ στον χαρακτηρισμό του. Λοιπόν, με αυτά τα δεδομένα δεν δικαιολογείται προσπάθεια οργάνωσης της σχολικής ζωής, και ειδικότερα καταρτισμός σχολικών προγραμμάτων που δεν αντιμετωπίζει το θέμα της αγωγής του γέλιου. [...] Γι' αυτό μπορούμε να ισχυριστούμε ότι με μια κατάλληλη αγωγή ένα άτομο ελάχιστα ευαίσθητο στο χιούμορ μπορεί να γίνει πιο «φιλόγελο», ενώ ένα προικισμένο από τη φύση άτομο να ευαισθητοποιηθεί περισσότερο. Άρα,

αφού και το γέλιο είναι «διδακτόν», μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αγωγής στα σχολεία μας· και αφού παίζει τόσο σημαντικό ρόλο και στην ολοκλήρωση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου και στην ένταξή του στο κοινωνικό σύνολο (ακόμη και στην άνοδο του επιπέδου αυτού του συνόλου), καιρός είναι να δούμε τι ακριβώς συμβαίνει με την «υπόθεση χιούμορ» στα σχολεία μας.

[Ηλίας Σπυρόπουλος, *Τα Αρχαία Ελληνικά στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο*,
εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1980]

